



adGO

ADLI GÖRÜŞME  
ODALARI

# KIRILGAN GRUPLAR, ÖZELLİKLİ DURUMLAR VE ADLI GÖRÜŞME SÜREÇLERİ



## **PROJE EKİBİ**

**Prof. Dr. Tolga DAĞLI**

*(Marmara Üniversitesi Çocuk Koruma, Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü,  
Çocuk Cerrahisi Anabilim Dalı Başkanı)*

**Dr. Nurperi TEKER**

*(Proje Koordinatörü)*

**Deniz KESMEZ**

*(Proje Asistanı)*

## **MODÜL EDITÖRÜ**

**Doç. Dr. Dilşad FOTO ÖZDEMİR**

*(Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları AD.)*

## **YAZARLAR**

*(Soyisime göre sıralanmıştır)*

**Uzm. Dr. Özlem BAĞ**

*(İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi,  
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Klinik Başasistanı, İzmir Çocuk İzlem Merkezi Sorumlu Hekimi)*

**Uzm. Dr. Samiye Çilem BİLGİNER**

*(Yıldırım beyazıt Üniversitesi Yenimahalle Eğitim ve Araştırma Hastanesi ÇİM Sorumlu Hekimi)*

**Psk.Yrd.Doç.Dr. Dilek ÇELİK**

*(İstanbul Gedik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi)*

**Psk. Doç. Dr. Ş. Gülin EVİNÇ**

*(Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları AD.)*

**Doç. Dr. Dilşad FOTO ÖZDEMİR**

*(Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları AD.)*

**Prof. Dr. Mehmet Ali GÜLPINAR**

*(Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi AD.)*

**Psk. Dr. Ebru TEZCAN**

*(Adalet Bakanlığı İzmir 13. Aile Mahkemesi)*

**Psk. Prof. Dr. Ayşen Ufuk SEZGİN**

*(İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp AD.)*

**Uzm. Psk. Mustafa SUNGUR**

*(TSK Elele Vakfı GATA Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi)*



# KIRILGAN GRUPLAR, ÖZELLİKLİ DURUMLAR VE ADLI GÖRÜŞME SÜREÇLERİ



## GİRİŞ

Adli sistem içerisinde olan çocuk ve diğer kırılğan gruplardan olan mağdur ile yapılan görüşmelerin sıklıkla tekrarlayıcı olması, adli süreç içerisinde tarafların karşı karşıya gelmek zorunda kalması ve dolayısıyla mağdurun yeniden travmatize olması söz konusudur. Ayrıca çocuklarla yapılan adli görüşmelerde çocuğun yaşı ve gelişim düzeyine uygun şekilde ifadesinin alınmasında ve ifadenin güvenilirliğinin, travmanın olumsuz etkilerinin adli görüşmeye yansımalarının doğru değerlendirilmesinde bazı zorluklar olmaktadır. Bu durumun en aza indirilmesi için geliştirilen uluslararası ilke ve standartlarda, bu kişi ve grupların birden çok kez ifade vermelerini engelleyecek, karşı karşıya gelmelerinin sakıncalı olduğu kişilerden uzak durmalarını sağlayacak, iyilik hallerini ve ihtiyaçlarını gözeterek adli sürecin olumsuz etkilerinden korunmalarını sağlayacak 'özel ortamların' oluşturulması önerilmektedir. Bu amaçla adalet sistemi içerisinde olan çocuklar ve kırılğan grupta yer alan mağdurlar için ikincil mağduriyeti önlemeyi, başta ifade ve sorgu olmak üzere adli sürecin olumsuz etkilerini azaltmayı ve yapılan işlemlerin yaş, gelişim, ruhsal durum ve benzeri etkenlerin de dikkate alınarak gerçekleştirilmesini sağlamayı hedefleyen, adliye içerisindeki güvenli alanlar olarak tanımlanan Adli Görüşme Odaları (AGO) oluşturulmuştur.

Adli Görüşme Odaları'nın temel hedefi, bir yandan çocuk ve diğer kırılğan gruplardan olan mağdurun adli süreçte korunmasını sağlamak, diğer yandan adli sistem içerisinde bazı suçlar bakımından yegane delil niteliğinde olan ifade ve beyanın kalitesini yükselterek maddi gerçeğe ulaşmayı kolaylaştıracak bir imkanı sunmaktadır.

Adli Görüşme Odalarında adli yargılama süreci yürütülürken ikincil mağduriyetlerin azaltılması, ifadenin kalitesinin ve güvenilirliğinin artırılması için adli görüşmeler uzmanlar tarafından yapılmaktadır. Çocuğun gelişimsel özelliklerini iyi bilmek, yaş dönemlerine göre uygun görüşme tekniklerini kullanmak, çocuğu çevresiyle birlikte bütüncül değerlendirme becerisine sahip olmak, cevabı aranan soruların çocuğun gelişim düzeyine uygun sorabilmek, çocuğun sadece ifade ettikleriyle değil sözel olmayan aktarımlarıyla birlikte değerlendirebilmek, adli süreç için gerekli olan bilgilerin sağlıklı toplanmasını sağlarken eş zamanlı olarak çocuğun gereksinimlerini tespit edebilmek, korunması için gerekli olan tedbirleri belirlemek ancak bu görüşmenin konunun uzmanları tarafından yapılmasıyla mümkün olmaktadır.

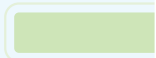
Uzman tarafından yapılan adli görüşme, bilginin adli yetkililerce edinilmesini sağlamak amacı taşımaktadır. Bu süreçte görevlendirilen uzman, bir yandan mağdurun süreçten olumsuz etkilenmesinin önlenmesini ve korunma ihtiyacının belirlenmesini sağlarken, diğer yandan adli sürecin işleyişini, adli görüşmenin kaliteli, amacına uygun ve güvenilir olmasını sağlamaktadır. Kısacası; uzmanın adli görüşmedeki rolü uzmanlık donanımını temelde adli sürecin ihtiyaçlarına cevap vermek için kullanmaktadır.

Uzmanın adli görüşmeyi amacına uygun yürütebilmesi için gerekli teorik altyapıya sahip olması oldukça önemlidir. Uzmanın bu süreci uygun yürütebilmesi için çocukların ve diğer kırılğan gruplardan olan mağdurların özelliklerini, şiddetin çocuk ve diğer kırılğan gruplar üzerindeki olumsuz etkilerini, bu etkilerin adli görüşmeye nasıl yansıdığını biliyor olması çok önemlidir. Bu nedenle, özellikle mesleğe ya da AGO'ların konusu olan vakalarla çalışmaya yeni başlayan uzmanların öncelikle bu eğitim setinin teorik mo-

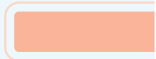
düllerine başvurmaları önerilmektedir. Uzman modülü çocuk ve diğer kırılğan grupların özelliklerini, bu gelişim özellikleri nedeniyle maruz kaldıkları travmatik olayların olası sonuçlarını, bu sonuçların adli görüşmeye yansımalarını, kırılğan grupların özelliklerine göre adli görüşmenin özelliklerini ve AGO'da adli görüşmelerin genel prensipleri, görüşme teknikleri ve adli görüşme aşamalarını içermektedir.

Uzman modülü 4 ana başlıktan oluşmuştur. Birinci bölümde çocuk ve diğer kırılğan grupların genel özellikleri, her dönemin kendine özgü gelişimsel dönem özellikleri, özel gereksinimi olan çocukların özellikleri ve diğer kırılğan gruplar detaylı olarak aktarılmıştır. İkinci bölümde, kırılğan gruplarda şiddetin gelişimsel döneme göre olası olumsuz sonuçları ve bunun nasıl değerlendirileceği, üçüncü bölümde adli görüşmenin temel özellikleri, gelişim dönemine göre farklılıkları ve AGO'da adli görüşme sürecinin örneklerle detaylı aktarımı, son bölümde ise Çocuk Koruma Merkezi (ÇKM) ve Çocuk İzlem Merkezi (ÇİM) işleyişleri, adli süreçlerdeki rolleri, adli görüşme prensipleri aktarılmıştır.

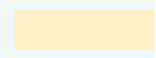
## RENKLER ve ÇERÇEVELER



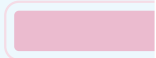
Ana yaklaşımlar, süreçler; temel kavramlar ve ilkeler



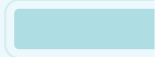
Sık karıştırılan, yanlış anlaşılan kavramlar, oluşumlar, olgular, süreçler



Farklı dönemler, süreçler, aşamalar, adımlar



Gelişim ve olumsuz/travmatik yaşam olayları ilişkisi, araştırmalar, istatistikler, sakınılması gerekenler



Tanımlar

# İÇİNDEKİLER

<b>1</b>	<b>KIRILGAN GRUPLAR VE ÖZELLİKLERİ .....</b>
1.1	<b>Çocuk.....</b>
1.1.1	Çocuk ve Ergenin Normal Gelişim Dönem Özellikleri .....
1.1.1.1	Bebeklik Dönemi .....
1.1.1.2	Özerklik Dönemi .....
1.1.1.3	Oyun Dönemi .....
1.1.1.4	Okul Dönemi .....
1.1.1.5	Ergenlik Dönemi .....
1.1.2	Özel Gereksinimi Olan Çocukların Özellikleri .....
1.2	<b>Diğer Kırılğan Gruplar .....</b>
<b>2</b>	<b>ŞİDDETİN KIRILGAN GRUP ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ .....</b>
2.1	<b>Şiddet Nedir?.....</b>
2.2	<b>Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkileri .....</b>
2.2.1	Çocuğun Gelişim Dönemine Göre Şiddetin Etkileri.....
2.2.1.1	Okul Öncesi Dönem Çocukları (0-6 Yaş).....
2.2.1.1.1	<i>Okul Öncesi Çocuklarda Şiddetin Genel Etkileri .....</i>
2.2.1.1.2	<i>Okul Öncesi Çocuklarda Cinsel İstismarın Etkileri.....</i>
2.2.1.2	Okul Dönemi (6-12 yaş) ve Ergenlik Dönemi (12-18 yaş) .....
2.2.1.2.1	<i>Okul Dönemi ve Ergenlikte Şiddetin Genel Etkileri .....</i>
2.2.1.2.2	<i>Okul Dönemi ve Ergenlikte Cinsel İstismarın Etkileri .....</i>
2.2.1.2.3	<i>Erken Yaşta Evliliklerin (18 Yaş Altı) Etkileri .....</i>
2.2.2	Aile İçi Cinsel İstismar ve Çocuk .....
2.2.3	Ailesel Risk Etmenleri ve Çocuk .....
2.2.4	Şiddete Maruz Kalan Çocuğun ve Ailesinin Değerlendirilmesi.....
2.2.4.	Çocuğun Değerlendirilmesi.....
2.2.4.1.1	Okul Öncesi Çocukların Değerlendirilmesi .....
2.2.4.1.2	Okul Dönemi Çocukların ve Ergenlerin Değerlendirilmesi .....
2.2.4.2	Ailenin Değerlendirilmesi .....

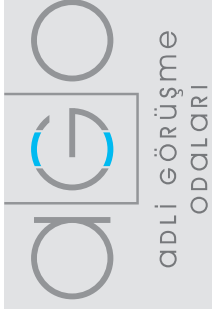
<b>2.3</b>	<b>Şiddetin Engelli Çocuklar Üzerindeki Etkileri .....</b>
2.3.1	Engelli Çocukların İhmal ve İstismarı .....
2.3.2	Engelli Çocuklarda İhmal ve İstismarın Etkileri .....
<b>2.4</b>	<b>Cinsiyet Temelli Şiddet.....</b>
2.4.1	Cinsiyet Temelli Şiddet Nedir? .....
2.4.2	Cinsiyet Temelli Şiddetin Yaygınlık Oranları.....
2.4.3	Cinsiyet Temelli Şiddetin Türleri.....
2.4.4	Cinsiyet Temelli Şiddetin Yaşam Döngüsü.....
2.4.5	Cinsiyet Temelli Şiddetin Sonuçları.....
2.4.6	Cinsiyet Temelli Şiddetin Ruhsal Etkileri .....
<b>3</b>	<b>ADLİ GÖRÜŞME .....</b>
<b>3.1</b>	<b>Adli Görüşmelere Genel Bakış .....</b>
3.1.1	Adli Görüşmenin Önemi .....
3.1.2	Adli Görüşmelerin Hukuki Boyutu ve Adli Görüşme Odaları.....
3.1.3	Şiddet Mağdurlarının Adli Görüşme Süreçleri.....
3.1.4	Ruhsal Bulguların Değerlendirilmesi.....
3.1.5	Risk Analizi .....
<b>3.2</b>	<b>Kırılğan Gruplarda Adli Görüşme .....</b>
3.2.1	Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci.....
3.2.1.1	Güven İlişkisi Kurma .....
3.2.1.2	Serbest Anlatımı Başlatma ve Destekleme .....
3.2.1.3	Sorgulama .....
3.2.1.4	Kapanış .....
3.2.1.5	Adli Görüşmede Direnci Yönetme.....
3.2.2	Özel Gereksinimi Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci .....
3.2.2.1	Zihinsel Yetersizliği Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci .....
3.2.2.2	Otizmi Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci.....
3.2.2.3	Dil ve Konuşma Güçlüğü Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci .....
3.2.2.4	İşitme Engeli Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci.....
3.2.2.5	Görme Engeli Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci.....
3.2.2.6	Fiziksel Engeli Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci .....



3.2.2.7	Mülteci Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci .....
<b>3.3</b>	<b>Adli Görüşme Odası (AGO) ve Üç Aşamalı Adli Görüşme Süreci .....</b>
3.3.1	AGO Öncesi .....
3.3.1.1	Uzmanın Görevlendirilmesi .....
3.3.1.2	Ön Görüşme .....
3.3.1.3	Planlama Görüşmesi .....
3.3.2	AGO'da Adli Görüşme Süreci.....
3.3.2.1	AGO'da Ön Görüşme .....
3.3.2.2	Adli Görüşme .....
3.3.2.3	Kapanış .....
3.3.3	AGO Sonrası .....
3.3.3.1	Adli Görüşme Raporu .....

#### **4 ÇOCUK İZLEM MERKEZLERİ, ÇOCUK KORUMA MERKEZLERİ ve ADLİ SÜREÇLER.....**

4.1	Çocuk İzlem Merkezleri'nin Adli Süreçlerdeki Temel Rolü .....
4.2	Çocuk Koruma Merkezleri'nin Adli Süreçlerdeki Temel Rolü .....
4.3	Çocuk Koruma Merkezleri'nde Çocuğun Adli Değerlendirmesinde Temel İlkeler .....



1.

# KIRILGAN GRUPLAR VE ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde çocuk ve diğer kırılğan grupların genel özellikleri, döneme özgü gelişimsel özellikler, özel gereksinimi olan çocukların özellikleri ve gereksinimleri ele alınmıştır. Uzmanın kırılğan grupların genel özelliklerini ve yaşa özgü gelişimsel özelliklerini bilmesi, adli görüşme sırasında normal gelişimsel özelliklerle şiddetin olumsuz sonuçlarının adli görüşmeye yansımalarını ayırt etmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca gelişimsel özelliklerin ve özellikli durumların bilinmesi görüşmede uygun iletişim yöntemlerinin, yaşa uygun yaklaşım ve görüşme tekniklerinin kullanılmasını sağlayacak, dolayısıyla ifadenin güvenilirliğini arttıracaktır. Bu açıdan kırılğan grupların genel özellikleri ele alınmadan önce bu grupların kapsamının anlaşılması gerekli görülmektedir.

Kırılğanlık; temel yaşam işlevlerini yerine getirebilmek için bir yardıma ihtiyaç duyma (bağımlılık); başkalarıyla iletişim kurmayı engelleyen bir durumunun bulunması; saldırılardan, kendisine yönelik kötü muameleden, suistimallerden kendini koruyamama hali olarak tanımlanmaktadır.

Kırılğan gruplar; ilişkinin güçsüz tarafını oluşturan, istismara, kötüye kullanıma daha kolay maruz kalabilen, kendini koruyamayan, kolay yönlendirilebilen, haklarını korumaya gücü yetmeyen, savunmasız, bu nedenle kolayca örselenebilen, incinebilen kişilerdir. Kişilerin yaşları, cinsiyetleri, etnik kökenleri, sağlık ve sosyo-ekonomik durumları, özgürlük halleri ya da başka konuları onların daha kolay örselenmelerine, istismara açık olmalarına, dolayısıyla kırılğan kişi kapsamında değerlendirilmelerine neden olmaktadır.

Yaş açısından bakıldığında; yaşamın erken dönemleri veya yaşlanma kişilerin temel yaşam işlevlerinde yetersiz olmalarına, manevi açıdan bağlı ve bağımlı, maddi ve bakım açısından bağımlı olmalarına, bunun sonucunda savunmasız ve istismara açık hale gelmelerine neden olmaktadır. Kırılğan grupta olan bireyler yaş özelliğinin dışında ek olarak dezavantajlı olmasına neden olacak koşullarda yaşıyorlarsa örselenme olasılıkları artmaktadır. Örneğin; çocuklar sokakta yaşıyorsa ya da çalışıyorsa, riskli bir çevrede bulunuyor, yaşamını sürdürüyor ya da kurum bakımında ise, yaşlı kişi bakım evinde yaşıyorsa ya da kendi evinde ancak yardımla yaşamını sürdürebiliyorsa, başkalarıyla iletişim kuramıyorsa bu kişilerin haklarının suistimal edilmesi daha kolay olabilmektedir.

Cinsiyet açısından ise kadının toplumsal cinsiyet nedeniyle ayrımcılığa maruz kalması, kişinin daha kolay suistimal edilmesine, incinmesine, zarar görmesine neden olmaktadır. Özellikle gebe, çocuklu ya da hasta olan, ekonomik olarak bağımlı olan kadınlar, silahlı çatışma altında olan kadınlar ve genç kızlar, cinsiyet değiştirmiş ve yaşamına kadın olarak devam eden kişiler örselenmeye daha açık hale gelmektedir. Kadının kırılğan gruplar arasında olmasının nedeni; toplumsal cinsiyet nedeniyle ayrımcılığa maruz kalması, kadına yönelik şiddetin yaygın olması, kadınların şiddete maruz kalmaları durumunda kendilerini ifade etmekte zorlanmaları, kendilerinin suçlanacağı ya da kendilerine inanılmayacağı konusunda kaygılanmaları, yaşadıkları cinsiyet eşitsizliği ve buna bağlı olarak özgüven eksikliği, erken yaşta evlendirilme dolayısıyla eğitimin yarım kalması ve eğitim seviyesinin düşük olması, kadının aile içinde ikinci plana atılması, aile içinde karar vermede söz hakkının olmaması, ekonomik olarak bağımlı olmasıdır. Toplumda erkeğe verilen değer daha fazla olması ve kız çocuklarının önemsenmeden bü-

yütülmesi, kadınların karar alma mekanizmalarında yer almamalarına, eğitim hakkının, dolayısıyla çalışma hakkının, ekonomik özgürlüğünün elinden alınmasına dolayısıyla kadının güçsüzleşmesine neden olmaktadır. Toplumsal süreçlere kadınların katılmaması, işgücüne katılımın düşük olması, kadınların ücretsiz veya kayıtdışı olarak çalışması, istihdam olanaklarının yetersiz olması kadını ekonomik olarak bağımlı kılmakta ve suistimale açık hale getirmektedir. Kadınların kontrol edilmesi veya korunmasının gerekli olduğu şeklindeki önyargılar ile bunlara bağlı tutum ve davranışlar, kadınların erkeğe göre ikincil konumda tutulması, kalıplaşmış cinsiyet rol ve beklentiler, cinsel nesneleştirme, güç ve konum farklılıklarının haklı görülmesi, kadını görünmez kılmak ve kadına yönelik şiddetin sürmesine destek olmak kadına yönelik şiddeti besleyerek cinsiyete yönelik şiddetin kabul görmesine neden olmaktadır (Mitra ve Singh 2007).

Diğer kırılğan gruplar ise; etnik özellikler açısından; azınlıklar, kırsal bölgede yaşayan, felakete eğilimli bölgede yaşayan kişiler, sağlık açısından; fiziksel ya da mental bir engeli bulunan kişiler, terminal dönem hastalığı olan kişiler ya da yalnız kişiler, evsizler, sokakta yaşayanlar, yabancılar, mülteci ve sığınmacılar diğer kırılğan gruplar arasında sayılabilir.

## 1.1 ÇOCUK

### 1.1.1 Çocuk ve Ergenin Normal Gelişimsel Dönem Özellikleri

#### Gelişimsel Dönemler

Her bir gelişim döneminde bireyler biyolojik, psikolojik, sosyal, bilişsel ve duygusal açılardan belli bir yetkinlikler bütününe sahiptirler ve bunlar bir önceki veya sonraki gelişim dönemine göre birbirinden farklılaşırlar.

Bu nedenle her bir gelişim döneminin özelliklerini bilmek, gerektiğinde uzman desteği almak ve bireye ilişkin tüm süreçleri (bireyi tanıma, anlama, iletişime geçme/görüşme yapma, onunla ilgili karar verme/hüküm verme vb.) içinde bulunduğu gelişim dönemi ve düzeyine göre yönetmek ANA YAKLAŞIM olarak benimsenmelidir.

Gelişimsel dönemler kavramı, biyolojik, psikolojik, sosyal, bilişsel ve duygusal açılardan bireylerin yaşamın farklı dönemlerinde farklı yetilere sahip olduğunu, bu nedenle de her bir yaşamsal dönemin belli yetkinliklerle karakterize olduğunu kabul eder. Birçok kuramcı gelişimi dönemler halinde incelemiştir. Bu kuramların temeli gelişimsel dönemlerin yaşanılma sırasının evrensel olduğuna, başlama ve bitiş dönemleri farklılık gösterse de dönemlerin aynı sırada geçildiğine dayanmaktadır. Dönemler hiyerarşik bir düzendedir, atlanmaz, geriye dönüş olmaz, her dönem bir öncekinin üstüne inşa edilir, bir dönemden diğerine geçiş süreklilik gösterir, bazen iki ardışık dönem özellikleri iç içe geçmiş görülebilir. Her bir gelişim aşaması gelişim spektrumundaki 'yetkinlikler' ve

'yetersizlikleri' içerir. Herhangi bir gelişim döneminde kazanılması beklenen yetkinlikler elde edilemediğinde, gelecekteki farklı gelişim aşamalarında bireysel sorunların yaşanma olasılığı ortaya çıkar. Bu bölümde ağırlıklı olarak ruhsal gelişimin temel kuramcılarından olan Freud, Erikson, Piaget ve Kohlberg açısından çocuğun ruhsal, sosyal, bilişsel ve ahlak gelişimine ilişkin bilgiler aktarılacaktır.

## Bilişsel Gelişim

Biliş (cognition), karmaşık bir çevreyi anlamak ve öğrenmek için kullanılan, tanıma ve anlamadan başlayarak analiz edebilmeye akıl yürütmeye ve karar vermeye kadar çeşitli bilgi edinme ve bilgiyi kullanma yollarını içeren bir uyum sürecidir. Bireyin zihinsel faaliyetlerinin bebeklikten yetişkinliğe kadar gelişimine BİLİŞSEL GELİŞİM adı verilmektedir. Biliş ve zekâ birbirleriyle sıklıkla karışan iki kavramdır. Biliş, zekâyla çok ilişkili olmakla birlikte tamamen aynı anlama gelmemektedir. Zekâ her yaşta aynı olan bir zihinsel potansiyelken, biliş var olan bu potansiyeli kullanma becerisidir ve hem yaşla birlikte hem de çevreden öğrenilenlerle değişen, gelişimin diğer alanlarından (psikolojik, fiziksel, sosyal gelişim alanları) etkilenen bir beceridir. Örnek üzerinden açıklamak gerekirse, 140 zekâ puanına sahip dahi olarak adlandırılabilir 3 yaşındaki bir çocuk hayatıyla ilgili kritik kararlar (önemli bir tedaviyi kabul ya da reddetme, evlenme, yalnız yaşama... vb.) veremezken normal zeka düzeyindeki bir birey bu kararları kendi başına verebilir. Benzer şekilde bilişsel gelişim ve zihinsel gelişim de birbiriyle ilişkili ancak birbirinden farklı kavramlardır. Zihinsel gelişim bir çocuğun kendi yaşındaki diğer çocuklarla aynı seviye ve hızda kavrayabilmesini ifade ederken, bilişsel gelişim çok daha karmaşık bir süreci temsil eder. Günümüzde bilişsel gelişimi anlamak için en çok Piaget'nin kuramına başvurulmaktadır.

Piaget bilişsel gelişimi bireyin doğumdan ölüme kadar çevreyi anlamlandırma ve çevreye uyum sağlama sürecinde geçirdiği bilişsel değişiklikler olarak görür. Piaget (1950, 1969) bilişsel gelişimin çocuğun kalıtsal olarak getirdiklerinin çevreyle etkileşimi sonucu ortaya çıktığını öne sürmektedir. Bu etkileşim olgunlaşma, yaşantı, uyum, örgütlenme ve dengeleme ilkeleri yolu ile gerçekleşir. Çocuk biyolojik olarak olgunlaştıkça farklı yaşantılar kazanır ve yaşantı kazandıkça biyolojik olarak olgunlaşır. Yeni öğrenilen her şey dengeyi değiştirir ve yeni bir denge gerektirir. Bu yeniden dengelenme sürecini uyum olarak adlandırılır. Piaget uyumun rastgele olmadığını, organize ve örgütlenmiş bir süreç içerisinde ortaya çıktığını ileri sürer. Birey çevreyi anlamak, algılamak için o güne kadarki deneyimleri yoluyla oluşturduğu bilişsel şemalarını kullanırken yeni bir uyarıya karşılık uyum sürecine girdiğinde, ya var olan bilgi ve bilişsel şemalarını kullanır (asimilasyon) ya da yeni bir şema geliştirir (akomodasyon).

Piaget (1969), bilişsel gelişimi dört temel evreye ayırmıştır. Bunlar sırasıyla; duyuşal motor, işlem öncesi, somut işlemler, soyut işlemler dönemleridir. Bu evreler bir hiyerarşi oluştururlar ve evrelerin sırası değişmez. İki bilişsel gelişim dönemi arasında geçişlilik vardır, yani geçiş dönemlerinde çocuk her iki evrenin özelliklerini bir arada gösterebilir.

## Ahlak Gelişimi

### NEDİR? NE DEĞİLDİR?

#### Ahlak Gelişimi

Ahlak gelişim düzeyi kişinin “ne ölçüde ahlaklı olduğunu” değil, toplumun ahlak kuralları üzerine düşünme, sorgulama ve sentez yapabilme becerisinin (moral karar verme ve değerlendirme yetkinliği) ne düzeyde olduğunu gösterir.

Ahlak bireyin sahip olduğu değerler bütünüdür. Bu değerler bireyin yaşamındaki doğru ve yanlışları ayırt etmesini sağlar. Birey önce ailesinden, sonra da çevresindeki diğer önemli kişilerden görerek bu değerleri öğrenir. Zamanla, öğrendiği değerleri içselleştirir ve kendine özgü bir değerler bütünü oluşturur. Bu bütünleştirme sürecine ahlak gelişimi denilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ahlak gelişim düzeyinin kişinin ne ölçüde ahlaklı olduğunu değil, ahlak kuralları üzerine düşünme, sorgulama ve sentez yapabilme becerisinin ne düzeyde olduğunu gösterdiğidir.

Piaget ahlak gelişimi ile bilişsel gelişimin paralel olduğunu ileri sürer. On yaş altındaki çocukların ahlak gelişimi dönemini ‘dışa bağımlı’, 10 yaş ve üstündeki çocukların ahlaki gelişim dönemini ise “özerk ahlak” olarak nitelendirir. Dışa bağımlı ahlaki dönemde kurallar otorite tarafından (örn: ebeveyn) belirlenir, katıdır ve onlara uymamak niyet ve koşullardan bağımsız olarak mutlak ceza gerektiren bir durumdur. Bu dönemdeki çocuğa aşağıdaki öyküleri anlatıp soru sorulduğunda suç ve ceza algısı somut gerçeklik üzerinden olacaktır. Özerk ahlak evresinde ise çocuk, kuralların koşullara göre ve grubun üyelerinin ortak kararı ile değişebileceğini kabul eder. Bu dönemdeki çocuk aşağıdaki öyküleri dinlediğinde ahlaki değerlendirme yaparken öykü kahramanlarının niyetini göz önünde bulundurabilir.

#### Öykü 1

Zeynep babasının kalemine mürekkep koymak isterken yanlışlıkla eli mürekkep şişesine çarpar masa örtüsü boydan boya mürekkep olur.

#### Öykü 2

Sinem babasının evde unuttuğu dolma kalemiyle oynarken masa örtüsüne bir damla mürekkep akır.

Dışa bağımlı ahlak gelişimi dönemindeki çocuğa göre 1. öyküdeki Zeynep daha büyük bir leke yaptığı için daha büyük bir suç işlemiştir. Özerk ahlak evresindeki çocuk ise 2. öyküdeki Sinem’i daha hatalı bulacaktır.

Kohlberg (1958; 1984), Piaget'nin kuramını gözden geçirmiş ve aşağıda tabloda görüldüğü gibi, her biri iki aşama içeren 3 gelişim düzeyi tanımlamıştır. Kohlberg'e göre bu gelişim aşamaları somut ve yüzeysel ahlak anlayışından soyut ve evrensel anlayışa doğru ilerler ve evrenselidir. Ancak herkes tüm aşamaları tamamlayamaz. Gelenek sonrası düzeyin birinci aşamasında kişiye uyumundan dolayı başkalarının saygı duyacağı düşüncesiyle yasa ve otoriteye karşı saygı duyulduğu kabul edilmektedir. Ergenlik sonrasında yaklaşık 21 yaştan sonra başlayan 3. düzeyin 2. aşaması yani ahlaki gelişimin son aşaması olarak bilinen evrensel etik evresinde ise birey artık kendi seçtiği ahlak ilkelerini izler. Yasalar ya da kurallar bu ilkelerle çatıştığında, birey ilkeler doğrultusunda davranır. Kohlberg'e göre az sayıda insan kendisini ya da başkalarının onayını düşünmeden, insanın değeri üzerine kurulu evrensel etik ve adalet duygusuyla hareket eder. Bu ahlaki düşünmenin en yüksek aşamasıdır.

#### KOHLBERG'E GÖRE AHLAK GELİŞİM DÖNEMLERİ

Gelişim Düzeyi	Gelişim Aşamaları	Tanımlayıcı Özellikleri
Gelenek öncesi	<b>1. Aşama:</b> Ceza ve itaat	Yargılar, cezayı önleme ya da ödül alma temeline dayanır.
	<b>2. Aşama:</b> Araçsal ilişkiler	Yargılar, karşılıklı iyilik ya da kendi gereksinimlerini karşılama temeline dayanır.
Geleneksel	<b>3. Aşama:</b> kişiler arası uyum	Yargılar, diğerini memnun etme, eleştiriyi önleme, diğerinin acılarını hafifletme, temeline dayanarak verilir.
	<b>4. Aşama:</b> Yasa ve düzen	Yargılar, otoriteye saygıyı sürdürme ve yasalara sadece yasa oldukları için uyma temeline dayanarak verilir.
Gelenek sonrası	<b>5. Aşama:</b> Toplumsal sözleşme	Yargılar, insan haklarına ve tüm toplum tarafından anlaşılmış standartlar temeline dayanarak verilir.
	<b>6. Aşama:</b> Evrensel ahlak	Yargılar adalet, eşitlik, insan hakları ve insan onuruna saygı gibi etik ilkelere uygun olma temeline dayalı olarak verilir.

Kohlberg (1958) bir öykü oluşturur ve öyküde anlatılan durumla ilgili bireylerin düşüncesini sorar. Bu sorunun doğru ya da yanlış tek bir cevabı yoktur. Önemli olan bireylerin akıl yürütme biçimidir. Kohlberg kişilerin verdikleri cevap içerisindeki gerekçelere ve değerlendirmelere bakarak onların ahlaki gelişim düzeylerinin belirlenebileceğini öne sürer.

**KOHLBERG'İN ÖYKÜSÜ**

Bir kadın, az görülen bir hastalık nedeniyle ölmek üzeredir. Bu kentte bulunan bir eczacı onu kurtarabilecek ilacı bulmuştur ancak ilaç için 2000 dolar istemektedir. Bu fiyat, ilacın maliyetinin on katıdır. Hasta kadının kocası Heinz, borç para alabileceği herkese gider. Fakat topladığı paralar, ilaç fiyatının yarısı kadardır. Heinz, eczacıya eşinin ölmek üzere olduğunu söyleyerek ya ilacı biraz ucuza satmasını ya da daha sonra ödemesine izin vermesini ister. Ancak eczacı kabul etmez. Heinz çaresiz bir durumdadır. Eczanenin camını kırarak eşi için ilacı çalar.

Soru: Bu durumda hasta kadının kocası ne yapmalıydı? Niçin?

Gelenek öncesi birinci aşama: Ceza ve itaat evresi

Hırsızlık suçtur ve Heinz suçludur. Polisler onu tutuklamalıdır.

Gelenek sonrası ikinci aşama: Evrensel ahlak evresi

İnsan hayatı her şeyden önemlidir. Kurallar önemlidir ancak unutmamalı ki toplum tarafından konulur ve gerektiğinde, örneğin temel insan haklarıyla çeliştiği durumda, değiştirilebilir. Var olan kurallara ters düşse bile yaşamak temel bir insan hakkı olduğu için Heinz'ın yaptığı vicdani olarak doğrudur.

**Psikoseksüel Gelişim**

Freud (1905) erken çocukluk yaşantılarının önemine vurgu yapmış ve bu yaşantıların izlerinin bireyin yetişkinlik yıllarındaki kişilik özellikleri üzerinde etkili olduğunu ileri sürmüştür. Freud'a göre psikoseksüel gelişim **oral, anal, fallik, gizil ve genital dönem** olmak üzere 5 dönemden oluşur. Her aşamada id (alt benlik) psikoseksüel enerjinin ortaya çıkması için farklı bir erotojenik haz kaynağı seçer. Bu dönemler Freud'un önemli kavramları olan id (alt benlik), ego (benlik) ve süperegö (üst benlik) gelişim sürecine katkıda bulunur. Kişi bu dönemleri sağlıklı tamamlarsa sağlıklı bir kişilik oluşturur ancak tamamlanmasında sorun yaşarsa bu dönemlere saplanabilir.

**Psikososyal Gelişim****Kimlik Oluşumu**

Sosyal etkileşim yoluyla edinilen deneyimler üzerinden kimlik, yaşam boyu sürekli yeniden şekillenir.

Erikson (1963; 1982), Freud'un psikoseksüel gelişimini incelemiş ve kendi kuramını geliştirmiştir. Psikoseksüel gelişimden farklı olarak Erikson'un psikososyal gelişimi sekiz evreden oluşur ve hayat boyu sürer. Tüm aşamalar kişinin gelişiminde çok önemli rol



sahibidir. Bu gelişim sosyal etkileşim yoluyla gerçekleşir. Sosyal etkileşim yoluyla edinilen deneyimler kendiliğinden bilinçli yönü olan ego kimliğinin oluşumunu sağlar. Bu oluşum yaşam boyu devam eder ve yeni deneyimlerle sürekli olarak şekillenir. Erikson'ın tanımladığı her aşamada kişinin çözmesi gereken bir çatışma vardır. Erikson'a göre, kişi, bu aşamaların nasıl tamamladığına (başarılı/başarısız), bu çatışmanın ne şekilde çözümlendiğine bağlı olarak hayatın bir alanında yeterlilik ya da yetersizlik hisseder. Her döneme ait kriz ya da krizin sonunda elde edilen psikososyal güçlülük, bütün diğer dönemlerdeki krizlerle ve egonun güçlenmesiyle ilişki gösterir.

### 1.1.1.1 Bebeklik Dönemi (0-1 Yaş)

#### BEBEKLIK DÖNEMİ (0-1 YAŞ)



Bebek ile annesi/birincil bakımvereni arasındaki ilişkinin ve bağlanmanın niteliği (Birebir, güvenli/ilgili ve sürekli/tutarlı)  
GÜVEN DUYGUSU'na karşın GÜVENSİZLİK, UMUT'a karşın UMUTSUZLUK ve VAZGEÇME

Bebeğin en temel gereksinimi, birincil bakımvereniyle (anne) tutarlı, sürekli ve önceden tahmin edilebilir, birebir ilişki içinde, kendisine, “ötekiler”e ve çevresine azami güven duyabilmesi ve bunun sonucunda beslenmesinde, uykusunda ve mide/bağırsak işlevlerinde azami rahatlığı elde etmesidir. Eğer bebek bu dönemde tutarsızlık, sevgisizlik, ilgisizlik ve az uyarım deneyimlerse, isteklerinin karşılanmasıyla ilgili çevresine ve gereksinimleriyle başa çıkmada kendine güvensizlik geliştirir; utangaç ve içe-çekilmiş bir karaktere bürünür.

Freud'un psikoseksüel kuramına göre bebeklik dönemine “oral dönem” denmektedir. Bu dönemde ağız temel haz bölgesidir. Doyuma yönelik etkinlikler ağız yoluyla gerçekleştirilir. Bebek çevreyi ağız yoluyla, emerek, ısırarak, ağız ile yoklayarak tanımaya çalışmaktadır. Bebeklik dönemi yaşamın ilk yılını kapsayan ve bebeğin tümüyle kendisine bakım veren kişiye bağımlı olduğu dönemdir. Bu dönem bebeğin bakım, uyarın ve sevgi gereksinimlerini bir başkası karşılar ki bu kişi bebek için “birincil bakım veren”dir. “Birincil bakım veren”nin mutlaka bebeğin biyolojik annesi olması gerekmez. Ancak bu işlevi, büyük çoğunlukla bebeğin annesi üstlenir. Yaşamın ilk yılı içinde anne ve bebek arasında bir “ortak yaşam” söz konusudur. Bu durum bebeğin kendi gereksinimlerini karşılayabilecek bir donanımda olmamasından kaynaklanmaktadır. “Birincil bakım veren kişi” bebeğin gereksinimlerini uygun biçimde karşılayabilen ve bebeğin yaşamında, onunla “teke tek” ve “sürekliği olan biçimde” ilişki kuran kişidir. Bebeğin en temel iletişim yolu ağlamadır; anne ya da bakım veren kişi, bebeğin ağlamasını izleyerek bebeğin gereksinimlerine ilişkin bir duyarlılık kazanır ve onları uygun biçimde karşılamaya yönelir. Bu yolla bebek ağlamasını ertelemeyi öğrenir (Yörükoğlu 1998).

Bu dönemin ilk 2 ayı bebeklerin “otistik” evre içinde oldukları bir süreçtir. Bu süreçte bebek yalnızca kendi bedeninden gelen fizyolojik uyarılara tepki verir. Bebeğin bakım vereni olan anne, bebeğe sunduğu işitsel, görsel ve dokunsal uyarılarla, ona verdiği nitelikli bakım ve sevgi ile, bebeği hem dış dünya ile buluşturmuş hem de bebeğin otistik evreden çıkarak dış dünya ile iletişim kurmasını sağlayarak onun ruhsal ve sosyal gelişimini olumlu yönde desteklemiş olur. Bebekler yüze yansıyan duygusal tepkileri taklit yoluyla öğrenerek yaşamın ilk 6 ayı içinde, bunları ayırt edebilecek düzeye gelirler. Bebek ve anne karşılıklı duygusal etkileşimler yoluyla birbirlerini izler ve kendi tepkilerini bu sürece uyarlarlar (Yörükoğlu 1998).

Anne ile bebek arasındaki yüz yüze iletişimler, ikisi arasında bir duygusal iletişimin, daha sonra da güçlü bir bağlanmanın ortaya çıkmasına neden olur. Bebek, bu “yeterince iyi annenin” kendisine sağladığı güvenli ortamda, uygun şekilde korunmuş ve bakılmış olurken, bir yandan da anneye bağlanır. Bağlanma bebeklerin kendi yaşamlarındaki özel kişilere yönelik geliştirdikleri duygusal bağıdır. Bebek-anne bağlanma ilişkisi birincil olarak annenin karşılayıcılığına göre belirlenir. Bağlanma kuramını ortaya atan Bowlby, bebeklerin sosyal etkileşime yönelik biyolojik bir yatkınlıkla doğmuş olduklarını ileri sürmektedir ve bu yönelimin yaşamın ilk yılında doğrudan anneye odaklandığını belirtmiştir. Anne bebek arasındaki bu birincil bağlanma örüntüsü yaşamın ilerdeki dönemleri için bir prototip oluşturur. Güvenli bağlanma yaşayan bebekler, güvensiz bağlanan, ihmal edilen bebeklere kıyasla, bilişsel ve sosyal açıdan daha yeterli gelişmektedir (Güvenir 2007). Bağlanmanın oluşmasında teke tek etkileşim önemli olduğundan, bebeğe bu tür bir etkileşim sağlayacak bir kişi bulunmadığında, bebek bağlanma ilişkisi geliştiremeyecektir. Anne tarafından ihmal edilen ya da kötü muamele gören bebeklerin güvensiz ve düzensiz/dağınık (dezorganize) bağlanma örüntüleri sergiledikleri bilinmektedir.

İhmal ve istismar yaşayan bebekler, yaşamlarının ilerleyen zamanlarında, onlarda temel güvensizlik, karamsarlık ve umutsuzluk oluşturacak pek çok olumsuz deneyimle karşılaşmışlardır.

Erikson’un (1963; 1982) psikososyal gelişim kuramı açısından bu döneme bakıldığında, bu dönem “temel güven” ve “güvensizlik” gibi iki karşıt gelişimsel çatışmanın yaşandığı bir evredir. Eğer bebek, yeterince iyi bir annenin desteği ile, düzenli sunulan bir bakım ve sevgi ilişkisi ile büyütülürse “temel güven duygusu” gelişir ve bir sonraki gelişimsel döneme “umut” edebilme gibi bir yaşamsal güç kazanarak geçer. Erikson, sağlıklı bir kişiliğin temel şartının yaşamın başlangıcındaki “temel güven” duygusu olduğunu söyler. Bu duygu “varoluşun anlamlı olduğuna inanç”dır. Bu dönemin sağlıklı yaşanması temel umudu, patolojik yaşanması umutsuzluğu ve coşkusuzluğu doğurur. İhmal ve istismar yaşayan bebekler, ilerde temel güvensizlik, karamsarlık ve umutsuzluk oluşturacak pek çok olumsuz deneyimle karşılaşmışlardır (Cicchetti ve Toth 1995). Çocuk ihmali ve istismarı durumunda, anne bebeğine yeterince ilgili ve duyarlı olmadığından, bebek sıkıntı, huzursuzluk, engellenmişlik gibi gerginlik durumları yaşadığında, anne

çocuğu uygun biçimde yatıştırılmaz. Bakım veren kişi tarafından duyguların dışsal olarak düzenlenmesi gerçekleştirilemediğinde, bebek bu tür durumlarda kendi duygularını düzenleme işlevini öğrenemez (Glaser 2000; 2002).

### 1.1.1.2 Özerklik Dönemi (1-3 Yaş)

#### ÖZERKLİK DÖNEMİ (1-3 YAŞ)



Tam bağımlılıktan, meraka, özgürlüğe ve dış dünyayı keşfe açılan döneme geçiş.

Dış dünya üzerinde "kontrol" ve "keşif", "kural" ve "düzen". Tuvalet eğitiminin ve dil yeteneklerinin kazanılması.

Sabırlı, fakat sınırları koyan VEYA sabırsız, katı, baskıcı/kontrolcu ebeveyn tutum ve davranışı

ÖZERKLİK'e karşın UTANÇ/KUŞKU, İRADE'ye karşın AMBİVALANS/KOMPÜLSİYON

Tuvalet eğitimi dönemi olarak da tanımlanan 1-3 yaş arasındaki bu dönem Freud'un psikoseksüel kuramına göre anal dönemdir. 1-3 yaş arasında çocuk inatçılığı, ısrarcılığı, tutturuculuğu ve paylaşmayı bilmemesi nedeni ile zor bir çocuktur. Freud açısından dışkısını ve çişini tutma, bırakma, bulaştırma bu döneme özgü doyum davranışları ve dikkat çeken yönelimlerdir. Bu dönem, sfinkter denetiminin gelişmesi ile birlikte başlar. Aynı zamanda artık bu dönemde çocuk yürümeyi ve konuşmayı öğrenmeye başlamıştır. Dolayısıyla tam bağımlılıktan, meraka, özgürlüğe, karıştırmak ve araştırmaya açılan önemli bir basamağa geçmiştir. Karıştırmak, dağıtmak, keşfetmek eğilimindedir. Herşeye uzanmak, herşeyi tutmak, ellemek, dokunmak ister. Ancak deneyimsiz ve acemi olduğundan kazaların sık olduğu bir dönemdir. Bu nedenle denetlenmesi ve sınır konulması gerekmektedir. Bu dönemin (1-3 yaş) en önemli özelliği tuvalet eğitiminin kazanılmasıdır. İşeme ve dışkılama ile ilgili kasların fizyolojik gelişimleri 1-2 yaşlarında tamamlanmaktadır. İnatlaşma ve başkaldırma eğiliminde olan bu dönem çocuğundaki zıt duygular en belirgin olarak tuvalet eğitimi ortamına çıkar. Motor becerilerinin sınırlarını sınavan, özerkliğinin memnuniyetini yaşayan çocuk dışkılama üzerine kurduğu kendi kontrolünü anneye bırakmak istemez. Yapmakta zorlansa da her şeyi tek başına yapmak ister (Özsungur ve Foto Özdemir 2012).

Erikson'un psikososyal kuramına göre ise 1-3 yaş arası özerklik dönemi olarak adlandırılır. Yürüyerek dış dünya üzerinde "kontrol" ve "keşif" hakimiyetleri geliştirilir. Çocuk bu dönemde, ilerde psikososyal özgürlüğü elde etmek için doğru ve yanlış birbirinden ayırt etmek zorundadır. İlkel özgürlük "hayır!" demekle elde edilir. Bu dönem çocuğu özerk olmak, kendi istediklerini yapmak, başına buyruk davranmak ister, tuvalet eğitimi, beslenme ve uyku alanlarında kendisini yönlendirmek, eğitmek isteyen yetişkinlerle inatlaşır. Çocuk tüm bu açılım ve kazanımları yaşarken, anne ve babanın geri-bil-

dirimlerine gereksinim duyar. Onun isteği, başıboş bir kontrolsüzlük değil, onu şüphe ve utanca sürüklemeyecek yönlendirmelerdir. Çocuk bu geri-beslemelerle özdeğerini oluşturur. Erikson'a (1968) göre bu dönemdeki temel çatışmalar "özerklik" ile "utanç ve kuşku" öğelerini içermektedir. Emekleme, yürüme ve tuvalet eğitimi içine alan bu dönem, çocukta özerklik (autonomy) hissinin gelişmesi veya tersine, şüphe ve utancın yerleşmesiyle sonuçlanır. Karıştırcılığı, bulaştırcılığı karşısında sabırlı davranabilen ancak gerekli sınırları da koyabilen bir ana baba tutumu bu yaş için en uygun yaklaşımdır. Bu yaş çocuklarının dikkatlerinin kolayca başka yöne çekilebileceği bilindiğinden, çocukla işlevsiz ve sonuçsuz inatlaşmalara, fiziksel şiddete, aşırı kısıtlamalara gidilmeksizin, çocuklara kendi başlarına yemek yemeyi, çiş ve kaka yapmayı öğrenebilecekleri deneyimleme alanları tanınmalı, sabırsız, aşırı titiz, aşırı denetleyici davranılmamalıdır (Yörükoğlu 1998). Çocuk tuvalet eğitimi alırken, kendi kendine yemek yemeyi öğrenirken, aceleci davranan, ona ceza ve baskı uygulayan, merakını engelleyen bir yaklaşım, çocuğun özerk gelişimini ketterken, onun utangaç, edilgin, ürkek bir çocuk olmasına yol açacaktır (Glaser 2002). Erikson'a göre özerklik yönelimi desteklenerek bir sonraki evreye geçebilen bir çocukta "istenç" yaşamsal bir güç olarak kazanılabilecekken, bu dönem çocuğunun ihmale uğraması, onun sınırsız, kural tanımaz, bencil, dürtü denetimi zayıf bir çocuk olmasına yol açabilir; ya da uygun sınırlarla korunulmayan bu dönem çocuğu risklere açık olabilir. Anne-babanın aşırı koruması çocuğun özerkliğini engeller. Anne-babanın aşırı serbest bırakması ise, ilgisiz ve pekiştirmesiz bir ortam yarattığı için, çocuğun kendi edim ve yeteneklerinden utanç ve şüphe duymasına yol açar.

Erken çocukluk dönemi olarak da anlandırılan bu dönem aynı zamanda temel dil yeteneklerinin kazanıldığı bir dönemdir. Çocuk 12 aylıkken ilk sözcükler başlar. Sesleri taklit etme, bazı sözcükleri anlama, tek sözcüklü cümleler vardır. On sekiz aylıkken basit soruları kavrar, 150 kadar kelimeyi anlar, 3-50 sözcükten oluşan bir dağarcık oluşur. İki yaş civarında dili kullanma becerisi aniden hızlı bir biçimde artar. Çocuğun dil aracılığıyla kişileri, olayları, nesnelere temsil etme becerisi ile taklit, oyun ve diğer aktivitelerdeki zihinsel tasarımılama becerileri yaklaşık aynı zamanlarda gelişir. Simgesel düşünce ve beraberinde dil gelişimi başlar. Çocuk 24 aylıkken uzun cümleleri anlayabilir, iki sözcükten oluşan cümleler kurmaya, bazı zamirleri kullanmaya başlar (Özsungur ve Foto Özdemir 2012).


İki yaşa doğru sosyal atıflar belirgin olmaya başlar, çocuk ebeveynin farklı duygusal ifadelerini anlar, kendi duygusal ifadelerinin daha etkili bir biçimde kullanmaya başlar. Giderek artan "ayrılmanın farkındalığı" ile duygudurumunda dalgalanmalar, güvene dayalı davranış ve kırılma algısında artışlar olmaya başlar. Genel olarak duyguları değişkendir, engellenme eşiği düşüktür. Çelişkili duygular (ambivalans) ve saldırganlık bu dönemin en önemli özellikleridir. Dönemin sonuna doğru azalır. Çocuk hem annesine boyun eğmek istemez hem de kaybetmekten korkar. Çelişkili duygu ve davranışlar gösterir.

Erken çocukluk döneminde korkular sık görülür. Hayal gücünün geniş olması ve her şeyi kendisi ile birleştirmesi nedeniyle kolay korkar, çabuk etkilenir ve aynı zamanda çabuk ikna olabilir. Deneyiminin az, düşünce yeteneklerinin kısıtlı oluşu nedeniyle her şeye kolayca inanır. Her şeyin nedenini öğrenmek istedikleri gibi kendileri ile olan

bağlantıları da merak ederler. Anne-babalar çocukların bu özelliğinden faydalanırlar, korkularak söz dinlemelerini sağlamaya çalışırlar. Bu korkular özellikle anne baba ile gergin ilişkileri olan, çok fazla uyarı ya da korkunç hikaye ile aşırı uyarılmış olan, bağımsızlığını kazanma şansı bulamamış ve anne-babası aşırı koruyucu olan çocuklarda daha sık olarak görülür (Özsunğur ve Foto Özdemir 2012).

### 1.1.1.3 Oyun Dönemi (3-6 Yaş)

**OYUN  
DÖNEMİ  
(3-6 YAŞ)**



Egosantrik durumdan sosyosantrik duruma doğru ilerleme.

Model alma/özdeşim, cinsel kimlik gelişimi, oyun, merak, hayalgücü, duygusal deneyimler ve öğrenmeye/uygulamaya açıklık.

Çekirdek aileyle ilişkiler, akran ilişkileri, ideal prototipler, sosyalleşme

İNİSİYATİF KULLANMA/GİRİŞİMÇİLİK'e karşı SUÇLULUK

AMAÇ'a karşı KETLENME

Bu evre, 3-6 yaş arası dönemdir. Bu döneme okul öncesi dönem de denilmektedir. 3-6 yaş arasında çocukların ele alınmaları ve yönlendirilmeleri daha kolaylaşmıştır. 1-3 yaşa göre inatçılığı, olumsuzluğu, saldırganlığı ve çelişkili duyguları azalır, onun yerini söz dinlerlik almaya başlar. Bu dönemde çocuk canlı, konuşkan, hayat dolu, sokulgan, sevimli ve meraklıdır. Karıştırcılığı sürse de iki yaş çocuğunun kırılcılığı ve zarar vericiliği kalmamıştır. Tutturuculuğu azalmıştır. Uğraşları amaca yöneliktir. Girişken ve yardıma hazırdır. Egosantrik (benmerkezcil) bir durumdan sosyosantrik bir duruma doğru hızla ilerlemektedir

Bu dönemin en temel 3 özelliği özdeşim, cinsel kimlik gelişimi ve oyundur. Model alma ve özdeşim cinsel rol davranışı ve cinsel kimliğin oluşumunda önemli olan süreçlerdir. Özdeşimin gerçekleşebilmesi için, ana baba ile çocuk arasında olumlu, sevgi ve güvene dayalı ilişkilerin bulunması gereklidir. Çocuklar ana babaları ile özdeşim kurarken, bir yandan da onların önemsedikleri değer ve kuralları benimser; sınırları öğrenirler (Yörükoğlu 1998). Bu yaş çocuğunda cinsel kimlik gelişimi ve cinsel rol davranışları açıklık kazanır. Çocuğun cinsel kimliğinin şekillenmesinde aile en belirleyici sosyal ortamdır. Okul öncesi dönem, akran ilişkilerinin arttığı, sembolik oyunun ortaya çıktığı bir evredir. Oyun, çocukların motor becerilerinin, bilişsel yetilerinin artmasında ve sosyal, duygusal gelişmelerinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu yaş çocuğu artık sosyalleşmiştir; arkadaşlık etme, birlikte oynama ve paylaşma bu yaşa özgü özellikler olarak öne çıkar.

Psikoseksüel kurama göre, bu dönem çocuğunda dürtünün kaynağı ve doyum alanı cinsel organdır. Bu döneme “fallik dönem” denmesinin nedeni cinsel merakın ve cinsel dürtülerin bu dönemde çok öne çıkmış olmasıdır. Çocuklar, kendi cinsiyetlerini, cinsiyet farklılığını bedeni üzerinden kavramaya çalışırlar. Freud, fallik dönemde, tüm çocukların karşı cinsten olan ebeveyne yönelik bir sevgi ve buna bağlı bir içsel çatışma yaşadıklarını ve aynı cinsten ebeveynle özdeşim kurulduğunda bu çatışmanın çözümlendiğini ileri sürmüştür. Bu süreç erkek çocuklarda “Ödipal çatışma”, kızlarda ise “Elektra çatışması” olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte, çocuklar karşı cins ebeveynin sevgi ve ilgisini elde etmek adına aynı cins ebeveynle rekabete girerler. “Ben büyüyünce babamla evleneceğim” ya da “anne, beni babamdan daha çok seviyorsun değil mi” bu dönem çocuklarında sık rastlanan sorulardır (Yörükoğlu 1998). Bu dönem çocuklarında karşı cins ebeveyne yönelik olarak ortaya çıkan bu güdülenme, ebeveynlerin yanlış tutumları ile pekiştirilmez ise, zamanla ortadan kalkacak ve çatışma kolayca çözümlenecektir. Ancak ana babanın bilinç dışı nedenlerle çocuğu eşi yerine koyması, onu kendi içsel gereksinimleri için kullanması, çocuğa taşıyamayacağı bir yük getirir, bu durum duygusal istismar kapsamına girer.

Erikson’a (1963) göre okul öncesi dönemde çocuk yaşamın üçüncü psikososyal kriz ya da ikilemi ile karşı karşıya kalmaktadır: “Girişimcilik” karşısında “suçluluk”. Bu dönem çocuğu çok meraklıdır, çevresini keşfetmek ve çevresine egemen olmak ister. Oyun yoluyla yeni beceriler, farklı deneyimler kazanır. Öğrenmeye ve öğrendiklerini uygulamaya çok açıktır. Yaratıcı ve doğal bir biçimde kendi amaçları doğrultusunda davranışlarını gerçekleştirmek ister. Bu dönem çocukları için anaokulu bütün bu nedenlerle çok önemlidir. Çocuğun bu yönelimleri bastırılıp, kendini özgürce dışa vurması, oyunu ve yaratıcılığı engellendiğinde, çocuk yanlış yapacağı kaygısı ile suçlanır ve kendisini kısıtlar. Eğitim ve oyun olanakları kısıtlanan çocuk, sığ, kendini gerçekleştiremeyen, yaratıcılıktan uzak bir birey olur. Bu dönemi başarı ile aşan bir çocukta “amaç”lar belirginleşirken, bu dönemde oyun ve uyaran seçenekleri kısıtlanmış, yalnız ve yoksun bırakılmış, merakı desteklenmemiş, bastırılmış ve baskılanmış çocuklar ihmal edilmiş ve istismara uğramış çocuklar olacaklardır.

Piaget’in bilişsel gelişim kuramına göre 2-7 yaş arasındaki bilişsel gelişim “işlem öncesi dönem” olarak adlandırılır. Bu dönemdeki düşünceden mantık öncesi olarak söz eder. Çocuk işlemleri tersine çeviremez, dönüştürme yapamaz, algıları kendi üzerinde yoğunudur ve düşünce ben merkezlidir. Mantıksal düşünme işlemi bu dönemde gelişmemiştir. Bu dönemde çocuk sembolik ancak mantık dışı, benmerkezcil, somut, animistik ve büyüsel düşünmektedir. Gerçeği değerlendirme yetisinde bozukluk, dikkat sürelerinin azlığı, yargılamalarının yeterli olmayışı dikkat çeker (Özsungur ve Foto Özdemir 2012). Bu dönemdeki bilişsel kazanımlara baktığımızda, çocuk sembolleştirme becerisini geliştirir ve sembolleri kullanır, dilin gelişimi ve hayali oyunun gelişimi göze çarpar. 4 yaş çocuğu somut nesnelere olmadan hayal kurar, 5-6 yaş çocuğu şaka yapar, iyi ve kötüyü anlar, bazı görevleri yerine getirebilir. Bu dönem çocuğunun çok canlı hayal gücü vardır. Uydurma hikayeler üretebilir. Hayali arkadaşlar edinebilir. Gerçekle gerçek olmayanı karıştırır. Bu nedenle masallara, öykülere, çizgi filmlere ilgi başlar. Masallardan, korkulu öykülerden ve şiddet içeren televizyon programlarından hemen etkilenir.

Bu dönemde öğrenme isteği yoğundur. Durmadan sorar, her şeyi bilmek ve tanımak ister. Kendi bedenine, cinsel farklılıklara ve çevrede olagelen her şeye karşı derin bir soruşturma ve öğrenme eğilimi içindedir. Bu nedenle bu döneme öğrenme tutkusu dönemi de denir. Kural öğrenme, yeni karşılaşılan sorunları çözebilme ve esnek olabilme beceri alanlarında okul öncesi dönemde önemli ve hızlı bir gelişme olur.

3-6 yaş döneminde çocuk artık birçok duygunun nedenini anlayabilir. Duyguların düzenlenmesi için yollar bulabilir ve duygularını ifade eder. Duygularıyla başa çıkmak için yetişkinlerle özdeşim yapar. Duygularını göstermek için yaptığı tepkisel davranışlar azalmaya başlarken daha çok sözcükleri kullanmaya başlar. 5 yaşla birlikte eleştirilmeye duyarlılık gösterir, diğerlerinin duygularını önemser, empati becerisi gelişmeye başlar. Empati becerisi her bir gelişim evresini destekleyen major bir temadır. Bir yaş çocuğunda bir miktar kendinin farkında olma durumu gelişmesiyle beraber, rudimenter empatiden söz edebiliriz. Çocukların empati kapasitesi kendi deneyimlerinde yaşadıkları duygularını diğerlerine uygulayabildikleri 5 yaş civarında gözlenir. Ancak bu empatinin gerçek bir elseverliğe dönüşmesi daha geç çocukluk dönemde olur (Özsungur ve Foto Özdemir 2012).

Okul öncesi dönemde çocuklar artık kendi başlarına oynamayı daha az tercih eder, daha çok diğer çocuklarla oynama arzusu yaşarlar. 2 yaşında tek kişilik oyun daha yaygındır ve diğer çocuklarla sosyal etkileşim basit düzeydedir. 2-3 yaşlarında çocuklarda sıklıkla paralel oyun görülür. Bu dönemde çocuklar birbirlerinin faaliyetlerinden etkilenir ancak oyunda bir görevi yerine getirmekte gerçek bir iş birliği yoktur. Örneğin her iki çocuk kumla oynayarak birbirlerini taklit edebilirler ancak kaleyi kumdan oluşturmak için birlikte çalışmalarını beklenmez. Çocukların düşünme yeteneğindeki artışla birlikte daha karmaşık bireysel ve sosyal oyunların oynandığı görülür. Piaget 2 yaştan sonra konuşmanın başlamasıyla birlikte simgesel oyunun ortaya çıktığını belirtir. Başlangıçta basit bir davranış taklidi gibi olan oyun giderek daha karmaşık oyunlar haline gelir. Oyuncak nesnesini kendisinin yerine koyabilir, nesnelere farklı amaçlar için kullanabilir, giderek tek bir eylemi taklit etmek yerine “mış gibi” yaparak bir dizi eylemi bir araya getirip küçük senaryolar yaratabilir. “Mış gibi” oynanan oyun çocuğun gelişimsel düzeyinin çok üzerinde eylemleri gerçekleştirmesine izin verir. Yaptıklarının sonuçlarını algılar, kendi davranışlarının başkaları üzerindeki etkilerini kavrar. Dört yaştan sonra simgeler yerine sosyal olarak öğrenilen ve etkileşime dayalı basit kurallı oyunları oynamaya başlar, oyunu kurallarıyla oynamanın duygusal olarak sonuçlarına katlanabilir. İş birliği içeren bu oyunlarda birkaç çocuk birlikte bloklardan şehir yapabilir ya da her bir çocuk aile bireylerini canlandıran roller üstlenerek birlikte günlük yaşantıyı taklit eden bir oyunu canlandırabilirler. Aynı zamanda bazı çocuklarda oyunlara eşlik eden, yalnızlığını paylaşan “hayali arkadaşlar” görülebilir. Büyüsel düşüncenin belirgin olduğu bu dönemde çocuklar sihirli, büyülü, hayali oyunlara ilgi duyarlar (Özsungur ve Foto Özdemir 2012).



### 1.1.1.4 Okul Dönemi (6-11 Yaş)

#### OKUL DÖNEMİ (6-11YAŞ)



İşlem öncesi dönem (6-7 yaş) ve somut işlem dönemi (7-11), soyut kavramları bilir ancak daha ileri bilişsel yetkinliklerde zorlanır. Ahlaki kuralları katı ve değişmezdir, otorite tarafından belirlenir, benmerkezcidir ve somut sonuçlarına odaklanırlar.

Evden mahalleye, okula; ebeveyn bağımlılığının azalması, arkadaş grupları/hemcinsiyle arkadaşlık ve öğretmen.

AZİM'e karşı YETERSİZLİK

YETKİNLİK'e, karşı ATALET

ÇALIŞMAK, BAŞARILI OLMAK'a karşı BAŞARISIZLIK/AŞAĞILIK DUYGUSU

Okul dönemi 6-11 yaş arasına denk gelmektedir. Bu dönemde, her ne kadar fiziksel gelişim önceki dönemlere kıyasla yavaşlamış ve motor becerilerin koordinasyonu, hareket kontrolü ve becerisi artmış olsa da bu dönemde çocukların el ve ayaklarının diğer vücut bölümlerinden hızlı gelişmesi onların sıklıkla sakarlık yapmasına yol açabilir.

Çocuğun 10 yaşına kadar olan dönemi sinir sisteminin çevresel uyaranlarla en yoğun biçimde etkileştiği dönemdir. Motor gelişim açısından bakıldığında bu dönemde motor becerilerinde önceki dönemlere göre büyük gelişme görülür. Dönemin başlarında çocuklar kalem tutmak gibi beceriler kazanırlar, daha sonraki yaşlarda ise resim yapmak, ince el işleri yapabilmek, müzik aleti çalabilmek gibi ince motor koordinasyonu gerektiren becerileri de edinirler. Erkeklerin kaba motor gelişimleri kızlara göre daha önde gitmektedir ancak genel olarak kızların motor gelişimi erkeklerden önce tamamlanır.

Bu yaş aralığı bilişsel gelişim açısından iki dönemi içermektedir; işlem öncesi dönem ve somut işlemsel dönem. 6-7 yaşlarındaki çocuklar işlem öncesi dönem özelliklerini taşıırken 7-11 yaş arası çocuklar somut işlemsel dönem özelliklerini göstermektedir. Bu dönemde çocukların sınıflama, düzenleme ve korunum becerileri gelişir, çocuklar çeşitli nesnelere değişik özelliklerine göre düzenleyebilir, hacmin, miktarın değişmediğini/korunduğunu anlar. Ancak bu gelişim bir anda gerçekleşmez, bir süreç gerektirir. Bu becerinin gelişebilmesi için çocukların önce **özdeşlik/ayniyet** (identity), **ödünleme** (compensation) ve **dönüşümsel düşünme** (reversibility) becerilerini edinmesi gerekmektedir (Piaget 1958; 1970).

Bu beceriler edinildikten sonra çocuklar önce miktarların yani sayıların, uzunluğun ve alanın korunumunu, ardından ağırlık ve en son da hacim korunumunu edinirler. Piaget (1958; 1970) kuramında bu durum **gelişimde ardışıklık** olarak nitelendirilir. Dolayısıyla-



la okul döneminde çocuğun, dönemin başlarında bu becerileri yeni yeni geliştirmeye başlamışken ortalarında büyük oranda ilerletmiş ve sonlarına doğru tümüyle kazanmış olması beklenir.

**Özdeşlik/aynıyet (identity):**

Maddeye herhangi bir şey eklenmemiş ya da çıkarılmamışsa maddenin aynı kaldığını bilmeyi ifade eder.

**Ödünleme becerisi:**

Nesnenin bir boyutundaki artmanın başka bir boyuttaki azalmaya neden olduğunu kavrayabilme anlamına gelmektedir. Çocuk bu beceriyi edindikten sonra uzun bir bardaktaki suyun yayvan bir kaba konulduğunda yüksekliğinin azalacağını anlar.

**Dönüşümsel düşünme:**

Bir değişimi zihninde geriye alabilme becerisidir. Bu beceriye sahip olan çocuk bir balonu şişirdikten sonra havası alındığında tekrar eski halini alacağını anlar.

Bu dönem çocukları olayların gözlenebilir özelliklerine yoğunlaşırlar. Kişilerin davranışlarının ardındaki niyeti ya da olayların ardındaki nedeni önceki döneme göre daha iyi anlayabilseler de karmaşık ilişkiler söz konusu olduğunda niyet yordamakta ya da neden sonuç ilişkisi kurmakta zorlanırlar. Soyut kavramların ya da atasözlerinin anlamını bilebilirler ancak bunları erişkinler gibi kavrayıp, benimsemeleri güçtür. Örneğin bu dönem çocuğu erdem kavramının sözlük anlamını bilebilir ancak erdemli olmanın öneminin farkında olup erdemli bir şekilde yaşama çabası sergileyemez. Benzer şekilde, deyimler ve atasözlerinde ne anlatıldığını ezbere söyleyebilir ancak bu tür soyut anlatımları erişkinler gibi kavrayamazlar. Somut problemleri çözebilirler. Bu yaşlar arasındaki çocuklar önce farklılıkları öğrenirler. Nesnelerin birbirinden farklarını söyleyebilirler. Daha sonra ise daha yüksek bir bilişsel beceri gerektiren benzerlik kurma becerisini elde ederler. Bununla birlikte bu dönemdeki çocukların düşünceleri kendilerini çevreleyen fiziksel gerçeklikle ve “şimdi ve burada” ile sınırlıdır. Bu nedenle geleceğe ilişkin plan yapamaz ya da varsayımsal olarak akıl yürütemezler. Diğer bir deyişle bu dönem çocuğu yaptıklarının, yapması istenilen şeylerin (örn; ders çalışmak) ya da kendisine yapılanların uzun vadeli sonuçlarını eğer ona daha önce söylendiyse ezberden tekrar edebilir ancak gerçek anlamda kavrayamaz ve öngöremez.

Dil gelişimi de bilişsel gelişimle paralel ilerler. Bu dönemde çocukların kullandıkları kelime sayısı 3000'i bulur ve çocuklar yaşları büyüdükçe çok daha derinlikli konuşmaya, soyut kavramlar kullanmaya, mecazi sözleri kavramaya başlarlar. Dili daha ustaca ve dilbilgisi kurallarına uygun kullanmaya başlarlar. Kendi kendine konuşma bir önceki dönemden farklı olarak bu dönemde artık iç konuşma şekline dönüşmüştür (Yavuzer 1984).

Piaget ahlak gelişimi ile bilişsel gelişimin paralel olduğunu ileri sürer ve 6-11 yaşları arasındaki ahlak gelişimi dönemini 'dışa bağımlı' olarak nitelendirir. Kurallar otorite tarafından (örn: ebeveyn) belirlenir, katıdır ve onlara uymamak niyet ve koşullardan bağımsız olarak mutlak ceza gerektiren bir durumdur.

Kohlberg'e (1958;1984) göre 6-11 yaşları arasındaki çocuklar henüz gelenek öncesi düzeyi tamamlamamışlardır. Bu düzeyin birinci aşamasındaki (Ceza ve itaat aşamasındaki) çocukların kurallara uyması otoritenin varlığına bağlıdır. Otorite yoksa kurallara uyulmayabilir. Kuralın nedeni, amacı veya sonucuyla pek ilgilenmezler. Kurala uymanın ya da uymamanın sonuçlarını da somut ve yüzeysel olarak bilirler. Örneğin 6 yaşındaki bir çocuk için bahçede oynamaya dalıp eve geç girmenin sonucu anne babasının kızmasıdır. Bu kuralın onun güvenliği için konulduğunu, geç kaldığında dışarının onun için tehlikeli olduğunu ezberleyebilir ama tam olarak anlamaz.

Bununla birlikte kurallara uymamanın mutlak karşılığı cezadır ve kurallara uymanın amacı da cezadan kaçmaktır. Piaget gibi Kohlberg de bu dönemdeki çocukların bir eylemin suç olup olmadığına, ceza gerektirip gerektirmediğine, arkasındaki niyeti göz ardı edip, ortaya çıkan zararın büyüklüğüne bakarak karar verdiğini söylemektedir. Olayın gerisindeki neden önemli değildir. İkinci aşamada ise çocukların ahlaki yargıları ben merkezlidir. Çocuklar kurallar kendi çıkarlarına uygun düştüğünde uyarlar. Bu dönemdeki çocuklar arasında karşılıklı çıkara dayanan ilişki vardır ve çocuklar yaptıklarının birebir karşılığını beklerler, örneğin; oyuncak saatinde oyuncakların birbirleriyle paylaşma kuralı varsa ve çocuk bir oyuncakını diğer çocukla paylaşıyorsa diğer çocuğunda bir oyuncakını onunla paylaşmasını ister.

Psikoseksüel gelişim açısından bakıldığında 6-11 yaş arası Freud'un (1905) kuramındaki latent döneme denk gelmektedir. Diğer dönemlerden farklı olarak bu dönemde çocuklar haz sağlamaya ilişkin dürtülerini bastırırlar. Bu dönemde üstbenlik gelişmiş cinsel meraklar yatışmıştır. Artık çocukların odakları okulda, sanatta ya da sosyal yaşamda başarıdır. Hemcins ebeveynleriyle özdeşim kurarlar. Sosyalleşme hızlanır, çocuklar hemcinslerine yakınlık göstermeye başlarlar. Özellikle okula başlama ile birlikte enerji daha çok akademik etkinliklere, sanat ve sporda başarıya, arkadaş ilişkilerine yönelir.

Erikson'a (1963; 1982) göre okul dönemi çocukları bu gelişim sürecinde başarıya karşı aşağılık duygusunun olduğu aşamdadır. Erikson'un tanımladığı psikososyal gelişiminde bu dönemin nasıl tamamlandığına göre çocuklar çalışmak, başarılı olmak ve başarısızlık, aşağılık duygusu yaşarlar. Bu dönemde çocuklar ilkokula başlar ve temel eğitimlerini alırlar. Öğrenme, başarabilme, bir işi tamamlayabilme ve onaylanma temel hazlardanır. Anne-babanın okul hayatıyla ilgili çocuğu desteklemesi önemlidir. Bununla birlikte anne-babanın tek odağı çocuğun başarılı olması olmamalıdır. Başarılı olmak gereğinden fazla önemli olursa bu durum da çocuğun üzerinde aşırı baskı oluşmasına neden olabilir. Diğer bir deyişle başarı sadece akademik başarıya endekslenmemeli ve sadece sonuç üzerinden değerlendirilmemelidir. Çocuğun akademik becerileri dışındaki olumlu özellikleri, yetenekleri de desteklenmeli, aldığı sonuçlardan çok (örneğin ders notları) çabası takdir edilmelidir. Örneğin çok çalışıp zayıf not alan bir öğrencinin neden

zayıf not aldığı bir dahaki sefere neleri farklı yapması gerektiği irdelenmeden önce çalışması takdir edilmeli, pekiştirilmelidir.

Yine bu dönemde diğerlerinden farklı olarak çocuğun hayatına öğretmen girer. Çocuğun bu dönemi sağlıklı tamamlayabilmesinde, anne-babadan sonra çocuğun bir diğer özdeşim nesnesi olan öğretmenin önemi büyüktür. Destekleyici ve iyi yönlendiren bir öğretmenle dönemin başarılı tamamlanma olasılığı artar. Bu dönemde çocuk kendi başarısıyla ilgili karar verirken kendisini yaşlıları ile kıyaslar ve onların arasında kendini başarılı hissederse çalışkanlık, başarısız hissederse aşağılık duygusu edinir. Bu nedenlerle bu dönemde çocuğu yaşlılarıyla karşılaştıran cümleler kurmamak çok önemlidir. Mümkün olduğunca her çocuk iyi yaptığı, başarılı olduğu bir alanda desteklenmelidir.

Ebeveyne olan bağımlılığının azalması, kolay ayrılması, akran ilişkilerine yönelmesi, oyunları ev dışına taşınması, kurallı ve grup oyunlarını tercih etmesi beklenmektedir. Hayali oyunların yanı sıra kuralları önceden belirli oyunlara da ilgileri artmaktadır. Oyunlarında, izledikleri ve okudukları materyallerden model aldıkları kahramanları canlandırmaktadırlar. Resimli öykü ve fıkraya merakları artmaktadır. Bu dönemde yeni şeyler öğrenmek, denemek, yeni beceriler edinmek, üstünlük göstermek, rekabet önemlidir. Arkadaş ilişkilerinde tercih edilme arzusu, grup oluşturma, gruba kabul edilme, arkadaş grubu ile düzenli etkileşime girme, ait olma duygusunu oluşturma gözlemlenmektedir. Arkadaş gruplarıyla ortak amaçlar doğrultusunda hareket edebilme becerisi geliştirmektedir.

Bu dönemde hem cinsi ile arkadaşlıklar ön plandadır, karşı cins ile ilişkiden kaçınma görülmektedir. Cinsiyet rolleri, alışkanlıkları ve ilişkileri kurulmuştur. Cinsiyet özellikleri ilişkilerine belirgin olarak yansımaktadır. Kızlar kızlarla, erkekler erkeklerle grup oluşturmaktadır. Bu gelişimsel özellikler göz önünde bulundurularak okul çağı çocuğu değerlendirilirken ebeveynleriyle etkileşimi, ebeveynlerin çocuğun gelişimsel özelliklerini, otonomisini destekleyebilme yetisi, öğrenme konusundaki arzusunu ve merakını arttırma çabası, hayatındaki diğer önemli rol modellerinin anlaşılması, akran ilişkileri ve okul uyumu, bilişsel, sosyal, davranış ve duygu kontrolü becerileri göz önünde tutulmalıdır.

### 1.1.1.5 Ergenlik Dönemi (12-18 Yaş)

#### ERGENLİK DÖNEMİ (12-18 YAŞ)



Soyut işlemler dönemi.

Dönemin en önemli özelliği "KİMLİK GELİŞİMİ" ve temel krizi ise "KİMLİK KRİZİ".

Bireyin kendi ayakları üzerinde durmayı, bağımsızlığı, sosyalleşmeyi öğrendiği ve 'güvenli bir biçimde' deneyimlediği bir dönem.

Akran grupları, arkadaşlık, risklere açıklık, liderlik modelleri, ideolojik dünya görüşü

KİMLİK KAZANIMI'na karşı ROL KARMAŞASI

BAĞLILIK'a karşı ROL REDDİ

Ergenlik çocukluk ile yetişkinlik arasında bir geçiş dönemidir. Birey bedensel olduğu kadar duygusal, davranışsal ve bilişsel açıdan yetişkinlere benzemeye yetişkin rolüne hazırlanmaya başlar. Bu dönemin en önemli özelliği kimlik gelişimidir. Ergen, ebeveynlerinin beklentilerini, toplumun değerlerini, arkadaş grubunun değerlerini, kendi yetenek ve becerilerini, eğilimlerini, olmak istedikleri ve olabileceklerini süzgeçten geçirir. Sahip olduğu bazı özellikleri eliyerek bazılarını korumaya, sahip olmadığı bazı özellikleri ise kazanmaya çalışır. Bu oldukça sancılı bir karar sürecidir. Bu süreçte ebeveynlerin etkisi arkadaş grubuna göre oldukça azdır ama ebeveynlerin bu döneme kadarki öğretileri çok önemli olacaktır. Ergenlik bireyin kendi ayakları üzerinde durmayı, ebeveynlerinden ayrışıp, bağımsızlığı, sosyalleşmeyi öğrendiği ve bütün bunları 'güvenli bir biçimde' deneyimleme gereksinimi olduğu için bu dönemde ailelerinden eskisine oranla daha uzaktır. Buna bağlı olarak da ebeveynlerinden ayrı bir birey olarak var olduğunu hissetmek, kimliğini oluşturabilmek için zaman zaman aykırı davranışlar sergileyebilir ya da ebeveynlerine zıt olan görüşleri savunabilirler.

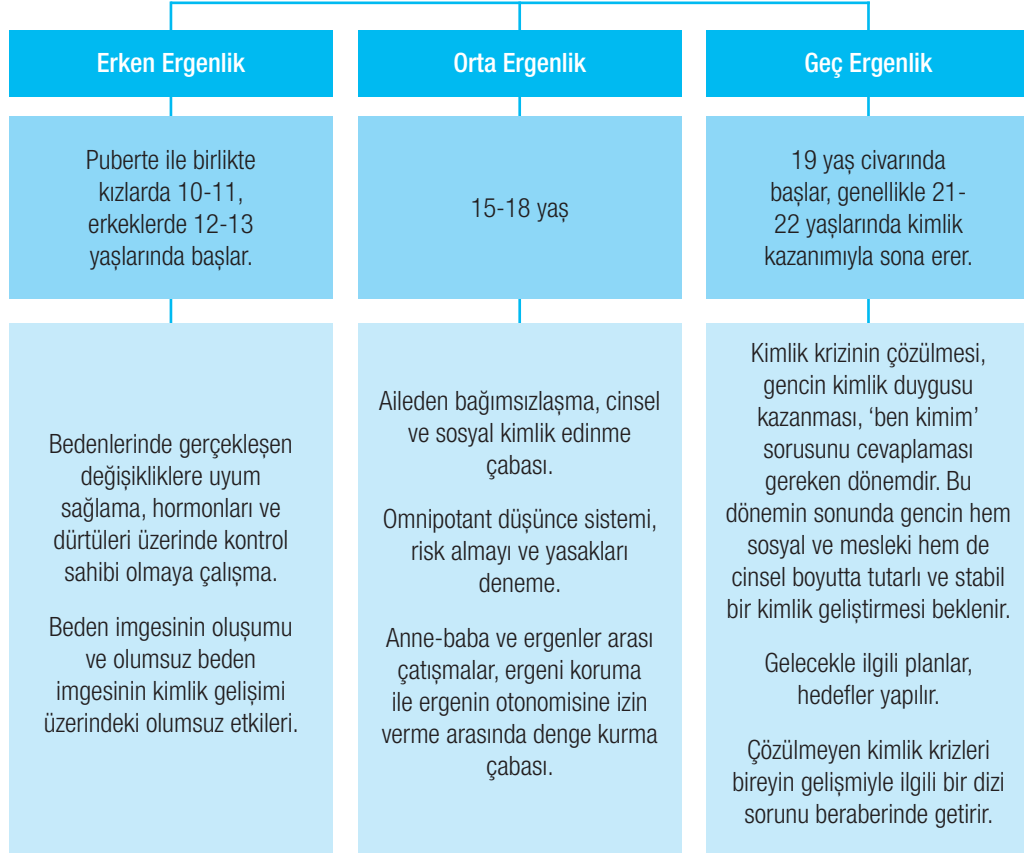
Ergenlik dönemi bedensel ve hormonal değişikliklerle başlamaktayken bitişi biyolojik faktörlerden çok psikososyal faktörlerle belirlenmektedir. Ergenliğin başlangıcı 11-12 yaş, bitişi ise 21-24 yaş olarak kabul edilmektedir. Ancak başlangıç ve özellikle de bitiş yaşı bireysel ve sosyokültürel faktörlere bağlı olarak değişebilmektedir. Bu dönemde hem kızlarda hem erkeklerde hormonal ve bedensel değişiklikler olur, cinsel organlarda tüylenme, göğüs ve testislerde büyüme, menarş (ilk adet kanaması) ve ejakulasyon (boşalma) gerçekleşir. Freud (1905) bu gelişim dönemini genital dönem olarak adlandırmaktadır. Freud'un kuramına göre bu dönemin amacı ergenin aile dışındaki karşı cinsle olumlu ilişkiler kurabilmeyi öğrenmesidir. Erikson'un (1963; 1982) psikososyal gelişim kuramında ergenlik dönemi insan yaşamındaki beşinci gelişim basamağı olan 'Kimlik kazanımına karşı rol karmaşası' evresidir ve bu dönemin temel krizi 'kimlik

krizidir' ve başarılması gereken işlev kimlik duygusunun kazanılmasıdır. Bu dönemde ergen karşı cins tarafından fiziksel ve zihinsel olarak beğenilmek ister. Sıklıkla ebeveynlerine karşı çıkmasının temel sebebi kimlik sınırlarını oluşturma çabasıdır.

Bu dönemde ergenin duygudurumu da dalgalıdır. Bir gün çok neşeli, keyifli görünen bir ergen diğer bir gün depresif tutumlar sergileyebilir. Bu durum gün içinde dahi dalgalı seyredebilir. Birbiriyle çelişen duygu, düşünce ve davranışı ardışık olarak seğileyebilir. Anne-babasını hem onu yalnız bıraktıkları için suçlayıp hem de sürekli onun etrafında oldukları için eleştirebilir. Amaçsızlıktan yakınma ve amaç edinme isteği, kaygı, bedenden utanma, öfke, eleştirilme korkusu, suçluluk sık ve yoğun yaşadıkları duygular arasındadır. Bu dönemde ergenin temel uğraşı anne-babasından ayrılmak, sosyalleşmek ve kendi kimliğini oluşturmaktır.

Piaget'nin (1970) bilişsel gelişim kuramında, mantıksal düşünmenin ön plana geçtiği döneme "Soyut İşlemler Dönemi" adı verilmektedir ve bu dönem 11 yaşından sonra başlamaktadır. Bu dönemde soyut düşünme başlar, varsayımlar ileri sürebilir, genellemeler yapabilir. Dikkat, bellek, organizasyon yetileri gelişir. Çok boyutlu düşünme, empati yapabilme, mantık yürütme, tartışma ve sorunlara çözüm getirebilme becerileri artar. Bilgiyi temel alırlar, öte yandan kesin doğruların olmadığını fark edip esneyebilirler. Tümdengelimsel düşünebilmeye başlarlar yani doğru olduğu varsayılan temel prensiplerden yola çıkarak özel bir durumla ilgili görüş sahibi olabilirler. Bu dönemde her şeyi yapabileceklerine, onlara bir şey olmayacağına inanma eğilimleri vardır. Bu nedenle konuşmaları, kendilerini ifade etme biçimleri erişkinlerle benzerlik gösterse de riskli davranışlar sergileme olasılıkları erişkinlere göre çok daha fazladır. Benzer şekilde bu dönemde felsefi düşünebilme yetisi de edindikleri için kuralları sorgulama ve toplumsal meselelerle ilgilenme eğilimleri de ortaya çıkar. Ergenlerin bu özellikleri topluma yararlı birer birey olma yönündeki motivasyonlarını arttırabileceği gibi, her şeyin üstesinden gelebileceklerini düşünme ve dikkat çekme, değer verilme, saygı görme ihtiyaçları kolay kandırılabilir olmalarına ve uygunsuz grupların içinde kullanılmalarına neden olabilmektedir. Ayrıca dürtüsel oldukları için ergenler risk almayı, yasakları denemeyi severler ve akıllarına gelenleri fazla değerlendirmeden eyleme geçerler. Riskli davranışlarının sonuçlarını yetişkinler kadar öngöremezler. Bağımsızlıklarına olan düşkünlüklerinin de arttığı bir dönem olduğu için bu davranışlarla ilgili ailelerinin görüşüne de başvurmayabilirler. Farklı ve bağımsız olma isteklerini uygun bir ölçüde hoş görüp karşılarken riskli davranışlarını da sınırlamak ve denetlemek gerekmektedir. Piaget herkesin soyut işlemsel döneme geçemediğini öne sürer. Soyut işlemsel dönemin becerilerini geliştirebilmek eğitim, diğer insanlarla uygun düzeyde ve şekilde fikirlerini tartışabilme olanağı önem taşımaktadır. Bu nedenle sosyal gelişimin bilişsel gelişim üzerinde rolü önemlidir. Bununla birlikte sosyal gelişim ve kimlik gelişimi de bilişsel gelişimi etkilemektedir. Ergenlik üç alt dönemden oluşmaktadır: Erken, orta ve geç ergenlik. Bu 3 alt dönemde Sosyal gelişimi ve kimlik kazanımı açısından önemli farklar bulunmaktadır.

### ÜÇ DÖNEMDE ERGENLİK



Erken ergenlik döneminde (11-15 yaş) ergenler bedenlerinde gerçekleşen değişikliklere uyum sağlamaya hormonları ve dürtüleri üzerinde kontrol sahibi olmaya uğraşır. Cinsiyete özgü görünüm beden görünümünün değişmesiyle iyice şekillenir. Bu görünümle cinsel kimliğin uymadığı durumlarda ergen önemli düzeyde zorluklar yaşayabilir. Ergenin bedeniyle ilgili duygu ve düşünceleri, diğer bir deyişle beden imgesi oluşur ve beden imgesinin olumsuz ya da çarpık olması hem kimlik gelişimini olumsuz etkiler hem de çeşitli psikopatolojilere yol açabilir.

Orta ergenlik döneminde (15-18 yaş) cinsel ve sosyal kimlik edinme ile ilgili uğraşlar daha yoğunlaşır. Gencin kendisiyle ilgili isteklerini, hedeflerini, ayrılma bireyselleşme sürecinin gereği, ailesinden bağımsız olarak ama onlarla tümüyle ters düşmeden, akranlarıyla uyumlu ve potansiyeline uygun olacak şekilde belirleyebilmesi ve bu doğrultuda bir kimlik edinmek için uğraşması gerekmektedir ki bu psikolojik olarak çok zorlu bir süreçtir ve ani duygusal değişikliklere neden olabilmektedir. Bu dönem ebeveynler açısından da oldukça zorlayıcıdır. Ergenin otonomisine tamamen karşı gelmek, onun anne-babasından ayrışmasına izin vermemek kimlik gelişimini zorlaştırır ve çatışmaları artırır. Anne babalar çok sayıda riske açık hale gelen ergeni korumak ve ergenin otonomisine izin vermek arasında denge kurmak zorundadır. Bu çok zor ancak önemli bir dengedir. Bu denge sağlanamadığı zaman ergen tümüyle kısıtlanmış, bireyselliğine engel olunmuş hissedebilir ya da aile ergene hiçbir konuda sınır koyamaz duruma gelir. Her iki durumda da aile ve ergen arasındaki çatışma gittikçe artar ve bazen sü-

reğenleşir. Yapılan araştırmalarda bu çatışmanın çözülemediği, ebeveynlerin çatışmayı uygun ele alamadığı durumlarda istismar riskinin arttığı gösterilmektedir. Bu durum ergenin daha sık ve daha kritik konularda da ebeveynlerinin onayını almadan hareket etmesine, hatta onaylamadığını bildiği riskli davranışları kolayca sergilemesine yol açabilmektedir. Ailesiyle iyi bir ilişkisi olan ve davranış sorunları olmayan ergen de riskli arkadaşlıklara ve davranışlara ilgi duyabilir ancak genellikle bunları denerken ailelerine haber verir ya da ailelerinin onaylamadığını bildikleri için bunları fazla sürdürmezler. Oysa çatışmalı ebeveyn ilişkisinin olduğu durumlarda ergen ebeveynlerinin uygun görmediği kişilerle uzun dönemli arkadaşlıklar kurabilmekte, ailelerinin izin vermediği saatlerde, onaylamadığı mekânlarda sıkça bulunabilmektedir. Bu durum ergenin hem evde duygusal-fiziksel şiddet görmesi açısından hem de dışarıda istismarcıların hedefi haline gelmesi açısından tehdit oluşturur. Böylesi çatışmalı bir ilişkide ergen ailesinin onayını almadan yaptığı şeyler sırasında başına gelenleri de ailesine aktarmakta güçlük çekebilir. Bu durum ergene zarar veren unsurun hemen anlaşılmasını, durdurulmasını, ergenin hayatı üzerindeki etkisinin azaltılmasını zorlaştıracaktır.

Ergenlik döneminin 'normal' özellikleri arasında bulunan bir diğer etken ise egosantrik düşünce biçimidir. Ergenler kendilerini dünyanın merkezinde hisseder ve herkes onlara bakıyor, onlarla ilgili düşünüyor ve konuşuyor gibi algırlar. Buna bağlı olarak da kullarıyla sadece özgür, bağımsız olmak için ya da yeni oluşturmakta oldukları değerlere aykırı oldukları için değil aynı zamanda farklı olduklarını etrafa ispatlamak için de çatışır. Yine farklı görünmek için fiziksel özellikleriyle çok uğraşır. Örneğin saatlerce saç tarar, kilo vermeye çalışır, okul formalarını şekilden şekle sokarlar.

Bu dönemin en önemli özelliklerinden bir diğeri arkadaşlığın gencin hayatındaki rolünün önceki dönemlere göre büyümesidir. Akran iletişiminin ergenin gelişiminde önemli yeri vardır. Ergen nasıl biri olduğunu arkadaşlarından ve özellikle de karşı cinsten aldığı geribildirimlerle karar verir. Dolayısı ile akran gruplarının görüşleri ergenin düşünce ve davranışları üzerinde çok belirleyicidir. Özellikle grup liderleri aşırı idealize edilir. Bu dönemdeki genç nasıl biri olmak istediğine grubun eğilimini dikkate alarak karar verir. Akran grubunun eğilimleri ebeveynlerin değerleri ile çatışıyorsa bu durum ergenin ailesiyle sıkıntı yaşamasına neden olabilir.

Ergenliğin üçüncü alt dönemi 19 yaş civarında başlar ve geç ergenlik olarak adlandırılır. Genel olarak 21-22 yaşlarında kimlik kazanımı ile sona ermesi beklense de bu durum sosyokültürel etkenlere göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu dönem kimlik krizinin çözülmesi, gencin kimlik duygusu kazanması, 'ben kimim' sorusunu cevaplama gereken dönemdir. Bu soruya verilen cevaplar beraberinde gelecek planlarını getirir. Genç bir yandan ne olduğu ve gelecekte ne olacağıyla ilgili kararlar verirken bir yandan da yakın ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Bu dönemin sonunda gencin hem sosyal ve mesleki hem de cinsel boyutta tutarlı ve stabil bir kimlik geliştirmesi beklenir. Bu gerçekleşemediği durumda genç ciddi oranda kararsızlıklar yaşamaya başlar. Kimlik duygusu kazanamayan gencin benlik saygısı düşük olur. Bu durumda gencin gelecekle ilgili hedefleri netleşmez. Hedefleri olmayan benlik saygısı düşük gençler kolaylıkla yanlış gruplara dahil edilebilirler. Ayrıca kimlik kazanımını tamamlamayan gençlerin yakın ilişkiler kurmakta sosyal rollerini, değerlerini ve ideallerini belirlemede de güçlük çekmesi ihtimali yüksektir.

### 1.1.2 Özel Gereksinimi Olan Çocukların Özellikleri

Özel gereksinimli kavramı; fiziksel, zihinsel, psikolojik ve iletişimsel alanlarda belli yetersizlikleri ya da farklılıkları olan çocuk ve bireyleri tanımlamaktadır.

Zihinsel yetersizliği olan, otizmi ve işitme engeli olan çocuklar; adli görüşme süreçlerinde dikkate alınması gereken farklı bilişsel, duygusal, psikosoyal, davranışsal ve iletişimsel özelliklere sahiptirler. Aşağıda bu özellikler maddeler halinde sıralanmıştır.

#### ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR

##### Zihinsel Özellikleri

- Dikkat süreleri kısa ve dağınıktır.
- İlgileri kısa sürelidir.
- Devamlı izleme, teşvik ve değişiklik isterler.
- Zaman kavramı çok geç ve güç gelişir ya da tam gelişmeyebilir.
- Konuşma gelişimleri zihinsel engelin derecesi ile orantılıdır.
- Soyut terim, tanım ve kavramları çok geç ve güç anlayıp kavrarlar ya da hiç kavrayamazlar.
- Genelleme yapamazlar.
- Kazandıkları bilgileri transfer etmekte çok güçlük çekerler.
- Gördüklerini ve duyduklarını çabuk unuturlar, bellekleri zayıftır.
- Verilen bilgi ve uyarıları kısa zamanda unuturlar.
- Yakın zamana ilgi duyarlar, uzak gelecekle ilgilenmezler.
- Algıları, kavramaları ve tepkileri basittir.
- Parçadan bütüne doğru öğrenirler. Öğrenme hızları yavaştır.
- Her detay ayrı ayrı açıklanır ve istenilen şey somut olarak gösterilirse, zihin karışıklığına meydan vermeden öğretmek mümkün olabilir.
- Somut şeyleri daha kolay ve iyi kavrarlar. Kavramların somutlaştırılması anlamayı kolaylaştırır.

##### Psiko-sosyal Özellikleri

- Sabırsızdırlar, kolaylıkla cesaretleri kırılır. Ufak tefek engeller karşısında yılgınlık gösterirler.
- Bir amaca ulaşmak için kuvvetli duygular hissetmezler, çabuk vazgeçerler.
- Birlikte oldukları kişilerin duygu ve düşüncelerine ilgileri zayıftır.
- Duygu ve düşüncelerini ifade etmede başarısızdırlar.
- Bağımsız hareket etmekten çekinirler.
- Yeni durumlara uymakta çok zorluk çekerler.
- Bir işi sonuna kadar sürdüremezler. Kolayca yorulurlar.
- Sosyal bakımdan birçok uyumsuz davranışları vardır.
- Oyun ve toplum kurallarına uymakta zorluk çekerler.



**Dil-iletişim Özellikleri**

- Alıcı ve ifade edici dil gelişimleri zayıftır.
- Kelime hazineleri zayıftır.
- Konuşmalarında ses bozuklukları vardır (Artikülasyon).
- Konuşmaları akıcı değildir.
- Tekrarlayıcı ve saplantılı konuşabilirler.

**OTİZMİ OLAN ÇOCUKLARIN ÖZELLİKLERİ**

- Göz kontağı kısıtlıdır ya da yoktur.
- Adlarına tepki vermezler.
- Konuşma birçoğunda gelişmemiştir ve bunu iletişim aracı olarak kullanmazlar.
- Ekolaliktirler (duydukları sözcükleri tekrar tekrar söyleme).
- Zamirleri ters kullanırlar.
- Uygun olmayan vurgulamalar, kalıp cümlelerle konuşurlar.
- Mekanik ve tek düze ses tonu kullanırlar.
- Çevreye ilgisizdirler.
- Sosyal ve duygusal açıdan kendilerini izole ederler.
- Oyuncaklarla gerektiği gibi oynamazlar, hayali oyun oynamazlar,
- Sürekli aynı oyunları oynamayı tercih ederler.
- Bazıları ses, acı, koku, ışık ve dokunuşa aşırı hassastırlar.
- Bazıları fiziksel temasa (öpülme, sarılma vs.) izin vermez ya da hoşlanmaz.
- Düzen ve nesne takıntıları vardır.
- Rutinlerindeki değişikliklere tepkilidirler.
- Tekrarlayan davranışları (stereotipiler) vardır (nesnelere çevirme, el çırpma, zıplama, kendi etrafında dönme vb.).
- Aşırı hareketli ya da hareketsiz olabilirler.
- Bazıları çok inatçıdır.
- Bazıları kendine, çevresindekilere ve eşyalara zarar verebilir.
- Beklemeye ya da isteklerini ertelemeye pek tahammüllü değildirler.

### İŞİTME ENGELİ OLAN ÇOCUKLARIN ÖZELLİKLERİ

- Kelime hazinesi normal işitenlere göre daha yavaş gelişir.
- Aynı kelimeye ait birden fazla anlamı yorumlamakta güçlük çekerler.
- Daha basit ve kısa cümleleri anlayabilir ve ifade edebilirler.
- Etken ve edilgen cümleleri anlamakta güçlük çekerler.
- Yazım dilini kullandıklarında cümle dizimleri farklıdır.

Görme engeli olan, fiziksel engeli olan, dil ve konuşma güçlüğü olan özel gereksinimli çocukların; bilişsel, duygusal, psikosoyal, davranışsal ve iletişimsel özellikleri; yetersizlikten etkilenmişlik durumlarından çok bireysel farklılıkları ve buldukları yaş dönemiyle tanımlanabilir.

## 1.2 DİĞER KIRILGAN GRUPLAR

Kadınların sadece sahip olduğu cinsiyet özelliğinden dolayı “kırılğan” olarak tanımlanması doğru olmamakla birlikte, toplumdaki sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi düzenlemeler ve geleneksel cinsiyet rolleri ile toplum tarafından ayrımcılığa uğradıkları ve kırılğan kılındıkları yadsınamaz bir gerçektir. Cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar tüm kadınları kapsayan bir durum olmakla birlikte, kadınları homojen bir grup olarak düşünmek mümkün değildir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, kadınların maruz kaldığı cinsiyet eşitsizliğinin sosyal sınıf, mülteci ve göçmen statüsü, yaş, cinsel yönelim, engellilik durumu, medeni durum, sahip olunan kronik hastalıklar gibi faktörlerle etkileşim halinde olduğunu ve bu faktörlerin kadınların uğradıkları şiddet ve ayrımcılığın formu ve görünüş biçimleri ile buna ilişkin yardım arama davranışlarını önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur (UN Secretary-General, 2006). Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu tarafından yapılan çalışmalarda, çoklu ayrımcılığa uğrayan kadın grupları çatışma ortamında kadınlar, mülteci kadınlar, adolesan kızlar, yaşlı kadınlar, kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar ve engelli kadınlar olarak sınıflandırmıştır (UNFPA, 2014). Bunlara ek olarak, doğal afet durumlarında kadınların, ev hizmetlerinde çalışan veya seks işçisi olarak çalışan kadınların da çifte ayrımcılığa uğrayan gruplar arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Sağlık hizmetlerinde ve adli sistem içerisinde çalışan uzmanların kadına yönelik çifte ayrımcılığı pekiştiren faktörlere duyarlı olmaları karşılaşılan vakaların daha doğru bir şekilde değerlendirilebilmesinin önünü açacaktır (UNFPA, 2014).

### Savaş ve Silahlı Çatışma Ortamında Kadınlar:

Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu (UNIFEM), savaş ve çatışmalarda kadına yönelik cinsel şiddette şu faktörlerin etkili olduğunu bildirmektedir (UNIFEM, 2006);

- Silahlı çatışmanın ya da savaşın tarihçesi ve etnik özellikleri,

- Heterojen toplum yapıları ve etnik farklılıklar,
- Hükümet ve politik istikrarsızlıklar,
- Kadınların çoğu kez karar verici konumlarda olmayışları,
- Maddi kaynakların askeri harcamalara ve silahlanmaya aktarılarak sosyal hizmetlerin aksatılması,
- Kadınların ekonomik açıdan zayıf durumda olması,
- Kadınların sağlık hizmeti ve eğitimden yoksun olmaları,
- Yüksek anne mortalite oranları,
- Temiz suya, yiyeceğe, yakıta ulaşım gerekliliği gibi çevresel koşullar,
- Kadınların toplumdaki statüsü,
- Kadın hakları ve yasal düzenlemelerin durumu,
- Yasadışı insan ticaretinin yaygınlığı,
- Genç erkek nüfustaki yüksek işsizlik oranlarının yol açtığı şiddete eğilim
- Erkeklerdeki alkolizm oranları

Araştırmalar, politik istikrarsızlık, savaş ve çatışma ortamlarında kadına yönelik cinsel şiddetin arttığını, kadınların çatışmalar kaynaklı olarak eşlerini kaybetme oranlarının oldukça yüksek olduğunu, yerlerinden edilerek toplama ya da mülteci kamplarına gönderildiklerini, kadına yönelik cinsel şiddet ve tecavüz kimi zaman bir savaş silahı olarak kimi zaman da askerlerin ödüllendirilmesi ve motivasyonlarını arttırmak amacıyla, bazen de HIV/AIDS bulaştırılması için biyolojik silah olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır (Gögen, 2011). Kadın ve genç kızlar savaşlar sırasında uğradıkları cinsel şiddet ve sistematik tecavüzlerden dolayı, fiziksel, ruhsal, cinsel ve üreme sağlığına yönelik sorunlarla karşılaşmakta, bu sorunlar çoğu kez savaşların sonlanması ve ateşkeslerden sonra da uzun yıllar devam etmektedir. Çoğu kez cinsel şiddet ve sistematik tecavüz mağduru kadın ve kızlar aileleri ve toplum tarafından dışlanacakları korkusuyla durumlarını saklamakta, utanmakta ve tıbbi yardım almaktan kaçınmakta, saldırganlar ise çoğu kez ihbar edilmemekte ve ceza almamaktadır.

Savaşlar ve silahlı çatışmalar sırasında askeri güçlerin egemenliği, hükümetlerin ve işlemekte olan sosyal politikaların zayıflaması, güvenlik kurumlarının düzgün işleme-yişi ve yasaların etkin bir şekilde uygulanamaması gibi nedenlerle çoğu kez kadınların yasa dışı insan ticareti ile de karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Özellikle "etnik temizlik" politikaları uygulandığında kadınlar cinayet, işkence, sistematik tecavüz, zorla gebeliği sürdürmeye ve kürtaja zorlanma ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Gögen, 2011).

### **Mülteci Kadınlar:**

Savaş ve silahlı çatışma ortamlarında olduğu gibi, çifte ayrımcılığa maruz kalan bir diğer kadın grubu ise mülteci, sığınmacı ve/ya göçmen konumundaki kadınlardır. Birleşmiş

Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği'nin 2003 yılında yayınladığı "Mülteciler, Geri Dönerler, Yerinden Edilmiş İnsanlara Karşı Cinsel ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet" raporunda, kadınların karşı karşıya kaldığı cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet türlerini beş bölüme ayırmıştır (UNHCR, 2003). Bunlar;

- **Cinsel şiddet:** Tecavüz, cinsel istismar, cinsel sömürü, cinsel taciz ve zorla fuhuş yaptırmak,
- **Fiziksel şiddet:** Fiziksel saldırı, insan kaçakçılığı, kölelik,
- **Duygusal ve psikolojik şiddet:** Aşağılama, hapsetme,
- **Zararlı geleneksel şiddet:** Kadın sünneti, erken yaşta/resmi olmayan evlilik, zorla evlendirme, namus cinayeti, yeni doğmuş kız çocuklarını öldürme, eğitim hakkından mahrum etme,
- **Sosyo-ekonomik şiddet:** Eğitim, sağlık ya da iş olanaklarında ayrımcılık yapmak, sosyal dışlama, yasal haklardan mahrum bırakma gibi alanları kapsamaktadır. Görüldüğü gibi kadına karşı şiddet sadece fiziksel olarak kadına zarar vermemekte, aynı zamanda duygusal, psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak da zarar vermektedir (UNHCR, 2003).

Göç ettikleri/sığındıkları ülkede sahip oldukları sosyal destek mekanizmalarını kaybetmelerinin yanı sıra göç ettikleri ülkenin dil, kültür gibi sosyal yapılarını ve hukuk sistemini bilmemeleri de hayat koşullarını daha da zor hale getirmektedir (Başterzi, 2017). Göç ettikten sonra bu kadınlar sosyal izolasyon, yalnızlık, dil engeli ve kültürel farklılıklar nedeniyle birçok şeye yabancılaşmakta ve cinsiyet farklılıkları yüzünden erkeklerin deneyimlerinden farklı deneyimlerle karşılaşmakta ve çoğunlukla erkeklere nazaran daha ciddi problemlerle ve istismarla yüzleşmektedir (Tuzcu ve Ilgaz, 2015). Düşük maaşla daha uzun saatler çalışma, sağlık sigortasından yararlanamama, cinsel ve fiziksel istismara uğrama, şiddet, eğitim fırsatlarına erişememe, bilgiye erişimde sıkıntılar yaşama gibi unsurlar kadın hayatını olumsuz yönde etkilemektedir. Bir diğer değişle, göçmen kadınlar, "hem kadınlık, hem de göçmenlik statülerinden dolayı belli vatandaşlık haklarından ve sosyal haklardan yoksun kalmakta, var olan kaynaklara ulaşırken ve emek piyasasına girerken de engellerle karşılaşmaktadırlar" (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011).

Göçe bağlı sosyal geçiş sürecindeki toplumlar kadınların yaşam şekillerine çok daha fazla müdahil olmakta, yeni kültürün değer yargılarını benimsemesinden endişe duyarak separasyon ve izolasyona meyilli olmaktadır. Ev sahibi toplumdan ayrı, varoşlarda yaşamını sürdüren göçmenlere bakıldığı zaman kadınların çok daha az ücretli, güvenceli işlerde çalıştığı, eğitim almadığı, ülkenin dilini öğrenemediği, yaşamını kendi başına sürdürmesinin engellendiği ve topluluk kurallarına çok daha fazla riayet etmesinin beklendiği ve aksi takdirde cezalandırıldığı görülebilir (Ekblad, 2009).

Gerek kaçış sırasında, gerekse kaçmadan önce, geldiği ülkede cinsel şiddete maruz kalan kadın kendi ülkesinin gelenek ve kültüründe bu durum cezalandırılıyor veya toplumdan dışlanma tehlikesi ile karşı karşıya ise, yetkili ile yapılan mülakat sırasında da cezalandırılacağı korkusu, utanma, çekinme gibi nedenlerle uğradıkları cinsel şiddeti

anlatmakta zorluk çekmekte ve bazen de bunu yetkililere hiçbir şekilde anlatmamaktadır (Başterzi, 2017).

Yasal düzenlemelere yeterince hakim olmayan mülteci kadınlar resmi birimlere başvurduğunda zaman zaman da hali hazırda faydalanmakta oldukları hakları kaybedebileceklerine, ülkelerine geri gönderilebileceklerine ilişkin endişeler yaşamaktadır.

Ülkemizde, Suriyeli mülteciler Türk yasa ve yönetmenliklerden yeterince haberdar olmadıkları için kendilerine sağlanan hakların farkında değildirler. Suriyeli kadın ve kızlar, maruz kaldıkları fiziksel ve cinsel tacizler konusunda konuşmaktan çekinmektedirler. Çekinmelerine yol açan nedenlerden biri de dil engelidir. Sağlık birimlerine ve/ya adli birimlere başvuru yapan mülteci kadınların deneyimlerini ayrıntılı bir şekilde aktarabilmesi için bunu anadillerinde yapabiliyor olmaları oldukça önemlidir. Bu gibi durumlarda kullanılacak çevirmenlerin konunun uzmanı kişilerden seçilmesi, başvuruda bulunan kişilerin yakınlarının çevirmen olarak kullanılmasından kaçınılması ve görev alacak çevirmene söylenenlerin her birinin kıymetli olduğu, anlatılanları ekleme ve yorumdan kaçınarak, özetlemeyerek olduğu gibi aktarmasının önemi aktarılmalıdır.

### **Doğal Afetlerde Kadın:**

Afet, "insanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak, halkı olumsuz etkileyen doğal, teknolojik veya insan kökenli olaylar "olarak tanımlanmaktadır. Afetler doğal ve yapay olmak üzere ikiye ayrılır; Doğal afetler; deprem, su baskını, yanardağ patlamaları, tsunami, heyelan, çığ, kuraklık gibi olaylarını kapsarken; yapay afetler ise önceki bölümlerde etkilerine değinilen savaş, göç gibi olayları içermektedir. Afetler ölüm, yaralanma, sakat kalma ve afet sonrası yaşanan hastalıklar gibi doğrudan fiziki sağlığı tehdit eden sonuçlara neden olabildiği gibi, doğal afetlerle karşılaşan kişilerde korku, çaresizlik, panik, yalnızlık, öfke, suçluluk, uyku problemleri, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve anksiyete bozuklukları gibi ruh sağlığını tehdit eden tepkiler ortaya çıkabilir.

Afetlerde kadınların yaşadığı toplumsal cinsiyet rolleri kaynaklı üreme sağlığı sorunları ve beslenme problemleri ile karşı karşıya kalmanın yanı sıra, artan aile içi şiddet ve cinsel suçlar sonucu çoklu psikolojik travmalara da maruz kalabilmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan çalışmalarda, doğal afet durumunda, menstrüel döngü ve kadınlara yönelik toplumsal davranış normları ile ilgili sosyal tabuların bazı sağlık sorunlarına sebep olduğu, afet mağduru kadınlarda ve adolesan kızlarda düzgün temizlik yapamamak, iç çamaşırlarını kurutmak için asamamak ve temiz suya ulaşamamaktan dolayı perineal kızarıklıklar ve idrar yolu enfeksiyonlarının tespit edildiği bildirilmiştir. Ayrıca, afetler aynı zamanda üreme ve doğuma yönelik erken doğum, düşük, çeşitli doğum komplikasyonları ve kısırlık gibi kadın sağlığı sorunlarına da neden olabileceği vurgulanmıştır (WHO, 2005). Ayrıca, afet durumunda hamile veya süt veren ya da küçük bebekleri olan kadınların kaçma yetenekleri fiziksel olarak daha az olmakta, bu da afetin kadınlar üzerindeki ölümcül etkisini arttırmaktadır.

Bunun yanı sıra, afetlerde kadınların güvenliği azaldığından dolayı aile içi şiddet ve cinsel saldırılara maruz kalmaktadırlar. Yapılan araştırmalarda, afet sonrası ev içi şiddet

gören kadın sayısı artış göstermektedir. Afet sonrası kurtarma kaynaklarına erişimlerinin zaman zaman kısıtlandığını, kısır bir döngü olarak da sosyal hayattan izole edilmiş kadınların daha çok şiddete maruz kaldığı tespit bildirilmiştir (Koç ve ark. 2014).

Afet sonrası kadınlar aile içi şiddet ve cinsel tacize daha açık konuma gelirler bunun sebebi afet sonrası yaşamak zorunda kaldıkları ve özel hayatlarını koruyamadıkları kalabalık ortamlardır. Şiddetteki bu artış erkeklerin uzun süre işsiz kalması, hayatlarını kaybetme korkusu, öfke kontrol problemiyle açıklanmaktadır. Ayrıca afet sonrası ailenin sorumluluğunu almak –yiyecek ihtiyacı ve temiz su sağlamak- genelde erkeklerden ziyade kadınların üstüne kalmaktadır. Uzak yerlerden su ve yiyecek getirme çabaları cinsel taciz riskini arttırmaktadır (Cnot ve Carter, 2009).

Yukarıda bahsedilen sağlık sorunları sadece biyolojik ve fizyolojik cinsiyet farklarından kaynaklanmamaktadır, aynı zamanda kadın ve erkeğin farklı toplumsal rolleri benimsemiş olmaları da büyük bir etkidir.

Afetlerde kadınların sağlık sorunları etkileyen başlıca faktörler şunlardır:

- Tuvalet koşulları
- Suya erişim koşulları
- Aşırı yüklü çalışma programı ve düşük ücret
- Hane geliri üzerinde kontrol sahibi olmama
- Karar verme yetkisinden yoksun olma

Afet bölgelerinde, yeterli sayıda kadın doktorun ve diğer kadın sağlık görevlilerinin olmaması kadınların kendilerine özgü problemlerine ilişkin tıbbi hizmetlere erişiminde caydırıcı olmakta ve bu da onlarda hayat kalitesini düşürücü çeşitli problemlere yol açmaktadır.

Barınma yerlerindeki mahremiyet eksikliği kadınlara uygulanan şiddete katkıda bulunur. Kadınların işleri aşırı yüklenmesi onlarda fiziksel bitkinliğe ve azalan cinsel isteğe neden olmakta bu da onların artan aile içi şiddete maruz kalmalarına yol açabilmektedir.

Eşin/erkek gelir getirenin kaybı, geçim kaynaklarına ulaşma imkanından yoksunluk, ve çocukların ve ailenin hayatta kalmasından sorumlu olmak az sayıda kadını fuhuşa zorlayabilir. Afetler sonrasında haneye verilen şartsız toplu para çoğu durumda erkeklerin kontrolünde kalmakta ve hane içinde paraya erişim ve onun kullanımında eşitsizliklere yol açmış, kadınları ve çocukları ikinci bir yoksulluğa itmektir (Pincha, 2009).

### **Fiziksel/Duyusal Engelli Kadınlar:**

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Bildirgesi “kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri herhangi bir noksanlık sonucunda yapamayanlar”ı engelli olarak tanımlamaktadır (Buz ve Karabulut, 2015). Engelliler, geçmişten günümüze toplum tarafından ötekileştirilen ve içinde buldukları olumsuz koşullara ek olarak

toplumun onlara karşı olumsuz tutum ve davranışlarda bulunması nedeniyle daha güç durumlarda yaşayan gruplardır. Toplum tarafından ötekileştirilen engellilerin toplumun dışına itilmeleri söz konusudur. Kadınlar da engelliler gibi geçmişten günümüze küresel ataerkil bir cinsiyet rejimi nedeniyle toplumda ikincil konuma itilen bireyler olmuşlardır. Kadınların bütün toplumlarda engellerle karşılaştıkları daha az kaynağa, fırsata, hizmete eriştikleri bilinmektedir.

Engelli kadın olmak bu açıdan hem kadın hem de engelli olmadan dolayı daha fazla sorun yaşamak anlamına gelmektedir. Engelli kadınların engelli erkeklere göre daha fazla dışlandıkları ve hatta engelli kadın olmaktan dolayı haklarından mahrum kaldıkları, şiddete uğradıkları bilinmektedir (Buz ve Karabulut, 2015).

Ekonomik açıdan bağımlı olan engelli kadınlar; eğitimden ve mesleki eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamamaları, toplumdaki olumsuz bakış açısı gibi nedenlerle işverenlerce tercih edilmeyen ve fiziksel, cinsel, psikolojik şiddete ve istismara daha çok maruz bırakılan bir kesimi oluşturmaktadırlar (ADD International, 2017).

Şiddetin dile getirilmesi genel olarak kadınlar açısından zorken, engelli kadının şiddeti ifade etmesi ya da adli mercilere bildirmesi daha da zorlu ve sorunlu bir durumdur.

### **Zihinsel Engelli Kadınlar:**

Zihinsel engelli kadınlarda şiddetin her türlü biçimine uğrama riski yüksek olan bir diğer kırılğan gruptur. Saldırganlar kendini savunmayacağı, kolay kandırılacağı, uğradığı şiddeti anlatsa da kimsenin kendisine inanmayacağı inancıyla zihinsel engelli kadınları açık hedef haline getirebilir. Muhakeme becerilerindeki kısıtlılıklardan dolayı nasıl yardım isteyeceklerini ve nereye başvurmaları gerektiğini genellikle öngöremezler. Zihinsel engellilik düzeyi arttıkça adli görüşmelerden kadının kendisinden doğrudan bilgi almak güçleşebilir. Bu durumda süreç içerisinde şiddet olgusu ile ilgili bilgisi olan veya kadındaki ruhsal değişimi gözlemlene imkanı olan yakınlarından bilgi almak yerinde olacaktır.

### **Yaşlılar:**

Yaşlılara yönelik şiddet, kendi evinde oluşan, çoğunlukla yetişkin çocukları ve eşleri tarafından suçun işlendiği ev içi veya kişiler arası şiddet olarak tanımlanmaktadır. Yaşlı bireyler açısından kadın olma, dul/boşanmış olma, fonksiyonel yetersizlikler, bilişsel yetersizlik, birisine bağımlı olma, sosyal izolasyon, yetersiz baş etme becerileri, ileri yaşta olma, yakınları ile yaşama, düşük gelir gibi faktörler şiddete maruz kalma olasılığı açısından önde gelen risk faktörleridir (Kıssal ve Beşer, 2009).

Yaşlı bireyler, bakım veren kişi tarafından yargılanacağından, suçlanacağından endişe duyması, ailesinin davranışlarından utanması ya da bu olayı birilerine söylediğinde yakınlarının kendisine daha kötü davranabileceğinden veya herhangi bir kuruma gönderebileceğinden korkması, kimsenin kendisine inanmayacağını düşünmesi ve adli sisteme karşı güven eksikliğinin olması, çocuklarda olduğu gibi yaşanan durumu kendi

suçu olarak görmesi nedeniyle kimse ile mağduriyetlerini paylaşmak istemeyebilir ya da istismarı bildirmede isteksiz olabilir. Geleneksel aile yapısına göre şekillenmiş bir bakış açısına sahip olan yaşlı bireylerin, aileyi kutsal sayması, başkaları tarafından aile yaşantısına müdahalede bulunulmasının kabul edilemez olduğunu düşünmesi veya ailesinde böyle bir problemin olduğunu kabul etmemesi, farkında olmaması ya da nasıl anlatabileceğini bilmemesi, yaşadığı durumu yeterince ciddi olarak değerlendirmemesi bildirimini etkileyen faktörler arasında yer alır (Kıssal ve Beser, 2009).

Ayrıca yaşlı bireyler, bilgi ve kaynaklara ulaşmada yetersizlik yaşamakta, nereden, nasıl yardım alabileceği ile ilgili kaynakların farkında olmamak, ekonomik ya da sosyal olarak bağımsız olmamak gibi etkenler, kurum bakımına alınabileceklerine ilişkin endişeler de bildirim sürecini zorlaştırıcı etmenlerdir.

### **Kırsal Bölgelerde/Küçük Ölçekli Yerleşim Yerlerinde Yaşayan Kadınlar:**

Kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar, yaşadıkları yerin kültürel yapısı ve sosyal ilişki ağları nedeni ile zaman zaman dezavantajlı konuma düşmektedir. Cinsiyet rollerine dair geleneksel bakış açısında kadına yüklenen boyun eğici roller, kırsal bölgelerde daha keskin bir formda yaşanmaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar şehirdekilere göre hizmetlere erişim konusunda güçlüklerle karşılaşmaktadır (UNFPA, 2014). Şiddet mağduru olduklarında adli bildirimde bulunurlarsa gizliliğin korunamayacağına dair endişeler taşırlar ve küçük yerde çabuk fark edileceğine düşünürler. Bu nedenle adli görüşmelerde şiddet mağduru kadının tanıklarının bulundurulmamasının, kadının kendini daha açık bir şekilde ifade etmesini sağlayacağı unutulmamalıdır.

### **Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınlar:**

Ev hizmetlerinde çalışan kadınlar, çocuk bakımı, yaşlı ve hasta bakımı ve yeni kentleşmenin getirdiği villa tipi evlerde kâhyalık, yani ev bakımı gibi hizmetleri yürütmektedir. Bu hizmetlerde çalışan kadınların önemli bir kısmı yatılı hizmet veren yabancı uyruklu kadınlardır. Ev içi hizmetlisi olarak Türklere istihdam edilmeyişleri öncelikle kendi ailelerinin de sorumluluğunu taşıdıkları için sadece gündüz çalışabilmelerinden, yüksek ücret talep etmelerinden ve kendi ailelerini her şeyin üzerinde tutmalarından kaynaklanmaktadır. Bu kadınların bilhassa yatılı kalmayı kabul etmeleri, daha doğrusu buna mecbur olmaları, ev içi işlerin tanım ve sürelerinin değişmesini ve elbette işverenin davranışlarının Türklere göre farklı olmasını, gizli ya da örtülü, çaresizliklerinden yararlanırlı hale dönüşmesini de beraberinde getirmektedir (Yalçın, 2015). İşverenleri tarafından şiddete maruz kalan kadınlar belgesiz çalışmaları durumunda, şiddet mağduriyetlerini her an polise yakalanma ve sınır dışı edilme korkusuyla dile getirmekten kaçınmaktadırlar.

### **Seks İşçisi Kadınlar:**

Şiddetin en ağır biçimlerine maruz kaldıkları halde çoğu kez kayıt dışı sektörde çalışmaya ve eşitsiz ilişkiler içinde yaşamaya itilen, ayrımcılığa uğrayarak damgalanan ve cinsel



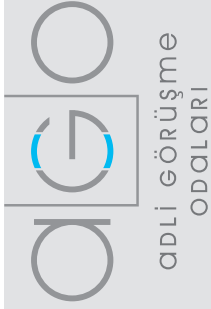
şiddete karşı savunmasız bırakılan en önemli gruplardan biri de seks işçisi kadınlardır. Rızanın para almak üzerinden tanımlandığı bir seks ticareti rejiminde, mağdurları tanımlamak hem adli süreçte hem de uygulamada zorlaşmaktadır.

Seks işçisi kadınlara karşı önyargı onları hem müşterilerinin şiddetine hem de polis baskısına ve şiddetine maruz bırakır. Seks işçisi kadınların uğradıkları şiddet türlerini ve bunun sonucunda açığa çıkan travma sonrası stres bozukluğunu araştıran ve Türkiye örneklemini de içeren bir çalışmada, Türkiye’de seks işçisi olarak çalışan kadınların %90’ı işleri sırasında fiziksel şiddetle tehdit edildiğini, %80’i fiziksel saldırıya uğradığını, %68’i silahla tehdit edildiğini, %50’si işleri sırasında tecavüz uğradıklarını dile getirmiştir. Ayrıca aynı çalışma seks işçiliğinin şiddet mağduriyeti açısından önemli bir risk faktörü olduğunu ortaya koymanın yanı sıra seks işçiliğinin çocukluk çağında yaşanan şiddetin bir sonucu olarak da açığa çıktığını da destekler niteliktedir. Çalışma bulgularına göre, Türkiye’de seks işçisi olarak çalışan kadınların %56’sı bakım vereninin çocukluk yıllarında kendisine ciddi boyutlarda fiziksel şiddet uyguladığını, %34’ü ise çocukken cinsel istismara uğradığını beyan etmiştir (Farley ve ark. 1998).

## KAYNAKLAR

- ADD International. (2017). Independence, Equality and Opportunity for Disabled People living in Poverty. [https://www.add.org.uk/sites/default/files/Gender\\_Based\\_Violence\\_Learning\\_Paper.pdf](https://www.add.org.uk/sites/default/files/Gender_Based_Violence_Learning_Paper.pdf), Erişim Tarihi: 15.10.2017
- Başterzi, A. D.(2017). Mülteci, Sığınmacı ve Göçmen Kadınların Ruh Sağlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 9(4), 379-387.
- Buz, S., & Karabulut, A. (2015). Ortopedik Engelli Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Bir Çalışma, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 25-45.
- Cicchetti, Dante, Sheree L. Toth, 'A developmental psychopathology perspective on child abuse and neglect.' *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, - vol.34,no.5,1995,pp.541-565.
- Clot N., Carter J. (2009) Disaster risk reduction: A gender and livelihood perspective. *InfoResources*, 5-6.
- Çuhadaroğlu, Füsün, 'Ergenlik döneminde psikolojik gelişim özellikleri', *Katkı Pediatri Dergisi*, vol. 21, no.6, 2000, ss. 863-868.
- Dedeoğlu, S., & Gökmen Ç.S.(2011). *Göç ve Sosyal Dışlanma*. Ankara, Eflatun Yayınları.
- Dereboy, İ. Ferhan, 'Kimlik bocalaması, anlamak, tanımak, ele almak', *Malatya: Özmert Ofset*,1993.
- Ekblad, S. (2009). Migration and mental health in women: mental health action plan as a tool to increase communication between clinicians and policy makers. In *Contemporary Topics in Women's Mental Health. Global Perspectives in a changing society* (Eds. PS Chandra, H Herrman, J Fisher)Oxford, Wiley-Blackwell, pp, 405-422.
- Erikson, Erik H. 'Identity, Youth and Crisis', New York, Norton 1968.
- Erikson, Erik H., 'Childhood and Society', New York: Norton, 1963.
- Erikson, Erik H., 'Identity and Life Cycle', New York, Norton, 1982.
- Erikson, Erik H., 'Identity and the Life Cycle', New York, International Universities Press, 1959.
- Farley, M., Baral, I., Kiremire, M., & Sezgin, U. (1998). Prostitution in five countries: Violence and post-traumatic stress disorder. *Feminism & Psychology*, 8(4), 405-426.
- Freud, Sigmund, 'Three Essays on the Theory of Sexuality', Standard Edition, Hogart Press, London, 1905.
- Glaser, Danya, 'Child abuse and neglect and the brain: A review." *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, vol. 41, no.1, 2000, pp. 97-116.
- Glaser, Danya, 'Emotional abuse and neglect (psychological maltreatment): A conceptual framework', *Child Abuse Negl*, vol.26, 2002, pp. 697-714.
- Gögen, S. (2011). Bir Savaş Silahı Olarak Kadına Yönelik Cinsel Şiddetin Sağlık Üzerine Etkileri: Bosna Savaşı Örneği, *TAF Preventive Medicine Bulletin*; 10(1): 119-126.
- Güvenir, Taner, Bağlanma Kuramı: Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları içinde, AS Aysev ve YL Taner (ed) *Asimetrik Paralel*, İstanbul, 2007; ss.41-53.

- Kissal, A., & Beşer, A. (2009). Yaşlı İstismar ve İhmalinin Değerlendirilmesi, TAF Preventive Medicine Bulletin, 8(4), 357-364
- King, R. A., et al. Psychiatric examination of the infant, child, and adolescent. Comprehensive Textbook of Psychiatry, Lippincott Williams & Wilkins, 2009.
- Kohlberg, Lawrence, The development of modes of moral thinking and choice in the years 10 to 16. University of Chicago., 1958.
- Kohlberg, Lawrence, The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages (Essays on Moral Development, Vol. 2), Harper & Row, 1984.
- Main, Mary, and Judith Solomon, 'Discovery of an insecure-disorganized/disoriented attachment pattern': Affective Development in infancy, M Yogman and TB Brazelton (eds) Ablex, Norwood, NJ. 1986, pp95-124.
- Özsungur, Berna, Dilşad, Foto Özdemir, 'Erken çocukluk dönemi (2-6) gelişim özellikleri', Çocuk Ruh Sağlığı I. Katkı Pediatri Dergisi, vol.34, no.6, 2012, ss.691-700.
- Piaget, Jean, 'Piaget's theory, in Mussen, P.H. (Ed), Carmichael's manual of child psychology', vol.1, 1970, pp. 703-732.
- Piaget, Jean, 'The psychology of intelligence', London: Routledge and Kegan Raul Ltd, 1950.
- Piaget, Jean, and Barbel Inhelder, 'The psychology of the child'vVol. 5001, New York: Basic books, 1969.
- Pincha, C. (2009).Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Yönetimi: Uygulamacılar İçin El Kitabı, [https://www.gdnonline.org/resources/PinchaKitap\\_Turkce\\_RENKLI.pdf](https://www.gdnonline.org/resources/PinchaKitap_Turkce_RENKLI.pdf), Erişim Tarihi: 10 Ekim 2017
- Tuzcu, A., & Ilgaz, A. (2015). Effects of Migration on Women Mental Health. Psikiyatride Guncel Yaklasimlar-Current Approaches in Psychiatry, 7(1), 56-67.
- UN Secretary-General (2006), In-depth study on all forms of violence against women, A/61/122/Add.1. (UN Secretary-General 2006)
- UNFPA. (2014). Strengthening Health System Responses to Genderbased Violence in Eastern Europe and Central Asia: A Resource Package, <http://www.health-genderviolence.org/sites/default/files/download/WAVE-UNFPA%20English.pdf>, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2017
- UNHCR.(2003). Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons, Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva.
- UNIFEM. (2006).Gender and Conflict Analysis, UNIFEM Policy Briefing Paper, October [http://womenwarpeace.org/webfm\\_send/77](http://womenwarpeace.org/webfm_send/77), Erişim Tarihi: 28.Eylül.2017
- Yalçın, Ç. (2015). Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar ve ekonomik şiddet, Fe Dergi ,7, 50-60.
- Yörükoğlu, Atalay, 'Çocuk Ruh Sağlığı', Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul, 1989.



# 2.

## ŞİDDETİN KIRILGAN GRUP ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bu bölümde şiddetin kırılğan gruplar üzerindeki olumsuz etkileri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. AĞO'da görüşme yapan uzmanın şiddetin kırılğan gruplar üzerindeki olası etkilerini bilmesi; mağdurun yaşadığı travmatik olayın sonuçlarını değerlendirebilmesine, mağdura uygun yaklaşımı belirlemesine, adli sürecin olumsuz etkilerinden korumasına ve buna uygun tedavi ve koruma tedbirlerini belirlemesine, alınan ifadenin içeriğini, sözel ve sözel olmayan ifadeleri doğru anlamlandırabilmesine yardımcı olacaktır.

Adli süreçte mağdurun yüksek yararının korunmasını sağlayabilmek için öncelikle travmatik olayın etkilerini ve mağdurun içinde bulunduğu durumu anlayabilmek gerekmektedir. Bir kişinin şiddete maruz kalması o kişinin tüm yaşam becerilerini felce uğratmakta, uyum davranışlarını bozmakta ya da duruma patolojik bir uyum sağlamasına neden olmaktadır. Bunları ayırt edebilme becerisi bir yandan adli görüşmede elde edilen bilgilerin doğru değerlendirilmesini sağlarken diğer yandan mağdurun gereksinimlerinin, şiddete neden olan bireysel, ailesel ve çevresel risklerin belirlenmesine, şiddet döngüsünün anlaşılmasına, mağdurun şiddet nedeniyle bundan sonra ki süreçte her türlü şiddete açık hale gelebileceğini, kendisini koruyamayacağını, başkaları tarafından da istismar edilebileceğini öngörülmesine ve bununla ilgili gerekli tedbirlerin belirlenerek yeniden istismara maruz kalmasının önlenmesine yardımcı olacaktır.

### ŞİDDET

Fiziksel gücün tehdit yoluyla veya doğrudan kendine, bir başkasına, bir gruba, topluma karşı yaralama, fizyolojik hasar, gelişim bozukluğu veya gerilikle sonuçlanacak veya sonuçlanma olasılığı yüksek bir biçimde uygulanmasıdır (DSÖ, 2002).

### AİLE İÇİ ŞİDDET

Aile içerisinde veya hanede mağdurun faille aynı evi paylaşıp paylaşmamasını dikkate almadan, partnerler, eski veya şimdiki eşler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet anlamına gelir.

## 2.1 ŞİDDET NEDİR?

Travmatik yaşam olayları; doğal afetler, kazalar, insan eliyle gerçekleştirilen travmatik olaylar şeklinde sınıflandırılabilir. Bu olayların kişilerin beden ve ruh bütünlüğünü bozucu etkileri olabileceği pek çok çalışmayla gösterilmiştir. İnsan eliyle gerçekleştirilen travmatik yaşam olayları da kendi içinde farklı alt başlıklara ayrılabilir. Bunlar savaşlar, göçler, işkence, yoksulluk, esaret, fiziksel-cinsel-psikolojik-ekonomik şiddet, ihmal vb. olaylardır.

Şiddete maruz kalma tüm bireylerde travmanın özelliği, travmaya maruz kalan bireyin özellikleri ve sosyal desteğe bağlı olarak değişik düzeylerde olumsuz etkilere neden olur. Ancak bazı kırılğan grupların şiddete daha çok maruz kalması ve sonuçlarının daha

ağır olması nedeniyle bu konuda çalışan uzmanların farkındalıkları çok daha önemli olmaktadır. Çocuklar, özel gereksinimi olan çocuklar, kadınlar ve mülteciler bu kırılğan gruplar arasında sayılabilir.

#### İNSAN ELİYLE GERÇEKLEŞTİRİLEN TRAVMATİK YAŞAM OLAYLARI

Savaş, terör, göç, işkence, yoksulluk, esaret, fiziksel-cinsel-psikolojik-ekonomik şiddet, ihmal vb. olaylar

Çocuk olmak tek başına kırılğan grupta olmaya neden olmaktadır. Normal gelişim özellikleri gösteren çocuklar fiziksel ve bilişsel gelişim düzeyleri, bakım/korunma, maddi/duygusal bağlılık ve bağımlılığı nedeniyle savunmasız ve istismara açıktır. Son yıllarda gerek dünyada gerekse ülkemizde çocuklara yönelik ihmal ve istismarın git gide arttığı bildirilmektedir. Çocukları her türlü ihmal ve istismardan koruyabilmek için öncelikle yetişkinlerin ihmal ve istismar kavramlarını bilmeleri, tanımaları ve fark etmeleri gerekmektedir.

#### ÇOCUK İSTİSMARI

Çocukların ya da ergenlerin (18 yaş ve altı) bedensel veya psikolojik olarak sağlıklarına zarar veren, fiziksel, duygusal, cinsel veya zihinsel gelişimlerini engelleyen tutum ve davranışlardır.

#### FİZİKSEL İSTİSMAR

Kaza sonucu oluşmamış, çocuğun fiziksel zarar görmesiyle ortaya çıkan yaralanmalardır (kasıtlı olarak zarar verme).

#### CİNSEL İSTİSMAR

Çocuğun cinsel istismarı; çocuğun bir yetişkin ya da kendisinden büyük bir çocuk tarafından yaşı nedeniyle henüz anlamını kavrayamadığı ve gelişimsel olarak hazır olmadığı bu dönemde karşı tarafını cinsel tatmini için kullanılmasıdır. Bu cinsel tatmini sağlayan "cinsel içerikli konuşma, teşhircilik, röntgencilik, pornografide kullanma/izlettirme gibi temas içermeyen davranışlardan çocuğun cinsel bölgesine dokunma, sürtünme, kendi cinsel bölgesine dokundurma, oral, anal ya da vajinal penetrasyona kadar" her türlü cinsel eylemi kapsamaktadır.

**Çocuk istismarı;** 18 yaşın altındaki çocukların ya da ergenlerin; bedensel veya psikolojik olarak sağlıklarına zarar veren, fiziksel, duygusal, cinsel ya da zihinsel gelişimlerini engelleyen tutum ve davranışlardır. Tanım aynı zamanda çocuğun istismar ya da şiddet olarak algılamadığı veya yetişkinler tarafından istismar olarak tanımlanmayan davranışları da kapsar.

**Fiziksel istismar;** çocuğun kaza sonucu oluşmamış ve fiziksel zarar görmesiyle ortaya çıkan yaralanmalarıdır. Çocuğa kasıtlı olarak zarar vermek demektir.

**Çocuğun cinsel istismarı;** çocuğun bir yetişkin ya da kendisinden büyük bir çocuk tarafından yaşı nedeniyle henüz anlamını kavrayamadığı fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal ve ruhsal gelişimi açısından hazır olmadığı bu dönemde karşı tarafın cinsel tatmini için kullanılması durumudur. Bu cinsel tatmini sağlayan her türlü cinsel içerikli konuşmayı, şakalaşmayı, teşhir ve röntgenciliği, pornografi izlettirme, pornografide kullanma gibi temas içermeyen tutum ve davranışları içerdiği gibi çocuğun cinsel bölgesine dokunma, sürtünme, kendi cinsel bölgesine dokundurma, oral, anal ya da vajinal penetrasyona kadar tüm cinsel eylemleri kapsamaktadır.

**Duygusal istismar;** Çocuğun duygusal bütünlüğüne ve kişilik gelişimine zarar veren her türlü davranış, eylem veya eylemsizliklerdir. Çocuğa duygusal olarak yokmuş gibi davranılması, görmezden gelinmesi, kasıtlı olarak ihtiyaç duyduğu sevgi, ilgi ve yakınlığın gösterilmemesi veya gelişimini bozan her türlü aşağılama, reddetme, suçlama vb. gibi söz ve davranışlara maruz kalmasıdır.

#### İHMAL

Çocuğun temel ihtiyaçlarını, duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını, eğitimsel/bilişsel ihtiyaçlarını karşılamama, uygun büyüme ve gelişim konusunda denetim eksikliği gösterme.

**İhmal;** çocuğa bakmakla yükümlü kişiler tarafından beslenme, giyinme, barınma, tıbbi bakım, eğitim veya uygun gözetim gibi temel ihtiyaçlarının, duygusal ve psikolojik gereksinimlerinin, eğitimsel/bilişsel desteklenmelerinin karşılanamaması ve uygun büyüme ve gelişim konusunda denetim eksikliğinin olmasıdır. İstismardan farkı olarak ihmal çocuğu incitmek amaçlı kasıtlı olarak yapılan bir eylem veya eylemsizlik değildir. İstismara göre daha yaygındır ama eylemsizlik ön planda olduğu için onun kadar çarpıcı değildir, sıklıkla göz ardı edilmektedir. Buna karşın ruhsal, bedensel, bilişsel, sosyal olumsuz etkileri ve uzun dönemde kalıcı etkileri istismar kadar ağır olmaktadır.

Çalışmalar gözden geçirildiğinde çocukların ihmal ve istismara uğramasına zemin hazırlayan birçok faktör bildirilmiştir. Ailede ruhsal rahatsızlık olması, ailedeki çocuk sayısının fazla olması, ailenin sosyal desteğinin olmaması, anne-babanın alkol, uyuşturucu, ilaç bağımlısı olması, anne-babaların sorumluluk ve adalet duygularının yeterince gelişmemiş olması, çocuk gelişimine ve yetiştirmeye ilişkin bilgilerinin yetersiz olması, eğitim düzeyinin düşük olması, evlilik ile ilgili problemlerinin olması, anne-babanın çocukken örselenmiş olması, ebeveynlerin yaşlarının küçük olması, çocuğun istenmedik bir zamanda doğması veya evlilik dışı bir gebelik olması, çocukların doğum sırası, sayısının çok olması, yaşlarının küçük olması, çocuktan gerçek dışı beklentiler, çocuğun fiziksel veya zihinsel engelli olması (özel gereksinimli olan çocuk) ihmal ve istismara zemin hazırlayan önemli nedenler arasında bildirilmektedir.

Kırılğan gruplardan olan özel gereksinimli çocuklar temel yaşam işlevleri için desteğe ihtiyaçlarının olması, kendilerini ifade etmede yetersiz kalmaları, kolay yönlendirilebilmeleri ve savunmasız olmaları nedeniyle daha sık ihmal ve istismara uğramaktadır. Bu çocuklara yönelik ihmal ve istismar çocuğun engelden etkilenmişlik düzeyi ve ailenin sosyo-kültürel ve ekonomik düzeyiyle yakından ilgilidir. Bu çocukların ihmal ve istismara uğramalarına neden olan en önemli faktör ise, temel ve sosyal gereksinimleri için başkalarına ihtiyaç duymalarıdır.

Diğer bir kırılğan grup olan kadınlar; “toplumsal cinsiyet” nedeniyle ayrımcılığa maruz kalması, cinsiyeti nedeniyle, yani kadın olmaktan dolayı kişinin daha kolay istismar edilmesine, incinmesine, zarar görmesine neden olmaktadır. “Kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet” kadına kadın olmasından dolayı uygulanan ve kadınları orantısız biçimde etkileyen şiddet anlamına gelmektedir (İstanbul Sözleşmesi, 2011). Cinsiyetle bağlantılı kültürel değerler, inançlar, normlar yerleşik uygulamalar ve sosyal kurumlar, dolaylı ve dolaysız yoldan kadına yönelik şiddeti desteklemektedir. Kadına yönelik şiddet; kadının fiziksel, cinsel, duygusal veya psikolojik zarar veya ekonomik kayıpla sonuçlanabilir. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, bir ayrımcılık biçimi olarak mağdurun temel özgürlüklerinin ihlalidir ve yakın ilişki içindeki şiddet türleri; cinsel şiddet (tecavüz, cinsel saldırı ve istismar dâhil), insan ticareti, kölelik ve zorla evlendirme, sözde “namus cinayeti” gibi travmatik uygulamaları içerir. Kadına yönelik cinsel şiddet; genel olarak rızası yasal olarak kabul edilmeyen veya rızası olmayan bireye yönelik olarak gerçekleştirilen cinsel içerikli tüm eylemler, cinsel herhangi bir zarara yol açma olasılığı bulunan her alandaki herhangi bir davranış veya tehdit biçimleri olarak tanımlanabilir. Dünya Sağlık Örgütü (2002) cinsel şiddeti kurbana olan yakınlığına bakılmaksızın herhangi bir kişinin ev ya da işyeri dahil herhangi bir ortamda cinsel içerikli eylemde bulunması ya da buna kalkışması, istenmeyen cinsel ifadeler kullanması ya da önerilerde bulunması, para karşılığı seksle ilgili herhangi bir girişimde bulunması ya da baskı yoluyla karşıdaki kişinin cinselliği üzerinde dayatmada bulunması olarak tanımlamaktadır. Cinsel istismar her türlü istenmeyen cinsel içerikli davranışı ve tecavüzü kapsadığından bir başkasının maruz kaldığı cinsel içerikli şiddete tanıklık da cinsel istismar sayılmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin kadın mağdurları ve onların çocukları maruz kaldıkları şiddetle bağlantılı yüksek, ikincil ve tekrar mağduriyet, sindirilme ve misillemeye maruz kalma riskleri taşıdıkları için özel destek ve koruma gereksinimindedirler (Şiddet Mağdurlarının Hakları Destekleri ve Korunması Hakkında AB Direktifi, 2012).



## 2.2 ŞİDDETİN ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

### ÇOCUK ve ERGENLERDE İHMAL ve İSTİSMAR

- Tekrarlayıcıdır, yıllarca sürmesine karşın genellikle gizli kalır.
- Yaş küçüldükçe olumsuz etkiler artar.
- İstismarın yaklaşık %85'inde, istismar eden kişi çocuğun tanıdığı biridir. Bu durum çocukta "temel güven" duygusunu ve "bağlanmayı" derinden sarsar.

Çocuğun gelişim dönemi özelliklerine göre şiddetin olası etkileri farklılık göstermektedir. Çocuğa yönelik şiddetin özelliklerinin bilinmesi çocuğun korunması, müdahale yöntemlerinin belirlenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması açısından önemlidir. Çocuğa yönelik şiddetin yetişkinlerden farklı özellikleri ve sonuçları vardır. Özellikle okul öncesi çocuklar olmak üzere çocukların daha çok bakımverenleri ya da tanıdıkları birileri tarafından şiddete maruz kalmaları, şiddete tanık olmalarının en az maruz kalmaları kadar olumsuz etkilemesi, aile içi şiddetden şiddetin ebeveynleri etkileme düzeyleriyle bağlantılı düzeyde etkilenmeleri, maddi ve manevi olarak bağımlı olmaları nedeniyle uygunsuz uyum süreçleriyle başetmeleri yetişkinlerden farklılık gösteren en belirgin özellikleridir. Çocuklara yönelik kötü muamelenin genellikle yıllarca gizlenmesi ve ortaya çıkmaması, süregelen ve tekrarlayıcı nitelikte olması, istismar eden kişinin tanıdığı biri olması, dolayısıyla çocuğun kolay ulaşılabilir olması travmanın yıkıcı sonuçlarını arttırmaktadır. Erken dönemlerden itibaren süregelen, tekrarlayıcı biçimde istismara uğrayan çocuk ve ergenler istismara açık hale gelmekte ve başkaları tarafından da istismar edilmeye devam edilmektedir. Özellikle tekrarlayan biçimde cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenler bir süre sonra patolojik bir uyum ve işlevi olmayan baş etme yöntemleriyle kendi istismarlarını sürdürmekte ya da kendilerini istismara uğrayacak koşulların içine sürüklemektedirler. Cinsel istismarın çocuklar üzerindeki bu etkilerini bilmek tekrarlayan biçimde, farklı kişiler tarafından cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergene önyargılı yaklaşmayı önler ve bu olası sonuçları engellemeye yönelik gerekli düzenlemelerin ve tedbir, koruma kararlarının alınmasına yardımcı olur.

### 2.2.1 Çocuğun Gelişim Dönemine Göre Şiddetin Etkileri

Çocuk ve ergenlerde "ihmal ve istismar" tekrarlayıcı, süregelen, yıllarca sürebilmesine karşın genellikle gizli kalan, yaş küçüldükçe olumsuz etkilerin arttığı bir durumdur. İstismar eden kişinin genellikle çocuğun tanıdığı biri olması, çoğu zaman istismar eden kişinin çocuğa bakmakla yükümlü kişi olması ve çocuk bir kez istismara uğradığında (özellikle de cinsel istismara) istismara açık hale gelmesi nedeniyle çocuk istismarı tekrarlayıcıdır. Çoğu zaman istismar eden kişinin çocuğa bakmakla yükümlü kişi olması ya da cinsel istismarda olduğu gibi çoğunlukla çocuğun tanıdığı biri (% 85) olması;

çocuğun güven duyduğu, kendisini koşulsuz teslim ettiği ve duygusal, bakım açısından bağımlı olduğu kişiler tarafından istismarı anlamına geliyor ki; böyle bir istismar çocuğun temel güven duygusunu derinden sarsacak, ilerideki kendi ilişkilerine yön verecek olan bağlanma süreçlerini olumsuz etkileyecek, ebeveynleriyle güvensiz bağlanmaları sonucunda kendi çocuklarına uygun ebeveynlik yapabilme, bağlanabilme ve temel güven duygusunu geliştirme sekteye uğrayacaktır. Bu bağlamda istismarın sadece bireysel değil nesiller arası etki yaratacağı üzerinde durulmaktadır. Travmatik yaşantılar her yaşta olumsuz sonuçlar doğurmakla birlikte yaşamın erken dönemlerinde gerçekleştiği zaman çok daha ağır sonuçları olmaktadır.

Erken çocukluk dönemindeki çocuklar; ciddi yaralanmalara karşı daha duyarlı olması, bakıma ihtiyacının fazla olması, anne babaya bağımlılığı, kendini sözel olarak yeterince ifade edememesi, yapılan kötü muameleden kendini koruyamayacak kadar savunmasız olması gibi özellikleri nedeniyle ihmal ve istismar açısından daha yüksek risk taşımakta, ihmal ve istismarın açığa çıkması zorlaşmakta ve istismarla ilişkili yaralanma ve ölümlerin daha fazla olmasına neden olmaktadır. Erken çocukluk dönemindeki çocukların ihmal ve istismarının genellikle bakım verenleri tarafından olması istismarın atlanmasına ya da istismara bağlı yaralanmaların kaza olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Gelişimsel dönemin özellikleri nedeniyle erken çocukluk dönemi çocuklarının kötü muameleye uğradığının tespit edilmesinde, takip edilmesinde, ebeveynlerle işbirliği yapılmasında ve bildiriminde ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. İhmal ve/ya istismara uğramış veya risk faktörleri taşıyan çocukların saptanması, değerlendirilmesi ve sonradan gerekebilecek bildirim süreçlerinde örselenmeden uygun ele alınabilmesi çocuğun içinde bulunduğu gelişimsel dönem özelliklerinin iyi bilinmesiyle mümkün olabilmektedir.

Bu bölümde çocuk ve ergenlere yönelik kötü muamelenin sonuçları okul öncesi dönem (0-6 yaş) ve okul dönemi (6-12 yaş) / ergenlik dönemi (12-18 yaş) olmak üzere iki başlık altında sunulmuştur.

### 2.2.1.1 Okul Öncesi Dönem Çocukları (0-6 Yaş)

Bu bölümde okul öncesi dönem çocukları kavramı; bebeklik ve erken çocukluk dönemi (0-3 yaş) ve oyun dönemi (3-6 yaş) çocuklarını kapsayan anlamda kullanılmıştır. Bu bölüm okul öncesi dönem çocuklarına (0-6 yaş) yönelik ihmal ve istismarın genel olarak etkileri ve cinsel istismara özgü olumsuz sonuçları olmak üzere 2 ayrı başlık altında ele alınmıştır.

### Okul Öncesi Çocuklarında Şiddetin Genel Etkileri

Travmatik yaşantılar yaşamın erken dönemlerinde gerçekleştiği zaman çok daha ağır sonuçları olmaktadır. Bebekler ve küçük çocuklar daha çok birincil bakım veren tarafından kötü muameleye maruz kaldıkları için ebeveyn çocuk için “hem rahatlama kaynağı hem de zarar verici” olarak görülmektedir ve bu durum çocukta uzun süreli kafa karışıklığına ve anksiyeteye neden olmaktadır. Yabancı birinden ziyade çocuğun bağlanma figürü tarafından zarar görmesi çok daha yıkıcı sonuçlara neden olmaktadır. Ebeveyni

tarafından istismar edilen çocuk için bakım veren kişi hem anksiyetesinin kaynağı hem de çözümdür. Bağlanma figürü ya da bakım vereni tarafından tehlikelere karşı koruyamayan ya da kötü muameleye maruz kalan erken çocukluk dönemindeki çocuklar kendilerinin sevgiyi, ilgiyi ve korunmayı hak etmediklerini, güvensiz ortamda ve tehlike altında olduklarını; bakım verenlerin ise güvenilmez olduklarını düşünürler. Bu olumsuz yaşam deneyimleri erken dönemde çocukların birincil bakım verenle güvensiz/dezorganize bağlanma örüntüsü geliştirmesine neden olmaktadır. İstismara uğrayan erken çocukluk dönemindeki çocukların yaklaşık 2/3'ünün güvensiz bağlanma gösterdikleri, sıklıkla da güvensiz/düzensiz (dezorganize/D tipi) bağlanma örüntüsü gösterdikleri bilinmektedir (Cicchetti ve ark. 2006). Bebeklikteki bağlanma bozukluğunun uzun dönemde olumsuz sonuçları olmaktadır. Çocuğun bu bağlanma örüntüsü tüm gelişimini ve içsel işleyen modellerini etkilemektedir. Ebeveyni tarafından kötü muamele gören güvensiz bağlanan bir çocuk dünyayı farklı algılayacaktır. Örneğin güvensiz/kaçıngan bir çocuk "nötr hatta dostça" bir davranışı düşmanca ya da uygunsuz saldırgan bir davranış olarak yorumlayabilmektedir (Widom 2000). Erken çocukluk döneminde fiziksel istismara uğrayan çocuklar içsel işleyen modellerinin etkilenmesinden dolayı bilgiyi eksik ya da yanlış yorumlarlar, nötr davranışları tehdit olarak algırlar ve bu nedenle saldırgan davranışlar gösterebilirler. Güvensiz bağlanması olan bu çocuklar impulsif davranışlar, duygu düzenlemede sorunlar ve problem çözme becerilerinde yetersizlikler sergilemektedir. Olumsuz kendilik algısı nedeniyle bu çocuklarda ileri yaşlarda içe-vurum bozuklukları (depresyon, kaygı bozukluğu...) ve dışavurum bozuklukları (davranım bozukluğu, karşıt olma bozukluğu...) görülebilmektedir.

Okul öncesi dönem çocuklarında ihmal ve istismarın çocuğun olumsuz travmatik yaşantıları hatırlamaması nedeniyle uzun dönemde etkisinin olmayacağına ilişkin yaygın kanının aksine bu hassas dönemde çocuklar travmadan çok daha fazla etkilenmektedir.

Oyun dönemindeki çocuklar (3-6 yaş) bebeklik dönemi ve küçük çocuklara göre birçok alanda (dili kullanma, ince ve kaba motor becerileri, sosyal ilişki, bilişsel gelişim) hızlı bir gelişim göstermesine karşın halen ebeveynlerine çok bağımlıdır. Bu bağlamda bebeklik (0-1 yaş), erken çocukluk dönemi (1-3 yaş) ve oyun dönemi çocuklarının (3-6) gelişimsel özellikleri göz önünde bulundurularak, ihmal ve istismar açısından riskler, olumsuz yaşantıların kısa, orta ve uzun dönemde oluşturabileceği ruhsal sorunlar daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Okul öncesi dönem çocuklarında ihmal ve istismarın çocuğun olumsuz travmatik yaşantıları hatırlamaması nedeniyle uzun dönemde etkisinin olmayacağına ilişkin yaygın kanının aksine bu hassas dönemde çocuklar travmadan çok daha fazla etkilenmektedir (Perry, 2000). Bebeklik ve erken çocukluk döneminde ihmal, istismar ve/ya aile içi şiddet gibi travmatik yaşantıların oldukça yıkıcı sonuçları olduğu bilinmektedir. Erken dönemde yaşanan stresli yaşam olayları çocuklarda duygusal, davranışsal, bilişsel, sosyal ve biyolojik açıdan gelişimsel sorunlara neden olmaktadır.

Erken çocukluk döneminde aile içi şiddete doğrudan ya da dolaylı olarak (ebeveynin vücudunda ekimozlar, kırık ve yaralanmalara bağlı izler, şiddete bağlı gürültüler, şiddet içeren sözler, konuşmalar ve tehditler) tanık olan çocukların birincil bakım veren ebeveynlerini tehdit altında ya da yaralanmış olarak görmelerinin çok ciddi olumsuz sonuçları olduğu bildirilmektedir. Aile içi şiddete tanık olmak çocuklarda irritabilite, regresif (gerileme) davranışlar (altı ıslatma, parmak emme, ebeveyne yapışma, ayrılık kaygısı...), uyku bozuklukları ortaya çıkarabilir. Aile içi şiddet aynı zamanda bu şiddetin çocuklara yönelmesine, içe vuruk ve dışa vuruk ruhsal bozuklukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aile içi şiddet ebeveyn becerilerini olumsuz etkilemekte, çocuğun temel ihtiyaçlarını fark etme ve anlama becerisini azaltmaktadır. Okul öncesi çocuklarda öfke nöbetlerine, agresif davranışlara, anksiyeteye ve umutsuzluğa neden olabilmektedir.

Fiziksel ve cinsel istismara uğrayan daha büyük çocuklar ebeveynin olumsuz davranışlarını önceden öngörebildikleri için kendilerini daha iyi koruyabilmektedir. Küçük çocuklar ise istismarın ipuçlarını değerlendiremedikleri için ebeveyninden gelecek zararın ne zaman geleceğini öngörememektedir. İstismarın gerçekleştiği koşulları ayırt edememeleri istismar olmadığı zamanlarda da her an tetikte olmalarına, aşırı kaygı ve süregelen strese maruz kalmalarına neden olmaktadır. İstismar bu çocukların sosyal bilgileri işlemelerinin yanlı gelişmesine neden olabilmekte, çok küçük tehlikeleri bile tehdit olarak algılamalarına, başkalarının niyetleri hakkında düşmanca atıf yapmalarına, buna bağlı olarak misilleme davranışlara daha çok girmelerine ve ilişkilerinde saldırgan davranışlar sergilemelerine neden olmaktadır.

Ayrıca çocuğa yönelik kötü muamelenin süresi sonuçları belirleyen diğer bir belirteçtir. Erken dönemde uzun süre kötü muameleye maruz kalma tek bir travmatik yaşantıya göre çok daha fazla alanda olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Erken dönem süregelen travmalar çocuğun duyusal, bilişsel, duygusal ve sosyal bilgileri işleme ve bütünleştirme kapasitesinin olumsuz etkilenmesine, sonraki stresli yaşam olaylarına uygun olmayan yanıtlar vermesine neden olmaktadır.

### Okul Öncesi Çocuklarında Cinsel İstismarın Etkileri

Bebek ve küçük çocuklarda ihmal ve fiziksel istismar kadar sık görülmeyen cinsel istismar (%9,3) ciddi sonuçları olan bir istismar türüdür (USDHHS 2007). Bebeklik dönemindeki cinsel istismarın bebeğin olumsuz travmatik yaşantıları hatırlamaması nedeniyle uzun dönemde etkisinin olmayacağına ilişkin yaygın düşüncenin aksine bu hassas dönemde çocuklar travmadan çok daha fazla etkilenmektedir (Perry 2000). Çocuğun bakım veren tarafından maruz kaldığı deneyim korku, önceden öngörememe, ağrı, anormal genital duyuları içerdiğinde beyinde birçok kilit alanda nöral organizasyonda değişikliğe neden olmaktadır. Bu yeni nöral organizasyonda korkuyla genital temas arasında anormal bağlantılar oluşturulacak ve bu gelecekte psikoseksüel gelişim sorunlarına neden olabilecektir.

Cinsel istismarın çok fazla değişkene bağlı olarak farklı ruhsal sonuçları olabilmektedir. Bunlar çocuğun yaşı, süresi, sıklığı, yoğunluğu, şiddeti, istismarın biçimi, kimin tarafından istismar edildiği, gelişimsel dönemi gibi değişkenlerdir. Bebeklik dönemindeki

ensest bu açıdan en yıkıcı olanıdır. Bu kadar erken dönemde çocuğun bağımlı olduğu ve güven duyduğu kişi tarafından istismar edilmesi ileriki ikili ilişkilerinde korku, ağrı ve önceden öngörememeye bağlantılı olumsuz ilişki şablonlarının oluşturmasına neden olacaktır. Çocuk yaşam boyu samimi, güvenli, temas içeren ve bağlanmanın olduğu sağlıklı gelişim ve işleyişin temel unsurlarını yaşamakta zorlanacaktır. Bebeklik döneminde cinsel istismar yaşandığında çocuk bunu bilişsel olarak hatırlayamayabilir ve korkularının, yakın samimi ilişkilerdeki zorluklarının bebekliğinde yaşadığı travmatik olayların sonucu olduğunun hiç farkında olmayabilir. Ama bebeklik dönemindeki cinsel istismar sonucu büyük bir çarpıtma ile tüm gelecekteki ilişkiler kötü etkilenir (Perry 2000). Gelişimin sıralı ve işlevsel olarak birbirine bağlı doğası nedeniyle, sinir sisteminin travmatik olay nedeniyle işleyişindeki değişiklikler gelişimde ve işleyişte bozulma gibi zincirleme sorunlara neden olabilir. Örneğin, altı yaş altında travmatize çocuklarda motor ve dil gecikmeleri görülebilir. Muhtemelen bu gecikmeler sonucunda yeni bilgiyi işleme becerisinde sorunlar, çocuğun keşfetme arzusunda azalma, yeni bilgileri öğrenmek için yeterince uzun odaklanmakta zorluk, sürekli tetikte olma ve aşırı uyarılmışlık, konsantrasyon sorunları gibi travmayla ilişkili değişiklikler olmaktadır.

Küçük çocukların kötü muameleye maruz kalması birçok davranışsal sorunların gelişmesine neden olabilmektedir. Erken çocukluk döneminde kötü muameleye ya da ev içi şiddete maruz kalma en sık Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) belirtilerinin gelişmesine neden olmaktadır. TSSB'nin küçük çocuklarda atlanmaması ve tedavi edilmesi çok önemlidir. Eğer tedavi edilmezse TSSB'ye bağlı sorunlar kendiliğinden çözümlenemez ve uzun dönem olumsuz sonuçlar açısından risk taşır. Okul öncesi çocukların özellikle bağlanma figürleri (anne/baba) tarafından kötü muameleye maruz kaldığı düşünüldüğünde uzun süreler tekrarlayan biçimde istismar ve ihmale bağlı olarak travmatize olan küçük çocuklarda belirgin olarak TSSB belirtileri ortaya çıkmaktadır (Scheeringa ve Zeanah 2001). Ancak, travmatik olaylara maruz kalan tüm çocuklarda TSSB gelişmez. İhmal ve istismarın yaşamın erken dönemlerinde başlaması ve süregelen olması çocukta TSSB belirtilerinden daha çok gelişimsel gecikmelere neden olmaktadır. Erken dönemde uzun süreli, karmaşık travmalara ve şiddete maruz kalma fiziksel, bilişsel, affektif, dil, motor ve sosyal becerilerde gelişimsel gecikmelere neden olmaktadır (Dubowitz ve ark. 2002). Birçok alanda gelişimsel gecikmenin olması genellikle çocuğun kliniğinde dalgalanmalara, birçok alanda çoklu bozulmalara neden olmaktadır. Küçük çocuklarda travmatik yaşantılar en çok kendi kendini düzenleme, davranışlarını düzenleme kapasitesinde, duygularını düzenleme becerisinde yetersizlikle kendini göstermektedir (Glaser 2000). Duygusal düzenleme normalde hissettiklerinin ve dürtülerin ifadesini, şiddetin kontrolünü ya da bunları düzenleme yeteneğini sağlamaktadır ve çoğu çocuk bunu anneyle olan deneyimlerinden ve duygusal ifadelerinden erken dönemden itibaren doğal olarak öğrenmektedir. Ancak istismar edilmiş çocukların içinde buldukları durumu anlaması, adlandırması ve duygularını düzenlemesi oldukça zor olmaktadır. Bu çocuklar için yaşamak duygusal anlamda daha karmaşıktır. Literatürde travmayla ilişkili belirtilerin 5 ana kategoride toplandığı görülmektedir (Benoit ve ark. 2010, Legano ve ark. 2009, Grotevant ve ark. 2006, Ringeisen ve ark. 2009, Pollack ve ark. 2000, Glaser 2000).

ERKEN DÖNEM TRAVMATİK YAŞANTILARIN ETKİLERİ	
Kişiler arası ilişkilerle ilgili algısı, kendilik algısı	<ul style="list-style-type: none"> <li>▶ İlişkilerde devamlılığın olmaması, ayrılığa tepki vermeme</li> <li>▶ Zayıf benlik duygusu, düşük benlik saygısı, utanç, suçlanma, yaşama olumsuz bakış</li> <li>▶ Beden algısında bozulmalar</li> </ul>
Duygusal alanda zorluklar	<ul style="list-style-type: none"> <li>▶ Disosiyatif deneyimler (amnezi, bilinç durumunda değişiklikler, depersonalizasyon (kişinin kendine yabancılaşmış gibi hissetmesi), derealizasyon (kişinin kendini çevreye yabancılaşmış gibi hissetmesi)</li> <li>▶ Travmatik yaşantıyla ilgili bellek sorunları, duygusunu düzenlemede sorunlar, duygularını tanıma, adlandırmada ve ifade etmede zorluklar, içsel durumlarını fark etme ya da tarif etmede sorunlar, ihtiyaçlarını ve isteklerini anlamada, aktarmada zorluklar.</li> </ul>
Davranış alanında zorluklar	<ul style="list-style-type: none"> <li>▶ Davranış kontrolünde bozulma (dürtü kontrol bozukluğu, kendine zarar verici davranışlar, saldırganlık...), anormal kendini yatıştırma davranışları (sallanma, çocukluk mastürbasyonu, parmak emme gibi...), uyku ve yeme bozuklukları, karşıt olma davranışları ya da aşırı uyum, cinsel oyun ya da davranışlarla travmanın yeniden canlandırılması</li> <li>▶ Anksiyete bozuklukları (ayrılık anksiyetesi, TSSB), duygudurum bozuklukları, intihar düşünceleri ve davranışları, kişilik bozuklukları (borderline, narsisistik, paranoid, obsesif kompulsif kişilik bozuklukları)</li> </ul>
Kişiler arası ilişkiler	<ul style="list-style-type: none"> <li>▶ Bakım verenlerle güvensiz bağlanma, ilişkilerde sınırlarla ilgili sorunlar, kişiler arası ilişkilerde güvensizlik ve şüphecilik</li> <li>▶ Sosyal izolasyon, düşük sosyal beceri, diğerlerinin duygularını fark etme, anlama ve duruma uygun ayar yapmada zorlanma, diğerlerine sempati/empati duyma kapasitesinde yetersizlik</li> <li>▶ İlişkilerde sınırlı bakış açısı, uyumsuzluk, karşıt olma, yıkıcı ve antisosyal davranışlar, suça karışma</li> <li>▶ Cinsiyetinden hoşnutsuzluk, cinsel işlev bozukluğu, cinsel istismar, bağımlılık</li> </ul>
Öğrenme zorlukları / bilişsel sorunlar	<ul style="list-style-type: none"> <li>▶ Dikkatin düzenlenmesi, görevlere odaklanma ve tamamlamada zorluk</li> <li>▶ Yürütücü/yönetici işlevlerde bozulma, planlama ve öngörü kapasitesinde yetersizlik</li> <li>▶ Yeni bilgileri işlemede zorluk, sorumluluklarını anlama, ilgiyi sürdürülemede zorluk, öğrenme güçlükleri ya da düşük akademik başarı</li> <li>▶ Dil gelişiminde problemler, ahlaki değerlerle ilgili akıl yürütmede, zaman ve yere oryantasyonda sorunlar.</li> </ul>

### 2.2.1.2 Okul Dönemi (6-12 yaş) ve Ergenlik Dönemi (12-18 yaş)

Bu bölüm, okul dönemi (6-12 yaş) ve ergenlik dönemine (12-18 yaş) yönelik ihmal ve istismarın genel etkileri, cinsel istismara özgü olumsuz sonuçlar ve erken yaşta evliliklerin etkileri olmak üzere 3 ayrı başlık altında ele alınmıştır.

#### Okul Dönemi ve Ergenlikte Şiddetin Genel Etkileri

İstismarın çocuk ve ergenler üzerindeki ruhsal etkilerine baktığımızda; akut dönemde istismara uğrayan çocukların büyük bir bölümünde psikopatoloji oluşmasına karşın bir bölümünde psikopatoloji oluşmadığı görülmektedir. İstismar sonrası çocuk ve gençlerde görülen psikopatolojiler çocuğa, sosyal desteğe ve olaya bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Yine istismara uğrayan çocuğun cinsiyeti, istismar eden kişinin yaşı, çocuğa olan yakınlığı, istismarın tipi, sayısı, sıklığı, süresi, yaşanan örselenmenin yoğunluğu, önceki travmalara bağlı duyarlılık, travma sırasında gelişimsel evre ve kronolojik yaşı, kişilik özellikleri, başatma becerileri, sosyal destek, benlik değeri, olayın kendisine ait özellikler gibi etmenler de prognozu etkileyen diğer faktörlerdir. Yani çocuk ve ergenlerde örselenmenin etkisini örselenmenin şiddeti, zamanı, çevre koşulları ve benliğin gücü belirlemektedir (Odağ, 2001). Yine şiddete maruz kalan, saldırganlık içeren duygusal istismarlarda çocukların psikopatoloji açısından daha çok risk altında olduğu bildirilmiştir. Cinsel istismarda istismarın şiddeti, bedensel penetrasyonun varlığı örselenmeyle pozitif korelasyon göstermektedir. İstismar tekrarlandıkça ruhsal bozukluk görülme olasılığı artacak ve daha derin izler bırakacaktır. Buna karşın çocuk istismarın hemen ardından bu durumu sorgulayabilir ve üzerinde çalışabilirse, psikolojik etkilerin azaltılması mümkün olacaktır.

Stresli durumlar karşısında gösterilen tepkide insanlar arasındaki farkı yaratan başlıca etkenler; kişinin sorun çözme becerileri, kişilik özellikleri, sosyal destekleri ve olayın kendisine ait özelliklerdir.

İstismara uğrayan çocuk ve ergenlerin sergilediği psikopatolojilerin geniş bir yelpaze oluşturmasının diğer bir nedeni de istismarla baş etme becerilerinin birbirlerinden farklılık göstermesidir. Stresli durumlar karşısında gösterilen tepkide insanlar arasındaki farkı yaratan başlıca etkenler; kişinin sorun çözme becerileri, kişilik özellikleri, sosyal destekleri ve olayın kendisine ait özelliklerdir. Her şeyden önce istismar kişinin iç benlik uyumu ile çevresi arasındaki dengeyi bozan örseleyici bir olaydır. İstismar sırasında kişinin vücut bütünlüğü ve zaman zaman hayatı tehlikeye girmiş ve kişi yoğun bir heyecan ve korku yaşamıştır. Cinsel saldırıya uğrayan kişi bu dönem içerisinde hayatı üzerindeki kontrolünü kaybedebilir ve saldırı sonrasında günlerce hatta aylarca süren ve kişinin savunma mekanizmalarını bozup felce uğratan psikolojik reaksiyonlar gösterebilir (Odağ, 2001).



Çocuk ve ergenlerin kötü muameleyle maruz kalması sonunda temel olarak şunlar görülmektedir (Pelcovitz ve ark. 1994):

- Duyguları düzenlemede güçlük: Huzursuzluk, süreğen intihar düşünceleri, patlayıcı ya da bastırılmış öfke
- Bilinç durumunda geçici değişiklikler: Flashback (sık sık travmatik olayı tekrar yaşıyor gibi görüntülerin gözünün önüne gelmesi), disosiyasyon (bilincin kişiye zor ve katlanılmaz gelen bölümlerinin bilinçten uzaklaştırılması, hatırlayamama)
- Kendilik algısında değişiklikler: Çaresizlik, suçlanma, utanma
- İlişkisel değişiklikler: Kalıcı güvensizlik, geri çekilme, kendini koruyamama
- Anlamsal değişiklikler: Varolan inançların kaybı, umutsuzluk
- Somatizasyon ile karakterize belirtiler: Nedeni anlaşılamayan sık bedensel yakınmalar

Çocukluk dönemi istismarlarında sıklıkla görülen ruhsal bozukluklara baktığımızda, duygudurum bozuklukları, özkıyım davranışı, saldırganlıkta artma, kaygı bozuklukları, uyku bozuklukları, fobik bozukluk (korkular), obsesif kompulsif bozukluk (takıntılar), panik bozukluğu, bedensel yakınmalar, yeme bozuklukları, ikincil enürezis (altını ıslatma), histerik ve dissosiyatif belirtiler (psikojenik nöbet, bayılma, hatırlayamama), borderline kişilik bozukluğu ya da antisosyal davranışlar gibi yaygın ve süreğen bozukluklar görülmektedir. Fiziksel, cinsel ve duygusal istismar öyküsü olan çocuklarda depresyon belirtileri, kendini yaralama davranışları, düşük benlik saygısı sık görülmektedir.

## Okul Dönemi ve Ergenlikte Cinsel İstismarın Etkileri

Araştırmalar çocukların cinsel istismarında, istismarda bulunanların % 60-85'inin akrabalar, öğretmenler, komşular, otorite figürleri gibi çocuğun güvendiği veya bildiği, tanıdığı kişiler olduğunu göstermiştir.

Cinsel istismarların yaklaşık % 20-25'i ensest vakalarıdır.

Çocuğun cinsel istismarı tek bir olaydan çok çocuğu, ailesini, toplumu olumsuz etkileyen, uzun dönemde tekrarlama olasılığı yüksek olan çok önemli bir sorundur. Çocuk istismara uğradığında (özellikle de cinsel istismara) istismara açık hale gelmesi nedeniyle çocuk istismarı tekrarlayıcıdır. Olguların yaklaşık yarısında yineleyici cinsel istismar vardır. Cinsel istismar çoğunlukla (% 85) çocuğun tanıdığı biri tarafından uygulanmaktadır. Ülkemizde yapılan çalışmalarda çocuklara yönelik cinsel istismarın %66,3-78,0'inin tanıdık birisi tarafından gerçekleştirildiği gösterilmiştir.



Cinsel suça maruz kalan çocuk ve ergenler yaşadıkları olayı utandıkları, istismar eden kişi tarafından tehdit edildikleri için, anne babasının kızacağı, çevresi tarafından olumsuz olarak damgalanacağı korkusuyla ya da istismarı yapan kişiye olan bağılıklarından dolayı veya cezalandırılmalarından korktukları için saklamaya çalışırlar. Çocuğun cinsel suça maruz kaldığını açıklamasını engelleyen etkenler olayın ortaya çıkmasının gecikmesine, dolayısıyla ihbarın gecikmesine ve bu süre içinde çocuğun tekrar tekrar cinsel olarak kullanılmasının sürdürülmesine yol açmaktadır. Aile içi cinsel suçlarda ise çocuk, istismarın ortaya çıkmasından dolayı aileden gelebilecek tepkilerden korkmakta, istismar eden kişinin cezalandırılmasından suçluluk duymakta ya da istismar edenin zarar verme ihtimalinden dolayı kaygı duyabilmektedir.

Araştırmalar, cinsel istismara uğrayan çocukların yaşadığı olayı birine açıklayabilmesi için geçen sürenin ortalama 3-18 yıl olduğunu bildirmektedir.

Aile içi cinsel suçlarda özellikle istismar eden kişinin “baba” olduğu durumlarda cinsel suç açığa çıktığı zaman çoğu annenin çocuğu koruyamadığı, büyük oranda annelerin evliliğini sürdürdüğü, çocuğuna inanmadığı, yaşananlardan çocuğu sorumlu tuttuğu, suçladığı, adli süreçte ifadesini geri alması için zorladığı düşünüldüğünde, çocuklar bu konuda hedef olacağına ilişkin sezgilerinde yanılmamaktadır. Aslında bu çocuklar yıllardır evde yaşanan travmatik yaşantının annesi tarafından da bilindiğini sezmekte, annenin yaşananlar karşısında suskunluğunu, kendisini koruyamadığını ve istismarı görmezden geldiğini fark etmektedir. Çocuğun gelişimsel dönem özelliği ve istismar eden kişiyle olan yakınlığı, çocuğun olayı açıklamasının cinsel istismarın olumsuz etkilerinden daha kötü sonuçları olabileceğini düşünmesine, bu yanlış algı nedeniyle yaşadıkları travmatik olayı söyleyememelerine ve dolayısıyla olayın açığa çıkmasının gecikmesine neden olmaktadır. Çoğu çocuk bu nedenlerle maruz kaldıkları cinsel istismarı açıklayamamakta, yaşadığı olayı açıklayan çocuklar ise yine kendilerini suçlu hissetmeleri ya da hissettirilmeleri gibi nedenlerle ifadelerini değiştirmektedirler. Bu durumda çocuğun ilk verdiği bilginin en önemli bilgi olduğu ve üzerinde özenle durulması gerektiği düşünülmektedir.

Cinsel suçlara maruz kalma çocuk ve ergenlerde sağlıklı gelişim süreçlerini bozar, kısa ve uzun vadede çok ciddi ruhsal sorunlara neden olur. Çocukların yaklaşık 1/3'ü olayın hemen arkasından herhangi bir belirti vermeyebilir, takibe dayalı veriler çocukların %10-20'sinde 12-18 ay içinde ruhsal sorunların başlayabileceğini ortaya koymuştur. Bu çocukların değerlendirmesinde erken dönemde ruh sağlığında bozukluk tespit edilemese dahi uzun dönem olumsuz sonuçları açısından olguya özgü koruyucu ve risk etmenlerinin iyi değerlendirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

## ÇOCUK VE ERGENLERDE CİNSEL İSTİSMARIN OLUMSUZ SONUÇLARI

## Duygusal alan

- ▶ Utanç ve suçluluk (seçilmişlik, zevk alma), kendini hor görme, kendi halini düşünme (niye ben), cezalandırılmışlık, haketmişlik,
- ▶ Korku (başlangıçta tekrar istismara uğramaktan, sonra yaşadığı olayın ortaya çıkmasından, duyulmasından ve sonuçlarından korkar)
- ▶ Kaygı, güçsüzlük, çaresizlik, güvensizlik, değersizlik, öfke, kin

## Kişiler arası ilişkiler

- ▶ Samimiyetten, yakınlıktan, sarılmaktan korkma, iletişim kurmaktan kaçınma (sırrı ağzından kaçırma korkusu)
- ▶ Şüphencilik, kendini saklama ihtiyacı, kendini izole etme, insanlardan uzaklaşma, iletişim becerilerinde azalma, başkalarına karşı düşmanca ve saldırgan davranma
- ▶ Yeni tanıştığı insanlarla hızlıca yakınlaşma, ilişkilerde mesafe ayarlayamama, dolayısıyla tehlikelere açık olma, kendini koruyamama
- ▶ Rol karmaşası (çocuk ya da yetişkin olma)

## Davranışsal alan

- ▶ Davranış bozuklukları, takıntılı şekilde mastürbasyon, öfke patlamaları, suça yönelme
- ▶ Uyku/yeme alışkanlıklarında bozulma
- ▶ Kendine zarar verme, tehlikeli davranışlar/kendini tehlikeye atma, alkol sorunları

## Cinsel alan

- ▶ Cinsellik konusunda karmaşık duygular (duygusallık, agresyon, şiddet)
- ▶ Cinsellikten uzaklaşma/iğrenme, cinsel dışavurumlar (acting – out), cinsellikten aşırı uzak (a-seksüel) veya aşırı cazibeli/baştan çıkarıcı (sedüktif), seçici olmadan rastgele insanlarla cinsellik yaşantıları
- ▶ Fuhuş, ergen gebeliği

Birçok araştırmanın sonucunda cinsel şiddete maruz kalmış okul dönemi çocuklarında istismar sonrası Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB), depresyon, anksiyete bozuklukları, ayrılık anksiyetesi/okul reddi, fobik bozukluklar gibi çok çeşitli ruhsal hastalıkların geliştiği bilinmektedir. Çocukluk döneminde yaşanmış cinsel istismarla ileride madde bağımlılığı, cinsel yaşamın erken başlaması, uygunsuz cinsel ilişkilere girme arasında sıkı bir bağlantı olduğu bildirilmiştir. Bunun dışında okul dönemi çocuklarında okul performansında değişiklikler (başarısında düşme, okula ilgide azalma, konsantrasyon güçlüğü, okul korkusu, akran ilişkisinde sorunları, okuldan kaçma), fiziksel belirtiler (başağrısı, gastrointestinal sorunlar, üriner sistem enfeksiyonları, nedeni anlaşılamayan bedensel ağrılar), sedüktif (baştan çıkartıcı) davranışlar, takıntılı bir biçimde durdurulamayan mastürbasyon davranışı, uygunsuz cinsel aktivasyonlar (cinsel davranışlarda artma, yaşına uygun olmayan cinsel bilgi, teşhircilik, yaşadıkları cinsel travmayı yeniden canlandırma eğilimi, cinsel oyunlar oynama, erişkinlere ayartıcı davranışlarda bulunma), uyku bozuklukları (insomnia, uyurgezerlik, gece kabusu, gece

terörü), regresif davranışlar (kazanılmış becerilerin kaybı; biberon kullanmak, yatağı ıslatma, kaka kaçırma, parmak emme...) görülebilmektedir. Okul dönemi çocuklarında cinsel istismara bağlı gelişen duygusal düzenlemedeki zorluklar, okulda öfke kontrol zorluklarına neden olabilmektedir. Örselenmiş çocuklarla yapılan çalışmalarda çocukların kişiler arası ilişkilerde ilişkiye duygusal katılım, sosyal duyarlılık ve diğerlerinin duygularını ayırt edebilme becerisinin belirgin olarak zayıf olduğu görülmüştür. Bu duygusal düzenlemedeki zorluk çocukların yaşıt ilişkisinde ve sosyal becerilerinde de sorun yaşamalarına neden olmaktadır. Bu çocuklar başkalarıyla duygusal karşılıklılığı yaşamakta ve başkalarının davranışlarının amacını anlamada zorluk çekmektedirler. Bu da yaşıtlarını anlamayı, kendisinin yaşıtları tarafından anlaşılmasını güçleştirmekte ve yaşıtları tarafından reddedilmesine neden olabilmektedir (Wolfe 1999).

Cinsel suça maruz kalan ergenlerde görülen psikopatolojik durumlar ise; depresyon, intihar düşüncesi veya girişimi, saldırgan davranışlar, anksiyete, histerik ve/ya dissosiyatif belirtiler, borderline (sınır) kişilik bozukluğu olarak bildirilmektedir (Green, 1996). Bunlara ek olarak ergenlerde okul sorunları, ders dışı aktivitelere ilgisizlik, okuldan kaçma, sınıfta söz almada kaygı duyma, menstrual sorunlar, kilo ya da beden imgesi sorunları, bedeninden rahatsızlık duyma, bedeninin cinsiyete özgü gelişimiyle ilgili aşırı utanç, beden algısıyla ilgili olumsuz çarpıtmalar, yeme bozuklukları, devam eden uyku sorunları, cinsellikle ilgili sorunlar (birden fazla cinsel partner, para karşılığı cinsel ilişkiye girme, adölesan gebelik, adölesan evlilik ya da erkeklerden aşırı kaçınma davranışı), impulsif davranışlar, madde ve alkol kullanımı, kendine zarar verme davranışları görülebilmektedir (Wolfe, 1999). Cinsel istismar ergenlerde sağlıklı kimlik gelişimini de sekteye uğratmakta, cinsel kimlik sürecini bozmaktadır. Ergenin yaşadığı cinsel saldırıyla beraber kendi cinsel kimlik oluşumu ve yetişkin cinselliği ile ilgili algısı bozulmakta, buna bağlı olarak da rastgele cinsel ilişkiler yaşama, erkek ergenlerde eşcinsel deneyimlere yönelme, beden algılarında bozulma, bedeninden nefret etme, kendisini riskli durumlara sokarak kendini cezalandırma, şiddet içerikli davranışlara yönelme gibi davranış sorunları gelişmektedir. Gelişimin daha geç döneminde pek çok istismar mağduru çocuk, travmanın olumsuz etkilerini sergileyebilmektedir. Örneğin; bir annenin çocukluğunda yaşadığı cinsel istismar çocuğuna bakma becerilerini, çocuğuna bağlanmasını olumsuz etkilemekte ve farkında olmadan çocuğu ihmal etmesine yol açan sonuçlar doğurabilmektedir. Çocukluk döneminde cinsel istismara uğrayan yetişkinlerde kişiler arası ilişkilerin gelişimi olumsuz etkilenmekte, başkalarına karşı güvensizlik duyma, yakın ilişkilerinde çelişkili düşünceler yaşama, bazen ilişkiyi tamamıyla terk etme, çekingenlik, pasiflik ya da cinselliğe aşırı yönelim şeklinde sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Cinsel istismara uğrayan çocukların yetişkinlikte hem arkadaş ilişkilerinde hem de evlilik ilişkilerinde ya ilişki kurmaktan kaçındıkları ya da aşırı yakınlık gereksinimi duyup çok sayıda, fazla beklentili ve kontrol edici ilişkiler kurdukları gözlenmektedir. Her iki tip ilişki de işlevsellikten uzak olmakta ve genellikle yalnızlıkla sonlanmaktadır (Finkelhor ve ark. 1990).

Çocuk ve ergenlerde cinsel istismarın dinamik açıdan ruhsal sonuçları, travmanın etkisiyle gelişen bilinç dışı süreçler oldukça karmaşıktır. Travmanın üstesinden gelmek için çocuğun kullandığı sağlıksız ve işlevsiz savunma düzenekleri ve baş etme

yöntemleri travmanın olumsuz etkilerinin sürmesine, çocuğun istismara uğraması açısından açık hale gelmesine, dolayısıyla farklı insanlar tarafından farklı zamanlarda istismarın devam etmesine neden olmaktadır (Khahe ve ark. 1999). Bir çocuk ya da ergen yaşamın erken dönemlerinde, özellikle de süreğen biçimde cinsel istismara maruz kaldığında çocuğun yaşına uygun kazanımlarının her alanda sekteye uğradığı görülmektedir. Çocuğun sağlıklı gelişiminin doğasını bozan, gelişim sürecini felce uğratan, kalıcı değişikliklerle çocuğun gelişiminde sapmalara yol açan bu travmatik yaşantılar **çocuğun kendi cinsel istismarını sürdürmesine, istismara açık hale gelmesine** neden olmaktadır (Fergusson ve ark. 1997; Chu, 1992; Finkelhor ve Browne 1986). Yani bir çocuk erken yaşta, tekrarlayan biçimde cinsel istismara uğradığında gelişen psikodinamik süreçler çocuğun travmasını sürdürmesine, farklı birçok kişi tarafından cinsel istismara uğramaya devam etmesine neden olur. Bu dinamik süreçler aşağıda ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

#### İSTİSMAR ve DİNAMİK SÜREÇLER

Dinamik süreçlerin bilinmesi, istismar mağduru çocukların tekrarlayan biçimde cinsel istismara maruz kalmalarının, bunu sürdürmelerinin nedenlerinin anlaşılması bu tür çocuklarla çalışacak olan profesyonellerin çocuğu bekleyen riskleri uygun değerlendirmesine, çocuğu ya da ergeni bu süreçten sorumlu tutma yanılığısına düşmemelerine, çocuğun travmasını devam ettirme olasılığını göz önünde bulundurarak gerekli tedavi, korunma ve tedbir kararları açısından uyanık olmalarına olanak sağlar.

Çocuk ya da ergende cinsel istismar gibi ağır bir travma sonrasında gelişen **“disosiyasyon (çözülme/dağılma)”** kısa dönemde çocuğu travmanın ağır yükünden koruyan, uzun dönemde çocuğun cinsel istismarının sürmesine neden olan savunma düzeneklerinden biridir. Cinsel istismar gibi ağır travmatik bir yaşantı çocuk için üstesinden gelinmesi çok zor ve ruhsal açıdan yıkıcı etkileri olmasından dolayı disosiyatif yaşantılara neden olur. Buna bağlı olarak çocukta ağrı duymama, anılarını unutma, zaman kavramlarının ve algılarının değişmesi, kişi ve yer algılarının farklılaşması, bilişsel işlevlerin bozulması ortaya çıkabilmektedir. İstismarın erken döneminde unutkanlık ve uyurgezerlik görülebilmektedir. Çocuğun gözlerini bir noktaya dikip uyarılara cevap vermediği trans benzeri durumlar çocuklarda görülen en sık disosiyatif belirtilerinden biridir. Disosiyasyon çocuğun zarar görebileceği potansiyel tehlikeleri, benzer riskli durum, ortam ve kişileri fark etme becerisini azaltır ve kendisini koruyamaz bir durum içine sokar. Bu durum çocuklarda istismarın tekrarlanması için risk oluşturur.

Çocuğun cinsel istismara açık hale gelmesine ve kendi istismarını sürdürmesine neden olan bir diğer mekanizma cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenlerin **“cinsellikle ilgili erken duyarlanması”** ve repertuarlarında olmayan bir şeyi fark etmiş olmalarıdır.

Çocuk cinsel istismar ile birlikte aynı zamanda cinsellikle ilgili farkındalık yaşamış olur. Bu travmatik deneyim çocuğun yetişkin cinselliğiyle tanışmasına, kendi bedenini cinsel olarak fark etmesine ve cinsel davranışlar sergilemesine neden olur. Diğer çocuklarla

cinsel içeriği olan oyunlar oynama, akranlarıyla yaşadığı yetişkin cinselliğini denemeye çalışma, şiddet içeren davranışlar veya şiddete karşı boyun eğici, kabullenici davranarak şiddet görmeye devam etme gibi etkilere neden olur. İstismar sonrasında takıntılı bir şekilde cinsel deneyimlere yönelebilir. Bu gerçek anlamda bir cinsellik yaşamaktan öte bir şekilde yoğun olan öfkesinin, kinin kendisine döndürülmesini ifade etme olarak yorumlanabilir. Gelişigüzel pek çok partnerle cinsel ilişkiye girme gibi öfkenin, suçlanmanın ve kendini cezalandırmanın eşlik ettiği yıkıcı, karmaşık duygu, düşünce ve davranışlar sergiler. Bu cinsel istek fazlalığı fiziksel acının içerisinde yer alan duygusal boyutun gizlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu yolla güç sağlamaya ve kontrolü ele almaya çalışmaktadır (Finkelhor ve ark. 1990; Everstine ve Everstine 1989).

#### DİSSOSİYATİF YAŞANTILAR

- Travmatik yaşantıyla ilgili bellek sorunları, olayla ilgili ayrıntıları hatırlamada zorlanma
- Bilinç durumunda belirgin değişiklikler
- Kişinin kendine yabancılaşmış gibi hissetmesi (depersonalizasyon)
- Kişinin kendini çevreye yabancılaşmış gibi hissetmesi (derealizasyon)

Cinsel istismar çocuğun hazır olmadan kendini erişkin cinselliğinin içinde bulmasına, cinsellik normlarıyla ilgili karmaşa yaşamasına ve zarar görmüş bir algıya sahip olmasına neden olmakta, dolayısıyla “**travmatik cinsellik**” yaşantılarına neden olmaktadır. Cinsel suça maruz kalan çocukta cinsel davranışlar ve ahlak karmaşası gelişmekte, kendilerini akranlarından farklı ve kirlenmiş hissetmektedirler. Özellikle de enest olgularında istismar eden kişi, aslında çocuğun ailede en çok sevgi ve onay beklediği kişidir. Hatta özdeşim modeli bile olabilir. Çocuğun en çok sevdiği kişi onun sevgisinden faydalanıp hediyeler vermiş ve cinsel talepte bulunmuştur. Bu durum çocukta cinsel davranışlara ve ahlak karmaşasına neden olacak, ahlaki değerleri ve normları zarar görecektir, ilişkilerde cinselliği normalize etmesine neden olacaktır (Fergusson ve ark. 1997; Chu, 1992; Finkelhor ve Browne 1986).

Çocuk ve ergenin cinsel istismar sonrası patolojik uyumunu gösteren bir diğer davranış ilgi alma, ikili ilişkiler kurma, ilişki ihtiyacını giderme ile cinselliği birleştirmesidir. İstismara uğrayan çocuk ve ergen ilgi ve ilişkiye ihtiyaç duyabilir ve bazen bunu kendini kurban durumuna sokarak sağlayabilir. Bu nedenle istismara uğrayan çocuk ve ergenler istismara açık hale gelebilmektedir. Cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenler yakın ilişkiler kurma, ilişkilerde kişisel sınırları belirleme ve ikili ilişkilerin normlarıyla ilgili karmaşa yaşayabilir. Erken dönemden itibaren tekrarlayan cinsel istismarlara maruz kalan çocuk ilgi/sevgi alma ile cinsel davranışları birlikte yaşayarak, yakın ilişkilerin doğasının cinsel yakınlaşmaları içermesi olarak algılayabilir. Cinsel istismar çocuğun kendisini erişkin cinselliğinin içinde bulmasına neden olmakta, bu travmatik cinselliği ilgi ve sevgi alma ile ilişkilendirmekte (“**patolojik alıp/verme**”), özellikle istismar çocuğun sevdiği ve güven

duyduğu bir kişi tarafından yapıldığında bu ilişki çocuğun zihninde yanlış bir anlam bularak sevgi alma ile ilişkilendirmektedir. Yani cinselliği bir alışveriş gibi değerlendirecektir (“**Sevgi=Cinsellik=Alış-veriş**”) ve daha sonra bu çocuklar sevgi gereksinimlerini cinsel ilişki arayarak gidermeye çalışacaklardır (Fergusson ve ark. 1997; Chu, 1992).

Ayrıca cinsel istismara uğrama çocuğa lekelenmişlik, “**damgalanma duyguları**” hissettirir. Utanç, suçluluk kavramlarının da eklenmesiyle bu duygular zamanla benlik algısına karışır ve kendisini suçlu, kirli ve kötü biri olarak algılamaya başlar (Finkelhor ve Browne 1986). Bu dinamik çocuğun istismar eden kişi tarafından azarlanması, cinsel istismarın ilişki içerisinde gizlenmesi, toplum ve aile tarafından çocuğu suçlayıcı tepki verilmesi ile ortaya çıkar. İstismara uğrayan çocuk istismarın yükünü, etrafına zarar verdiği ve bu yüzden bu davranışları hak ettiği şeklinde yaşamaya başlar. Bu negatif benlik imajı nedeni ile ya kendini diğer insanlardan izole eder ya da kendi bedeni üzerinde diğer insanların hakkı olduğuna inanır. Bu suçluluk ve utancın uzun döneme yansıtılmasıyla benzer durumları yaşanmaya devam eder, kendisine yönelik istismar içeren davranışlara karşı gelmemeye, boyun eğmeye başlar.

Cinsel istismara uğrayan çocuk yaşadığı durumu engelleyemediğini düşünür ve “**çaresizlik/güçsüzlük duygusu**” yaşar. İstismarı engelleyemez, tehdit ve zorlamalardan korkar (Finkelhor ve Browne 1986). Bu dinamik, istismarcı tarafından çocuğa sürekli saldırıda bulunulması ile oluşur. Çoğu zaman çocuk bu istismarı içeren davranışı kontrol altına alamaz, eğer bu istismar hareketine dur diyecek olsa ona inanılmayacağı ya da aynı hareketin tekrar yapılacağı yönünde istismarcı tarafından yöneltilen tehdit davranışlarını içeren pek çok engelle karşı karşıya kalır. Zarar verileceği yönünde yapılan tehditler çocukta güçsüzlük hissinin artmasına neden olur.

Profesyonellerin bu açıdan söz konusu olan mağdurun çocuk olduğunu, bu koşullarda rızadan söz etmenin mümkün olamayacağını, bu tür sağlıksız uyuma neden olan dinamikler sonucu çocuk ve ergenlerin böyle davranışlar sergiliyor olabileceğini biliyor olması çok önemlidir.

Ayrıca cinsel istismara uğrayan çocuk yaşadığı ilişkilerin cinsel yönü ile ilgili kontrol duygusuna sahip olmadığını düşünür. Bu nedenle yetişkinlik döneminde de ilişkilerinde cinsel açıdan kim ne isterse onu kabullenebilmekte, ilişkiyi önceki travmatik deneyimlerinde olduğu gibi kontrol etmemekte, partnerine sınır koyamamaktadır. Bazen de bu güçsüzlük ve kontrol kaybıyla baş etmek için patolojik bir uyum geliştirerek yaşadığı ilişkinin kontrolünü elinde tutabilmek için kendiliğinden cinsel ilişkiye girebilmekte, böylelikle istismarı kontrol edemese de, “**ilişkinin zamanlamasını kontrol altına alarak**” “kendi istediği için yaşanan bir cinsellik” gibi bir çarpıtma ile durumla baş etmeye çalışabilmektedir. Özellikle ensest ya da süregelen cinsel istismarlarda çocuk ya da ergen cinsel ilişki için kendiliğinden giderek ve talepkar davranarak cinsel istismarın zamanlamasını kontrol eder, böylece sadece her an istismara uğrama ihtimalini, zamanı belirsiz olan durumu kontrol altına almış olmaz aynı zamanda “tecevüze uğradığı” gerçeği-

le ilgili bir yanılsama, illüzyon yaratmış olur. Bu durum istismar eden kişinin karşılıklılık olduğuna ilişkin bir rasyonel geliştirmesine yardımcı olur. Bu koşullarda istismar eden kişi “çocuğun ya da ergenin kendiliğinden, isteğiyle cinsellik yaşadıklarını” iddia eder (Fergusson ve ark. 1997; Chu, 1992; Finkelhor ve Browne 1986). Profesyonellerin bu açıdan söz konusu olan mağdurun çocuk olduğunu, bu koşullarda rızadan söz etmenin mümkün olamayacağını, bu tür sağlıksız uyuma neden olan dinamikler sonucu çocuk ve ergenlerin böyle davranışlar sergiliyor olabileceğini biliyor olması çok önemlidir.

Cinsel istismara uğramış çocuk yakınları tarafından maruz bırakıldığı olay nedeniyle “**ihanete uğramışlık duygusu**” yaşar. İlişkilerinde kişilere güvenmekte zorluk çeker. Kime güveneceğine karar vermekte zorluk yaşadığı için yetişkinliğinde çoklu, kısa, istismara açık ilişkiler yaşayabilir. Normal koşullarda çocuklar ebeveynlerinden kendilerine zarar gelebileceğini düşünmemekte, kendilerini koruyacaklarına ve dürüst olduklarına koşulsuz inanmaktadır. Ne zaman ki çocuk ensest olaylarında olduğu gibi babasının kasıtlı olarak ona zarar verdiğini, yalan söylediğini, kendi ilgisi ve zevki için onu kullandığını keşfetmeye başlarsa o zaman çelişkili duygular yaşamaya başlar. Benzer şekilde istismar açığa çıktığında nadiren annesi tarafından inanılmakta ve desteklenmekte, genellikle suçlanarak bu konuda yalnız bırakılarak ikinci kez ihanete uğramaktadır (Finkelhor ve Browne 1986). Çocuk hem ihtiyaç duyduğu, bağımlı olduğu kişilerin hem de zarar gördüğü kişilerin aynı kişiler olduğunu fark ettiğinde kendisini çaresiz hissetmektedir. Yani sadece babası tarafından değil bunu görmezden gelen, olay açığa çıktığında kendisini desteklemeyen anne tarafından da ihanete uğramıştır. Bu durumda çocuk annenin bu olayı fark etmiyor olduğuna inanmamakta ve yaşananlara göz yumması nedeniyle sadece babaya karşı değil anneye karşı da öfke duymaktadır.

İstismara uğrayan çocuklar kendilerini zarar görmüş ve diğer çocuklardan farklı hissetmektedir. Bu çocuklar vücutlarına karşı kızgınlık duyabilir ve kendilerini kirlenmiş, kötü hissedebilirler. Çocuk ve ergenlerin bir kısmı cinsel istismar sırasında vücutlarında hissettikleri haz verici duymalardan, zevk alıyor olmaktan dolayı suçluluk hissetmekte, bedenlerine karşı öfke duymaktadır. İstismara uğrayan ergenlerde gözlenen “kendi üzerine saldırtmanın” saldırının başka bir türü olduğu, pasif saldırı dendiği bilinmektedir. Cinsel istismara uğrayan ergenlerin yoğun bir öfke ve nefret yaşadığı, bazılarında bu duygular dışı vurulurken (saldırgan davranışlar), bazılarında ise kendine yönelttiği (özkıyım girişimi) görülmüştür.

Çocukluklarında örselenen kişilerin “kendilerini daha öncekilerle benzerlik gösteren durumlara soktukları, eski örselenmelerinin yinlendiği, “yeniden sahnelendiği” ve bu yinelenmede şiddet gösteren ya da kurban rollerini aldıkları, böylelikle şiddet döngüsünü devam ettirdikleri bilinmektedir (Van der Kolk ve ark. 1996). “**Kendini doğrulayan kehanet**” olarak adlandırılan bu dinamikte çocuğun “kehaneti” bütün kötü şeylerin kendisinin başına geldiği ve aslında kendisine yönelik istismar davranışlarını hak ettiği yönündedir. Bu inanışla kendisini önceki yaşadığı travmalara benzer durumlara sokarak kendisiyle ilgili bu düşüncesini sürekli sınar ve aslında bu inancında yanılmayı arzu eder. Ancak kendisini soktuğu, ilişkiye girdiği öncekilerle benzerlik gösteren durumlarda tekrar cinsel istismare uğrar. Böylece çocuğun kendisiyle ilgili “kehaneti” doğrulanmış olur, bunu sınamaya devam ederek cinsel istismarını sürdürür.



Şiddet döngüsünün devam etmesini sağlayan bir diğer husus şiddet kurbanları olan çocuk ve ergenlerin “saldırganla özdeşim” yapabilmeleri ve bir süre sonra istismar eden kişiler olabilmeleridir. Çocuklukta şiddete maruz kalanların daha sonra başkalarına şiddet uyguladıkları, cinsel, fiziksel, duygusal istismarda buldukları, saldırgan suçluların ise kendi çocukluklarında da fiziksel ve cinsel istismara daha çok uğramış oldukları bilinmektedir. İstismara uğrayan çocuk olma ya da daha sonra istismar etme arasındaki ilişki şiddet döngüsü hipotezi olarak tanımlanmıştır (Russell, 1986; Van der Kolk, 1994).

Başka bir görüşe göre ise cinsellik üzerine bindirilmiş saldırıların bir bölümünde yakınlık arama ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. Bu yakınlık arama aynı zamanda çocuğa önemli olduğu duygusu vermektedir (Odağ, 2001). İstismara uğramış ergenler için özellikle de kızlarda karşı cinsle yakın ilişkiler kurma davranışı daha çok bilinç dışı mekanizmalarla erkeği güçlü görme ve yanında olma, kendini güvende ve önemli hissetme arzusu olarak tanımlanmıştır. Kız çocuk yakınlık gösterirken aslında bu gücün yakınında olmayı arzularken erkekler bunu cinsel arayış olarak anlayabilmektedir. Bu yakınlık arayışı ergenin istismarının devam etmesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak; sosyal, duygusal, ruhsal, bilişsel, bedensel, cinsellik gibi birçok alanda gelişimsel olarak yetişkin düzeyine ulaşmamış, ebeveynine duygusal ve ekonomik olarak bağımlı olan çocuk ve ergenler için bu tür bir travmaya uğrama, çocuğun duygu, düşünce ve davranış alanlarını alt üst edecek bir başka deyişle “**ruhun felç olmasına**” neden olacaktır.

### Erken Yaşta Evliliklerin (18 Yaş Altı) Etkileri

Türkiye’de erken yaşta evliliklerin oranının %30-35 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Türk Medeni Kanununa göre hakim kararıyla evlenenlerin oranı %15.5’tir. Gelişmiş ülkelere baktığımızda Kanada’da 15-19 yaş kızlarda evlenme oranı %0.6, İngiltere’de %1.7, Almanya’da %1.2, ABD’de %3.9, Finlandiya’da %0.6, İsveç’te %0.4, Fransa’da %0.6, Hollanda’da %2.4, Belçika’da %1.6, olarak tespit edilmiştir. Yine benzer şekilde Portekiz’de oran %5.7 ve Yunanistan’da %5.5 şeklindedir. Dünyada, “çocuk gelinlere”, en yüksek oranda Batı-Doğu-Orta Afrika ülkelerinde ve Güney Asya’da rastlanmaktadır. Örneğin; Batı Afrika ülkesi olan Nijer’de %61.9, Doğu Afrika ülkesi olan Mozambik’te %47.1 oranında çocuk gelin olduğu bildirilmektedir.

Çocukların henüz biyopsikososyal gelişimini tamamlamadan evlendirilmesi pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Evlilik, bireylerin hayatına yeni ve önemli rol ve sorumlulukların yanı sıra sorunlar da getiren sosyal bir oluşumdur. Evlilik kurumunun oluşturulabilmesi için evlenecek olan bireylerin, yetişkin olgunluğuna ulaşmış olmaları beklenmektedir. Evlenmek için belirli düzeyde olgulaşmaya olan ihtiyaç, bir yandan evlenecek kişilerin fiziksel açıdan evlenmenin gerektirdiği koşulları sağlayabilmeleri diğer yandan da evlenmenin mahiyetini ve beraberinde getireceği birtakım sorumlulukları kavrayabilmeleri, karşılaşılabilecekleri güçlüklerin üstesinden gelebilmeleri için zorunludur. On sekiz yaş altı evlilikler sorunu sadece evlendirilecek olan çocuk ve erge-



nin biyopsikososyal gelişim düzeyinin gereksinimlerinin ve gelişimsel düzeyine uygun yaşam hakkının ihlal edilmesi değil, aynı zamanda toplumun temelini oluşturan aile yapısının sağlıklı oluşturulması ve sağlıklı gelecek nesillerin yetiştirilmesini sekteye uğratması bakımından da hayati önem taşımaktadır. Ergenlik dönemi bireyin fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden birçok değişime uğradığı; bu değişimlerle birlikte kendisini tanımaya, toplumsal, mesleki ve cinsel kimlik gelişimini sağlamaya, olgunlaşmaya çalıştığı; dolayısıyla yetişkin hayata hazırlandığı zorlu bir dönemdir.

Çocuk yaşta evlilikler çocuğun hazır olmadan kendini erişkin cinselliğinin içinde bulmasına, yetişkin cinselliğiyle tanışmasına, gelişimsel olarak repertuarında olmayan birşeyi farketmesine neden olmaktadır. Gelişimsel olarak hazır olmaması çocuk ve ergenin cinsellik normlarıyla ilgili karmaşa yaşamasına ve zarar görmüş bir cinsellik algısına sahip olmasına ve cinsellikle ilgili erken duyarlanmasına neden olmaktadır. Ergenlik döneminde ergenlerin bedenleri yetişkin görünümü almaya, hormonal gelişimleri nedeniyle dürtüleri artmaya başlar. Bununla birlikte sosyal, bilişsel, duygusal becerileri açısından halen çocuklardan çok fazla farklılaşmamışlardır. Bu nedenle zamanından önce farkındalık kazandığı yetişkin cinselliğini gelişimsel düzeyine uygun olarak ya travmatik olarak algılamakta ya da bu dürtüleri uygun biçimde yönlendirememektedir. Dolayısıyla evliliğin temelini oluşturan güven ilişkisi ve bağlılık gibi evlilik ilişkisinin üzerine yüklediği sorumlulukları ve yükümlülükleri yerine getirmede yetersiz kalmaktadır. Ancak ergenler bu eksiklerinin de çok farkında değillerdir. Yetişkin görünümüne ve çocuksu bir düşünce ve duygu yapısına sahip olmaları nedeniyle bu dönemde gençlerin yetişkin gelişim düzeyinin ancak kavrayabileceği evlilik kurumunun tüm boyutlarını değerlendirme yetisine sahip olmadığı, çocuk yaşta evlilik eyleminin kendisinde yaratacağı zararları bilemeyeceği, güven duyduğu, kendisini koşulsuz teslim ettiği ve duygusal, bakım açısından bağımlı olduğu kişiler tarafından yani ebeveynleri tarafından yapılan yönlendirmelere karşı koyamayacağı göz önüne alındığında, bu yaşta evlilik kararında rızadan çok boyun eğme davranışından söz edilebilir. Henüz kendi kimlik yapılanması tamamlanmamış bir gence yüklenen eş olma, bağlılık, cinsellik, anne olma ve ev yönetme sorumluluğu depresyon, uyum bozukluğu, Travma Sonrası Stres Bozukluğu, konversif bozukluk ve intihar girişimi gibi çeşitli ruhsal sorunları beraberinde getirebilmektedir. Ayrıca evlilik ile bu gençlerin eğitim alma, meslek edinme, kendilerini sosyoekonomik refaha taşıma ümit ve hakları ellerinden alınmaktadır.

Ergen evlilikler, hem bir çocuk istismarının sonucu hem de doğuracak olduğu çocuk açısından bir çocuk istismarı nedenidir.

Öte yandan erken yaşta evlilik çoğu kez erken annelik deneyimine neden olmaktadır. Erken yaşta doğum ise hem anneler hem de doğacak bebekler için tıbbi açıdan yüksek riskli sonuçlar taşımaktadır. Ayrıca ergen annelerden doğan çocuklar bilişsel, akademik ve davranışsal sorunlara, çocuk ihmal ve istismarı mağduru olmaya daha

yatkındırlar. Çocuk yaşta ve hazır olmadan anne olmak; annenin “bakım veren kişinin rolüyle” ilgili bir görüşünün, erken dönemde bebeğin ihtiyaçları, bağlanma ve insan ilişkilerinin karmaşıklığı ile ilgili farkındalığının ve çocuk gelişimi hakkında bilgisinin olmaması yanısıra yetersiz ebeveynlik becerileri çocukların istismar riskini arttırmaktadır. Bir ergenin çocuk yetiştirmesi çift taraflı bir istismarın ifadesi gibi görülmektedir. Yani ergen gebelikler hem bir çocuk istismarının sonucu hem de doğuracak olduğu çocuk açısından bir çocuk istismarı nedenidir. Bir ergenin kendi kimlik gelişimi ve gelişimsel sürecinin gerektirdiği uğraşlar o dönemde “ebeveyn” olmayı içermemektedir. Bu ergenin gelişimsel olarak hazır olmadan ebeveyn rolünü üstlenmesi, bebeğe olan duygusal yatırımını azaltacak, bağlanmayı olumsuz etkileyecektir. Bir ergenin erken yaşta evlilikler aracılığıyla bebek sahibi olması ve çocuk yaşta yetişkin rolünün toplum tarafından desteklenmesi çocukların istismarı açısından çok büyük riskler oluşturmaktadır.

Sonuç olarak; çocuk yaşta evliliklerin çocuk, aile ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini özetlersek; **çocuk ve ergen açısından** çocuk haklarının ihlali, çocuk olma ihlali, çocukluğun/ergenliğin gelişimsel gereksinimlerinin ve kişisel özgürlüklerinin yok sayılması, fiziksel olarak evliliğe ve çocuk doğurmaya hazır olmaması nedeniyle gebeliğe ve doğuma bağlı ruhsal, fiziksel sağlığı açısından kalıcı zarar görmesi, erken ve sık gebelikler, doğum sırasında anne ölüm riskinin yüksek olması, bebek doğum ağırlığının düşük ve bebek ölümleri riskinin artması, **aile açısından** erken yaşta evliliklerin daha sık evlilik sorununa ve boşanmaya neden olması, evlilik ilişkisi içerisinde çocuk ve ergenin aile içi şiddete maruz kalma riskinin yüksek olması, ebeveynlik becerilerinin gelişmemiş olması nedeniyle kendi çocuğunu istismar etme riskinin yüksek olması, doğal olarak **toplumsal sonuçları açısından** eğitimi yarım bırakmak zorunda kalan, eğitim seviyesi düşük anneler tarafından yetiştirilen, kendi kimlik oluşumunu tamamlayamadan ebeveyn olmak zorunda kalan ve düşük ebeveynlik becerileri olan annelerin yetiştirdiği yeni nesiller, eğitimsiz, genç annelerin daha eğitimsiz çocukları, kadınların entelektüel ve finansal olarak katkısından yoksun toplum, yoksulluk döngüsünün devamına neden olduğu, temelde çocuk ve ergenin savunmasız olması nedeniyle yaşam haklarının korunması gerektiği için, dolaylı olarak da aile ve toplumun sağlıklı yapılanması için erken yaşta evlilikler çözülmesi gereken çok önemli toplumsal bir sorundur.

#### ENSEST

Aile içinde çocuğa bakmakla yükümlü olan, çocuğun güven ilişkisi içinde olduğu, ana-baba figürüne, gücüne ve otoritesine sahip kişilerin çocuğu cinsel anlamda istismar etmesi.

İstismar eden kişinin cinsel uyarılması veya tatmini için çocuğa ve ergene yönelmiş her türlü fiziksel ya da fiziksel olmayan davranışı içerir.

### 2.2.2 Aile İçi Cinsel İstismar ve Çocuk

Ensestin farklı birçok tanımı olmasına karşın genellikle aile içinde çocuğa bakmakla yükümlü olan, çocuğun güven ilişkisi içinde olduğu, ana-baba figürüne, gücüne ve otoritesine sahip kişilerin çocuğu cinsel anlamda istismar etmesi olarak kabul edilmektedir. Ensest, istismar edenin cinsel uyarılması ya da tatmini için çocuğa ya da ergene yönelmiş her türlü fiziksel ya da fiziksel olmayan davranışı içermektedir. İstismar eden kişinin kim olduğu konusunda temel ölçüt kan bağı değildir. Kan bağı olan baba, anne, ağabey, abla, amca, dayı, teyze, hala ve dede gibi akrabalara ek olarak, çocuk üzerinde anne-baba gibi otoritesi ve saygınlığı olan geniş bir akraba ve hısım grubu ensest tanımında istismar edenler arasında sayılmaktadır.

#### AİLE İÇİ CİNSEL TACİZ

En sık baba tarafından gerçekleştirilmekte, babanın üvey olması cinsel istismar riskini 6 kat arttırmakta.

Tarama çalışmaları kardeşler arası istismarın da sık olduğunu göstermekte.

Literatürde ensest olgularının özellikleri gözden geçirildiğinde; aile içinde cinsel istismarın en sık baba tarafından gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Babanın üvey olmasının cinsel istismar riskini 6 kat arttırdığı ve üvey babanın cinsel istismarının ciddi olma olasılığının yüksek olmasına karşın istismar eden kişinin öz baba olmasının daha yıkıcı ruhsal sonuçları olduğu belirtilmiştir. Bu olumsuz etkilerde daha çok babanın çocukla olan güven ve sevgi ilişkisinin, zarar gelmesini beklemediği için kendisini koşulsuz teslim etmesinin ve ebeveyn rolünün temel rol oynadığı bildirilmiştir (Everstine ve Everstine 1989). Erkek çocukla annesi arasında ensest görülme olasılığı daha düşük olarak bildirilmiştir. Aile içi cinsel istismar örüntüsü klinik ve klinik olmayan çalışmalarda farklılıklar göstermektedir. Klinik çalışmalarda kardeşler arası istismar sık değildir; ancak tarama çalışmalarında en az baba ile olan istismar kadar sık olduğu bildirilmiştir. Daha az bildirilmesinin nedeni aile işlevlerini daha az etkilemesinin olabileceği belirtilmektedir.

Dinamik açıdan yapılan değerlendirmelere göre, ensestin yaşandığı aile sistemi temelde 3 farklı yolla gelişebilmektedir:

- İlk modele göre ensest yeterince sosyalleşmemiş, dışa kapalı, agresif aile sistemlerinde görülmektedir. Bu tür aile sistemlerinde ensest normal olarak görülmekte ve nesiller boyunca devam etmektedir. Bu ailelerde ensest sadece baba kız arasında olmaz, kardeşler arasında da olabilmektedir. Bu aile sisteminde babalar oğullarını ensestle tanıştırmakta ve enseste davet etmektedir (Cooper ve Cormier 1982).
- İkinci modele göre ebeveynlerden biri ya da her ikisi kendi çocukluklarında ensest mağduru olmuşlardır ve kendilerine çocukluklarında ne yapıldıysa eyleme vurma yoluyla aynısını kendi çocuklarına yapmaktadır (Everstine ve Everstine 1983). Ensest ta-

busu bir kez yıkıldıktan sonra nesilden nesile aktarımı daha kolay olmaktadır. Bu modele göre ebeveynler bu yolla çocukluklarında yaşadıkları enest ilişkisinin yarattığı kafa karışıklığını kendi çocuğunun enest deneyimi aracılığıyla çözmeye çalışmaktadır.

- Üçüncü modele göre ise enest mağduru çocuğun annesinin, kendi annesi ile sıcak bir ilişkisi olamamıştır. Burada anne kendi annesini memnun etmek için umutsuzca çabalamış ancak bir türlü annesini memnun edememiştir. Annenin sevgisini kazanması mümkün olmamış, annesi ile soğuk ve mesafeli bir ilişkisi olmuştur. Birçok vakada bu annelerin kendi babalarıyla da sıcak ve yakın bir ilişkileri olmadığı bildirilmektedir. Böylesine kırılğanlıklarla ve sevgisizlikle büyüyen anne enestini yaşadığı aile sisteminin temellerini oluşturmaktadır. Kendi evliliğinde çocukluğunda bulamadığı sevgi ve şefkati bulma amacıyla küçük yaşta evlenen anne, temelde babasına benzer bir eş seçer ve beklentileri karşılanmaz. Bu modele göre ailenin bir kızı olduğunda annenin karşılanmayan sevgisi baba-kız arasında görüldüğünde anne kızıyla yer değiştirme arzusunda olur (Everstine ve Everstine 1989). Eş rolünü kızına devreder. Enestini yaşadığı ailelerde baba-kız arasındaki ilişkiyi sezen anne, bu alternatif düzenin gelişimi ile ilgili duyarsız davranır ve görünen cinsel aktivite olayını bilinç dışı çatışmaları nedeniyle görmezden gelir. Anne kızına karşı duygusal yönden soğuk olabilir ve genel olarak aile duygusal iletişim açısından fakirdir. Böylesi aileler sıklıkla cinsel konuların açıkça tartışılmasında ahlaki tabulara güçlü bir şekilde bağlı ve katıdırlar. Enest olgularının olduğu ailelerde annelerin kızlarını babayla uzun süreler kontrolsüz şekilde yalnız bırakması, kızının temel bakımını babaya devretmesi, babanın ergenlik dönemindeki kızını yıkaması ya da birlikte duş almaları gibi baba-kız ilişkisinde sınırların karışmasına neden olabilecek davranışlara göz yumması, adeta kendi yetersizlikleri nedeniyle süreçleri görmezden gelmesi sık rastlanan bir durumdur (Everstine ve Everstine 1989).

Çocukluk döneminde cinsel istismara uğrama riski; evlilik sorunları olan, aile içi çatışmaların sık olduğu, ana babalık görevlerini yerine getiremeyen, ebeveyn çocuk ilişkisinde bozukluk olan ve ebeveyn uyum sorunu olan ailelerde daha yüksektir. Enest olgularında en sık tanımlanan örüntünün, babanın kuvvet kullanarak ve baskı yolu ile aile bireylerini kontrol altında tuttuğu, katı ve ataerkil bir aile yapısı olduğu belirtilmektedir. İstismar eden babalar aile içinde kontrolü ve gücü elinde bulundurmak için şiddet kullanmaktadır. Bu ailelerde anne baba arasındaki evlilik ilişkisi, kendi anne babalarında da olduğu gibi güçlü değildir. Aile sistemi dışı kapalıdır, çevreden kendilerini izole etmişlerdir ve yabancılar şüphe ile karşılanmaktadır. Aile fertlerini baskı yoluyla çevreden izole etmek “enest” sırrının evin sınırları içinde kalmasını sağlamaktadır. Ailenin komşuluk ilişkileri yoktur, çevredekilerin aile hakkında detaylı bilgileri yoktur. Aile fertlerinin kendi çıkmazlarını fark edebileceği, çözüm arayabileceği bilgilere ve ilişkilere ulaşması bu yolla engellenmiştir dolayısıyla “enest” gibi tehlikeli bir sırrın ortaya çıkması da engellenmiş olur. Bir çocuk neredeyse ilk kez okula başladığında çocukların babalarıyla ilişkisinin kendi ilişkisine benzemediğini fark etmektedir. Enest mağduru çocuğun akranlarının babalarıyla ilişkilerini gördükçe ebeveyn-çocuk ilişkileriyle ilgili normları fark etmekte ve normal olduğunu düşündüğü yakınlaşmaların uygun olmadığını anlamaktadır.

Öte yandan literatürde annenin baskın olduğu, babanın pasif olduğu bir başka örüntü de bildirilmiştir. Bu babalar sadece çocuk ile istismar ilişkisinde kendilerini güçlü hissetmektedir. Bu olgularda babanın tutumu aile içinde otoriter gibi görülse de duygusal olarak güçsüz, düzenli işi olmayan, ekonomik olarak ailenin ihtiyaçlarını karşılayamayan, sorumluluklarını yerine getiremeyen bir baba olarak görülmektedir. Aynı zamanda cinsel açıdan güçsüz, eşi tarafından cinsel istekleri reddedildiği ve karşılanmadığı için cinsel yönden kendisini yetersiz hisseden babalar olarak görülmektedir. Bu cinsel ve duygusal yetersizliğini çocuğuyla olan ilişkisi sayesinde aşmaya çalışıyor olabilecekleri düşünülmektedir. Böyle durumlarda baba-kız çocuk arasındaki cinsel aktivite evlilikte önemli sorunların oluşmasının ardından, babanın eşinden uzaklaşması, reddedilmesi, yetersizlik hissetmesi sonrasında başlamaktadır ve kızına sadece bir cinsel haz nesnesi olarak değil, aynı zamanda duygusal bir yaklaşımla bakmaya başlamasıyla bu ilişki gelişebilmektedir (Everstine ve Everstine 1989; Aktepe, 2009).

### Ailenin Tehlikeli Sırrı “Ensest”

Ensest, cinsel istismarın aile içinde yaşanması, toplumsal olarak kabul edilmeyen bir durum olması, ailenin parçalanması riski taşıması ve ensestin görüldüğü ailelerin bazı dinamik özellikleri nedeniyle genellikle açığa çıkmaz ve yıllarca sır olarak kalır (Finkelhor, 1994).

Ensest sürecinin üç ana dinamiği “SIR, KABULLENEMEME/İHTİMAL VERMEME” ve “İNKAR”

Çocuklar birer sırdaş olarak kullanıldığında, anne ya da baba tehlikeli bir sırrı çocuğu ile paylaştığında, özellikle de sırrın dışında tutulan tarafın hayatını doğrudan etkileyen bir sır söz konusu olduğunda, ailede bilgi paylaşımına ve karar vermeye ilişkin doğal hiyerarşi tersine dönmektedir. Sırrın gizlendiği ebeveyn itibar ve otorite kaybına uğramaktadır. Bu sırla çocuk aile içinde yaşının ona normal olarak sağlayacağından daha fazla yetki ve ayrıcalık kazanmaktadır. Bunların tümü sırlar içinde gömülü olduğundan kimin kim hakkında hangi kararları verebileceği belirsizleşmekte ve üzerinde konuşulamaz hale gelmektedir. Bu sır ensestte olduğu gibi tehlikeli ve çocuğa zarar veren bir sır olduğunda çocuk sadece yetişkinlere olan güvenini kaybetmemekte, aynı zamanda kendi varlığının dünyadaki yararlılığına duyduğu inancını da yitirmektedir. Sırrı açması durumunda ailesinin dağılıp gideceğinden ya da daha kötü sonuçların çıkacağından korkan çocuk kendi güvenlik ve esenliğini feda ederek susmaktadır. Bu sırrın açıklanması için istismar eden kişinin doğrudan tehdit etmesi gerekmemektedir. Örtük olarak verilen mesajlar da açıklanmasını engellemektedir. “Unutma, bu yalnız ikimiz arasında özel bir sır” diyerek, birine söylemenin içereceği tehlikeyi ifade etmek için çocuğun uyarılması “Eğer birine söylersen gitmek zorunda kalırım, bu da senin suçun olur.” ifadesini içinde barındırmaktadır (Imber-Black, 1998).

Birçok ailenin dış dünyadan sakladığı bazı sırları vardır. Ancak bu sır ensest gibi tehlikeli bir sır olduğunda aileyi dünyanın geri kalanından ayıran sınırlar katılaşmakta ve aşılmaz hale gelmektedir. Çocuklar zamanla, sırlarla çevrelenmiş küçük dünyalarında bu sırla yaşamayı öğrenirler. Aile sorunları dışarıya taşınmaz, bunlar ailenin temel kuralları haline gelir. Bu kurallar, dış dünyadan yardım istemeyi ya da dış dünyadaki ihtiyaç duyulan araçları kullanmayı imkansızlaştırır. Baskı ve tehdit çocukların sır saklamasında çoğu zaman önemli bir rol oynasa da ensestin yaşandığı ailelerdeki çocukların büyük bir bölümü aynı zamanda, onlara istismarda bulunan kişileri koruma güdüsünü yoğun bir biçimde yaşamaktadır. Bu çocuklarda sevgi ve nefret, şefkat ve tecavüz, bağlılık ve güvenilmezlik, sığınak ve tehlike karmaşık bir bileşim halinde bir arada bulunmaktadır (Imber-Black, 1998).

Ayrıca ensest mağduru çocuk, güvenilmez ve zayıf gördükleri ailenin diğer fertlerinden bu sırrı saklamanın daha uygun olduğunu sezmektedir. Diğer aile fertlerinin cinsel istismarı fark etmemelerinin imkansız olduğunu ve aslında bildiklerini, bunu durdurmak için hiçbir şey yapmadıklarını, dolayısıyla bu sırrı açmanın onlara yarar sağlamayacağını anlamaktadır (Imber-Black, 1998).

### Ensestin Yaşandığı Ailede “Baba”

Ensestin olduğu aile sisteminde baba da bir ensest mağduru olabilmektedir. Aile içinde babasının ya da erkek kardeşlerinin enseste ait davranışlarına maruz kalmış olabilmektedir. İstismar eden babalarda alkol bağımlılığı veya madde kullanımı sık görülen bozukluklardır. Genellikle sadece kendini düşünen, ailesinin duygusal ihtiyaçlarını karşılayamayan kişilerdir. Bazen dışarıdan bakıldığında iş hayatlarında son derece yetenekli kişiler olabilmekte, ancak duygusal ve sosyal yeteneklerinin son derece kısıtlı ve yüzeysel oldukları görülmektedir. Literatürde ensestin olduğu ailede cinsel istismarı gerçekleştiren babaların özellikleri; oldukça düşük düzeyde empati becerileri olan, doyumunu erteleme kapasitelerinin az, engellenmeye karşı düşük toleransı olan kişiler olarak bildirilmiştir (Tang ve Davis 1996). Bu kişilerin bazıları seksüel uğraşılara saplantılıdır. Eşlerinin cinsel isteklerine karşı reddedici tutumları karşısında son derece düşmanca yanıt verebildikleri belirtilmektedir. Birçok olguda babalar görünürde kızlarıyla sıcak bir ilişki kurmaktadır, onların sağlıklı cinsel gelişimi ile yakından ilgilenmekte ve ensest ilişkilerini onları seksle tanıştırmak olarak açıklamaktadır (Everstine ve Everstine 1989).

Çocukları cinsel olarak istismar eden kişiler bu eylemi gerçekleştirme zamanını kimsenin onu fark etmediği bir zamana göre ayarlamaktadır. Bu kişilerde genellikle önceki dönemlerde yetişkinlerle olan ilişkilerinde sürekli reddedilmeleri nedeniyle çocukla bitmeyecek bir ilişkiye girmesi ya da çocukla ilişkiyi geliştirmeye çalışması gibi yöntemlerle yetersizliğini patolojik bir şekilde onarma çabasının olduğu belirtilmektedir. Bu düşünceye göre istismar eden kişi istismar sonrasında onu mutlu ettiğini veya çocuktan ödül aldığını düşünmektedir. Ayrıca çocukluk döneminde özdeşleşeceği birisinin olmaması, sosyal bileşenler açısından patolojik bir aile yapısına sahip olma, zihinsel gerilik, düşük benlik saygısı, destek sistemlerinden yoksun bir birey olması istismarcı babanın diğer önemli özelliklerindedir (Williams ve Finkelhor 1995).

## Ensestin Yaşandığı Ailede “Anne”

### ENSEST SÜRECİNDE ANNELER

#### Olgu Örnekleri

“Anlayamadığım şey çok yakınlardı, ona zarar veriyorsa niye kaçınmıyordu ondan”

“Özel bir ilişkileri vardı, babası ona çok düşküdü, zarar verebileceği hiç aklıma gelmedi, ama o da babasının yanından ayrılmazdı, emin olamıyorum”

“Sanki gözüme bir perde indi, ben nasıl bir türlü anlayamadım, nasıl kandım”

“Uykum o kadar ağırdır ki ondan yararlanmış olmalı babası, gece ne olup bittiğini anlayamamışım.”

Ensestin yaşandığı ailelerde annenin sıklıkla kullandığı savunma mekanizması inkardır (Heims ve Kaufman 1963). Bu savunma düzeneği annenin evliliğinin ilk zamanlarında kocasına ait hayal kırıklıklarını daha az görmesini sağlamakta, daha sonra ise çocuğunun yaşadıklarını görmesini engellemeye neden olabilmektedir. Genellikle bu anneler evlilikten beklentileriyle ilgili büyük bir hayal kırıklığı, eşinin cinsel istekleri, ev işleri ve annelik sorumlulukları açısından zorluklar, yetersizlikler yaşamaktadır. Literatürde annenin bilinç dışı süreçlerinin özellikle de inkar savunma düzeneğinin bu ailelerin temel dinamiklerini oluşturduğu belirtilmektedir. Ensestin yaşandığı bu ailelerde inkar annenin kendi çocuğuna ne olduğuna kör bir anne olmasına, çocuklarına çoğunlukla inanmamalarına, destek olamamalarına neden olmaktadır. Annelerde inkarın kökeni ilkel süreçlere dayandığı için destek olamamaya ilgili inkarlarının da kırılması oldukça güçtür. Ensestin yaşandığı ailelerde genellikle annenin boyun eğen bir kişilik yapısına sahip olduğu, olayların bir bölümünün farkında olduğu, olağan dışı bir durum olduğunu fark ettiği, ancak pasif kişilik özelliği nedeniyle olayın üzerine gidemediği belirtilmektedir (Polat, 2007).

### ENSEST MAĞDURU ÇOCUK

Temel güven duygusunda sarsılma, ebeveyn-çocuk ilişkisinin doğasına ilişkin kafa karışıklığı ve bunlar sonucunda ortaya çıkan duygusal karmaşa, çaresizlik, utanç, suçluluk, öfke vb. duygular

Gelişimsel dönemine uygun olmayan travmatik (cinsel) yaşantılar, bunun çocuğun gelişimi (bilişsel, psikososyal, ahlaki), kimlik oluşumu üzerindeki yıkıcı etkileri, olumsuz benlik algısı/imesi, ve cinsel/davranışsal sorunlar

Ayrıca ensestin yaşandığı ailelerde bu eylem sadece çocuk ve ergen için değil aynı zamanda anne için de oldukça travmatik bir olaydır. Temelde bir anne eşinin çocuklarını cinsel olarak istismar edebileceğine ihtimal vermemektedir. Ancak bu tür travmatik olaylar gerçekleştiğinde bazen anne ve ailenin diğer fertleri, baba ve ensest mağduru



çocuğun arasındaki ilişkinin farklı bir doğası olduğunu fark etmektedir. Ensestin ortaya çıkmasından sonra genellikle anneler ya bu olaya ihtimal vermemekte, çocuğun yanlış anlamış olabileceğini, iftira attığını düşünmekte ya da bu cinsel yakınlaşmada çocuğu suçlu görerek kızgınlık duymakta, çocuğunu desteklememekte ve bu durumu açık ettiği için çocuğu ciddi olarak suçlandırmaktadır. Genel olarak olayın ortaya çıkması sonrasında bu anneler şok, suçluluk, utanma, sorumluluk duygusu, şaşkınlık ve izolasyon yaşamaktadır (Asma, 2000). Nadiren bazı anneler çocuğunun arkasında durmakta, çocuğunun baba tarafından cinsel istismara uğramış olabileceğine inanmaya ve korumaya çalışmakta, durumu fark etmemesi ve önleyememesi nedeniyle aşırı suçlanmakta, ensesti öğrendiği andan itibaren çocuğunu korumaya çalışmaktadır. Ancak bu grup annelerin dahi bir kısmı boşanmamakta ya da tutukluluk sürecinde eşini ziyaret etmeye devam etmektedir. Eşi ve çocuğu arasında yaşananların detaylarını öğrenmeye çalışmakta, kendisinin hem bir ebeveyn olarak kandırılmış hem de bir eş olarak aldatılmış olduğunu düşünmekte, eşine ve çocuğuna öfke duymaktadır. Bu tür anneler babanın cinsel istismarının açık kanıtları olmasına karşın baba tarafından istismarın olmadığına ilişkin kolayca ikna edilebilmekte, hiç görmediği için emin olamadığını ifade etmekte veya çocuğunu koruyamamış olmaktan dolayı duyduğu suçlanmayı çocuğuna kötü davranarak, onu suçlayarak yansıtmaktadır. Çocuklarını koruyamadığı için suçluluk duyan anne, bazen öfkelenip intikam almaya çalışabilmekte, kendisini de aldatılmış hissedebilmekte, çocuğuyla rekabete girebilmekte, suçluluk duygusunu yansıtarak süreçten çocuğu suçlayabilmekte ya da çocuğun uğradığı cinsel istismarı unutmak için çocukta sürekli başka hatalar aramaya başlayarak öfkesini yansıtabilmektedir.

### Ensestin Yaşandığı Ailede “Çocuk”

Çocuk ve ergen ensestin yaşandığı bir aile sistemine girdiği zaman içinden çıkılması güç bir döngü başlamaktadır. Çünkü ensest mağduru olan çocuk ve ergen gelişimsel dönemine uygun olmayan deneyimler yaşamaya zorlanmakta, repertuarında olmayan yaşantılarla zamanından önce karşılaşmakta, ilişkilerdeki sınırlar, normlar, ebeveyn-çocuk ilişkisinin doğasıyla ilgili kafa karışıklığı yaşamaktadır. Çocukların erken dönemden itibaren temel bakım verenlerle ilişkisi aracılığıyla geliştirdiği temel güven duygusu sarsılmaktadır. Babası için bir partner, annesi için ebeveyn olmak zorunda bırakılmaktadır. Bu sistemde zaman çocuk için hem durmuş aynı zamanda da hızlanmıştır. Yaşının çok ötesinde böylesine bir cinsel ilişkiye maruz kalan çocuk için zaman çok hızlı akmış, ancak olayın etkileri çocuk için zamanı durdurmuştur. Çünkü bu ilişki çocuğun gelişim basamakları için son derece yıkıcı etkilere neden olmaktadır (Everstine ve Everstine 1989). Bu ağır travmatik yaşantı çocuğun temel güven duygusunu sarsmakta, ilişkilerinde kime güven duyacağıyla ilgili kararsızlık yaşamasına neden olmaktadır. Çocuklar ebeveynlerinden kendilerine zarar gelebileceğini düşünmemekte, kendilerini koruyacaklarına ve dürüst olduklarına koşulsuz inanmaktadır. Ne zaman ki çocuk babasının kasıtlı olarak ona zarar verdiğini, yalan söylediğini, kendi ilgisi ve zevki için onu kullandığını keşfetmeye başlarsa o zaman çelişkili duygular yaşamaya başlamaktadır. Benzer şekilde istismar açığa çıktığında nadiren annesi tarafından inanılmakta ve desteklenmekte, genellikle suçlanarak bu konuda yalnız bırakılarak ikinci kez ihanete uğramaktadır. Çocuk hem ihtiyaç duyduğu, bağımlı olduğu kişilerin hem de



zarar gördüğü kişilerin aynı kişiler olduğunu fark ettiğinde kendisini çaresiz hissetmektedir. Yani sadece babası tarafından değil bunu görmezden gelen, olay açığa çıktığında desteklemeyen anne tarafından da ihanete uğramıştır. Çocuk annesinin bu olayı fark etmiyor olduğuna inanmamakta ve yaşananlara göz yumması nedeniyle anneye karşı öfke duymaktadır.

Ensestin olduğu aile sistemi içerisinde çocuk bir yandan temel güven duygusunda sarsılma yaşarken diğer yandan cinsellikle ilgili normlar ve ahlaki değerlerle ilgili karmaşa yaşamaya başlamaktadır. İstismar eden kişi, aslında çocuğun ailede en çok sevgi ve onay beklediği kişidir. Bu durum çocukta cinsel davranış ve ahlak karmaşası yaratacaktır. Cinselliği bir alışveriş gibi değerlendirecektir. Sevgi için cinselliğin gerektiğini düşünecek her türlü sevgi ilişkisinde cinsellik yaşayacaktır (Finkelhor ve Browne 1985).

Gelişimsel olarak ergenlik dönemi cinsel doyumun erişkine özgü yollarıyla aşırı derecede uğraşması ve cinsel dürtülerin belirgin biçimde artmasıyla nitelendirilir. Psikoseksüel gelişim kuramına göre ise ergenlik döneminde ödipal çatışma yeniden yaşanmaktadır (Spiegel, 1951). Bu dönemde ensest ilişki ergenin kafa karışıklığını daha da artırmakta ve ödipus kompleksinin çözümlenmesine engel olmaktadır. Bu dinamiğin anlaşılmasını kolaylaştırmak için olgularda gözlemlenen çözümlenememiş ödipus kompleksine işaret eden örnekleri aktarmak uygun olacaktır. Ensest olgularına bakıldığında özellikle babanın istismar eden kişi olduğu durumlarda ergenin babayı “ev içinde en özel ilişkisi olduğu kişi olarak anlattığı, evde anneden ziyade babayla yakın bir ilişkisinin olduğu, ondan ayrı kalmaktansa istismarların devamına göz yummayı tercih ettiği” görülmüştür. Bir olguda babanın olayın açığa çıkmasından sonra tutuklu olduğu dönemde “babasını çok özlediğini, ona mektuplar yazdığını”, ayrıca sevgi ve ilgi alma ile cinselliği ilişkilendirmelerinden dolayı “babasına duyduğu sevgiyi “aşk” olarak adlandırdığı ve babasının sevgisini gösteriş biçiminden dolayı da sevgili olduklarını düşündüğü, anneyi kıskandığı, rekabete girdiği” dolayısıyla duygularıyla ilgili ciddi kavram karmaşası yaşadığı görülmüştür. Ensest mağduru ergenin ebeveyn çocuk ilişkisiyle ilgili normları o kadar karışmıştır ki “babasını sevgilisi olarak gördüğünü söyleme, annesi ile babasının ilişkisine tahammül edememe, anne ile babanın cinsel ilişki sırasındaki seslerini duyması sonrasında aldatılmış hissetme, babası ile ilgili yaptırım hakkına sahip tek kişi olmak isteme” sıkça görülen durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ergenin duygu, düşünce ve kavramlardaki kafa karışıklığı açısından bir olguda “kız ergenin babasının tutuklanmasından duyduğu acı ve özlem nedeniyle şikayetini geri almak istemesi, babasının kendisine tutukevinden mektuplar yazması, hediyeler göndermesi, babasının kendi eşofman altını hediye olarak göndermesinin ardında ergenin onu giyerek uyumayı tercih etmesi (adeta babasıyla bütünleşmek ister gibi), bunu babasına olan özlemiyle açıklaması, sonrasında disosiyasyon belirtileri göstermesi” çok çarpıcı bir örnektir. Burada babanın da ergenin kafa karışıklığını sürdürmesine neden olduğu görülmektedir. Ergenin ilişkilerle ilgili kavram karmaşası yaşamasını baba pekiştirmektedir, ayrıca babanın sadece cinsel değil duygusal olarak da ilişkisini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Ensest olgularında genellikle istismar eden kişinin çocuğa kolaylıkla ulaşabilen, baş başa kalma olasılıklarının yüksek düzeyde olduğu aile bireylerinden biri olması, tehdit

ve şantajlar nedeniyle uzun süre sır olarak kalması ve buna bağlı olarak istismarın defalarca tekrarlanması, fiziksel olarak güçsüz olması nedeniyle süreci durduramaması ve engelleyememesi çaresizlik hissetmesine neden olmaktadır (Finkelhor ve Browne 1985).

Yine çocuk ve ergen genellikle ensestini olduğu aile sistemi içinde travmatik yaşantılarından dolayı kendini akranlarından farklı hissettiğini ifade etmektedir. Gelişim dönemine uygun olmayan bu cinsel deneyimler nedeniyle utanç ve suçluluk duyabilmekte, bu duygular zamanla benlik algısına karışmakta, kendisini değersiz algılamaya başlamaktadır. Bu algı çocuğun istismar eden kişi tarafından azarlanması, aşağılanması, suçlanması, ensestini ilişki içerisinde gizlenmesi, toplum ve aile tarafından çocuğa tepki verilmesi ile pekişmektedir. Zamanla oluşan bu negatif benlik algısı nedeniyle çocuk etrafına zarar verdiği ve bu yüzden hak ettiği şekilde algılayarak istismarı yaşamaya devam etmektedir. Bu olumsuz benlik imgesi nedeni ile ya kendini diğer insanlardan izole etmekte ya da kendi bedeni üzerinde diğer insanların hakkı olduğuna inanmaya başlamaktadır (Finkelhor ve Browne 1985, Keskin, 2005).

Sonuç olarak;

- Çocuk ve ergenlerin cinsel istismara uğraması, özellikle bunun aile içinde yaşanmasının kısa ve uzun dönemde çok ağır travmatik sonuçları olmaktadır.
- Cinsel istismar olgularının özellikle de ensest olgularının açığa çıkmasını engelleyen birçok neden vardır. Ensest yıllarca sır olarak kalma ve istismarın devam etme riskini taşır. Bu nedenle bu vakaların gözden kaçırılmaması, bir ekip içinde değerlendirilmesi oldukça önemlidir.
- Ensest olguları değerlendirilirken çocukların maruz kaldığı bu istismarın dinamik etkilerini bilmek süreç içinde bu olgulardaki duygusal, davranışsal sorunların anlaşılmasını, dolayısıyla uygun ele almayı sağlayacaktır.
- Ensest mağduru olan çocuk ve ergenler cinsellikle ilgili erken duyarlanma, ilgi ve sevgiyle ilgili patolojik alıp verme örüntüsü geliştirme, cinsel ve ahlaki normlarının karışması, kişiler arası ilişkilerde sınırları ayarlamaktaki zorlukları, olumsuz benlik algıları ve buna bağlı kötü muameleyi, istismarı hak ettiklerini düşünmeleri gibi birçok nedenden dolayı aynı kişi ya da farklı kişiler tarafından istismarı devam eder. Bu nedenle bu çocukların uzun dönem takipleri ve tekrar istismara uğramalarını önlemek oldukça önemlidir.
- Bu olgular değerlendirilirken çocukla ilişkili çoklu bilgi kaynaklarından yararlanılması, terapi sürecinde diğer disiplinlerle işbirliği içinde olunması, çocuğun aile ile birlikte ele alınması oldukça önemli görülmektedir.
- Ensestini yaşadığı aile sistemi içinde istismar eden kişi ile ensest mağduru çocuk arasındaki ilişkinin doğasının farklılığı aile fertleri tarafından çoğu zaman sezilmekte ya da açık olarak bilinmemektedir. Ancak bu aile içinde konuşulmamaktadır. Bu nedenle diğer aile üyelerinin de değerlendirilmesi, bu süreçten nasıl etkilendiklerinin anlaşılması gerekmektedir.

- Ensest olgularında ailedeki patolojiyi anlamak ve bu sorunun ensest mağdurunun dışındaki aile fertlerini de nasıl etkilediğini değerlendirmek gerekmektedir.
- Ensest mağduru çocuğun terapi sürecinde annenin değerlendirilmesi, tedavinin içinde tutulması, çocuğunun istismar sonrası geliştirdiği dışa vuruk davranışları anlamlandırmasına yardımcı olunması, duygusal, sosyal ve ekonomik olarak güçlenmesinin desteklenmesi ve ailedeki dengelerin yeniden oluşmasına rehberlik edilmesi çok önemlidir.
- Anneyi tedavi sürecine katarak anne-çocuk ilişkisinin onarılması, evdeki rol dağılımı ve karşı cinsle ilişkilerle ilgili normlarının yeniden yapılandırılmasına yardımcı olunması amaçlanmaktadır.

### 2.2.3 Ailesel Risk Etmenleri ve Çocuk

#### AİLESEL RİSK ETMENLERİ

- Ana-baba çatışması, şiddet
- Sosyal destek azlığı, bağlanma sorunları
- Alkol ve madde kullanımı
- Ekonomik sorunlar, yoksulluk sınırı altındaki ailerde çocuk istismarı oranı 22 kat artmakta
- Anne-babanın çocuk yetiştirmekle ilgili tutum ve davranışları, zayıf aile içi ilişkiler, anne-babanın ayrılması/üvey baba veya anne
- Anne ve babanın kişisel özellikleri (düşük benlik saygısı, dayanıklılık ve özgüven, çocukken örselenmiş olma, stres düzeyleri/başetme yolları, erken yaşta anne-baba olma)
- Çocuklarda gelişimsel, davranışsal sorunların olması

Çocuk ihmal ve istismarında çocuğun çok boyutlu olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Çocuk istismarına psikososyal yaklaşım çocuğu, anne babayı, aileye ve sosyal çevreyi değerlendirmeyi içermektedir. Bu bölümde psikososyal yaklaşımın bir parçası olan anne babaya ve aileye ilişkin risk etmenlerinin uygun şekilde değerlendirilebilmesi ve istismar şüphesi ile gelen bir çocuğun ailesel risk etmenlerinin tartışılması amaçlanmıştır.

Çocuk ihmal ve istismarını aile açısından değerlendirir ve nedenlerini araştırırken, aileyi içindeki bireyle birlikte bir bütün olarak ele almak gerekir. Bu konu aile içinde kolay dışa vurulamayan, aktarılması ve işlenmesi güçlükler içeren bir durumdur. Bir aile sistemi içinde gizlenen gerçekler ailesel ve toplumsal bir tarihin, geçmişe ve bugüne ilişkin ilişkiler ağının yoğun duyguların, güçlü inançların, özel anlamların, düşlenen bir geleceğin oluşturduğu karmaşık bir doku içinde varolurlar (Imberblack, 1998). Bir aile sırrının içinde yaşamak, çocuk ya da ergen için, sorumluluk, güçlük, endişe, utanç, sıkıntı, ko-

ruma güdüsü, korku gibi duyguların bileşiminin birlikte ya da ayrı ayrı yaşanması ile sonuçlanır.

#### İHMAL ve İSTİSMARA ÇOK BOYUTLU YAKLAŞIM

Psikososyal yaklaşım: Mağdura ilişkin değerlendirmeyi ailesi ve sosyal çevresi ile birlikte yapma

Aileye ve soyal çevreye ilişkin risk etmenlerini dikkate alma

Çocuk istismarında ailesel etmenler aile içi çatışma, aile bütünlüğü, eşler arası şiddet, ailenin sosyo ekonomik düzeyi, evlilik doyumu, ailenin büyüklüğü ve biyolojik olmayan bir anne ya da babanın evdeki varlığı üzerinden ele alınarak irdelenmelidir. Ebeveyn çatışması ve sosyal destek azlığı dikkat çeken önemli risk etmenlerindedir. Eşler arasındaki şiddet çocuk örselemesinin önemli bir yordayıcısıdır. Şiddete uğrayan annelerin %44-56'sının çocuklarını kontrol altında tutmak için fiziksel şiddeti disiplin yöntemi olarak kullandığı bildirilmiştir. İstismar saptanan ailelerde, anababanın daha sıklıkla ciddi fiziksel cezalara başvurdukları ve çocukları sosyal ve ahlaki törelere ve geleneksel kurallara uymadıkları için sık cezalandırdıkları ortaya konmuştur. Çocuk istismarında, ayrıca ana-babada alkol/madde kullanımı, anababanın çocuğu sahiplenmesinde zayıflık, bağlanma sorunları, istenmeyen gebelikler, annede öfke, çocuğa yönelik hoşnutsuzluk risk etmenleri arasında sayılmaktadır (Brown ve ark. 1998; Stith ve ark. 2009).

Ailedeki ekonomik sorunlar, ana-babadaki duygusal gerginliği arttırarak, çocuklara yönelik hırçınlık ve öfkeyi körüklemektedir (Lee ve ark. 2008). Çocuk istismarı ile ırk ve etnisite değişkenleri arasındaki bağlantılar incelenirken, yoksulluk en yüksek oranda öne çıkan ortak ailesel özellik olarak belirlenmiştir. Yoksulluk sınırının altında olan ailelerde orta sınıf ailelere kıyasla çocuk istismarı oranı 22 kat fazla olarak bulunmuştur (Sedlak ve Broadhurst 1996).

İstismar uygulayan anababaların çocuklarından gerçekte bağdaşmayan beklentiler içinde oldukları ve daha sıkı disiplin yöntemleri uyguladıkları saptanmıştır. İstismara yatkın olan anababalar çocuklarının mizaçlarıyla ya da hatalı davranışlarının arkasındaki niyetle ilgili olumsuz bir algı içindedirler. Bununla ilişkili olarak Mash ve Johnston (1990) bu anababaların empati becerilerinin kısıtlı olduğunu ve çocukları ile empati yapamadıkları için onların olaylar karşısındaki ya da davranışlarının ardındaki duygu ve düşüncelerini anlayamadıklarını bildirmişlerdir. Bu durum da hem anababaların çocuklarından hatasız olmalarını beklemelerine hem de onların fiziksel şiddetten kalıcı olarak etkilenmeyeceğini düşünmelerine yol açabilmektedir. Çocuklarını fiziksel olarak örseleyen babaların, çocuklarının yaptığı davranışı kasıtlı algılama, duygu ifadelerini kızgınlık, nefret, öğrenme gibi yorumlama eğilimlerinin daha yüksek olduğu gösterilmiştir.

Çocuk ihmali diğer istismar türleri, özellikle de fiziksel istismarla karşılaştırıldığında, daha fazla araştırılması gereken bir konu olarak dikkati çekmektedir. Ailenin büyüklüğü, ailede işsizlik, anababanın özgüveni, benlik saygısı, yeterlilik ve dayanıklılığı, ailedeki stres etmenleri daha çok ihmalle bağlantılı bulunmuştur. Duygusal istismar ve ihmal annede duygudurum bozukluğu ve madde kötüye kullanımı, çocuğa karşı artmış sözel öfke ve azalmış duygusal beslenmeyle ilişkilidir. Çocuğun fiziksel istismarında anababaya ilişkin biyolojik, bilişsel, afektif ve davranışsal etmenlere bakıldığında, anababada düşük benlik saygısı, psikopatoloji, depresyon, sosyal izolasyon ve çocukken örülenmiş olmanın tutarlı bir biçimde bu durumla ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Kafman ve Zigler (1987) çocukluklarında fiziksel istismara uğramış olan anababaların 1/3'ünün kendi çocuklarını fiziksel olarak istismar ettiklerini göstermiştir. Anababaların engellenme eşiklerinin düşük, stres düzeylerinin yüksek olması da istismarı yordayan etkenler arasında bildirilmektedir. Bu ailelerde psikopatoloji tarayan çalışmalar bu anababaların duygu düzenleme zorluklarının olduğunu, bu nedenle kızgınlıklarının düzeyini kontrol edemediklerini, dürtü kontrol sorunlarının bulunduğunu göstermektedir. Örneğin; istismar eden babalarla yapılan bir çalışmada bu babaların daha saldırgan bir tutumla daha fazla kızgınlık ifade etme eğiliminde oldukları ortaya konulmuştur (Francis ve Wolfe 2008). Anababa tutumu açısından bakıldığında istismara uğrayan çocukların anababalarına daha az bağlı, annenin verdiği bakımın kötü ve bazen de aşırı koruyucu kollayıcı tutumun söz konusu olduğu belirtilmektedir.

Çocuklarda bazı gelişimsel bozukluklar ve davranış sorunlarının bulunması anababaların çocuklarına daha yüksek oranda fiziksel şiddet uygulamasına neden olmaktadır. Örneğin davranış sorunlarının eşlik ettiği Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) olan çocukların annelerinin daha sıklıkla depresyon belirtileri gösterdikleri ve depresyonu olan bu annelerin çocuklarına daha fazla fiziksel istismarda bulunduğu bildirilmiştir (Shin ve Stein 2008).

Çocuk ihmal ve istismarını değerlendirirken cinsel istismara uğramış olan çocukların aile özelliklerine ilişkin olarak sıklıkla rastlanan bir durum zayıf aile içi ve anababa-çocuk ilişkileri olarak öne çıkmıştır. Anababanın ayrılması sonrası, üvey baba ile yaşamak zorunda kalma, kız çocukları için cinsel yönden kötüye kullanılmaya ortam hazırlayan bir risk etmenidir. Annenin evin dışında çalışıyor olması, anababa arasında uyumsuzluk yaşanması, yine cinsel kötüye kullanım açısından risk oluşturan durumlardır (Finkelhor ve ark. 1990).

Cinsel istismarın sık görüldüğü aileler genel olarak işlevselliği bozuk aileler olarak tanımlanmakta ve bu ailelerde istismar yol açtığı düşünülen çeşitli patolojiler bulunmaktadır.

İŞLEVSELLİĞİ BOZUK AİLELER	
Baskın ve koşulsuz söz tutma isteyen ana baba modeli	En sık gözlenen, katı babanın kararlarda baskın olduğu aile modelidir. Aile sistemi dışı kapalıdır. Babaların bir kısmı güç ve kontrol sağlamak için şiddete başvurmaktadır. Aile içi cinsel istismarda çocuğun fiziksel şiddetle kontrol altında tutulduğu, bu yolla istismarda bulunan kişinin olayın gizliliğini korumayı sağladığı bildirilmektedir.
Cinsel sorunlar	Cinsel istismarın gözleendiği ailelerde, ana babalarda cinsel sorunlar daha sıktır. Baba ile kız arasındaki cinsellik içeren etkinlikler ciddi evlilik sorunları sonrası babanın kızına yalnızca cinsel değil, duygusal bir yaklaşımla yönelmesi sonrasında da gelişebilir. Cinsel istismarın gözleendiği ailelerde, anneler kızlarına duygusal olarak genellikle soğuklardır (Green, 1996).
Sosyal izolasyon	Ana babaların çoğunda aile dışı sosyal ilişkilerde kısıtlılık ve zorlanma vardır.
Rol çatışması	Cinsel istismar uygulanan ailelerde rol çatışmalarına sık rastlanır. Anne genellikle eş ve ev kadınlığı rollerini kızına bırakmaktadır, baba da bakım vermeyi 'ensest' yoluyla yapmaktadır.
Alkol ve madde kötüye kullanımı	Alkol/madde bağımlılığı ebeveynlik sorumluluklarını yerine getirmede zorluk, aile içi şiddet, evlilik ilişkisinde sorunlar, düzenli iş ve gelir de sıkıntılar, madde etkisinde davranışların denetiminin zorluk ve buna bağlı fiziksel, cinsel, duygusal istismar riskinde artış görülmektedir.
Yadsıma	İstismarda aile üyelerinde en sık kullanılan savunmadır. Baba, olayı "seks eğitimi" olarak savunabilir, anne ise kocası ile ilişkisi bozulabileceği için süreci reddedip görmezlikten gelebilir. Çocuk utanma ve suçluluk duygularını bastırmak ve aile düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla durumu yadsıyabilir.

Sonuç olarak çocuk istismarı, aileyi de içeren geniş bir sosyal yapı içinde ortaya çıkar ki bu çevresel koşullar çocuk örselenmesinin türü, ciddiyeti ve süreğenliğini belirler. Dolayısıyla, çocuk istismarında aile sisteminin değerlendirilmesi, dikkate alınması ve devreye sokulması önemlidir ve sağaltımın ana temelini oluşturur.

## RİSK ETMENLERİ VE KORUYUCU ETMENLER

## ÇOCUK

## Risk Etmenleri

- 4 yaşın altında olma
- Prematür doğum
- Düşük doğum ağırlığı
- Zor mizaç özellikleri
- Fiziksel ya da ruhsal hastalığının olması
- Sakatlık ya da kronik hastalığının olması
- Evlilik dışı/istenmeyen bir bebek olma

## Koruyucu Etmenler

- Güvenli bağlanma
- Kolay mizaç özellikleri
- Zihinsel/fiziksel/ ruhsal olarak sağlıklı olma
- İyi zeka düzeyi
- Sağlıklı sosyal ve duygusal gelişim
- Sıcak ve güvenli aile ilişkisi
- Aile dışı sağlıklı sosyal ilişkilerinin olması
- Sağlıklı akran ve yetişkin modelleri olması

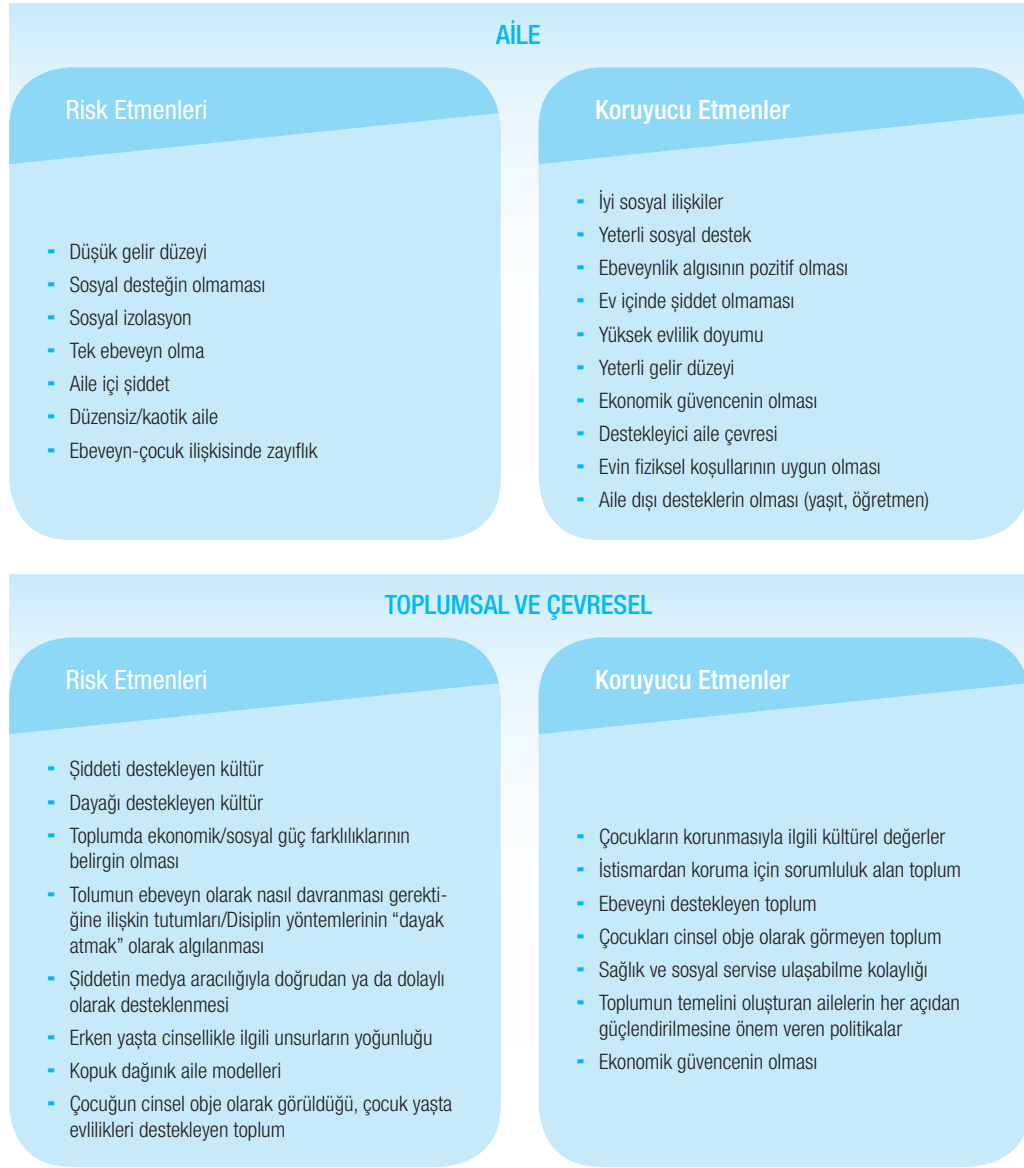
## EBEVEYN

## Risk Etmenleri

- Ebeveynin çocukken kötü muamele/istismar görme öyküsü
- Empati yoksunluğu
- Düşük benlik saygısı
- Alkol ve/ya madde kullanımı
- Öfke denetiminde sorunlar
- Ergen yaşta ebeveyn olma
- Yetersiz doğum öncesi bakım
- Gebelikte sigara kullanımı
- Geçmişte sıkıntılı gebelik öyküsü
- 5 yaş öncesi çocuk sayısının 2'nin üzerinde olması
- Ebeveynin çocukla ilgili olumsuz algısı
- Bakım veren kişinin rolüyle ilgili görüşünün olmaması
- Erken dönemde bebeğin ihtiyaçları, bağlanma ve insan ilişkilerinin karmaşıklığı ile ilgili farkındalığının olmaması
- Çocuk gelişimi hakkında bilgisinin olmaması
- Ebeveynle ergenin ilişkisinin çatışmalı olması
- Ebeveynde ruhsal hastalık olması
- Anne yaşının küçük olması
- Düşük eğitim düzeyi
- İşsizlik
- Depresyon, kişilik bozukluğu

## Koruyucu Etmenler

- Kendi ebeveyniyle güvenli bağlanma
- Yüksek eğitim düzeyi
- Babanın ya da baba figürünün olması
- Ebeveynleri zihinsel/fiziksel/ruhsal olarak sağlıklı olması
- Travmatik yaşantı öyküsünün olmaması
- Eş desteğinin olması
- Evlilik ilişkisinin stabil olması
- Düzenli bir işinin olması
- Ebeveynliğe hazır olma, planlı gebelik
- Sağlıklı gebelik ve doğum öncesi bakım
- Ebeveynlik ve çocuk gelişimi hakkında bilgi sahibi olma
- Çocuklarının arasındaki yaş farkının 3 yaştan az olmaması



## 2.2.4 Şiddete Maruz Kalan Çocuğun ve Ailesinin Değerlendirilmesi

### 2.2.4.1 Çocuğun Değerlendirilmesi

Çocuğa yönelik şiddetin özellikleri ve sonuçları birçok değişkene bağlı, çok boyutlu ve oldukça heterojendir. Bazı çocuklarda erken dönemde travmatik yaşantıyla ilişkili belirtiler görülmezken, bazıları olumsuz deneyimlerinden dolayı önemli davranışsal, gelişimsel, duygusal, bilişsel ve sosyal sorunlar yaşayabilmektedir. Çocuğa yönelik şiddetin sonuçları genellenemez, bu nedenle değerlendirirken her bir çocuk için bireysel ve bütüncül olarak klinik değerlendirme yapılarak sonuçlar belirlenmeye çalışılmalıdır. Çocuğa yönelik her türlü şiddet çocuk koruma sistemleri, polis ve mahkemeyi içeren multidisipliner bir yaklaşıma ve çocuk dostu adli bakış açısına ihtiyaç duymaktadır. Bir-



çok çalışma çocuğa yönelik şiddetin değerlendirilmesi ve tedavi yaklaşımları açısından bazı prensipler önermiştir. Mevcut probleme, çocuğun yaşına veya değerlendirmeye odaklanan farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Genel olarak bu oluşturulan yaklaşımların ortak noktası; bilginin toplanmasında çok boyutlu yaklaşım (çoklu kaynaklardan toplanan bilgileri içermesi; bakım veren, çocuk, gündüz bakımevi, okul, çocuk koruma çalışanları, polis, sosyal inceleme raporları, adli değerlendirme raporları vb.), klinik görüşme, yarı yapılandırılmış ya da yapılandırılmış tanı görüşmeleri, gözlem, anket ve ölçekler aracılığıyla değişik değerlendirme metodlarını birlikte kullanarak değerlendirme yapmaktır. Bu değerlendirmeler çocuk istismarı konusunda deneyimli çocuk psikiyatrisi, klinik psikolog, sosyal hizmet uzmanı tarafından multidisipliner bir ekip içerisinde yapılmalıdır.

Çocuklar ve ergenler birçok nedenden dolayı yaşadıkları travmatik olayları söyleyemezler. Özellikle cinsel suça maruz kalmış çocuklar yaşadıkları travmatik yaşantıyı; nasıl anlatacaklarını bilemediklerinden, kendilerine yönelik olarak yapılan davranışı anlamadıklarından, cinsel davranışın yanlış olduğunu bilmediklerinden, başlarının belaya gireceğinden ya da istismar eden kişinin tehditlerinden korktuklarından, kendilerinin suçu olduğunu düşündüklerinden, istismar eden kişiyi korumak istediklerinden, yaptığı davranışı sevmese bile istismar eden kişiyi sevdiği ve yakın olduğu biri olduğundan dolayı açıklayamazlar. Bu nedenle cinsel suça maruz kalan çok az çocuk olayın hemen ardından yaşadığı olayı paylaşabilmektedir. Travmatik yaşantı genellikle tesadüfen ya da birinin cinsel suça tanık olması, çocuğun anlamını bilmediği için ağzından kaçırması, cinsel suçun neden olduğu bazı fiziksel, duygusal ve davranışsal değişikliklerin fark edilmesi üzerine ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle cinsel suça maruz kalmış çocuk ve ergenler değerlendirilirken çocuğa yönelik cinsel suçların doğasının çok iyi bilinmesi, elde edilen bilgilerin doğru yorumlanması çok önemlidir.

Bunlara ek olarak çocukların gelişim düzeyine uygun olarak elde edilen bilgilerin güvenilirliklerini de değerlendirebilmek gerekmektedir. Çocuğun değerlendirilmesinde görüşmenin güvenilirliğini arttıran en önemli unsurlardan biri çocuğun yaşı ve bilişsel kapasitesidir. Bu nedenle adalet sistemi içindeki çocukların dinlenmesi ve çocuklarla yapılan görüşmeler aracılığıyla hakikate ulaşma konusunda özellikle bellek gelişimi hakkında bilgi sahibi olunması önemlidir. Çok küçük çocuklar dahi yaşadıkları önemli olayları aradan zaman geçmesine rağmen doğru olarak hatırlayabilirler. Ancak olayın hatırlanması; olayın karmaşıklığına, çocuğun olaya katılımına, olayın fiziksel ve duygusal izlerine, önceki travmatik yaşantılarının varlığına, çocuğun kelime ve bilgi düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Çocuklar olay esnasında olup bitenleri kişi, zaman ya da yerden daha çok, hakkında konuşulan olayları konuşulmayanlardan daha çok hatırlayabilirler. Özellikle okul öncesi dönemi çocukları her görüşmede çoğunlukla farklı, ancak %90 doğru bilgi verirler. Olayları oluş sırasına göre anlatmada, bir hikaye oluşturmakta zorlanabilirler. Bu dönem çocuklarında adli görüşme sırasında serbest çağrışım ve spontan bilgi verme, genel ve özel sorulara oranla çok daha az bilgi ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle görüşmeyi yapılandırarak sürdürmek ve özel teknikler kullanmak gerekebilmektedir (kısa anlaşılır, yüksüz sorular sorma, çocuğun kullandığı terminolojiyi takip etme, resim çizdirme ve üzerinden konuşma,

oyun, anatomik resimlerden yararlanma gibi). Açık uçlu sorularda çocuklar neredeyse erişkinler kadar (%94) doğru cevap verebilmektedir. Ancak çocuklar erişkinlerden daha çok telkine yatkındır. Bu nedenle yüklü sorularla yanlış yönlendirilen çocuklar özel sorulara yanlış cevaplar verebilmektedir. Ayrıca sorulan sorulara çocuğun sözel olmayan cevaplarının doğru anlamlandırıldığından emin olmak gereklidir. Az konuşan okul öncesi çocuklarda kapalı uçlu sorulara verilen cevaplarda onay anlamına gelen davranışlar bazen yanlış anlamlandırılabilir. Çocuğun davranışıyla neyi onayladığını anlamak bu açıdan önemlidir. Kendini ve yaşadıklarını yeterince ifade edemeyen, çekingen ya da bilişsel olarak nasıl ifade edebileceğini bilemediği için suskun kalan okul öncesi çocuklarda ifadeyi tamamlayabilmek için yapılan müdahaleler çocuk için öykünün yeniden yazılmasına neden olabilir. Bu nedenle uzmanın görüşme sırasında yaptığı müdahalelerle öykünün yeni bilgilerle yeniden biçimlenmesine neden olması, gerçeğin anlaşılması açısından çok önemlidir.

Özellikle ifade almaya dayalı görüşmelerde, görüşülen kişinin belleğini etkin kullanmasını sağlamak ve belleğinde saklı olan bilgileri geri getirtmeyi başarmak önem kazanmaktadır. Bu nedenle insanın bellek sistemlerini ve bunların gelişimini bilmek gerekmektedir. Bellek sistemi nöroloji ve psikolojide hem bir yapı olarak hem de bir süreç olarak ele alınmaktadır. Bellek sistemi yapı olarak, bilginin ve deneyimlerin depolandığı santral sinir sisteminde yer alan anatomik bölgelerdir; süreç olarak ise bilgilerin girişi, tanınması, ayıklanması, kodlanması ve depolanması ile bilince geri getirilmesi aşamasıdır. Bellek bir süreç olarak ele alındığında hem hatırlamayı hem öğrenmeyi içine almaktadır.

### BELLEK TÜRLERİ

#### DUYUSAL BELLEK

Bilgi işlemedeki ilk basamak olan duyuşal süreçlerin işlevi, uyarıcının sıklık, şiddet, süre ve karmaşıklık gibi fiziksel özelliklerini kodlamaktır. Söz konusu sistem çevrede bulunan tüm uyarıcılardan etkilenmektedir. Ancak bilgi işleme sistemine paralel olarak giden ve uyarıcıdan sonraki 100 ms. içinde oluşan bu süreç otomatik, dikkatten bağımsız ve bilinç dışı bir süreçtir. Duyusal depoda yer alan girdilerin tümü, duyuşal mekanizmalar (göz, kulak vb) yoluyla edinilen bilgilerdir. Çevreden gelen uyarıcılar alıcılar tarafından alınarak duylara kayıt edilir. Görüntü ve seslerin kaydedildiği ve çok kısa bir süre için temsil edildiği bir bellek türüdür. Duyusal bellekte önemli görülen bilgiler buradan kısa süreli belleğe (short term memory) aktarılır. Duyusal belleğin süresi saniyeleri geçmezken, kısa süreli bellek dakikalar ölçeğinde çalışır. Ancak bilgiler eğer yeterince önemli görülmezse silinir.

#### KISA SÜRELİ BELLEK

Sınırlı bir zaman dilimi için işlev gören bellek kapasitesi anlamına gelir. Aslında kısa süreli bellek "bilinçli farkında olmanın" merkezidir. Birey bu sistemdeki bir bilgiyle ilgilendiği zaman diğer bilgilere dikkat etme yeteneğinde bir azalma olur. Örneğin; bir insan yürürken 500'den 4'er 4'er geriye sayması istenirse basamakları geçerken duraksayacak ya da yürümesi bozulacaktır. Yaşla birlikte kısa süreli bellek kapasitesi artmaz, verimliliği artar.

Kısa süreli bellek “anlık duyuşsal bellek” ve “işleyen bellek”ten oluşur. Kısa süreli bellekteki uyarıcılar birkaç saniyeden bir dakikaya kadar, prova yapmadan, hatırlanabilir. Herhangi bir uyarıcı öncelikle çok kısa bir süre (görsel bilgi 200ms., işitsel bilgi 2000 ms.) anlık duyuşsal bellekte tutulur. Beklentiler, arzular, mevcut bilgi durumu bu aşamada bilinçli değerlendirme açısından seçim yapılmasında rol oynar. Duyuşsal kayıt noktasındaki bilgi, bilinçli analiz için işleyen belleğe gider. İşleyen bellek (working memory) kısa süreli bellek içinde yer alan, işleme yapacak şekilde geçici ya da kısa süreli olarak bilginin depolanma sürecini ifade eden bir çeşit dikkat kontrol sistemidir. İşleyen belleğin kapasitesi bireyin bir işe verdiği dikkatin optimal kalitesini belirler. Anın farkında olma ile arşivlenmiş bilgiyi anında biraraya getirme, işleyen bellek bölümünde gerçekleşir.

#### UZUN SÜRELİ BELLEK

Kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe aktarım algısal deneyimin kalıcı olabilmesi için kritik bir süreçtir. Bu süreç hem “açık-bilinçli bellek” hem de “örtük-bilinç dışı bellek” için geçerlidir. Algısal aktarım çift taraflı işler. Yani kısa süreli bellekten algısal deneyimle uzun süreli belleğe aktarılırken diğer yandan tersine geçişle uzun süreli bellekten kısa süreli belleğe geri dönüşle bir fikrin, imgenin, bir eylemin, öğrenilenlerin tekrar kullanılması sağlanır. Sınırsız saklama kapasitesine sahiptir. Bilgiler kategorilere göre bellekte tutulur. Uzun süreli belleğe belli algoritmalara göre kayıt yapılır ve hatırlama işlemi sırasında bu algoritmalar uyandırılırsa geri getirme şansı daha yüksek olur. Uzun süreli bellek “açık-bilinçli bellek (deklaratif süreç)” ve “örtük-bilinç dışı bellek (non-deklaratif süreç)” olmak üzere iki başlık altında incelenebilir.

#### Açık-bilinçli bellek (deklaratif süreç)

Açık süreç eforlu, bilinçli, amaçlı ve kontrollüdür. Açık süreçte kişinin çevresinde algıladığı ve bilinçli olarak takip ettiği uyarıcılar kısa süreli bellekte yer alır, çünkü bu tip bir bellek anlamlı ve bilinçli bir dikkat gerektiren uyarıcılara yanıt durumunda ortaya çıkar. Açık sürecin sonunda bilinçli bir hatırlama, sözel ya da görsel imge ortaya çıkar. Bu bilgi dünya hakkında edinilen genel bilgilerdir. Açık süreç sonunda anısal (epizodik/otobiyografik) ve anlamsal(semantic) bellek ortaya çıkar.

Anısal bellek (Epizodik bellek/otobiyografik bellek): Olayları zaman içinde bir sıraya yerleştirmeye anısal bellek denir. Anısal bellekte görsel dikkat, kayıt ve hatırlamada en önemli faktör olan zaman alanının eklenmesidir. Çocukların 3 yaş civarı zaman kavramı vardır, ancak yarın, bir sonraki gün gibi kavramları 6 yaş civarına kadar anlamaz. Bu nedenle otobiyografik hafıza 3 yaş öncesi henüz tam gelişmemiştir. Bunu değerlendirirken olayları anlatırken zaman boyutunu ekleyebilme, sıralı öyküleyebilme becerisi anlaşılmalı çalışılır (“Sabah kahvaltıda ne yedin?”, “kreşinin adı ne?” gibi). Anısal bellek (epizodik bellek/otobiyografik bellek) daha kişisel, duyuşsal ve öznel görüşleri de içine alan, kişinin kendi yaşamı ile ilgili bilgileri barındıran bellek türüdür.

Anlamsal Bellek (Semantic bellek): Olgular ve genel bilgiye ilişkindir, daha çok anlamları kaydetmeye yöneliktir. Bunu değerlendirirken sorulan sorular belli bir kelimenin anlamına veya bir olguya (“İstiklal Marşını kim bestelemiştir?” gibi) ilişkin olur.

Örtük-bilinç dışı bellek (non-deklaratif süreç)	Otomatik, bilinçsiz, düşünmeden ve kontrolsüz gerçekleşir. Açık bellek süreçlerinden farkı uyararı kodlamak için sarfedilen dikkat miktarıdır. Örtük bellekte böyle bir çaba gerekmez. Örtük bellek bilginin bilinçli olarak kaydedilmediği ve çağrılmadığı hafıza türüdür. Örtük belleğin başlıca kullanıldığı alan motor becerilerinin öğrenilmesi ve gerektiğinde açığa çıkarılmasıdır. Örtük belleğin iki çeşidi vardır. Bunlardan birincisinde akılda kalan şeyler mevcut bilişsel işlemlerin akışını bozamaz, başka bir iş yapılırken o şey kendiliğinden akılda kalır. Örneğin okurken ilgisiz pek çok ayrıntının akılda kalması ya da ders çalışırken dinlediğiniz müziğin sözlerini farkına varmadan öğrenmek gibi. İkincisinde ise araba kullanmak, bisiklet kullanmak gibi karmaşık öğrenme süreçleri sırasında gelişir. Bu yetenekler bir kez öğrenildikten sonra tekrar uygulamaları sıranda bilinçli çaba harcamak gerekmez.
---	--

Gelişimsel olarak bakıldığında çocukların belleği yetişkinler kadar gelişmemiştir. Özellikle 8 yaş altı çocukların uzun süreli bellek organizasyonlarının gelişmemiş olmasından dolayı hatırlama işlemi rastgele olmaktadır. Çocuklar kısa süreli hafızadan uzun süreli hafızaya bilgiyi transfer etmede ya da tam tersine uzun süreli belleklerinden bilgiyi çalışma belleğine getirmede zorluk yaşarlar. Bu bağlamda şunu unutmamak gerekiyor; çocuklar iletişimin ilk anlarında anlattıklarından çok daha fazlasını hafızalarında saklıyor olabilirler. O nedenle çocuklarla konuşurken iletişimin ilk aşamasında konuyu kapatmamak ve detaylı sorgulamalarla uzun süreli belleklerinden bilgiyi geri getirmelerini sağlamak gerekir. Çocuklarda bellek gelişimi aşamalarına bakarsak;

- 2-3 yaş çocuğu bir yetişkinin yardımıyla kendi deneyimledikleri olayları anlatabilirler ancak otobiyografik hafızaları oldukça sınırlıdır. Bu nedenle travmatik yaşantısıyla ilgili kalıcı, sıralı bir öykü oluşturamaz.
- Oyun dönemi çocukları (3-6) ise yaşadıkları/tanık oldukları olayları resim, çizim yapma, oyun oynama teknikleri ile hatırlayabilirler. Bu dönemde görsel bellek, sözel bellekten daha güçlüdür.
- Okul öncesi çocuklar geçmiş yaşantılarını hatırlayabilirler ama geçmiş zamanı kullanmaları ve kavramsallaştırmaları henüz çok iyi değildir. Bu nedenle çocukla konuşurken karmaşık zamanlardan bahsetmemeli, takvim tarihlerine ait sorular sormaktan kaçınmalı, olayların kronolojisini konuşurken dikkatli olmalı ve çocuğa hata payı verilmelidir. Çocukla konuşurken olayın üzerinden ne kadar zaman geçtiği çocuğa sorulsa da, diğer delillerle karşılaştırılması gerekir. Çocukların bilişsel yetileri çok iyi gelişmediğinden kısa sorular sormalı ve basit cümleler kullanılmalıdır (Topçu, 1997).
- Okul dönemi çocuklarında çocuklar dünyayı sezgisel olarak kavramaya başlamıştır. Artık yetişkinler gibi kodlama, saklama ve geri getirme kapasitesine ulaşmıştır. Bilgiyi kategorilendirerek belleklerinde saklayabilirler ve ipuçları ile hatırlayabilirler. Bu yaş grubundaki çocuklar bir olguyu anlayabilirler ancak bütün bağlantılarını kavrayamayabilirler. Neden sonuç ilişkisi kurma becerisi yetince gelişmemiştir. Okul döneminin sonuna doğru olaylar ve olgular arasındaki ilişkiler hem somut hem de soyut düzeyde kavranmaya başlanır. Otobiyografik hafıza gelişmeye ve yetişkinlerden bağımsızlaşmaya başlamıştır.
- Ergenlik dönemi (12-18 yaş) ise hafıza işlevleri açısından yetişkin düzeyindedir.

## Okul Öncesi Çocukların Değerlendirilmesi

**Bebek ve Küçük Çocukların (0-3 yaş) Değerlendirilmesi:** Bebek ve küçük çocuklarda (0-3 yaş) sosyal, bilişsel, davranışsal, duygusal ve biyolojik alanlarda gelişim düzeyinden beklenen özellikleri içeren ayrıntılı bir değerlendirme yapılarak güçlü ve zayıf yönlerin anlaşılması sağlanmalıdır. Bu bilgiler çocuk ve çevresi (aile sistemi, bakım verenleri, bakım veren-çocuk ilişkisi, okul, arkadaşlıklar, diğer önemli yetişkinler, sosyo-ekonomik çevresi, yaşam koşulları vb.) birlikte değerlendirilerek yorumlanmalıdır.

Bebek ve küçük çocuklar ebeveyne bağımlıdır ve en sık bakım verenleri tarafında şiddete maruz kalırlar. Bu nedenle aile dinamiklerinin ve ebeveyn – çocuk ilişkisinin bu konuda eğitilmiş bir uzman tarafından değerlendirilmesi çok değerli bilgilere ulaşılmasını sağlar. Çocuğun hayatındaki diğer önemli kişilerle (bakım veren, bakıcı, öğretmen) etkileşimini doğrudan gözlemlenmeyle de önemli bilgiler edinilebilir. Çocuğun ve ailenin ilişkili olduğu diğer servisler de (çocuk koruma servisleri, eğitim kurumları, hastane başvuruları) değerlendiriciye çocuğun hikayesi hakkında destekleyici bilgiler sağlayabilir. Çocuğun kötü muameleye maruz kalmadan önceki gelişim düzeyi, işlevselliği, iyilik hali hakkında bilgi toplama kötü muamele süreci hakkında bilgi sağlar. Ayrıca çocuğun kardeşleri ve ailenin diğer üyeleriyle yapılan görüşmeler ek bilgi sağlayabilir. Kısacası; bilgi toplamadaki temel amaç çocuğun kötü muameleye maruz kalmadan önceki ve sonraki işlevsellik düzeyinin tespiti, mevcut değerlendirmede psikopatoloji olup olmadığının anlaşılması ve çocuk ve ailesi için en uygun yaklaşımın geliştirilmesidir.

Erken çocukluk döneminde bakım veren-çocuk ilişkisinin kalitesi oldukça önemli olduğu için değerlendirmenin ve müdahalenin temel odağını bu etkileşim oluşturmaktır. Çocuğun bakım verenleriyle yapılan görüşmede; çocuğun gelişim öyküsü hakkında bilgi toplanması, çocuğun şiddete maruz kalmadan önceki ve sonraki işlev düzeylerinin belirlenmesi, bakım veren hakkında bilgi toplanması (travma öyküsü, ruhsal hastalık öyküsü, madde bağımlılığı öyküsü, yoksulluk düzeyi, ev içi şiddet ya da şiddet içeren bir ortamda yaşama vb.) hedeflenmelidir. Bakım veren hakkında bilgi toplama; bakım verenin güçlü ve zayıf yönlerinin anlaşılmasına, çocuğu destekleme becerisini ve önerilen müdahalelere katılım düzeylerini anlamaya yardımcı olur. Ebeveyn-çocuk ilişkisinin değerlendirilmesinde; ebeveynle etkileşimde çocuğun öznel deneyimi, ebeveynin çocukla ilgili algısı ve çocukla ilişkisi (çocuğun davranışları hakkındaki atıfları, beklentileri vb.), çocuğun bakım vereniyle bağlanma ilişkisinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bakım veren-çocuk ilişkisinin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi değerli bilgiler sağlar. Değerlendirme hem çocuğun genel işlevselliğine hem de kötü muameleyle ilgili özgül konulara odaklanmalıdır. Çocuğun genel işlevselliğinin değerlendirilmesi yaş ve gelişim dönemine özgü olacak şekilde şunları içerir;

- nöro-fizyolojik düzenleme (yeme, uyku, kendini yatıştırma kapasitesi vb.)
- duygudurumu düzenleme (içsel durumunu doğru tanımlama, duygularını uygun adlandırma, ayırt etme, yorumlama, öznel deneyimlerin düzenlenmesi vb.)
- sosyal beceriler, sosyal uyum ve ilişkilerde zorluklar

- anksiyete, duygudurum ve bağlanmayla (ayrılık anksiyetesi, güvenli bağlanma ilişkisi kurma) ilişkili sorunlar
- davranış örüntüleri/davranış düzenleme; kontrolsüz davranış örüntüleri (saldırgan, karşıt olma, yönetme/kontrol etme vb.) ya da aşırı kontrollü davranış örüntüleri (kompulsif davranışlar, uyum vb.)
- bilişsel/dil gelişimi (ifade edici/alıcı dil gelişim düzeyi, problem çözme becerileri, dikkat, soyutlama becerisi, yürütücü işlev becerileri vb.)
- mizaç ve yapısal özelliklerin ve zorluklarının belirlenmesi

Çocuğun maruz kaldığı kötü muamelenin değerlendirilmesinde ise küçük çocuğun gelişim dönemi özellikleri nedeniyle dil gelişiminin ve bilişsel gelişimin yetersizliği doğrudan değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Bu yaş grubundaki bebekler ve küçük çocuklar maruz kaldıkları fiziksel ya da cinsel istismarı sözel olarak ifade edemezler. Bu dönemde çocukların yaşadığı istismar olayları tesadüfen başka birinin istismara tanık olması, istismar eden kişinin itirafı, küçük çocuğun tesadüfen dile getirmesi ya da fizik muayenede ve laboratuvar bulguları (cinsel yolla bulaşan hastalıklar, semen, sperm bulguları) olması durumlarında ortaya çıkabilir. Yine de küçük çocuklar bazen kendi deneyimleriyle ilgili dolaylı yöntemlerle çok değerli bilgiler verebilir. Bu alanda eğitimli bir uzmanın küçük çocukla yaşına uygun oyuna dayalı bir etkileşimle çocuğun deneyimleriyle ilgili bilgi toplaması mümkün olabilmektedir. Oyunun gözlenmesi çocuğun gelişim düzeyi hakkında fikir verir, duygusal durumunu ve zihnindekileri anlamamıza yardımcı olur. Ebeveyn-çocuğun birlikte alındığı oyun odası gözleminde 18 ay ve altındaki çocuklarda daha çok ebeveynle etkileşim, bağlanma düzeyi, ebeveynin bebeğin ihtiyaçlarına duyarlılığı, yatıştırma becerisi, uygun ele alma, empati becerisi, bebeğin ebeveynle paylaşımı, taklide dayalı oyun, ortak dikkatin gelişimi değerlendirilirken, 18 ay-3 yaş arası çocuklarda ebeveynle bağlanma ve ayrışma örüntüsü, hareketlilik düzeyi, ebeveynle etkileşimi, gelişimsel düzeyine uygun motor ve dil becerileri ile duygusal/davranışsal tepkilerinin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bebek ve küçük çocukların (0-3 yaş) değerlendirmesi uzmanın çocukla karşılaştığı ilk andan itibaren başlamaktadır. Bebeğin/küçük çocuğun görüşme ortamına girdiği anda sergilediği davranışlar dikkatle gözlemlenmelidir. Yeni ortama ve görüşmeciyeye karşı tepkileri, kaygı düzeyi, kaygısını gidermek için ne yaptığı, ortamı keşfetme becerisi, ebeveynle paylaşma, ilişkilerindeki sıcaklık, ebeveynin duyarlılıkları, çocuğun duygusal tepkilerini ayarlayabilmeleri, ebeveynin sınır koyma becerileri, çocuğun engellenmeye tepkisi, ebeveynin yatıştırma becerisi gibi ebeveyn-bebek etkileşimini de içeren ayrıntılı, gözleme dayalı bir değerlendirme yapılmalıdır. Anne-bebek etkileşimi değerlendirilirken fark edilen sorunların kaynağının araştırılması gerekmektedir. Bu sorunlar bebekle ilgili sorunlardan (zor mizaç özellikli bebek, gelişimsel bozukluklar/DEHB, Yaygın Gelişimsel Bozukluk, zihinsel yetersizlik, duygusal bozukluklar, akut stres bozukluğu, kötü muamaleye maruz kalma vb.), ebeveynlik becerileriyle ilgili yetersizliklerden (ebeveynin depresyonu, erken dönem olumsuz yaşam olayları, istismar öyküsü, ergen anne vb.) ya da her ikisinin bir arada olmasından kaynaklanabilmektedir.

Bu dönemde davranışsal belirti olarak bazen istismar eden kişiye karşı aşırı tepkili olması, bezinin değiştirilmesinden çok huzursuz olması, aşırı uyarılmışlık, tetikte olma, hu-



zursuzluk, çok küçük tehlikeleri bile tehdit olarak algılama, cinsel ilişkiye öyküden davranışlar sergileme ya da yaşına uygun olmayan cinsel meraklar ve/ya cinsel terminoloji kullanma gibi belirtiler görülebilir. Ayrıca içe kapanma, keşfetme arzusunda azalma, çevreye ilgisizlik, bakım verene yapışma, tuvalet eğitiminde zorluk, geriye dönük davranışlar (parmak emme, altını ıslatma vb.), uyku bozuklukları ve öfke patlamaları görülebilir.

**Oyun Dönemi Çocukların (3-6 yaş) Değerlendirilmesi:** Oyun Dönemi (3-6 yaş) fiziksel, duygusal ve cinsel istismarın en sık görüldüğü yaş gruplarından biridir. Akut yaralanmalar, semen ve sperm örnekleri olayın varlığını gösteren bulgular olarak önemli olmasına karşın, bu dönemde çocukların yaşadıkları olayı aktarmaları da önemlidir. Bu dönemde dil gelişimi bebeklik dönemine göre daha iyi olmasına karşın halen çocukların sözcük dağarcığı kısıtlı olduğundan yaşanan travmatik olaya ilişkin detayları öğrenmek mümkün olmayacaktır. Kötü muameleye özgü konuların değerlendirilmesi çocuğun deneyimlediği her bir olay hakkında ayrıntı bilgi toplamayı içerir. Çocuğa yönelik şiddet olaylarının sıklığı, ciddiyeti, süreğenliği, çocuğu istismar eden bireylerle çocuk arasındaki ilişkinin doğası, istismarın oluştuğu koşul/ev ortamı ile ilişkili bilgileri içermelidir. Bu faktörlerin her biri arasındaki ilişkinin anlaşılması uygun bir müdahalenin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Ancak çocuğun gelişim düzeyi bu bilgileri ayrıntılamada yetersiz kalacaktır.

Travmatik yaşantıyla ilgili bilgileri alabilmek için bu dönem çocuğunun özelliklerini bilmek gerekmektedir. Oyun dönemi çocuklarının (3-6 yaş) görüşme sırasında dikkatleri kolayca dağılabilir, hareketlerinde artış olabilir ve bilmiyorum, hatırlamıyorum gibi ifadelere yönelebilirler. Bu dönem çocuklarında yer ve zaman kavramı kısıtlıdır ancak referans bir zaman sunulduğunda o zamanın öncesinde ve sonrasında yapılan etkinliklerle (doğum günü, yatma vakti, tatil, akşam yemeği gibi) ilişkilendirebilirler. Kısa ve konuyla ilgili özgül sorular sorulması gerekir ancak bazı cinsel içerikli sözcükler kullanılarak çocuğun yeni bir terminoloji öğrenmesi ve kullanmasına neden olunmamalı, öykü çocuğa ait olmayan sözcüklerle kirletilmemeli ve çocuğun kullandığı kelimeler takip edilerek ve kullanılarak görüşme sürdürülmelidir. Ne yaşadığını çizimleri ya da bebekler, vücut diyagramları üzerinden göstermelerini istemek sözel anlatımdan daha etkili olabilir. Okul öncesi dönem çocukları her zaman doğruyu söyleyemeyebilirler, ancak yetişkinler kadar olayı farklılaştırma adına ayrıntı üretmeyi başaramazlar. Tümceler ile ifade etmek yerine canlandırma bu yaş grubu çocukların daha çok başvurdukları bir anlatım biçimidir. Kim-ne-nerede sorularına yanıt verebilirler.

Bakım verenin desteğini değerlendirme; bakım verenin çocuğun yaşadığı travmatik olayı doğrulaması, bakım verene güveninin düzeyi, bakım verenin duygusal ulaşılabilirliği, çocuğun duygusal deneyimlerini doğru adlandırabilmesi, uygun yanıtlar verebilmesi, çocuğun sıkıntısını tolere edebilmesi, bakım verenin kendi sıkıntı düzeyini ve duygusal cevabını nasıl yönettiğini belirlemeyi içermelidir. Çocuğun istismarı açığa çıktığında istismarcı olmayan bakım verenin tepkisi, olayı ele alış biçimi ve desteği istismarın uzun dönem sonuçları açısından en güçlü göstergedir. Bakım verenin desteğinin düzeyi ya da diğer önemli yetişkinlerle destekleyici ilişkisi sıkıntının düzeyinin ve sorunlu davranışların azalmasına katkısı olur, çocuğun işlevsellik düzeyini olumlu yönde etkiler.

Oyun dönemi çocukların değerlendirilmesinde birçok teknik kullanılabilir. Bunlar oyun yoluyla değerlendirme, insan/aile resmi çizdirme, oyun malzemeleri (oyuncak bebek, kukla gibi), anatomik çıplak bebekler, bebekevi, anatomik çizimler (vücut diyagramları) üzerinden odaklanmış görüşme yapma, hikayeler üzerinden değerlendirme bu tekniklerden bazılarıdır. Bilgi toplamak için birden fazla tekniğin birlikte kullanılması iyi bir uygulamadır. Sadece anatomik bebeklerle soru birleşimini kullanmak da çok kullanışlıdır. Uygulamalarda oyun terapisi, sanat terapisi ve hikaye anlatma birlikte kullanılabilirdiği gibi terapinin herhangi bir aşamasında biri diğerinin yerine tercih edilebilmekte veya farklı zamanlarda her hangi birisi kullanılabilir. Porter (1984) bazı çocukların oyuncak evlerle serbestçe oynarken veya çizimler yaparken bazılarının ise hikaye anlatma/söyleme ya da kukla oyunları aracılığıyla kendilerini rahat hissederek daha fazla bilgi açığa vurma eğiliminde olduklarını belirtmektedir. Hikaye anlatma, oyun aracılığıyla değerlendirme gibi bazı tekniklerin ruh sağlığı profesyonellerince (sosyal hizmet uzmanı, klinik psikolog, psikiyatrist) kullanılması gerekmektedir. Bu teknikler diğer meslek elemanlarının kullanamayacağı tekniklerdendir. Çocuklarla görüşme gibi diğer teknikler bu alanda eğitim almış bütün profesyoneller (sosyal hizmet uzmanı, psikiyatri hemşiresi, psikolojik danışman, psikolog vs.) tarafından kullanılabilir.

Çocukla görüşmede oyunun kullanılmasıyla, oyun sırasında çocuğun tepkileri, oynadıkları roller aracılığıyla çocuğun 'verdiği bilgiler' önemlidir. Kaygılı çocuklar etrafta huzursuzca dolaşabilir, saçlarıyla, elbiseleriyle, eşyalarla oynayabilirler. Oyun aktiviteleri esnasında ortaya çıkan uyarılma etkileri, çocuğu hangi konuların rahatsız ettiği konusunda bilgi kaynağı olabilirler. Ağır ve tekrar eden travma yaşayan çocukların hayali ve rol oyunlarının içeriği fakirleşebilir ya da oynadıklarında da korkutucu figürleri seçebilir. Oyuncaklara veya oyun arkadaşlarına karşı saldırgan davranışlarda bulunabilir. Ayrıca, oyunun içeriği, düzeni, yapısı, oyundaki aktörler ve çocukla oyuncaklar arasındaki iletişim, onun diğerleriyle olan ilişkileri hakkında fikir verebilir. Çocuklar genellikle oyuncaklarıyla özdeşim kurar ve onlarla konuşurlar. Uzman dikkatlice izler, oyundaki ana temaları ve insanları tanımlamaya çalışır. Oyunlarda tekrarlayan temalar önemli ipuçları verir. Çocuklar yaşadıkları travmatik olayı dolaylı ve sembolik olarak oyunda sergileyebilecekleri gibi doğrudan yetişkin cinselliğini taklit eden oyun ve konuşmalarla canlandırmalar yapabilir. Çocukların oyun repertuarında normal gelişim sürecinde yetişkin cinselliği yoktur. Bazen yaşadıkları travmatik olayı tekrar tekrar oyunda canlandırarak başlarına gelen olayı anlamaya, kontrol edemedikleri olumsuz yaşantıyı oyun aracılığıyla kontrol etmeye ve onarmaya çalışabilirler. Çocuklar, travmatik olaylardan sonra oynadıkları oyunlarda, kurban, suçlu, kurtarıcı ya da tanık gibi farklı rolleri canlandırabilirler. Önce belirli bir rol üzerine odaklanabilirler fakat konular tartışıldıkça bu rolü değiştirirler.

Oyun döneminde cinsel istismara uğramış çocukların değerlendirmesinde; cinsel içerikli oyunlar oynama, yaşına uygun olmayan cinsel davranışlar sergileme ve cinsel bilgiye sahip olma, kompulsif masturbasyon, yetişkinleri ayartıcı davranışlar, cinsel meraklarda artış, teşhircilik, somatik yakınmalar (baş ağrısı, karın ağrısı, cinsel organlarda hassasiyet hissi gibi), uykusuzluk, kâbus görme, geriye dönük davranışlar (biberon kullanmak isteme, parmak emme, alt islatma, kaka kaçırma vb.), aşırı sinirlilik, duygu ve davranışlarını düzenleyememe, kontrol edememe, içe kapanma ve diğer psikososyal davranış belirtileri gözlenebilir.



## Okul Dönemi Çocukları ve Ergenlerin Değerlendirilmesi

**Okul Dönemi Çocuklarının (6-12 yaş) Değerlendirilmesi:** Okul dönemi çocuklarının (6-12 yaş) değerlendirilmesi bu dönemin normal gelişimsel özellikleri göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Bu dönem çocuğunun hayatındaki önemli kişiler ve rol modelleri artmıştır. Değerlendirmede sosyal becerilerinin, değişik ortamlarda uyum becerisinin, ebeveyn dışındaki otoritelerle ve akranlarıyla ilişkisinin, özdenetim becerisinin, davranış ve duygu kontrolünün, bilişsel, davranışsal, duygusal ve dil gelişiminin gelişimsel döneme uygun olup olmadığı araştırılmalıdır.

Bu dönemin ruhsal gelişimsel özelliklerine baktığımızda; bilişsel gelişim açısından bu dönem somut işlemler dönemi olarak adlandırılmaktadır. Henüz soyut kavramlarla yani olmayan nesnelere zihinde tasarlayıp işlem yapması beklenmemektedir. Düşünce halen somut verilere dayanmaktadır. Bir önceki dönem olan oyun dönemine göre nedensel ilişki kurma becerisinin, problemleri çözme süreci, durumu birçok özelliği ile bağlantılı ele alabilme yetisinin gelişmiş olması beklenmektedir. Dil gelişimi açısından; dili daha ustaca kullanmaya başlama, duygularını tanıma, adlandırma ve ifade etme becerisinde ve kelime haznesinde çok hızlı bir artış görülmektedir. Bu ve daha önce ayrıntılı söz edilen gelişimsel dönem özellikleri göz önünde bulundurularak okul dönemi çocuğunun ebeveynleriyle etkileşimi, ebeveynlerin çocuğun gelişimsel özelliklerini, otonomisini destekleyebilme yetisi, öğrenme konusundaki arzusunu ve merakını artırma çabası, hayatındaki diğer önemli rol modellerinin anlaşılması, akran ilişkileri ve okul uyumu, bilişsel, sosyal, davranış ve duygu kontrolü becerileri değerlendirilmelidir.

Daha büyük çocuklarda görüşmeci çocukla konuşmayı ve ona sorular sormayı tercih eder. Bu noktada başlangıçta sorulan sorular çocuğun genel hayatıyla ilgili ve nötrdür. Bu sorular çocuğun kendisi, okulu, arkadaşları ve ailesi ile ilgili olabilir. Yaşa uygun sorular bir görüşmenin en can alıcı noktasıdır. Görüşme sırasında çok çeşitli yöntemler kullanılabilir. Yaşa uygun sorular, anatomik yapıya uygun bebekler, resim çizdirme, öykü anlatma ve oyun evi gibi daha çok çocuğun günlük yaşamında kullandığı materyallerle onu tanımaya çalışılmalıdır. Okul dönemi çocukları bağımsızlaşmaya başlayıp anne babalarından başka öğretmenler, arkadaşlarla daha yakın ilişkiler içine girmeye başladıkları bu dönemde kavram ve sembollerini daha iyi anlamlandırabilirler. Zaman ve mekân kavramı gelişmeye başlamıştır. Ne zaman ve nerede sorularına rahatlıkla cevap verebilir hatta istismarın yaşandığı mekânın basit bir krokisini çizdirebilirler. Kolayca sırt tutabilir, ayrıntıları anlatmaktan bilinçli olarak kaçınabilirler. Bu dönemde cinsel dokunuşların uygunsuzluğunun farkına varmaya başlamaları ve çevrelerini kontrol edemeyecek kadar küçük olmaları nedeniyle yaşanan cinsel suçtan dolayı kendilerini sorumlu tutabilirler, kendilerini suçlayabilirler. Kendilerini çatışma içinde, kafası karışmış, suçlanmış, utanmış ve cezalandırılacağından korkmuş hissedebilirler. Yalnızca kendilerine yönelik gerçekleştirilen cinsel suçtan bahsetmek onları rahatsız etmez, aynı zamanda bedenleri ve genel olarak cinselliği konuşmak da onlar için rahatsızlık vericidir. Bu dönemde gruba uyum sağlamak en önemli amaçları olduğu için, cinsel suç olayının onları akranlarından ayıran bir durum olarak değerlendirip olayı gizlemeyi tercih edebilirler. Kendilerini farklı, büyümüş ya da kirlenmiş hissedebilirler. Görüşme sürecinde olayı

anlatmaya isteksiz ve çekingen davranabilir ve eğer görüşmeciyile güven ilişkisi kurulmazlarsa tamamen kapanabilirler. Ya da tam tersi kısa sürede yakın ve sınırsız bir ilişki kurma, yeni tanıştığı biriyle mesafe ayarlayamama, cinsel merakları içeren konuşmalar yapma, ayartıcı davranışlar sergileme, kısa sürede fazla yakınlaşma arzusu gözlemlenebilir. Rol oynama, bebek evi, insan vücut diyagramları ve bebeklerin kullanımı süreci destekleyebilir. Soruların kısa ve klinik odaklı olması, aynı zamanda duygularının ve görüşlerinin önemsendiğinin hissettirilmesi gereklidir. Yaşanan olayın onların suçu olmadığını vurgulamak önemlidir.

Bu dönemde travmatik yaşantı nedeniyle aile içinde gerginlik ve aileden uzaklaşma söz konusu olabilir. Sosyal olarak kabul edilmenin sınırlarını zorlayıcı davranışlar, akranlarla cinsel oyunlar gibi davranışlara yönelim artabilir. Davranışsal belirtiler olarak içe kapanma, depresyon, saldırganlık, okul başarısında düşme, okula gitmek istememe, arkan ilişkilerinde uyumsuzluk, duygusal patlamalar, kâbuslar, davranış sorunları, yaşına uygun olmayan cinsel içerikli konuşma ve bilgiye sahip olma gözlemlenebilir. Fiziksel belirti olarak enüresis, enkopresis, baş ağrısı, karın ağrısı, genital organlarda ağrı ve nedeni anlaşılamayan sık somatik yakınmalar görülebilir.

**Ergenlik Dönemi Çocuklarının (12-18 yaş) Değerlendirilmesi:** Ergenlik dönemi (12-18 yaş) gençlerin ailelerine duygusal olarak daha az bağımlı olduğu, arkadaşları ile daha çok vakit geçirdikleri, ebeveynlerinden ayrı bir birey olduklarını kanıtlama savaşı verdikleri, ayrışma-bireyselleşmenin olduğu, kimlik oluşumun gerçekleştiği kritik bir dönemdir. Bağımsızlık ergenler için çok önemli bir konu olduğundan dolayı otoriteye karşı gelme ihtiyacı adli değerlendirme sürecini zorlaştırabilir. Görüşmeden en iyi sonucu çıkarabilmek için açık, empatik, yargılamadan, suçlamadan, doğrudan bir yaklaşım sergilenmelidir. Görüşmecinin ergenin endişelerini ve ihtiyaçlarını ciddiye aldığını göstermesi, yaptığı davranışlarına yönelik yargılayıcı ifadeler kullanmaması ve onlara karşı dürüst olması ergenin işbirliği yapmasını sağlayabilir.

Ergenlerle görüşme yöntem ve yaklaşımları, çocuklara uygulanması önerilen yöntem ve yaklaşımlara benzer süreçlerdir. Ancak ergenlerin içinde buldukları gelişim özellikleri nedeniyle güven ilişkisi kurmak çocuklardan daha zordur. Bu nedenle, görüşmede güven ilişkisi kurulması amacıyla aceleci davranmamak ve görüşmenin başlangıç aşamasına yeterince zaman ayırmak oldukça önemlidir. Görüşmenin başlangıcında ergenin ilgi alanları, hobileri, okul, spor, güncel bir olaydan kısaca bahsetmek ilişki kurmak açısından faydalı olabilmektedir. Ergene görüşmenin nedeni, gizliliğin sınırlarını söylemek, tutulamayacak sözler vermemek ve izleme, kayıt alma gibi konulardan ergeni haberdar etmek güven ilişkisi açısından çok önemlidir.

Ergenlik dönemi tıpkı diğer dönemlerde olduğu gibi kendisine özgü özellikleriyle değerlendirilmeli ve anlaşılmalıdır. Özellikle yaşamın hiç de istenmeyen yüzüyle karşı karşıya kalmış bir ergenin duygu, düşünce ve davranışlarını anlama ve değerlendirme oldukça zordur. Bu nedenle ergenin normal gelişim özelliklerini çok iyi bilmek gerekir. Görüşme odasına, zorlu bir yaşam deneyiminden sonra gelen ya da getirilen ergen çoğu zaman utanmış, suçlanmış, öfkeli, dirençli, kırılğan ve alıngan duygudurumuyla gelir. Görüşme

sırasında kolay incinebilir özelliği onun dürtüsel, resmiyet ve yapaylıktan hoşlanmayan yönünü daha belirgin hale getirebilir. Karmaşık duygular içerisindedir. Kendini yalnız, korunaksız, güvensiz, aldatılmış ya da kimse tarafından anlaşılmayan biri olarak hissedebilir.

Davranış sorunları olarak karşı olma davranışları, saldırgan davranışlar, evden kaçma, okuldan kaçma, ders başarısızlığı, suça yönelik davranışlar, özkıyım girişimi, madde kullanımı, kendine zarar verme, düşük benlik değeri görülebilir. Cinsel konulara aşırı düşkünlük, rastgele cinsellik yaşama, bedeninden nefret etme, kendini cezalandırma ya da disosiyatif belirtiler (yaşadığı travmatik olaylarla ilgili ayrıntıları hatırlayamama, kendine ya da bulunduğu ortama yabancılaşma hissi) gibi birçok deneyimden söz edebilir. Ergene karşı gerçekleştirilen cinsel suçun ebeveyninden ayrışma-bireyselleşme, hayatını kendi kontrolünde sürdürme savaşı verdiği bir dönemde gerçekleştiği unutulmamalıdır.

Ergen kendisine yönelik yapılan cinsel suçu durduramamış ve olayı kontrol edememiştir, bu nedenle görüşmeyi kontrol etmek isteme, akran ya da karşı cinsle ilişkisinde ilişkiyi aşırı kontrol etme, yeme bozukluklarında olduğu gibi bedenine alacağı yiyeceği tamamen kısıtlayarak kontrol etme, yemeyerek büyümesini kontrol etme davranışları, dolaylı ve sembolik olarak da benzer bir olayı yaşamayı kontrol etme çabası görülebilir (yemezse büyümmez, büyümemezse ikincil seks organları gelişmez ve gelişmezse böylelikle cinsel tacize uğramaz). Somatik belirtiler, psikojenik bayılma nöbetleri, kronik ağrı ya da nedeni belirsiz çeşitli fiziksel ve duygusal yakınmalar, histeri gibi nedenlerle sık hastane başvuru hikayeleri görülebilir. Cinsel suça maruz kalmış bir ergenin gelişimine uygun olmayan bu deneyimle tetiklenen ruhsal mekanizmaların bundan sonra başkaları tarafından tacizinin tekrarlanma riskini arttırdığı unutulmamalıdır. Bu açıdan ergeni korumak ve bu konuda profesyonel yardım almasını sağlamak çok önemlidir.

#### 2.2.4.2 Ailenin Değerlendirilmesi

Adli süreçte ailenin değerlendirilmesi tüm resmin ortaya çıkarılması açısından önemlidir. Aile değerlendirilmesi hızlı ve etkin bir şekilde aile örüntülerini, aile üyeleri arasındaki ilişkileri, ailenin dinamiklerini, güçlü ve zayıf yönlerini, ailesel risk etmenlerini, ekonomik, sosyo-kültürel yapısını ve diğer sistemlerle ilişkilerine ilişkin bilgilerin edinilmesini ve çocuk yararına bir müdahale planı oluşturulmasını sağlar.

Ebeveynlerle görüşmenin amacı, istismar olayının aile boyutunu görmek, buna neden olan riskleri değerlendirmek, anne ve babanın olaya ilişkin tutum ve davranışlarını anlamaktır. Çocuğa yönelik cinsel suçların olumsuz etkileri aileyi de içine alan bir durum olduğu için bütüncül değerlendirme müdahale açısından çok önemlidir. Çocuk ve ergenler maruz kaldıkları cinsel suç hakkındaki düşüncelerini ebeveynlerinin algıları üzerinden oluştururlar. Çocuklar dış dünyayı ve hayatı ebeveynlerin gözünden yaşarlar ve onların olaylara atfettikleri anlamlarla düşüncelerini şekillendirirler. Bu nedenle çocuğuna yönelik cinsel suçun ortaya çıkmasından sonra anne babanın sergiledikleri davranışlar, duygu ve düşünceleri, olaya verdikleri tepkiler, travmatik olayla ilgili algıları, atıfları ve

bunu çocuğa nasıl yansıttıkları çok önemlidir. Anne ve babalar, çoğu zaman öfkeli, kızgın, temel güvenleri sarsılmış, aldatılmışlık, intikam, suçluluk duygusu yaşayan, bazen bu duyguları çocuğuna yansıtan ve olanlardan dolayı çocuğu suçlayan bir tutum içinde olabilirler. Çocuklarını koruma konusunda tedirginlerdir ve uzun dönemde travmatik yaşantının olumsuz sonuçlarıyla ilgili endişeleri çok yüksektir. Anne ve babalar, çocuk ve ergene karşı aşırı korumacı/kollayıcı davranışlar sergileyebilirler ve durumu olduğundan daha fazla abartma eğilimi gösterebilirler.

Çocuk yaşadığı travmatik olayın ebeveynleri üzerindeki etkisini gördüğünde olayı hayatının merkezine yerleştirebilir, baş etmekte zorlanabilir ve kendini çaresiz hissedebilir. Birçok araştırmacı çocukların cinsel istismarı açıklamasının özellikle çocukların annesi için sorun oluşturduğunu bildirmiştir. Annelerin sıkıntıları istismarın türü ile ilişkili değişkenlere (istismar edilen çocuğun cinsiyeti, istismar eden kişinin kim olduğu, istismarın şiddeti, güç kullanılması vb.) ve aldığı tedavi süresine bağlı değişmektedir. Özellikle çocukluk dönemi cinsel istismarı öyküsü olan annelerin çocuğunun istismarını öğrendiğinde daha büyük zorluklar yaşadıkları bilinmektedir. Cinsel istismara uğrayan çocukların annelerinin sıklıkla bu tür bir öyküye sahip oldukları ve bu öykünün çocuklarının bugün ki istismarlarıyla baş etme becerilerini olumsuz etkilediği görülmektedir. İstismarı öğrenen bu annelerde açıklamayı takiben kendi istismarını yeniden yaşantılama potansiyeli gösterdikleri, kendilerini koruyamadıkları gibi çocuklarını da koruyamadıklarını düşünmeleri nedeniyle ya da annenin istismarla ilgili anıları çocuğunun istismarıyla birlikte tekrar canlanması, tetiklenmesi nedeniyle baş etmekte zorlandıkları görülmektedir. Bir diğer olasılık ise cinsel istismar öyküleri olan anneler tarafında sergilenen daha büyük sıkıntılanma çocukluk cinsel istismarının uzun dönemdeki olumsuz etkilerinin yansıması da olabilmektedir. Bu nedenle ebeveynlerin cinsel suça maruz kalan çocuğun yeniden travmatize olmaması ve ikincil etkilenmelerden korunması için tutumlar açısından bilgilendirilmesi hayati önem taşımaktadır. Çocuklarıyla bundan sonra nasıl iletişim ve ilişki kuracakları yönünde görüşmeler yapılmalı ve gerekirse profesyonel yardım alabilmeleri için bu konuda hizmet veren merkezlere yönlendirilmelidir.

Aile ağacı (Genogram) aile öyküsü, ailenin oluşumu ve ilişkileri hakkında bilgi almak amacıyla kullanılan işlevsel diğer bir araçtır. Değerlendirme yapan meslek elemanının demografik bilgileri hızlı ve etkin bir şekilde almasını sağlayabilir, aynı zamanda aile ilişkilerini görme ve gözleme olanağı da sağlar. Bu araçla, bazı ailelerde olan karmaşık ilişki örüntülerini çabucak görmek mümkün olmaktadır. Genogramın içerdiği bilgiler, aile sisteminin davranışsal, ilişkisel, genetik, kültürel ve sosyal yönlerini içermektedir. Bu bilgiler, ailedeki bir sorunun aile öyküsü ve ilişkileri ile nasıl şekillendiği, ortaya çıkan sorunun zaman içinde nasıl geliştiğini ve müdahale yöntemi için uygun planlama yapılmasına olanak sağlamaktadır.

## 2.3 ŞİDDETİN ENGELLİ ÇOCUKLAR ÜZERİNE ETKİLERİ

“Çocuklar her türlü ihmal ve istismardan korunmalı,  
Onlar her koşulda yetişkinlerden daha özel ele alınmalıdır”

M. Kemal Atatürk

### 2.3.1 Engelli Çocukların İhmal ve İstismarı

Çocuk istismarı ve ihmali dünyada milyonlarca çocuğu ve ailelerini etkileyen önemli bir toplumsal sorundur. Çocuklar üzerinde bilişsel, duygusal, fiziksel ve sosyal etkileri olan istismar ve ihmal, çocukların yaşamlarında onarılmaz sonuçlara yol açabilmektedir. Yetersizlikten etkilenmiş çocukların ihmal ve istismarı ise genel ihmal ve istismar oranları içinde oldukça yüksektir.

Engelli çocuklar 2 kat daha fazla cinsel istismara uğramaktadır. Bu grupta en riskli grubun (4 ila 10 kat) zihinsel engeli olan çocuklar olduğu görülmüştür.

Engelli çocuklar arasında zihinsel engelli çocukların diğerlerinden daha fazla cinsel, fiziksel ve duygusal şiddete uğradıkları, IQ düzeyi ile cinsel istismar mağduru olma arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır.

Günümüzde ihmal ve istismar hakkında kesin rakamlar vermek zor olsa da genel kanı her gün sayının arttığı yönündedir. ‘Üçüncü Ulusal Çocuk İstismarı ve İhmali Oran Çalışması’ (Third National Incidence Study of Child Abuse and Neglect) çocuk ihmal ve istismarının 1986-1993 yılları arasında iki katından daha fazla arttığını bildirmiştir.

Yapılan araştırmalar engelli çocukların engelli olmayan çocuklara göre yaklaşık 2 kat fazla cinsel istismara uğradığını göstermektedir. Bazı araştırmalar; engelli çocuklar arasında zihinsel engelli çocukların diğerlerinden daha fazla cinsel, fiziksel ve duygusal şiddete uğradıklarını, zeka düzeyi ile cinsel istismar mağduru olma arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan bir araştırmaya göre zihinsel engeli sahip bireyler 4 ila 10 kata kadar cinsel bir saldırıya maruz kalma riski altındadır. Amerika’da okula giden engelli çocukların %5’inin istismara uğradığı bilinmekte ve yapılan bir araştırmada cinsel istismara uğrayan çocukların %42’sinin IQ yani zekâ düzeyinin 80 puanın altında olduğu belirlenmiştir.

Engelli çocukların diğer çocuklara oranla daha sık istismar ve ihmale uğramalarının nedenleri çocuğun engelden etkilenmişlik düzeyi ve ailenin sosyo-kültürel ve ekonomik düzeyiyle yakından ilgilidir. Bu süreci etkileyen faktörler aşağıda sıralanmıştır.

- Engelli çocukların istismar ve ihmale uğramalarına neden olan en önemli faktör, temel ve sosyal gereksinimleri için başkalarına ihtiyaç duymalarıdır. Yaşamlarının birçok alanında denetime sahip olamamaları ve ihtiyaçlarını karşılamak için seçeneklerinin az olması ya da seçme olanaklarının bulunmaması engelli çocukların ihmal ve istismara uğrama olasılıklarını arttırmaktadır.
- Çoğunlukla aldıkları eğitimlerde uyumlu olmayı ve itaat etmeyi bir davranış olarak öğrenmeleri ve eğitsel ve sosyal ilişkilerinde bu davranışlarının pekiştirilmesi bir diğer nedendir.
- Okullarda ya da sosyal çevrede genellikle ilgi ve sevgiye açık olmalarını arttıran ya- lıtılmış ve reddedilmiş olma duygularına sahip olmaları, sağlıklı ilişkiler ile ihmal ve istismara dönük ilişkileri ayırt etmelerini zorlaştırmaktadır.
- Cinsiyet hakkında bilgilerinin yetersiz olması ya da cinsel yaklaşımları doğru olarak anlayamamaları, farklı tipteki dokunmalar arasında ayırım yapamamalarına neden olabilmektedir.
- Engelli çocukların yaşantıları ile ilgili daha az iletişimde bulunmaları, kendilerini ifade etmekte zorluklarının olması ise yaşanan ihmal ve istismar konusunda yardım almalarını engelleyebilmektedir.

Engelli çocukların ihmal ve istismarını önlemenin temelinde, ihmal ve istismarın ne olduğunu bilmek ve farketmek gereklidir. Anne babaların çocuğun temel psiko-sosyal hakları hakkında bilgi sahibi olmaları, çocuğun bakım ve diğer ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmaları ihmalin ve istismarın önlenmesinde oldukça önemlidir.

“Çocuk ihmali ve istismarını önlemek yetişkinlerin sorumluluğudur”

“İç çamaşırı kuralı”, iyi ve kötü dokunuşların, cinsiyet ve mahremiyet kavramlarının öğretilmesi

İhmal ve istismardan engelli çocukları korumanın bir diğer yolu ise aile içi iletişimin güvenli, destekleyici bir biçimde oluşturulmasıdır. Çocuğun günlük yaşantılarını rahatlıkla anlatabileceği; kendini ifade etmek için açık ve olumlu bir aile ortamının oluşturulması gereklidir. Ailede hemcins ebeveynlerden biri ile daha yakın ve güvenli bir ilişkinin kurulması engelli çocuğun yaşantılarının izlenmesi ve takip edilmesi açısından önemlidir. Ebeveynlerin çocuklarına küçük yaşlardan itibaren cinsiyet kavramı, mahremiyet kavramı ve kurallarını öğretmeleri de istismardan korunmanın en önemli bileşenidir. Özellikle çocuğa, tuvalet eğitimini öğrendiği yaşlarda “iç çamaşırı kuralının, iyi-kötü dokunuşların ve mahremiyetlerin” öğretilmesi oldukça önemlidir.

### 2.3.2 Engelli Çocuklarda İhmal ve İstismarın Etkileri

Özel gereksinimli çocukların ihmal ve istismara uğrama oranları genel ihmal ve istismar oranları içinde oldukça yüksektir.

Zihinsel engelli çocuklar herhangi bir fiziksel ya da cinsel istismara uğradıklarında; normal gelişim gösteren çocuklardan farklı duygusal, davranışsal farklılıklar gösterebilmektedirler. Bunlar aşağıda sıralanmıştır.

- Yaşları büyük olsa bile zihinsel engeli veya otizmi olan çocuklar cinsel dokunma ve davranışları ayırt edemedikleri için; bu tür eylemleri sevgi, ilgi gibi algılayabilmektedirler. Bu ise çoğu kez istekli, talepkar oldukları şeklinde yorumlanabilmektedir. İstismar eden kişiye karşı pozitif tutumlar sergilemeleri, istismarı hatırlatan ortam, kişi ya da nesnelerin bulunduğu ortamlarda istismarın benzeri davranışları göstermeleri mümkündür.
- Buna ek olarak zihinsel engeli ya da otizmi olan çocuklarda istismarı negatif algılayarak kaçınma tepkisi de gösterebilmektedirler. Bu çocuklar istismarı hatırlatan ortam, kişi ya da nesnelerin bulunduğu ortamlarda öfke nöbetleri, kendine ya da çevreye zarar verici davranışlar gösterebilirler. Ya da bu tür ortamlarda ağlamaklı, içe dönük bir tutumda sergileyebilirler.
- Zihinsel engeli ve otizmi olan çocuklar yaşadıkları istismarı ayrıntılı anlatamadıkları için; istismardan etkilenmişliklerini eğitsel ve sosyal becerilerinde gerilemelerle fark etmek de mümkün olabilmektedir. Örneğin dil ve iletişim becerilerinin azaldığı, okuma, yazma vb. eğitsel becerilerinde gerilemeler olduğu izlenebilir.
- Duygusal alanda ise sıklıkla aşırı gergin ve yoğun öfke nöbetleri, gün içinde huzursuz ve dikkatini toplamakta zorluklar, stereotiplerde (basma kalıp davranışlar) artış gibi özellikler gözlenebilir.
- Zihinsel engeli veya otizmi olan çocukların istismardan etkilenmişlikleri; günlük uyku düzenlerinin bozulması, iştahla ilgili düzensizlikler ve kaka, çiş kontrolünde kayıplar gibi belirtilerle de gözlenebilmektedir.

Zihinsel bir engeli olmayan özel gereksinimli çocuklar ihmal ya da istismardan etkilenmişlikleri çoğunlukla normal gelişim gösteren çocuklarda gözlemlendiği gibi ortaya çıkmaktadır.

Özel gereksinimli çocuklarda istismarın etkilerini ortadan kaldırmak oldukça uzun bir zaman ve çabayı gerektirmektedir. Zaten öğrenmek ve algılamakta zorluk yaşadıkları için yaşanan olumsuz olayın psikolojik ve davranışsal etkilerini ortadan kaldırmak da özel ve sabırlı bir tedavi sürecini gerektirebilmektedir.

## 2.4 CİNSİYET TEMELLİ ŞİDDET

### 2.4.1 Cinsiyet Temelli Şiddet Nedir?

#### TOPLUMSAL CİNSİYET

Kadınlar ve erkekler için toplum tarafından uygun görülen ve toplumsal olarak inşa edilen roller, davranışlar, eylemler ve nitelikler.

#### TOPLUMSAL CİNSİYETE DAYALI ŞİDDET

Bir kişiye o kişinin toplumsal cinsiyeti veya toplumsal cinsiyet kimliği veya toplumsal cinsiyet ifadesi nedeniyle şiddet yöneltilmesi veya bir toplumsal cinsiyete mensup olan kişileri orantısız olarak etkileyen şiddet.

Bu kavram cinsel şiddet (tecavüz, cinsel saldırı ve istismar), insan ticareti, kölelik ve zorla evlendirme, sözde “namus cinayeti” vb. içerir.

#### KADINA YÖNELİK ŞİDDET

Kamusal veya özel alanda kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik zarar veya ıstırap veren veya verebilecek olan toplumsal cinsiyete dayalı her türlü eylem veya bu eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma

Cinsiyet ve şiddet ilişkisi oldukça karmaşıktır. Kadın-erkek rol ve davranışları toplumsal cinsiyet normlarıyla şekillenen, kadın ve erkek için uygun davranışları tanımlayan sosyal beklentilerdir. Cinsiyet, seks ve sosyal çevre ilişkisini tanımlar. Bu kavram kültürün etkisi, sosyal roller, ekonomik özellikler veya diğer faktörlerle erkek ve kadın arasındaki farkları içermektedir (Sezgin, 2011). “Kadınlara yönelik şiddet” bir insan hakları ihlali ve kadınlara yönelik ayrımcılığın bir biçimi olarak anlaşılmalıdır. İster kamusal ister özel alanda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik zarar veya ıstırap veren veya verebilecek olan toplumsal cinsiyete dayalı her türlü eylem veya bu eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma anlamına gelir (İstanbul Sözleşmesi, 2011). Avrupa Birliği, 2012 yılında, Şiddet Mağdurlarının Hakları, Destekleri ve Korunması Hakkında bir direktifi kabul etmiştir. Bu direktif kadına yönelik şiddetle mücadelenin asgari standartlarını ortaya koymaktadır. Buna göre, “Bir kişiye o kişinin toplumsal cinsiyeti veya toplumsal cinsiyet kimliği veya toplumsal cinsiyet ifadesi nedeniyle şiddet yöneltilmesi şeklinde veya bir toplumsal cinsiyete mensup olan kişileri orantısız olarak etkileyen şiddet, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olarak anlaşılır.



“Toplumsal cinsiyet” kadınlar ve erkekler için toplum tarafından uygun görülen ve toplumsal olarak inşa edilen roller, davranışlar, eylemler ve nitelikler olarak tanımlanmaktadır, “Kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet” kadına kadın olmasından dolayı uygulanan ve kadınları orantısız biçimde etkileyen şiddet anlamına gelmektedir (İstanbul Sözleşmesi, 2011). Cinsiyetle bağlantılı kültürel değerler, inançlar, normlar yerleşik uygulamalar ve sosyal kurumlar, dolaylı ve dolaysız yoldan kadına yönelik şiddeti desteklerken mağdurları için çok az kaynak sunar. Türk Ceza Kanunu’na göre cinsel saldırılar, “cinsel davranışlarla bir kimsenin vücut dokunulmazlığını ihlâl etme” davranışdır. Bu tanıma göre, evlilik içi cinsel saldırılar da suç kapsamına girmektedir.

#### CİNSEL SALDIRI

Cinsel davranışlarla bir kimsenin vücut dokunulmazlığını ihlâl etme davranışı (TCK)

Flört şiddeti, sevgililerden birinin diğerine karşı fiziksel, cinsel, psikolojik, sosyal ve dijital şiddet içeren davranışlarda bulunmasıdır. Şiddet göstererek karşı taraf üzerinde egemenlik kurmayı, kontrol etmeyi ve gücünü göstermeyi hedefler. Flört şiddeti, bitmiş ya da sürmekte olan heteroseksüel ya da homoseksüel ilişkilerde ortaya çıkabilir.

#### 2.4.2 Cinsiyet Temelli Şiddetin Yaygınlık Oranları

Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (2014) sonuçlarına göre; ülke genelinde yaşamının herhangi bir döneminde eşinden veya birlikte yaşadığı kişiden fiziksel şiddete maruz kalan kadın nüfus oranı %35,5'dir.

Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları araştırmasına göre kadınların %84'ü eşinin sözel şiddetine maruz kalmaktadır.

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi'nin 86 ülkeyi kapsayan verilerine göre, kadınların %70'i fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (2014) sonuçlarına göre; ülke genelinde yaşamının herhangi bir döneminde eşinden veya birlikte yaşadığı kişiden fiziksel şiddete maruz kalan kadın nüfus oranı %35,5'dir. Orta Anadolu Bölgesi %42,8 ile yaşamın herhangi bir döneminde fiziksel şiddete maruz kaldığını belirten kadınların en fazla olduğu bölgedir. Yaşamın herhangi bir döneminde fiziksel şiddete maruz kaldığını belirten kadınların en az olduğu bölge %26,8 ile Doğu Karadeniz bölgesidir.

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi'nin 86 ülkeyi kapsayan verilerine göre, kadınların %70'i fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Yaşları 15 ila 44 arasında değişen kadınlara yönelik şiddet; kanser, trafik kazaları, sıtma ve savaşların tamamının neden olduğu ölüm ve sakatlıklardan daha fazla ölüm ve sakatlığa neden olmaktadır (Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, 2012).

### 2.4.3 Cinsiyet Temelli Şiddetin Türleri

CİNSİYET TEMELLİ ŞİDDETİN TÜRLERİ	
Fiziksel şiddet	Yumruklama, tokat atma, vurma, ısırma, çimdikleme, tekmeleme, saç çekme, itip kakma, yakma, boğazını sıkma, bir aletle vurma.
Cinsel şiddet	İstenmeyen cinsel davranışları yapmaya zorlama, istemediği halde cinsel ilişkiye zorlama, cinsel yönelimine bağlı davranışlarını değersizleştirme, istismar etme, cinsel ilişki sırasında güç kullanma.
Psikolojik şiddet	Sevgi/ilgi göstermeme, değer verilen şeyleri ve aile bireylerini aşağılama, sosyal çevresine müdahale etme, topluluk içinde hor görme ve azarlama, bağırma, yetersiz olduğunu söyleme vb. Psikolojik şiddet en yaygın olan şiddet türüdür. Söz ve hareketlerin düzenli ve devamlı olarak korkutmak ve sindirmek amacıyla kullanılmasıyla oluşan şiddet biçimidir. En çok kadınların özgüvenlerini yitmesinde, inandıkları şeylere inançlarını kaybetmelerinde etkisini gösterir. Genellikle aşağılayıcı lakaplar takmak, dış görünüşle dalga geçmek, küfür etmek gibi davranışlarla uygulanır. Esasen aile içi şiddetin büyük bir parçası olsa da genellikle kadınlar arasında yapılan araştırmalarda kadınların bu tip ten şiddeti şiddet olarak görmediği saptanmıştır (Mutlu,2006).
Ekonomik şiddet	Ekonomik özgürlüğü kısıtlama, evin masraflarını karşılamama, kişinin maaşına el koyma, istemediği işte zorla çalıştırma veya çalışmasına engel olma gibi ekonomik kaynakların kadın üzerinde tehdit, yaptırım aracı olarak kullanılması (Mor Çatı, 2017).

### 2.4.4 Cinsiyet Temelli Şiddetin Yaşam Döngüsü

Cinsiyet temelli şiddet türlerine göre ayrılacağı gibi şiddetin türü ve formu mağdurun içinde bulunduğu gelişimsel evreye göre farklılıklar gösterebilmektedir.

Gelişimsel Evre	Şiddetin Türü
Doğum Öncesi	Doğum öncesi cinsiyet seçimi, hamilelik döneminde annenin fiziksel şiddete maruz kalması, cinsel saldırı nedeniyle hamile kalma (özellikle savaş ortamında hamile bırakmak amacıyla tecavüz)

Bebeklik dönemi	Kız çocuğu olarak, duygusal ve fiziksel istismar, sağlık ve beslenme olanaklarından faydalanmanın kısıtlanması.
Çocukluk Dönem	Kadın sünneti, duygusal ve fiziksel istismar, ensest ve cinsel şiddet, beslenme, sağlık ve eğitim olanaklarından faydalanmanın kısıtlanması, fuhuşa zorlanma.
Ergenlik Dönemi	Duygusal ve fiziksel istismar, ensest ve cinsel şiddet, beslenme, sağlık ve eğitim olanaklarının kısıtlanması, fuhuşa zorlanma, işyerinde cinsel saldırı.
Üreme Çağı	Eş tarafından fiziksel ve duygusal istismar, tecavüz, evlilik içi tecavüz, namus cinayeti, iş yerinde cinsel saldırı, başlık parası, berdel, çeyiz şiddeti
Yaşlılık	Dul eş ve yaşlı olarak fiziksel, duygusal ve cinsel şiddete maruz kalma v.b.

#### 2.4.5 Cinsiyet Temelli Şiddetin Sonuçları

Heise (2002) cinsiyete dayalı şiddetin sağlığa etkisini ruhsal ve fiziksel etkiler olarak ikiye ayırmakta bu etkiler araştırmalarla desteklenmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (2002) açıklamalarına göre şiddet deneyimi kadının fiziksel ve ruhsal sağlığının bozulmasında ve sağlık problemlerinde önemli etkilere sahiptir. Şiddetin olası sağlık sonuçları olan yaralanma, depresyon, Travma Sonrası Stres Bozukluğu, intihar girişimi gibi ruhsal problemlerin sıklıkla görülmekte olduğu bu konuda yapılan bütün çalışmalarda belirtilmektedir.

Heise'a (2002) göre kadına yönelik şiddetin, eş şiddetinin, çocuk cinsel istismarının iki önemli sonucu vardır:

- Ölümcül sonuçlar: Cinayet, intihar, anne ölümleri ve AIDS'le bağlantılı ölümler.
- Ölümcül olmayan sonuçlar:
  - a. Fiziksel sağlık (yaralanma, işlev kaybı, kalıcı sakatlıklar, obesite),
  - b. Kronik durumlar (kronik ağrı sendromu, spastik kolit, gastrointestinal bozukluklar, fibromiyalji)
  - c. Ruh sağlığı (TSSB, depresyon, anksiyete, fobi/panik atak, yeme bozuklukları, cinsel işlev bozuklukları)
  - d. Sağlık için olumsuz davranışlar (sigara kullanma, alkol ve madde kullanımı, cinsel risk alma, fiziksel hareketsizlik, aşırı yeme)
  - e. Üreme sağlığı (istenmeyen gebelikler, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, jinekolojik hastalıklar, güvenli olmayan kürtajlar, gebelik komplikasyonları, düşük).

### 2.4.6 Cinsiyet Temelli Şiddetin Ruhsal Etkileri

Cinsiyete yönelik şiddet biçimleri, kadınların sağlığını risk altına soktuğu gibi, aile ve toplum yaşantısına eşit olarak katılma yetilerini zayıflatmaktadır. Şiddetin mağdurların fiziksel ve ruhsal bütünlüğü üzerindeki etkisi, onların insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit yararlanmasını, şiddetten koruma ve uzak tutma becerilerini geliştirmesini de engelleyebilir.

Cinsiyet temelli şiddetin psikolojik etkileri yaşanan şiddetin türüne, süresine, şiddet uygulayanın yakınlığına, şiddete maruz kalan kişinin o sıradaki yaşı ve gelişim dönemine, şiddetten önceki fiziksel-ruhsal sağlığına, sosyal destek sistemlerinin gücüne, savunma ve baş etme mekanizmalarına göre farklılık gösterebilir.

Şiddetin, birey üzerinde hemen veya geç dönemde ortaya çıkabilen duygusal, zihinsel ve bedensel pek çok etkisi olabilmektedir. Travma, bireyin iç dünyasında en temel ihtiyacı olan, güvende olma duygusunu yitirdiğini hissettiren bir durumdur. Şiddete maruz kalan kişi olayın iç dünyasında yarattığı yoğun duygusal etkiler sebebiyle, yaşantısının tüm detaylarını hatırlayamayabileceği gibi, zaman zaman da olayı söze dökmekte zorluklar yaşayabilir. Olanları anlamlandırmakta güçlük çekebilir ve nasıl davranacağını bilemediğinden çaresizlik hissedebilir. Özellikle de travmatik olay, cinsiyet temelli şiddette de olduğu gibi kasıt içeren ve insan eliyle gerçekleştirilmiş nitelikteyse ötekilere duyulan güven zedelenecek, temel dayanak noktalarının kaybedilmesi gibi hisler ağırlıklı olarak yaşanabilir.

Şiddet karşısında, dehşet, kırılma, suçluluk, çaresizlik, tedirginlik, öfke, umutsuzluk, güvensizlik, yetersizlik, yalnızlık ve/ya şüphe gibi hisler çok yoğun bir biçimde yaşanabilir. Şiddete maruz kalan kişilerin bir kısmı, tamamen donuklaşabilir ve hissizleşebilir, bazı mağdurlar sürekli olaya dair konuşmak, bilgi almak ve paylaşmak isterken, bazıları herhangi bir bilgilenmeden uzak durmaya çalışabilirler.

Kadınlar yaşadıkları fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik şiddete rağmen, sosyal nedenlerle ya da şiddet uygulayan kişiyle olan ilişkisinin doğası nedeniyle ilişkinin dışına çıkmakta ve yaşadıkları şiddeti bildirmekte zorlanabilirler. Kadınların yaşadıkları şiddetin yanında kendilerini suçlu, çaresiz ve güçsüz hissetmelerine yol açan ve ilişkinin dışına çıkmasını engelleyen ilişki örüntülerinin bazıları şu şekilde sıralanabilir;

- Çocuklarının kaçırılacağı, gösterilmeyeceği, elinden alınacağı ile ilgili tehditler, çocuklara şiddet uygulanması.
- Kendisinin, çocuklarının, yakınlarının zarar göreceği ile ilgili tehditler.
- Kadını yalnızlaştırmak, maddi ve manevi destek alabileceği kişiler, işyeri vb. ile arasını bozmak, bunlara ulaşımını engellemek.
- Denetlemek; nereye gittiğini, kiminle görüştüğünü, ne yaptığını, ne konuştuğunu yakından takip etmek, korkutmak, huzursuz etmek.
- Kadını küçümsemek, karar mekanizmalarına dahil etmemek, bireysel haklarını yok saymak, kendine ait bir eşyaymış gibi davranmak, toplum içinde küçük düşürmek.

- Sürekli olarak kadını suçlamak, yaşadığı şiddetin sorumlusunun kendisi olduğuna inandırmak.
- Şiddetin “balayı” aşamasını da içeren kafa karıştırıcı döngüsü; gerginliğin tırmanmasının ve şiddetin yaşanmasının ardından erkeğin pişmanlığını dile getirmesi, değişme sözü vermesi.

Kadın açısından cinsiyet temelli şiddetin bildirilmesi zor olduğu gibi, eşin tehdidi, ailelerin baskısı, toplumun kınaması, çocukların düşünülmesi gibi nedenlerle şikayetin geri alınması da mümkündür.

Bireyin yaşamını tehdit eden olaylara maruz kalması veya tanık olması sonucunda travmatik stres oluşur. Travmatik yaşantı bir kez ve kısa süreli olabileceği gibi uzun süren ve tekrarlayıcı da olabilir.

Şiddet öyküsü olan kadınlarda olmayanlara göre daha yüksek oranda psikopatolojiye rastlanmaktadır. Şiddet gören kadınlarda yaygınlığı yüksek olan ruh sağlığı sorunlarının başında TSSB gelmekte olup TSSB tanısına, %30 ile % 84,4 arasında değişen oranlarda belirlenmektedir.

DSM-5 tanımına göre kişi aşağıda belirtildiği şekilde ölüm, ölüm tehdidi, fiili ya da tehdit şeklinde ciddi yaralanma, fiili ya da tehdit şeklinde cinsel şiddete maruz kalmış olmalıdır.

- Doğrudan maruz kalma
- Bizzat tanık olma
- Dolaylı olarak, yakın bir tanıdığıнын veya yakın bir arkadaşının travmaya maruz kaldığını öğrenme (Eğer olay fiili veya tehdit olarak ölüm içeriyorsa, şiddet veya kaza sonucu gerçekleşmiş olmalı).

Genellikle profesyonel görevleri sırasında tekrarlı veya yoğun şekilde olayın/olayların incitici detaylarına dolaylı olarak maruz kalma, (örneğin, ilk müdahalede bulunan, parçalanmış vücut parçalarını toplayan, çocuk istismarının detaylarına tekrarlı şekilde maruz kalan profesyoneller). Bu, dolaylı olarak, profesyonel olmayan şekilde elektronik medya, televizyon, filmler, veya resimler yoluyla maruz kalmayı içermez (APA, 2013).

DSM-5 ölçütlerine göre travma yaşayan bireylerde şu belirtiler görülmektedir;

- İstem dışı travmatik olayların yeniden deneyimlenmesi; kişinin olayla ilgili tekrarlanan anıları olabilir ve kabuslar görebilir. Ayrıca olayı hatırlatıcı uyarlardan yüksek miktarda rahatsızlık duyar. Örneğin savaş ortamını hatırlatan bir uçak veya helikopter sesi, tecavüz ortamını hatırlatan karanlık gibi durumlarda kişi rahatsızlık hissedebilir.
- Olayla ilgili uyarılardan kaçınma; travmatik olayı hatırlatıcı her şeyden kaçınma söz konusu olabilir. Örneğin canlı canlı toprağa gömülen bir depremzedenin kapalı alanlara karşı korkusu oluşmuş ve bu alanlardan kaçınmıştır.

- Travma sonrası diğer duygudurum ve bilişsel değişimler; bu grup altında olayın bazı önemli yerlerinin hatırlanmaması, olaya dair kendini ya da bir başkasını suçlu görme ve diğer insanlardan uzaklaşma yer alır.
- Artan uyarılmışlık ve tepkisellik belirtileri; bu belirtiler arasında; sinirlilik hali, saldırgan davranışlar, kendine zarar verici davranışlar, uykuya dalmada ve uyanık kalma da zorluklar, aşırı tetikte olma hali yer alır.

Cinsel saldırıya uğramış kadınlarla yapılan bir çalışmada mağdurların büyük bir kısmında TSSB belirtileri görüldüğü belirtilerek, olası belirtilerin görülme sıklıkları ortaya konmuştur (Sezgin ve Haznedaroğlu 2013). Buna göre cinsel saldırıya uğramış kadınların tamamına yakını gün içinde farklı sıklıklarda istemediği halde travmatik olayla ilgili rahatsız edici düşünce veya görüntülerin aklına geldiğini (%96.1), travmatik olayı hatırlatan aktivitelerden, insanlardan veya yerlerden kaçınmaya çalıştığını (%95.9), travmatik olayı hatırlatan durumlarda bir çok duyguyu birden yaşadığını (%95.9), travmatik olayı hatırlatan durumlarda bedensel tepkilerinin olduğunu (%92.2), travmatik olay hakkında düşünmek istemediğini, konuşmamaya, hissetmemeye çabaladığını, uykuya dalma veya sürdürme güçlüğü çektiğini (%88.2), dikkatini toplamakta güçlük çektiğini (%86.3), aşırı gerginlik veya öfke nöbetleri yaşadığını, yerinden fırladığını ve irkildiğini, sürekli tetikte olduğunu (%82.4), önemli aktivitelerle ilgilenmediğini veya daha seyrek katıldığını, çevresindeki kişilere mesafeli olduğunu veya onlardan uzaklaştığını (%78.4) belirtmiştir. Yine kadınların yarısından fazlası hoş ve eğlence yaşamı ile ilgili, ailesi ile ilişkilerinde (%74.5), cinsel yaşamında (%72.5), duygusal bir donukluk yaşadığını, geleceğe ilişkin planları hiç olmayacak hissi yaşadığı veya umutsuzluğa kapıldığını (% 70.6), travmatik yaşantı ile ilgili rüyalar veya kabuslar gördüğünü (%67.3), sanki travmatik olay yeniden oluyor gibi hissettiğini veya davrandığını (% 55.1) belirtmiştir. Yine aynı çalışmada, kadınların %68.6'sı evle ilgili, %62.7'si arkadaş, dostlarla ilişkilerinde, %54.9'u işle ilgili, %49'u okul veya eğitim hayatında, ve son olarak %80.4'u yaşamdan aldığı genel doyumda işlev kaybına uğradığını dile getirmiştir.

Süregelen travmatik deneyimlerde, yani yaşamsal ya da ruhsal bütünlüğe yönelik tehdit son bulmuyorsa, hem travmadan doğrudan etkilenenlerde hem de toplumsal zeminde onarılması çok daha güç yaralar açar (Çopur ve Gencer, 2015). Şiddet, kadının öz benliğine zarar vermektedir. Öz benliği zedelenen kadınlarda ise depresyon, yüksek düzeyde kaygı, intihar düşünceleri, psikosomatik hastalıklar ve TSSB sıklıkla görülebilmektedir.

Aile içi şiddete maruz kalmış kadınlar arasında ruhsal hastalıkların yaygınlığı ve eşi tarafından şiddete maruz kalmış kadınların ruh sağlığı açısından risk altında olduğu literatürde sıklıkla bildirilmiştir. Çalışmalar, şiddet görmüş kadınların %63.8'inin TSSB, %47.6'sının depresyon, %18.5'inin alkolün kötüye kullanımı, %17.9'unun intihar riski, %8.9'unda maddenin kötüye kullanımı gibi sorunları ağırlıklı olarak yaşadıklarını belirtmiştir (Golding, 1999).

Ensest mağdurlarının ergenlik, cinsellik ve evlilik konuları başta olmak üzere farklı alanlarda çok sayıda sorunu yetişkinliğine taşıdığı bilinmektedir. Olayı tam olarak anlamlandıramayan ve hatırlayamayan çocuklarda bile cinsel dürtülerin uyandığı yaşlarda kendi bedenine ve cinselliğe yönelik tepkiler oluşabilmektedir (Çavlin ve ark. 2009).

Saldırgan, şiddete maruz kalan kişinin tanıdığı bir kişi ise tanımadığı birinin saldırısından daha fazla etkileyebilir. Bir yabancıdan saldırısı şiddet mağdurunun güven sistemini doğrudan etkileyebilir, bir yabancıdan tehlike gelebileceği düşünülür. Mağdur hoşlandığı ve güvendiği biri tarafından tecavüze uğradığında ise kendini daha fazla suçlayabilir. Cinsel saldırının etkileri ile ilgili uzun süreli çalışmalarda olumsuz etkilerinin aylar veya yıllar sürebildiği ortaya çıkmıştır.

## Sonuç ve Öneriler

Cinsiyete dayalı şiddet önlenabilir şiddettir. Kadına yönelik şiddet, şiddete uğrayan kadına, şiddete tanık olan aile bireylerine ve topluma etkileri açısından mutlaka önlenmelidir. Cinsiyet eşitliğinin sağlanması kadına yönelik şiddetin önlenmesinde önemli rol oynar. Cinsiyet eşitliği yasalar ve politikalarda kadına eşit muamele, ailede, toplumda kaynaklara ulaşma eşitliği şeklinde açıklanmaktadır. Cinsiyete dayalı şiddet eylemlerinin sonuçları, kadınların ikincil konumlarının sürmesinde etkili olmakta, eğitim, iş imkanlarının, siyasete katılım oranlarının düşük düzeylerde kalmasına, sağlık sorunlarına ve kadın ölümlerinin artmasına katkıda bulunmaktadır. Bunlardan dolayı kadına yönelik şiddetin önlenmesinde cinsiyet eşitliği konusu önemli bir yer tutmaktadır. Cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesi ve müdahale cinsiyet eşitsizliğini geliştiren inanç ve kültürel normların değişmesi ile olabilir.

Cinsiyet eşitliği sağlayan yasalar ve politikalar, ulusal ve uluslararası yasal çerçeveler kadına yönelik şiddetin önlenmesinde önemli rol oynar. Şiddeti uygulayanın cezalandırılması, şiddet mağdurlarının adalet duygusunu onardığı için fazlasıyla önem kazanmakta, bu konu mağdurlarla çalışmanın önemini artırmaktadır. Özenle yapılan görüşmeler hem adalet sistemine katkıda bulunacak, hem de mağdurların yaşadığı zorlukların hafiflemesine, toplumun bu gibi durumlardan daha az zarar görmesine neden olacaktır. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi için, psikososyal destekler yeterli değildir. Yasal düzenlemelerin yapılması, travma merkezlerinin kurulması, yasaların uygulanmasında adli tıptan, sosyal hizmetlere, polis teşkilatından yargı mekanizmasına ve sivil toplumlara kadar herkese görev düşmekte ve bu disiplinlerin birbirleriyle etkileşim içinde çalışması gerekmektedir.

## KAYNAKLAR

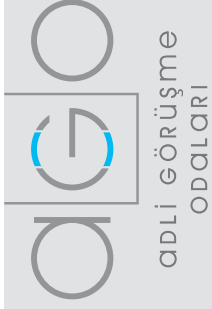
- Azar, Sandra T., and Beth R. Siegel, 'Behavioral treatment of child abuse: A developmental perspective' Behavior Modification, vol. 14, no.3, 1990, ss. 279-300.
- Bagley, Christopher, and Genuis M., 'Abused to abuser: Mental health and behavioral sequels of child sexual abuse in a community sample of young adult males', Unpublished manuscript, 1992.
- Belsky, Jay, 'Etiology of child maltreatment: A developmental-ecological analysis', Psychological bulletin, vol.114, no.3, 1993, ss.413-434.
- Berkowitz C.D., 'Domestic violence: a pediatric concern'. Pediatr Rev., vol. 25, 2004, ss. 306-311.
- Beyazova U, Şahin F., 'Çocuk istismarı ve ihmaline yaklaşımda hastane çocuk koruma birimleri'. Türk Ped Arş. 42 Özel Sayı, 2007, ss. 16-18
- Brown J, Cohen P, Johnson JG ve ark., 'A longitudinal analysis of risk factors for child maltreatment: Findings of a 17-year prospective study of officially recorded and self-reported child abuse and neglect'. Child Abuse Negl; vol. 22, 1998, ss.1065-1078.
- Chu J.A., 'The revictimization of adult women with histories of childhood abuse'. J Psychot-her Pract Res, vol.1, 1992, ss. 259-269.
- Cicchetti D, Rogosch F.A., Toth S.L., 'Fostering secure attachment in infants in maltreating families through preventive interventions'. Dev Psychopathol, vol. 18, 2006, ss. 623-649.
- Cooper I, Cormier B.M., 'Inter-generational transmission of incest'. The Canadian Journal of Psychiatry/La Revue canadienne de psychiatrie, 1982.
- Devrimci Özgüven H, Soykan Ç, Yazar H., 'Bir Yasak-Sevi Olgusuna Yaklaşım ve Karşılaşılan Güçlükler', Türk Psikiyatri Dergisi, vol.14, 2003, ss. 311-318.
- Erickson M.F., Egeland B., 'Child neglect'. In JEB Myers et al (Eds.) The ASPAC handbook on child maltreatment. Thousand Oaks: Sage Publications, 2002.
- Everstine D.S., Everstine L., 'Assessment of the trauma'. Sexual Trauma in Children and Adolescents içinde, bölüm 2, New York: Brunner/ Mazel, 1989, ss.12-33.
- Evinç Ş.G., Foto Özdemir D., Ergenlerde İstismar ve İhmal'. Ergen ve Riskler Kitabı içinde, Derman O., Kambur NÖ., Tekgül N. (Ed.), ÇİDEM, İzmir 2014, ss.30-37.
- Ferguson D.W., Horwood L.J., 'Resilience to childhood adversity: Results of a 21-year study' In SS Luthar (Ed.), Resilience and Vulnerability: Adaptation in the Context of Childhood Adversities. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, ss. 130-155.
- Fergusson D.M., Horwood L.J., Lynskey M.T., 'Childhood sexual abuse, adolescent sexual behaviors and sexual revictimization'. Child Abuse Negl, vol. 21, 1997, ss.789 - 803.
- Finkelhor D., 'Sex abuse and sexual health in children: current dilemmas for the pediatrician'. Schweizerische medizinische Wochenschrift vol.124, no.51-52, 1994, ss. 2320-2330.



- Finkelhor D., Baron L., 'Risk factors for sexual child abuse'. J interpersonal Violence, vol.1, 1986, ss. 43-71.
- Finkelhor D., Browne A., 'The traumatic impact of child sexual abuse: A conceptualization'. American Journal of orthopsychiatry, vol.55, no.4, 1985, s. 530.
- Foto Özdemir D., 'Cinsel İstismarın Ruhsal Bulguları. Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri İçin Başvuru Kitabı "İhmal ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım" içinde, 2011, ss. 134-139.
- Foto Özdemir D., 'İstismar ve İhmal'. Bebek Ruh Sağlığı (0-4 Yaş) Temel Kitabı içinde, Karabekiroğlu K (Ed), Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Yayınları 6, Hekimler Yayın Birliği, Ankara 2012, Bölüm 4, ss. 204-217.
- Glaser D., 'Child abuse and neglect and the brain: A review'. J Child Psychol Psychiatry, vol. 41, 2000, ss.97-116.
- Gökler B, Foto Özdemir D., 'Çocuk İhmal ve İstismarında Bir Risk Etmeni Olarak Aile'. Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri İçin Başvuru Kitabı "İhmal ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım" içinde, 2011, ss. 134-139.
- Green A.H., 'Child sexual abuse and incest'. Lewis M (Ed), Child and Adolescent Psychiatry-A Comprehensive Textbook, Williams and Wilkins, 1996, ss. 1041 – 1048.
- Helen Wu Z, Berenson A.B., Wiemann C.M., 'A profile of adolescent females with a history of sexual assault in Texas: Familial environment, risk behaviors and health status'. J Pediatr Adolesc Gynecol, vol.16, 2003, ss.207-216.
- Imber-Black E., 'The Secret Life of Families'. New York: Bantam Books. 1998
- Kalaycı B.M., Foto Özdemir D., 'Görünenin Ardındaki Tehlikeli Sır: Bir Ensest Olgusu'. Olgu Kitabı: 25 Olgu 25 Çözümleme içinde, İnal Emiroğlu N (Ed), Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Yayınları, İzmir, 2016, ss. 187-213.
- Kaplow J.B., Widom C.S., 'Age of onset of child maltreatment predicts long-term mental health outcomes'. J Abnorm Psychol vol. 116, 2007, ss.176-187.
- Kaufman I, Peck A.L, Tagiuri C.K., 'The family constellation and overt incestuous relations between father and daughter'. American Journal of Orthopsychiatry vol.24, no.2, 1954, ss. 266-279.
- Larrieu J.A., Zeanah C.H., 'Treating parent-infant relationships in the context of maltreatment: An integrated systems approach'. Treating Parent- Infant Relationship problems-Strategies for Interventions içinde. Sameroff AJ, McDonough SC, Rosenblum KL (Ed), New York: Guilford Press, 2004, ss. 243-267.
- Leiberman A.F., Van Horn P., 'Don't Hit My Mommy!' A Manual for 2000, Child-Parent Psychotherapy with Young Witnesses of Family Violence. Washington DC: Zero to Three Press, 2000.
- Mares S., Graeff-Martins A.S., 'The clinical assessment of infants, preschoolers and their families'. In Rey JM (ed). IACAPAP e-Textbook of Child and Adolescent Mental Health. Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions 2012.

- Maughan A., Cicchetti D., 'Impact of child maltreatment and interadult violence on children's emotion regulation abilities and socioemotional adjustment'. *Child Development* vol.73, 2002, ss.1525-1542.
- McDonald K.C., 'Child Abuse: Approach and management'. *Am Acad Family Physic*, vol. 75, 2007, ss. 221-228.
- Meiselman K.C., 'Incest: A Psychological Study Of Causes And Effects With Treatment Recommendations'. *Jossey-Bass*.1978.
- Nemeroff C.B., 'Neurobiological consequences of childhood trauma'. *J Clin Psychiat* vol.65, 2004, ss. 18-28.
- Odağ C., 'Kimlik Örselenme (Travma)', *Nevrozlar 2*, İzmir, HOPPV,2001, ss.143 -155.
- O'Keefe M., 'Predictors of child abuse in maritally violent families'. *J Interpersonal Violence*, vol.10, 1995, ss.3-25.
- Osofsky J., 'Young Children and Trauma: Intervention and Treatment'. *New York: Guildford Press*. 2004.
- Perry B.D., 'Sexual Abuse of Infants'. *Trauma, Violence, & Abuse* vol.1, no.3, 2000, ss.294-296.
- Pollack S.D., Cichetti D., Hornung K. ve ark., 'Recognising emotion in faces; developmental effects of child abuse and neglect'. *Dev Psychol* vol.36, 2000, ss.679-688.
- Russell D.E., 'The Secret Trauma - Incest in the Lives of Girls and Women'. *New York, NY: Basic Books, Inc., Publishers*, 1986.
- Sefa, B., 'Erken çocukluk dönemi cinsel istismarının psikodinamik oyun terapisi ile teşhisi ve tedavi edilmesi" "*Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*", vol.29, no.3, 2008, ss. 131-144.
- Seto M.C., Babchishin K.M., Pullman L.E., McPhail I.V., 'The puzzle of intrafamilial child sexual abuse: a meta-analysis comparing intrafamilial and extrafamilial offenders with child victims'. *Clin Psychol Rev* von.39, 2015, ss. 42-57.
- Stacey W.A., Anson S., 'The Family Secret: Domestic Violence in America'. *Boston: Beacon Press*, 1983.
- Stith S.M., Liu T., Davies L.C. ve ark., 'Risk factors in child malreatment: A meta-analytic review of the literature'. *Aggression and Violent Behavior* vol.14, 2009; ss. 13-29.
- Swanson L., Biaggio M.K., 'Therapeutic perspectives on father-daughter incest'. *Am J Psychiatry* vol.142. 1985, ss. 667-674.
- Taner Y., Gökler B., 'Çocuk İstismarı ve İhmali: Psikiyatrik Yönleri'*Hacettepe Tıp Dergisi* vol. 35, no:2, 2004, s. 82-86
- Trocme N., Fallon B., MacLaurin B. ve ark., 'Canadian incidence study of reported child abuse and neglect-2003: Major findings'. *Minister of Public Works and Government Services Canada*, 2005.

- US Department of Health and Human Services, Administration on Children, Youth, and Families. 2007. Child maltreatment 2005. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- White H., Widom C., 'Intimate partner violence among abused and neglected children in young adulthood: The mediating effects of early aggression, antisocial personality, hostility and alcohol problems'. *Aggressive Behav* vol.29, 2003, ss. 332-345.
- Widom C.S., 'Understanding the consequences of childhood victimization'. In RM Reece (Ed), *Treatment of child abuse: Common ground for mental health, medical, and legal practitioners*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.Vol. 17, 2000, ss. 339-361.
- Williams L.M., Finkelhor D., 'Paternal caregiving and incest: Test of a biosocial model'. *American Journal of Orthopsychiatry* vol.65, no.1, 1995, s. 101.
- Wolfe D.A., 'A developmental perspective of the abused child'. *Child Abuse: Implications for Child Development and Psychopathology içinde*, 2nd ed., London, 1999. S.35-57
- World Health Organization. Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, 29-31 March 1999, WHO, Geneva. Geneva: Author.
- Wu S.S., Ma C.X., Carter R.L. ve ark., 'Risk factors for infant maltreatment: a population-based study'. *Child Abuse Negl* vol.28. no.12, 2004, ss.1253-64.
- [www.bilgipdr.com/2911-post1.html](http://www.bilgipdr.com/2911-post1.html) erişim tarihi 01.07.2011
- Yalın A., Oral N., Güleç N., Keser Ü., 'Kadına Yönelik Aile içi Şiddet- Mağdurla ve Faille Görüşme Teknikleri' T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü. 2008
- Barut Y., Çayıroğlu M.K., Çelik C., Hoşoğlu R., 'Engelli Öğrencilerin ihmal ve İstismar Düzeyleri'. 2009



# 3.

## ADLİ GÖRÜŞME

## 3.1 ADLI GÖRÜŞMELERE GENEL BAKIŞ

### 3.1.1 Adli Görüşmenin Önemi

Şiddet olgularında adli süreçte delil niteliği taşıyabilecek veriler mağdur ifadesinin yanı sıra biyolojik, fiziksel ve ruhsal bulgulardan ve tanık ifadelerinden oluşur. Ancak, şiddet olgularının büyük bir bölümünde fiziksel bulgulara rastlanmamaktadır. Biyolojik delillerin toplanmasında ilk 72 saat kritik önem taşımaktadır. Ancak uygun tıbbi kitler kullanılarak ilk 72 saatte yapılan incelemelerde bile biyolojik delile rastlama oranı %34'tür. Yapılan diğer çalışmalar ise, cinsel saldırı olgularının sadece %6 ile %30 arasında değişen bir kısmında fiziksel delillere ulaşılabilirdiğini göstermektedir (Heger ve ark. 2002; Faller, 1996). Çocuklarda ise; çocuklara yönelik cinsel şiddetin genellikle sürtünme, dokunma, dokundurtma tarzında olması, travmatik yaşantının çocuk tarafından gizlenmesi ve olaydan hemen sonra erken dönemde açığa çıkmaması ve çocukluk döneminde travmaya bağlı lezyonların daha hızlı iyileşmesi delil niteliği taşıyabilecek bulguların olmamasına ya da kaybolmasına neden olmaktadır. Ülkemizde yapılan bir çalışmada araştırmaya alınan çocuklar arasında cinsel istismara uğradığı belirlenen çocukların tamamına yakınının temas içeren cinsel istismara maruz kaldığı ve tanımlanan istismar davranışlarından anal sürtünmenin erkek çocuklarda, dokunma-okşama ve öpmenin kız çocuklarında yüksek oranda saptandığı belirtilmektedir. Bu çalışmada yaş arttıkça çocukların birden çok istismar şekline maruz kaldığı, beden bütünlüğünün bozulduğu ve kız çocuklarında yaş arttıkça vaginal penetrasyon şeklindeki istismarın daha yüksek oranda olduğu bildirilmiştir (Akbaş ve ark. 2009). Cinsel şiddete uğrayan çocukların %80'inde hiçbir fiziksel kanıt rastlanmamaktadır. Bu durum çocuğun ruhsal değerlendirilmesinin ve adli görüşmenin uygun koşullarda ve uzmanlar tarafından yapılmasını elzem kılmaktadır. Türkiye'deki adli istatistikler incelendiğinde 2016 yılında çocuklara yönelik cinsel istismar davalarının %20,9'unun beraat ile sonuçlandığı gözlenmektedir. Beraat kararlarının bu denli yüksek olmasında çocuklara uygun ortam sağlanamaması nedeniyle yeterli ifade vermemelerinin ve delil niteliği taşıyan adli görüşmenin uygun yapılamamasının rolü olabileceği düşünülmelidir.

2000'de Amerika'da yapılan ulusal ölçekli çalışmada 18 yaşından önce cinsel istismara maruz kalmış kadınların %28'inin uğradığı istismarı anlatmadıkları belirlenmiştir.

Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'da (2014) fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalmış kadınların %44'ünün yaşadıkları şiddeti kimseye anlatmadıkları belirlenmiştir. Şiddet mağduru kadınların %39'u, şiddete tanık olan, şiddetten haberdar olan kişilerin kendilerine yardım etmediklerini; %37'sinin de şiddeti ailesine anlattığını ancak sadece %19'unun destek olduğunu belirtmiştir.

Şiddet mağdurunun travmatik deneyimlerine ait ruhsal süreçler uzun süre devam etmekte ve genellikle yaşadıklarını birine anlatmakta zorluk çekmektedirler. Olaydan kendisinin sorumlu tutulacağı, saldırgan tarafından cezalandırılacağı, hatta ailelerine

utanç getirdikleri için yüz üstü bırakılacakları korkusuyla zaman zaman istismarı başkalarına anlatmayı tercih etmemektedirler. Smith ve arkadaşlarının (2000) Amerika'da yaptığı ulusal bir çalışmada 18 yaşından önce nitelikli hal oluşturan cinsel istismara maruz kalmış kadınların %28'inin uğradığı bu istismarı anlatmadıklarını ortaya koymuştur. Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'na (2014) göre evli veya birlikte olduğu erkeklerin fiziksel veya cinsel şiddetine maruz kalmış kadınların %44'ü yaşadıkları şiddeti kimseye anlatamadıklarını belirtmiştir. Başka bir deyişle; şiddete maruz kalmış kadınların yaklaşık yarısı maruz kaldıkları şiddeti ilk kez bu çalışmada yapılan görüşmeler sırasında anlatmıştır. Şiddeti anlatma düzeyindeki farklılık, özellikle eğitimi olmayan ile lise ve üzeri eğitimi olan kadınlar arasında daha belirgindir. Eğitimi olmayan ya da ilkokulu bitirmemiş her 10 kadından yaklaşık 6'sı maruz kaldığı şiddeti hiç kimseye anlatmamıştır. Şiddet mağduru kadınların %39'u ise şiddete tanık olan, şiddetten haberdar olan kişilerden hiçbirinin kendilerine yardım etmediklerini açıklamıştır. Kadınların %37'si şiddeti kendi ailesine anlattığını, ancak sadece %19'u ailesinin kendisine bu konuda destek olduğunu belirtmiştir.

Bildirim ertelenmesi saldırganın mağdur tarafından tanındığı durumlarda daha sık görülmektedir. Özellikle çocuklarda saldırganın çocuğun tanıdığı biri olması kendisine yönelik yapılan davranışın niteliğini anlamasını güçleştirmekte, uygun bir davranış olmadığını fark ettiğinde ise bazen kendisini olayın bir parçası olarak gördüğü için, bazen saldırganın aynı zamanda bağlandığı, sevgi duyduğu kişi olduğu için, bazen de tehdit ve şantajlardan dolayı maruz kaldığı cinsel şiddeti kimseye söyleyememektedir. Şiddetin yol açtığı tüm bu ruhsal dinamikler sonucunda olayın açığa çıkmasında ve bildiriminde meydana gelen gecikmeler de olası fiziksel ve tıbbi delillerin yok olmasına neden olmaktadır.

Cinsel istismar olgularında şiddetin kapalı kapılar arkasında gerçekleşen ve saldırgan tarafından çoğu kez inkar edilen doğası nedeniyle görgü tanıklarının olma ihtimali oldukça azdır. Mağdur saldırganın baskılayıcı tavırları nedeniyle çoğu kez sosyal çevresinden de soyutlanarak yalnızlaştırıldığı için durumu birileriyle paylaşmakta güçlük yaşar. Bu nedenle, soruşturma ve kovuşturma aşamalarında travmatik yaşantının görüşme esnasında çok özenli bir şekilde alınması, yönlendirme ve veri kirliliğinden mümkün olduğu kadar uzak durulması ve bilimsel veriler ışığında güvenilirliğinin değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Adli sürece ışık tutması açısından yapılan adli görüşme usulüne uygun, bu konuda eğitilmiş uzmanlar tarafından yürütüldüğünde mağdurdan elde edilecek bilgiler ve tespit edilen ruhsal bulgular hayati değer taşır.

Adli süreçte mağdurun korunabilmesi için, elde edilen bilgiler ışığında, derin ve ayrıntılı gözlem yapıp bunları detaylı bir şekilde raporlayarak, ilk ruhsal desteği sağlayıp, olası tepkilere karşı sosyal çevreye müdahale ederek doğru makamlara yönlendirme yapabilmek çok önemlidir. Takım çalışmasının ve vaka yönetiminin son derece önemli olduğu kadına yönelik şiddet, aile içi şiddet, cinsel saldırılar gibi cinsiyet temelli şiddete dayalı travma olgularında ve çocuğa yönelik cinsel suçlarda farklı uzmanlık alanlarından pek çok uzmanın bir arada çalıştığı, vaka takibinin daha sağlıklı bir şekilde yürütülebildiği merkezlerin varlığı, mağdurun tekrar travmatize olmasını mümkün olduğunca azaltması açısından da büyük önem taşımaktadır.

### 3.1.2 Adli Görüşmelerin Hukuki Boyutu ve Adli Görüşme Odaları

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 236. maddesi, "Mağdurun tanık olarak dinlenmesi halinde, yemin hariç, tanıklığa ilişkin hükümler uygulanır." şeklinde düzenlenmiş, ayrıca "İşlenen suçun etkisiyle psikolojisi bozulmuş çocuk veya mağdur, bu suça ilişkin soruşturma veya kovuşturmada tanık olarak bir defa dinlenebilir. Maddî gerçeğin ortaya çıkarılması açısından zorunluluk arz eden haller saklıdır." denerek, "Mağdur çocukların veya işlenen suçun etkisiyle psikolojisi bozulmuş olan diğer mağdurun tanık olarak dinlenmesi sırasında psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişi bulundurulur. Bunlar hakkında bilirkişilere ilişkin hükümler uygulanır" denmiştir. Bu durum cinsel şiddet mağdurlarının travmatik deneyimleri göz önünde bulundurulduğunda tekrar travmatizasyonu önlemek açısından önemli bir adımdır ve Mağdur Hakları Daire Başkanlığı kapsamında işlev gören adli görüşme odalarında gerçekleştirilen adli görüşmelerin nitelik açısından önemiyle örtüşmektedir.

### 3.1.3 Adli Görüşme Süreci

Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'na göre (2014) Türkiye genelinde fiziksel ve/ya cinsel şiddete maruz kalmış kadınların büyük bir çoğunluğu (%89) kurum ya da kuruluşlara başvurmamıştır. Çok düşük olan başvurular arasında %7 oranla en fazla polise başvurulduğu görülmektedir. Ancak, polise yapılan başvuruların %41'i polisin başka kurum ve kuruluşlara yönlendirmesiyle, %29'u kadının eşiyle uzlaştırılmasıyla, %2'si tedbir kararı alınmasıyla sonuçlanırken, başvuruların %13'ünde hiçbir şey yapılmadığı belirlenmiştir.

Çocuklara bakıldığında; ABD'de 1997 yılında toplam 3.7 milyon çocuk istismarı olgusu işleme konulduğu ve yaklaşık her 1000 çocuktan 15'inin gerçekliği kesin delillerle tespit edilen istismar yaşantılarına maruz kaldığı tespit edilmiştir. Yine bilinmektedir ki, istismar olgularının ancak çok az bir kısmında resmi bir işlem yapılabilmektedir. Çocukların maruz kaldığı cinsel şiddetin sadece %15-20'sinin resmi kanallara yansıdığı düşünülmektedir. Gizlenen ve açığa çıkma olasılığının bu kadar düşük olduğu bilinen bu olguların fark edildiğinde ve/ya bildirim yapıldığında adli görüşme süreçlerinin çok iyi yürütülmesi ve bu değerlendirme fırsatının en iyi şekilde kullanılması hayati önem taşımaktadır.

Mağdurlar ile yapılan adli amaçlı görüşmelerde ise temel hedef, mağdurun yüksek yararı gözetilerek ve tekrar travmatizasyonlara karşı gerekli önlemler alınarak, doğru görüşme teknikleri ile veri kirliliğine yol açmadan adli sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlemesini sağlayacak maksimum veriye ulaşmaktır. Adli görüşme süreçlerinin uygun yürütülmesini sağlayacak bazı temel ilkeler bu açıdan yol gösterici olmaktadır.

Adli görüşmelerin amacına ulaşabilmesi için, travmanın kırılğan gruplar üzerine etkilerini, şiddetin temel dinamiklerini bilen yetkin/uzman kişiler tarafından gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir.

### Adli Görüşmenin Temel İlkeleri:

Adli görüşmenin uygun yapılması, adli süreci işletebilmek için gerekli bilgilerin uygun biçimde elde edilmesi, görüşme süresinde maksimum bilgiye ulaşabilmek ve eş zamanlı olarak mağdurun ruh sağlığını, korunma, destek ve tedbir gerektiren durumlarını tespit edebilmek, adli makamların gereksinimini karşılarken zarar vermeme ilkesine uyabilmek ve mağdurun yararına yapılması gereken müdahaleleri belirlemek için görüşmede bazı temel ilkeler bildirilmiştir.

Adli görüşmede genel çerçevesiyle ilkeleri gözden geçirirsek; uzman kendi uzmanlık alanındaki bilgi, beceri ve deneyimlerini öncelikli olarak adli sürece yardımcı olmak üzere kullanacağını aklında tutarak görüşmeyi adli yetkililerin ihtiyacına göre planlamalı, görüşmede alınan bilgilerin güvenilirliğinin yüksek olması için görüşme yapılan çocuk, ergen ya da yetişkinin gelişim düzeyine uygun yöntemler kullanarak görüşmeyi sürdürmeli, aynı zamanda görüşme yaptığı kırilgan grubu adli sürecin olumsuz etkilerinden korumalı, önyargısız, objektif, yargılamadan, kişisel görüş, duygu ve düşüncelerinin görüşmenin akışını etkilemesine izin vermeden, güven ilişkisi içinde görüşmeyi sürdürmelidir.

Daha ayrıntılı olarak adli görüşme ilkelerini ele alırsak; adli görüşmenin temel ilkelerinden biri diğer uzman değerlendirmelerinde olduğu gibi az konuşup çok dinlemektir. Bir görüşmede görüşmecinin konuşma oranı görüşme süresinin en fazla %30-50'si oranında olmalıdır. Sürekli olarak soru sormak sadece soruların cevabını almamıza sebep olacağı için göz önünde bulundurmadığımız noktaların atlanmasına sebep olabileceği gibi, yönlendirmelere de neden olabilir. Bu nedenle görüşmeye aşağıda daha detaylı açıklanan görüşmecinin kendisini tanıtmaması, görüşmenin amacı ve sonuçları ile ilgili bilgi vermesiyle başlamalı, sonrasında mağdurun kendisini tanıtacağı genel bilgiler ve serbest anlatım ile devam edilmelidir. Mağdurun serbest öykülenim sırasında sözünü bölmemeye özen göstermek konuşurken olumlu yaklaşmak ve görüştüğümüz kişiyi yargılayıcı söz ve tutumlardan kaçınmak önemlidir. Kapalı uçlu ve tekrarlayan nitelikteki sorular kaçınılması gereken soru türleridir. Ayrıca mağdura kendisini suçlu hissettirecek "neden oldu?, niçin şöyle yapmadın?, neden kaçmadın?" gibi ifadelerden de kaçınılmalıdır.

Görüşme boyunca sözel yönergelerin doğru seçilmesi kadar, görüşmecinin sözel olmayan alanda da etkin iletişim becerilerine sahip olması önemli bir husustur. Konuşurken yüzyüze bakacak şekilde aynı seviyede olmak ve karşısındakine doğru hafifçe eğilmek, mağdur ile gözetlemeci olmayan ancak onun söyledikleriyle ilgilendiğini gösterir şekilde göz teması kurmak, aradaki mesafeyi ne çok uzak ne de çok yakın tutmak, yüz ifadesinin konuşmacının söyledikleriyle tutarlılık göstermesi, yumuşak bir ses tonu ile acele etmeden konuşmak, kafa sallamak, gereğinde gülümsemek vb. yollarla karşımızdaki kişiyi konuşmaya, kendini açmaya cesaretlendirmek uygun iletişim yöntemlerine örnek olabilir.

Mağdurun hakları ve sağlık öncelikleri göz önünde bulundurulduğunda, özellikle klinik tıbbi acil durumlarda, kriz durumlarında (ajite, akut travma, psikiyatrik bozukluk vs.),



önceliğın mağdurun yüksek yararı olduğu da göz önünde bulundurularak mutlaka ruh sağlığı konusunda uzman bir profesyonelin de bulunduğu bir sağlık kuruluşunun yardımına başvurulmalıdır.

### Görüşme Ortamı:

Adli süreç açısından önem taşıdığı kadar mağdur açısından psikolojik ilk yardım özelliği de taşıyan adli görüşmelerde ortam güvenliğinin ve olumluyıcı/destekleyici bir görüşme ortamının sağlanması en önemli koşuldur. Güvenli ortamdan kasıt öncelikle şiddet uygulayan kişinin uzaklaştırıldığı ortamı ifade etmekte olup, şiddet uygulayan kişinin uzaklaştırılmasının onun tercihine bırakılmadan, doğrudan ortamdan uzaklaştırılması için gereken önlemler alınarak gerekli personel görevlendirilmelidir. Güvenli ve destekleyici bir ortamın sağlanamaması durumunda mağdurlar sorunlarını tam olarak ifade edememekte ve sorunun çözümüne yönelik etkin bir hizmet sunulamamaktadır. Adli görüşme odalarında mağdurun mahremiyetinin sağlanabileceği kapalı bir oda olmalı, şiddet uygulayan kişi ortamdan uygun bir gerekçe ile uzaklaştırılmalı, yeterli sayıda ve donanımda güvenlik elemanı bulunmalıdır. Eğer mağdur yanında destek olacak birini istiyorsa buna izin verilmelidir. Mağdur bir kadın ise şiddet uygulayan kişiye konuşulanları anlatabileceği ve annenin bu olumsuz yaşantısından çocuğun etkilenebileceği göz önünde bulundurularak çocukların görüşme sırasında annenin yanında bulundurulmaması esastır. Görüşme odalarında çocukların resim yapabilmeleri için boya kalemleri, kağıt, oyuncak, cinsel istismar vakalarında kullanılmak üzere anatomik resimler, kadına vermek üzere dokümanlar (bilgilendirici broşürler, güvenlik planı, acil durumda ulaşabileceği numaralar, adresler...) bulundurulabilir.

## Adli Görüşme Süreci

### UZMANLAR İÇİN ÜÇ AŞAMA DOKUZ ADIMDA

#### ADLİ GÖRÜŞME SÜRECİ

##### I. AŞAMA: GÖRÜŞMEYE HAZIRLAMA

1. Adım → Görüşmecinin kendini tanıtmayı ve güven ilişkisini başlatma/güçlendirme (ve tüm görüşme sürecinde gözetme/sürdürme)
2. Adım → Adli görüşme sürecine ve sonrasına ilişkin bilgilendirme
3. Adım → Mağdurun kendini tanıtmayı, mağdurla ilgili genel bilgilerin alınması
4. Adım → Mağdura haklarına ve görüşmenin temel kurallarına ilişkin bilgilendirmenin yapılması

##### II. AŞAMA: GÖRÜŞME/SORGULAMA

5. Adım → Serbest anlatımı başlatma ve destekleme
6. Adım → Olaya ilişkin sorgulama (detaylandırıcı, netleştirici sorular)
7. Adım → Koruyucu ve destekleyici tedbirleri belirlemeye yönelik ruhsal durumuna ilişkin görüşme
8. Adım → Yine bu tedbirleri belirlemek için mağdurun sosyo-ekonomik ve çevresel risklerini belirlemeye yönelik görüşme

##### III. AŞAMA: KAPANIŞ

9. Adım → Görüşmeyi olumlu/güvenli bir şekilde sonlandırma

### *Görüşmecinin kendini tanıtmayı ve adli sürece ilişkin bilgilendirme:*

Adli görüşmeci kendisini ve uzmanlık alanını tanıtarak görüşmenin amacına ve daha sonraki adli sürece ilişkin bilgi vermelidir. Görüşme kurallarının mağdura aktarılması dürüstlük ilkesi açısından önem arz etmekle birlikte, mağdurun sürece ilişkin kontrol duygusunu da pekiştirir. Bilgilendirme sırasında görüşmeci mağdura, yanlış anlaşıldığını düşündüğünde görüşmeciyi düzeltmesi konusunda uyarabileceği, anlaşılmayan sorular olduğunda bunu paylaşabileceği, görüşmenin herhangi bir aşamasında kendisini kötü/huzursuz hissederse, görüşmeyi durdurmak istediğini söyleyebileceği dile getirilmelidir. Ayrıca gizliliğin sınırları, görüşmeden elde edilen bilgilerin kimlerle paylaşılacağı da mağdurla net bir şekilde paylaşılmalıdır. Mağdurun eğitim düzeyine uygun dil ve seviyede seçilerek, net, anlaşılır ve açık bir bilgilendirme yapılmalıdır.

### *Öykü Alımı:*

Mağdurun kendini tanıtmayı, yaş, eğitim, medeni durum, çocuk bilgisi, çalışıp çalışmadığı, yaşadığı yer, kim/kimlerle yaşadığı, ebeveyni ve kardeşleriyle ilgili bilgiler şeklinde genel bilgi alındıktan sonra, olaya ait bilgiler alınmaya başlanabilir.

### *Şiddet Öyküsü:*

Mağdurun şiddet kavramından ne anladığı, ilk şiddetin ne zaman ve nerede başladığı, ilk olayın bir tartışma üzerine mi yoksa durduk yere mi yaşandığı, şimdiye kadar ne tür şiddetlere maruz kaldığının (fiziksel şiddet, cinsel şiddet, duygusal şiddet, ekonomik şiddet, sosyal şiddet), şiddetin ortaya çıkmasına neden olan durumların neler olduğu, şiddet sonrası şiddete maruz kalan mağdurun davranışları, şiddet sonrası şiddet uygulayan kişinin tutumu, ne sıklıkta ve yoğunlukta şiddet gördüğü, en son ne zaman şiddet gördüğü, şiddetin mağdur ve çevresidekiler üzerinde oluşturduğu etkiler ve hayatın akışını nasıl etkilediği, eğer tekrarlayıcı nitelikteyse şiddete maruz kalan çocuk ve/ya kadının şiddetten öncesinde kurtulamama / anlatmama nedenlerinin, şiddet nedeni ile daha önce adli mercilere veya sağlık kuruluşuna başvurup başvurmadığının öğrenilmesi gerekmektedir.

Şiddet eylemi sırasında yaralanma öyküsü, varsa daha öncesinde bu konuyla ilgili sağlık birimlerine başvurup başvurmadığı, tedavi görüp görmediği, şiddet eylemine bağlı olarak düşük öyküsü olup olmadığı sorgulanmalı, eğer şiddet eylemi cinsel saldırı içeriyorsa, gebelik ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

### *Saldırgana İlişkin Bilgiler:*

Eğer şiddetin uygulayıcısı tanıdık biri ise; saldırgan ile mağdurun ilişki öyküsü: Ne zaman, ne şekilde tanıştıkları, evlenmeden önce ne kadar süre birlikte oldukları, ne zaman evlenmeye karar verdikleri, evlilikleri veya birliktelikleri süresince nerede yaşadıkları, çocukları olup olmadığı ve çocuklarına dair yaş, cinsiyet bilgileri, evlilikleri, ilişkileri boyunca birlikte gerçekleştirdikleri aktiviteler, sosyal ilişkilerde kısıtlayıcı bir tutum yaşayıp yaşamadıklarına ilişkin bilgiler alınmalıdır. Saldırganın gündelik hayatını, arkadaşları ve ailesiyle ilişkilerini, iş/okul durumunu, mesleğini, şu an ikamet etmekte olduğu yer (mağdur ile aynı evi paylaşıp paylaşmadığı), ilgi alanlarını, madde kullanımını ve geçmiş psikiyatrik öyküsü, eğer mevcut ise tedavi alıp almadığı, reçeteli ilaç kullanıp kullanmadığına ilişkin bilgiler alınmalıdır. Ayrıca saldırganın geçmiş suç öyküsü olup olmadığı, toplumsal normlara uyum sağlamakta güçlük çekip çekmediği, düzenli bir iş geçmişinin olup olmadığı değerlendirilmelidir.

### **3.1.4 Ruhsal Bulguların Değerlendirilmesi**

Adli sürece şekil veren en önemli verilerden biri de mağdurun ruhsal bulgularına ilişkin değerlendirmelerdir. Temel olarak Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) belirtileri olan, travmatik olayların yeniden deneyimlenmesi; kişinin olayla ilgili tekrarlanan anılar ve kabusların, olayı hatırlatıcı uyaranlardan yüksek miktarda rahatsızlık duyma, olayla ilgili uyaranlardan kaçınma, olayın bazı önemli yerlerinin hatırlanmaması, olaya dair kendini ya da bir başkasını suçlu görme ve diğer insanlardan uzaklaşma, artan uyarılmışlık ve tepkisellik belirtileri; bu belirtiler arasında; sinirlilik hali, saldırgan davranışlar, kendine zarar verici davranışlar, uykuya dalmada ve uyanık kalmada zorluklar, aşırı tetikte olma hali yer alıp almadığı incelenmelidir. Bunun yanı sıra, yeme ve uyku

düzenindeki değişimler, dikkat sorunları, kendine zarar verici davranışlar ve intihar düşüncesinin varlığı da gözden geçirilmelidir.

Mağdurlar ile yapılan adli amaçlı görüşmeler sırasında sözel bildirimlerin yanı sıra görüşmecinin gözlemleyebileceği ve nasıl başa çıkması gerektiğine ilişkin önlem alması gereken pek çok ruhsal tepkiyle karşılaşmak mümkündür. Bu tepkiler konusunda bilgi sahibi olmak bunun travmatik deneyim sonucunda gözlemlenebilecek doğal tepkiler olduğunu bilmek hem zaman zaman yanlış yere mağdurun verdiği bilgileri tutarsızlık olarak yorumlamaktan kaçınmamızı hem de görüşme esnasında bizde açığa çıkabilecek karşı aktarım süreçlerine karşı içgörü sahibi olmamızı sağlar. Travmatik deneyimi anlatmak kolay olmadığından, mağdurun “en kötüsü” olarak gördüğü olay ifade eden son açıklanır. İlk başta verilen bilgi hemen arkasından inkar edilebilir. Mağduru sessiz kalmaya iten, tehdit ve telkinler ya da onun hakkında ne düşüneceğinizdir. Görüşmeciyi sadistik, gözetleyici bir motivasyon atfedilebilir. Gizliliğinin korunacağına karşı güven-sizliğini dile getirebilir.

Görüşmeciyi benzer deneyime sahip olmadığı için suçlayabilir, öfkelenebilir ve görüşmeci tarafından anlaşılamayacağını dile getirebilir. Bazı olgularda ise, görüşmeciye aşırı güven ve bağlılık sergileyebilir, bu durumda yerine getirilemeyecek sözler vermenin mağdurun ileride daha büyük hayal kırıklığına uğramasına neden olacağı unutulmamalıdır. Yaşadıklarından dolayı utanç duyabilir ve kendini sorumlu hissedebilir. Görüşme esnasında travmatik deneyimin yeniden yaşantılanması sonucunda duygulanımında ani değişiklikler ortaya çıkabilir ve ağlama krizleri yaşayabilir. Travma reaksiyonuna bağlı olarak hatırlamada güçlükleri yaşanabilir. Duygulanımın çok yoğun olduğu zamanlarda mağduru sıkboğaz etmemek, gerekli görüldüğünde, ara vermek isteyip istemediğini sormak doğru olacaktır.

Görüşmeler sırasında empatik yaklaşım, travma yaşamış bireyle güven ilişkisinin kurularak işbirliğinin sağlanması ve bu sayede adli süreç açısından da maksimum bilginin edinilebilmesi için oldukça önemlidir. Görüşmeler adli açıdan önem taşıdığı kadar psikolojik ilkyardım niteliği de taşımaktadır.

### 3.1.5 Risk Analizi

Adli görüşmelerin en önemli unsurlarından biri de görüşme yapılacak kişinin güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu nedenle, mevcut öykünün alınmasının yanı sıra gelecekte karşılaşılabilecek olumsuz durumlara yönelik risk analizinin yapılması da oldukça önemlidir. Bu değerlendirme kapsamında, saldırganın olaya ilişkin tutumları, saldırganın sahip olduğu bir ateşli silahın olup olmadığı, çocukların varlığı, mağdurun konuya ilişkin kaygıları, saldırganın ısrarlı bir şekilde görüşme talebini dile getirmesi, mağduru sürekli telefonla arama ve/ya mesaj atma, kapiya dayanma, varsa çocukları aracılığıyla haber almaya çalışma, yakınlarından haber almaya çalışma gibi istismarcı takipçi davranışların bulunup bulunmadığı değerlendirilmelidir.

Cinsel şiddet mağduru çocuk olduğu zaman risklerin belirlenmesinde çocuğun çevresel koşulları, ailesel özellikleri, ebeveynin becerileri ve çocuğun bireysel zorlukları

birlikte değerlendirilmeli, çocuk için güvenli ortamın düzenlenmesi öncelikli olmaktadır. Özellikle aile içi cinsel şiddete maruz kalan çocukların risklerinin değerlendirilmesi, istismarcı olmayan ebeveynin ebeveynlik becerilerinin ve bu süreçte ihmalinin olup olmadığının, bundan sonra ki süreçte koruma, ruhsal destek ve tedaviyi sürdürme becerisinin dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir.

### Görüşmelerin Raporlanması

Raporlama mağdurdan alınan tüm bilgilerin anlatılan sırayla, görüşmenin aktarılması (saldırgan ve mağdura, ilişki geçmişine ilişkin bilgiler), şiddet öyküsünün aktarılması, görüşmecinin mağdurun genel görünümü, duygulanımına ilişkin gözlemlerini aktarması, travmanın mağdurun ruh sağlığı üzerindeki etkilerinin aktarılması şeklinde raporda yer alması, görüş ve tedbir ve tedavi gibi önerilerin sunulmasıyla tamamlanmalıdır.

*Özetle görüşmede dikkat edilecekler hususlar şu şekilde sıralanabilir;*

- a. Görüşme ortamının hem görüşen hem görüşmeci için güvenli olması, mağdurun rahat edebileceği bir ortamın yaratılması, çocukların resim yapabilmesi için kağıt, boya kalemleri, anatomik resimler ve oyuncakların, odada gereğinde kullanılmak üzere su ve mendil bulundurulması, ve özellikle görüşmenin bölünmemesi için odaya giriş çıkışların, telefonla aranmanın engellenerek mahremiyetin sağlanması.
- b. Görüşmenin mağdurun ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi, serbest anlatıma izin verilmesi, dikkatli ve özenli olunması, mağdurun anlatımından sonra, ihtiyaç duyulan sorular ve anlaşılmayan konularla ilgili mağdurun ifade ettiği dil kullanılarak bilgi edinilmesi ve cinsiyete duyarlı bir bakışla görüşmenin yapılması.
- c. Görüşme dilinin mağdurun ana dilinde yapılmasına özen gösterilmesi, ihtiyaç halinde tercüman kullanılması.
- d. Görüşmede yargılayıcı, sorgulayıcı, mağdurun otonomisine izin vermeyecek şekilde bir yaklaşımda bulunulmaması,
- e. Sorulan soruların yönlendirici olmayan açık uçlu sorular şeklinde sorulması,
- f. Sözsüz iletişime özen gösterilmesi, görüşmecinin ön yargılarına, ahlaki, kültürel, dini, etnik, değerlerinden etkilenmeden görüşmenin yönetilmesi ama aynı zamanda mağdurun bu değerlerine saygılı ve özenli olunması.
- g. Görüşmenin önceden planlanıp, ruhsal travmalar konusunda yeterli bilgi ve beceri edinilmesi, travma olgularıyla çalışırken görüşme planı yapılmalı ve karşılaşılabilecek konulara hazırlıklı olunması gerekmektedir.

## 3.2 KIRILGAN GRUPLARDA ADLİ GÖRÜŞME

### 3.2.1 Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci

Görüşme yapılan tüm kırılğan gruplar için, adli görüşme temel olarak aşağıdaki üç ana aşamayı içermelidir:

- I. **Görüşmeye hazırlama:** Bu aşamada, güven ilişkisi kurma, görüşmecinin kendini ve adli görüşme sürecini tanıtmaya yer almaktadır.
- II. **Sorgulama:** Bu aşamada ise serbest anlatımı başlatma ve destekleme, olaya ilişkin ayrıntılı sorgulama ve koruyucu, destekleyici önlemlerin belirlenmesi yer almaktadır.
- III. **Kapanış**

#### 3.2.1.1 Güven İlişkisi Kurma

Güven ilişkisi, görüşmeci ve görüşme yapılan kişi arasında bir bağ kurmayı sağlar. Görüşme yapılan kişi arasında kurulan iyi bir güven ilişkisinin, görüşme sırasında elde edilen bilginin hem niteliği hem de niceliğini artırıcı bir etkisi vardır. Nitekim, görüşme yapılacak kişiden maksimum bilgi edinilebilmesi için, başına gelen olay ve/ya görüşme süreci ile tetiklenmiş olan kaygısının azaltılması gereklidir. Çünkü insanların sınırlı bir işlem kapasitesi vardır, buradaki amaç, kişinin tüm gücünün mümkün olduğunca çok bilgi aktarmaya yönlendirilmesini sağlamaktır. Görüşmeye hazırlık aşamasında güven ilişkisi kurma özellikle çocuklarla yapılacak adli görüşmelerde önemlidir. Güven ilişkisi, temel kuralların işlenmesine olanak verdiği gibi, görüşme yapılan kişinin gerçek-yalan ayrımı yapıp yapmadığını, kendini ifade ve kavrama becerilerini anlamamızı sağlar. Bu nedenle, güven ilişkisinin görüşme sürecine önemli bir katkısı vardır. Uzmanın görüşme boyunca destekleyici ve kapsayıcı bir tutumu koruması gerekir. Görüşme yapılan kişi kendisini rahat hissettikçe, sunabildiği bilgi de artacaktır. Bu durum, özellikle olayın hassas ve travmatik niteliği olduğunda veya görüşme yapılacak kişi ifade vermesinin sonuçlarından korktuğunda daha fazla önem arz etmektedir. Görüşme yapılacak kişilerin duyduklarını, anladıklarını ve kendilerine inanıldığını hissetmeye ihtiyaçları vardır. Adli görüşme, terapötik bir görüşme biçimi olmamakla birlikte, görüşme yapılacak kişiden ayrıntılı ve doğru bilgi alabilmek için kişinin anlattıklarının işitileceğine, kabul göreceğine ve yargılanmayacağına inandığı güvene dayalı bir ilişki sağlanmalıdır. Bu nedenle, güven ilişkisi kurma, görüşme boyunca devam eden bir özen ve dikkat gerektirir.

Görüşme yapılacak kişiyi görüşmeye hazırlamada güven ilişkisi inşası, aynı zamanda, kişinin iletişim becerilerini, kelime dağarcığını, çocuk ise gelişim düzeyini anlama imkanı verir ve görüşme sırasında uzman tarafından kullanılacak soru stiline, içeriğinin ve görüşmenin temposunun belirlenmesine de hizmet edebilir. Böylece uzman adli görüşme sırasında kullanacağı dili ve soruların karmaşıklığını kişiden aldığı yanıtlara göre düzenleme ve görüşme sürecini buna göre planlama olanağı bulur. Bu nedenle, açık uçlu soruların sıklıkla kullanılarak kişinin serbestçe konuşmaya teşvik edilmesi önem-

lidir. Bu aşamada, kısaca, görüşme yapılan kişinin özelliklerini ve dosyanın niteliğini göz önünde bulundurarak, olayla ilgili olmayan, kişiyi tanımaya yönelik (eğitim, iş, aile yaşamı, vb.), kolayca yanıt verilebilecek bazı nötr sorular sorarak başlamak ve böylelikle olumlu bir duygudurum yaratmak yoluna gidilebilir. Güven inşası mekanik bir soru cevap prosedürü gibi işlememeli; spontanlığın korunmasına çalışılmalıdır.

Özellikle çocuklar ile yapılan görüşmelerde, çocuğun güven kazanabilmesi ve kendini açabilmesi zaman alabilmekte, adli görüşmeci bu noktada kimi zaman direnç ile karşılaşabilmektedir. Çocuğa “Arkadaşım olmak ister misin?” gibi zorlayıcı algılanabilecek veya baskı yaratacak sorular sormaktan kaçınmak gereklidir. Güven ilişkisi kurma aşamasında çocuğa sorulabilecek sorular ve direnç veya kaçınma ile karşılaşılması halinde yapılabilecekler aşağıda diyalogda örneklenmiştir (NICHD, 2014).

## ÇOCUK İLE GÜVEN İLİŞKİSİ KURMA

### Örnek Diyalog

- ▶ Adli görüşmeci, çocuğu daha yakından tanımak istediğini söyler, çocuğun neler yapmaktan hoşlandığını sorar.
- ▶ Çocuğun cevabını bekler, eğer çocuk cevap verirse, “Bunları benimle paylaştığın için teşekkür ederim, seni tanımama çok yardımcı oluyor” şeklinde destekler. Doğrudan 5. adıma geçer.
- ▶ Eğer çocuk cevap vermez veya çok kısa cevap verirse, “Burada ilk kez bir arada bulunduğumuzu biliyorum. Seni gerçekten tanımak istiyorum. Seninle bugün burada konuşabilirsem çok mutlu olacağım” şeklinde yakınlık kurmaya çalışır.
- ▶ Çocuk yine cevap vermez ve kaçınma veya direnç davranışları gösterirse (*göz teması kurmamak gibi*) şu şekilde ilişki kurmaya çalışır.
  - “(Çocuğun adını söyler), gözlerini görebilir miyim?”
  - “(Çocuğun adını söyler), hadi bana daha yakın otur.”
  - “(Çocuğun adını söyler), görüyorum ki sessizsin/ağlıyorsun. Sana yardım edebilmem için bana ne olduğunu anlat.”
  - “(Çocuğun adını söyler), bugün seni dinleyebileceğim için teşekkür ederim. Lütfen başından neler geçtiğini anlat bana.”
- ▶ “(Çocuğun adını söyler), seni biraz daha yakından tanımak istiyorum. Bana okulda, teneffüslerde, okuldan sonra neler yapmaktan hoşlandığından söz etmeni istiyorum” şeklinde tanımayı sürdürür. Cevap için bekler.
- ▶ Eğer çocuk kaçınma ve direnç davranışlarına devam ediyorsa,

Çocuğu, “Duyduğuma göre ..... yapmayı seviyormuşsun, biraz anlatır mısın?” diyerek, ön görüşme sırasında ebeveynlerinden öğrenmiş olduğu çocuğun hoşlandığı şeylerden söz etmeye davet eder.

Farklı bir giysisinden “Görüyorum ki üzerinde ..... var, biraz anlatır mısın?” şeklinde söz eder.

“(Çocuğun adını söyler), sevdiğin bir şeyler çizmek ister misin? Senin için kağıt ve kalemler var burada” diyerek çocuğu resim yapmaya davet edebilir.

► Çocuğun hoşlandığı, yapmaktan zevk aldığı veya başına gelen komik şeylerden biraz daha söz eder. Bu arada TV programlarından veya bilgisayar oyunlarından söz etmekten kaçınır. Bunlardan söz ederken çocuğun duygu ve düşüncelerini dile getirmesine çalışır.

► “(Çocuğun adını söyler), hoşuna giden/yapmayı sevdiğin/komik şeylerden söz ettin. Peki, evde/kreşte/okulda hoşuna gitmeyen/yapmayı sevmediğin/üzücü şeyler var mı?” şeklinde olumsuz yaşantılarını araştırmaya başlar, bu arada olaydan ve olayın geçtiği yerden söz etmekten kaçınır.

► Olumsuz yaşantısını anlatmasını destekler ve bu konuyu herhangi bir yetişkine anlatıp anlatmadığını sorar. Eğer çocuk olumsuz cevap verirse, “Bunu bana anlatır mısın?” şeklinde olayı açmaya çalışır.

► “(Çocuğun adını söyler), bana ..... (olumsuz olay)dan söz ettin ve duygularını paylaştın (eğer yaptıysa). Bunları bana anlattığın için teşekkür ederim. Bana iyi veya kötü her şeyden söz edebileceğini bilmen çok önemli” şeklinde konuşmaya cesaretlendirir.

Güven ilişkisi aşamasında nötr konuların konuşulmasının görece kısa bir sürede tamamlanması önemlidir. Bu aşamanın uzun sürmesi durumunda, görüşme yapılacak kişiler ifade alımına geçmeden önce yorulabilir, bu da ifadenin niteliğini olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, kişilerin görüşmenin amacı hakkında kafasının karışması ve buna bağlı olarak kaygı düzeylerinin artması olasıdır. Eğer görüşme planında nötr konuları uzun bir süre konuşmanın faydalı olacağı düşünülmüşse (Örn. çocuk, öğrenme güçlüğü olan ya da ağır travmatize olmuş kişi ise), bunun görüşme başlamadan önce görüşme yapılacak kişinin hazırlanmasının bir parçası olarak yer alması ve ön görüşme sürecinin daha uzun tutulması önerilir. Görüşme yapılacak kişinin iddia olunan olay ile ilgili ifadeye bir an önce başlama kaygısının olması halinde, nötr konuların konuşulması, güven ilişkisi aşamasını gereksiz yere uzatıp kaygı düzeyini arttırarak ters etki yaratacaktır. Güven ilişkisi, görüşmenin ilk aşaması ile sınırlı görülmemelidir. Temel olarak, görüşmeciy görüşme yapılacak kişi ile ilk karşılaştığında başlamakta ve görüşme boyunca devam etmektedir.



### 3.2.1.2 Serbest Anlatımı Başlatma ve Destekleme

Adli görüşme sürecinin ikinci aşaması sorgulamadır. Sorgulama serbest anlatım ile başlar. Serbest anlatım (free narrative account), kişinin bir durum veya olay ile ilgili deneyimlerini, bilmeyen bir kişinin olayı anlayabileceği bir şekilde, birbiriyle bağlantılı olarak organize ettiği bir öykülemedir. Bu öyküleme, olay ile ilgili kişileri, olayın meydana geldiği yeri, zamanı, olayın nasıl başladığını, eylemin nasıl gerçekleştiğini, eylemin hedef ve yönelimini, ilgili kişilerin tepkilerini ve olayın sonuçlarını içerir.

Bu aşamada, uzman açık uçlu bir davet ile, görüşme yapılan kişinin olaylara/eylemlere ilişkin serbest anlatımı başlatmalı, anlatımı sırasında kişinin beyanını bölmemeli, olaya ilişkin detaylandırıcı ve aydınlatıcı soruları serbest anlatımın sonrasına ertelemelidir.

Uzmanın bu aşamayı aynı zamanda daha sonra soracağı soruların planlama basamağı olarak kullanması mümkündür. Çünkü, serbest anlatım, kişinin olaya ilişkin bilgiyi belleğinde ne şekilde sakladığını anlamamızı sağlar. Bu nedenle, bu aşamada kısaca not tutmak önerilir. Ancak eğer görüşmeci çok fazla not alırsa veya detaylı not almak için görüşme yapılan kişiyi yavaşlatırsa, kişinin dikkati dağılacak, hatırlama süreci aksayacak ve maksimum bilgi alınmasının önüne geçilmiş olunacaktır. Bu nedenle, hatırlatıcı kısa notlar alınması, mümkünse bir yazı tahtası üzerinde kişinin görebileceği şekilde not tutulması yararlı olacaktır.

Olumsuz ve duygusal olarak zorlayıcı olayları anlatırken önce uzak konulardan bahsetmek adli görüşme yapılan çoğu kişi için daha rahatlatıcı gelebilir ve bu kişiler kendileri uygun olduğunu hissettikleri zamanda daha merkezi konulara geçmek isteyebilirler. Bu nedenle, uzman, bir an önce olayın özüne gelmeye çalışmamalı, görüşme yapılan kişinin hızını takip etmeli, bu anlamda sabırlı ve dikkatli bir tutum izlemelidir.

### 3.2.1.3 Ayrıntılı Sorgulama

Görüşmenin serbest anlatım aşamasında görüşme yapılan çoğu kişi olay ile ilgili hafızasındaki her şeyi aktaramayacaktır. Bu nedenle, uzmanın kişiye uygun sorular sorarak daha fazlasını hatırlamasına yardımcı olmasına ihtiyaç vardır.

Görüşme yapılan kişiye soru sormaya geçmeden önce, görüşmenin bu aşamasında kişiden beklenenin ne olduğunu açıklamak faydalı olabilir. Uzmanın, görüşme yapılan kişiye, “şimdi bana söylemiş olduğun şeyleri genişletmek ve açıklığa kavuşturmak için biraz önce aktarmış olduklarına dayanarak bazı sorular soracağım” demesi yardımcı olur. Ayrıca, görüşmenin güven ilişkisi kurma aşamasında aktarılmış olan, örneğin bir soruya “Bilmiyorum” veya “Anlamadım” diye yanıt verebileceği gibi bazı temel kuralları yinelemek faydalı olabilir.

Sorgulama aşamasında, görüşme yapılan kişilerin travmanın içine girerek yoğun sıkıntı yaşaması mümkündür. Böyle bir durumda, uzmanın konudan bir süreliğine uzaklaşmayı ve eğer gerekirse görüşmenin daha önceki bir aşamasına dönmeyi (Örn. güven ilişkisi kurma aşaması) değerlendirmesi gerekir. Kişinin stresli veya zor bulunduğu konudan uzaklaşıp geri dönmek, görüşme sürecinde birkaç kez gerekli olabilir. Eğer uzman,

kişinin görüşmeyi sürdürmesinin uygun olmayacağı kanaati edinirse, bu konuda ilgili hakim/savcıyı bilgilendirip görüşmenin sonraki bir tarihe ertelenmesini talep edebilir.

Sorgulama aşamasında uzman, görüşme yapılan kişinin serbest anlatım aşamasında beyanlarını kontrol ederek başlıklara bölmeli ve arzu edilen bilgiye ulaşmak için açık uçludan kapalı uçlu sorulara gidecek şekilde konuyu derinlemesine araştırmalıdır. Uzmanın konular arasında hızlıca geçiş yapmaktan kaçınması gerekir; çünkü bu, görüşme yapılan kişinin hatırlama sürecine yardımcı olmadığı gibi kafa karışıklığına sebep olabilir. Uzman serbest anlatımı detaylandırdıktan sonra, görüşmenin planlama ve hazırlık aşamasında soruşturma açısından önemli bulunan ve kişinin beyanında eksik kalmış olan vakaya özgü diğer sorular ile devam etmelidir. Bu vakaya özgü bilgiler konu başlıklarına göre organize edilebilir; her konu başlığı kişinin olaya ilişkin beyanına benzer şekilde sistematik olarak soruşturulmalıdır.

### Soru Türleri:

Sorgulama, mümkün olduğunca açık uçlu sorular ile başlamalı ve sonrasında gerekiyorsa özgül ve kapalı uçlu sorular ile devam edilmelidir. Seçenekli sorular veya yönlendirici sorulara sadece son çare olarak başvurulmalıdır.

#### Adli görüşmede kullanılan soru türleri

1. Açık uçlu sorular
2. Spesifik, yönlendirici olmayan sorular
3. Kapalı uçlu sorular
4. Seçenekli sorular
5. Yönlendirici sorular

Uzman, soruların dilini görüşme yapılan kişilerin özelliklerine uygun şekilde düzenlemeli ve karmaşık cümleler kurmaktan kaçınmalıdır. **Burada anahtar, her soruda sadece tek bir şey sorulacak şekilde, soruları mümkün olduğunca kısa ve basit tutmaktır.** Örneğin “Onu gördün mü? Neredeydi? Ne giyiyordu?” gibi aynı anda birden fazla şeyi sorgulayan çoklu sorulardaki temel problem, kişinin sorunun hangi kısmına yanıt vereceğini bilememesidir. Görüşme yapılan kişi bir yandan her bir soruya vereceği yanıtı hafızasında geri getirmeye çalışırken, öte yandan soruları aklında tutmaya çalışır. Ayrıca, uzman görüşme yapılan kişinin ilk soruya yanıt verdiğini düşünürken, aslında kişi bir başka soruya yanıt veriyor olabilir ve bu şekilde yanlış anlaşılabilir. Bir başka örnek de “Onlar nasıl görünüyordular?” gibi birden fazla kişi/kavramı içeren sorulardır. Bu soruda görüşme yapılan kişinin iki veya daha fazla kişiyi tarif etmesi istenmektedir. Bu durum, kişinin hatırlama miktarını sınırladığı gibi uzmanın görüşme yapılan kişinin o sırada kimi tarif etmekte olduğunu karıştırmasına neden olabilir. Ayrıca, yeni bir soru sormadan önce görüşme yapılan kişiye yanıtını tamamlaması için yeterli süre tanınması

gerekir. Özellikle küçük çocuklar ve bazı kırılgan yetişkinler ile görüşürken sabırlı olmak önemlidir; çünkü onların yanıt vermek için daha fazla zamana ihtiyaçları olacaktır. Kimi çocuklar ve kırılgan yetişkinler, görüşmecinin yeni bir konu ile ilgili soru sormaya başlaması durumunda takip etmekte zorlanabilirler. Bu noktada, uzman, kişiye yardımcı olmak için “Şimdi sana başka bir şey ile ilgili bir soru soracağım” şeklinde konuyu değiştireceğine işaret edebilir.

Uzman görüşme yapılan kişinin serbest anlatım kısmında aktardıklarını detaylandırma ya çalışırken, mümkün olduğunca kişinin ifadesi sırasında kullandığı kelimeleri kullanmaya özen göstermelidir. Genellikle olumsuz bir yanıtı yol açacağı için, negatif yönlü ifadelerden de (örn. “Daha fazla bir şey hatırlamıyorsun, değil mi?”) ayrıca kaçınılmalıdır. Bunun yanı sıra, görüşme sırasında jargon ve teknik terimler kullanılmamalıdır. Görüşme yapılan kişi bu tür ifadeleri anlamayabileceği için kendine güvenini azaltabilir ve kişiyi görüşme sürecinden uzaklaştırabilir. Dahası, görüşme yapılan kişilerin, soruyu anlamadıklarında doğrulayıcı yanıt verme eğilimi göstermeleri olasıdır. Soruyu anlamamış dahi olsalar, kimi çocuklar ve kırılgan yetişkinler ne söylenmek istendiğini tahmin ederek, ellerinden gelenin en iyisi ile yanıt vermeye çaba gösterirler ki, muhtemelen uygun olmayan bir yanıt vermiş olurlar. Görüşme yapılan kişinin söylenileni anlayıp anlamadığını kontrol etmek için, kişinin, uzmanın söylediklerinden ne anladığını uzmana geri ifade etmesini istemek mümkündür. Sadece “Anladın mı?” diye sormak genellikle otomatik olarak olumlu cevap yaratır.

**Görüşme yapılan kişi bir soruya yanıt vermediğinde ya da soruyu anlamadığında soru kelimesi kelimesine tekrar edilmek yerine, yeniden başka kelimeler ile ifade edilmelidir.** Çünkü görüşme yapılan kişi ilk yanıtının doğru olmadığını düşünebilir ve yanıtını buna göre değiştirebilir. Ayrıca, görüşme yapılan kişi arka arkaya birkaç soruya yanıt veremediğinde, görüşmeci kısa bir ara ile daha kolay bir soru çizgisine geçmelidir; aksi takdirde kişinin kendine güveni olumsuz etkilenebilir. Aşağıda adli görüşmede kullanılan soru türleri daha detaylı olarak aktarılmıştır.

#### *Açık uçlu sorular:*

Açık uçlu sorular, kişinin olayı kendi kelimeleri ile, kendine özgü bir şekilde ifade etmesine olanak tanıyan ve istenilen yanıtı dikte etmeyen soru türleridir. Bu tür sorular, görüşmecinin kendi bakış açısını görüşme yapılan kişiye yüklemesi riskini minimize eder; serbest hatırlamayı kolaylaştırır, serbest anlatımı teşvik eder ve görüşme boyunca daha uzun ve detaylı bilgi aktarımına olanak tanır. **Doğru bilgi toplama açısından en iyi soru türleridir ve bu nedenle, görüşme sırasında öncelikli olarak bu tür sorular kullanılmalıdır. Diğer türde sorular sorulduğunda da ilk fırsatta açık uçlu soruya geri dönülmelidir.** Sorgulama aşamasına geçilmiş olmasına rağmen, açık uçlu sorular kullanılırsa, görüşmecinin etkisi en aza indirilerek daha güvenilir bilgiye ulaşmak mümkün olur. “Anlat”, “Açıkla” ya da “Tanımla” gibi ifadeler içeren sorular bu tür sorulara örnek olarak verilebilir (Örn. “Bana neler olduğunu anlat”, “Bu sabah olay olduğu sırada alışveriş merkezinde olduğunu söyledin. Şimdi bana hatırladığın her şeyi anlatır mısın?”, “Bugün okulda öğretmenine başına gelen bir şeyden bahsetmişsin. Hadi şimdi bana bundan bahset”).

Açık uçlu sorular, aynı zamanda görüşme yapılan kişinin sınırlandırılmadan yanıt verebileceği, evet/hayır veya tek kelime olarak cevaplanmayacak biçimde çerçevelenir. Örneğin “Ne” ve “Nasıl”lı sorular bu sorulara örnek verilebilir (Örn. “*Seni odaya götürdüğünü söyledin. O oda nasıl bir yerdirdi?*”, “*Dedeni ziyarete gittiğinde ne oldu?*”). Ancak, çocukların bilişsel fonksiyonları ve dolayısıyla hafızaları yetişkinlerden farklıdır ve küçük çocukların serbest hatırlama yöntemi ile detaylı bilgi vermeleri yetişkinlere göre daha sınırlıdır. Bu, çocukların bilgileri hatırlamada eksiklik yaşadıkları anlamına gelmemekle birlikte, hafıza içeriğine ulaşma yollarının yetişkinlerden farklı olduğuna işaret etmektedir. Uygun bir güven ilişkisinin kurulması ile çocuğun kaygı ve stresi azaltılarak çocukların da soruşturma açısından önemli bilgileri aktarabilmesi mümkündür.

“Neden” ile başlayan sorular, özellikle de davranışa bir açıklama araniyorsa, görüşme süreci açısından zorlayıcı olabilir. Çünkü insanlar başkalarının motivasyonları bir kenara, genellikle kendi davranışlarına ilişkin motivasyonlarının ne olduğunu dahi gerçek anlamda bilmeyebilirler. Bu nedenle, “*O bunu neden yaptı?*” sorusu, kişinin %100 doğru yanıt vermesi mümkün olmayan bir sorudur. Ayrıca, “neden” soruları kişilerde suçlanma hissi yaratabilir. Mağdurlar sıklıkla başlarına gelenden ötürü kısmen kendilerini suçlamaktadırlar. Dolayısıyla, “neden” sorularının bu inancı güçlendirmesi ve mağdur açısından örseleyici olması mümkündür. Bunun yerine, “*Eşiniz size vurmadan önce aranızda bir tartışma yaşandığını ifade etmişsiniz. Şimdi bunu biraz daha ayrıntılı anlatabilir misiniz?*” şekilde o olay gerçekleşene kadar geçen süreci açıklamasını istemek veya “*Neden daha önce polise başvurmadınız?*” yerine “*Polise gitmeye karar vermenizi sağlayan şey ne oldu?/Daha önce polise başvurmanıza engel olan şey neydi?*” gibi dolaylı yollar ile nedeni araştırmak mümkündür. Bunu ifade ederken nötr, yargılayıcı olmayan ses tonunu korumak önemlidir.

#### *Spesifik, yönlendirici olmayan sorular:*

Spesifik sorular, belirli bir konuyu aydınlatmaya odaklı, evet/hayır ile veya tek kelimelik kısa cevaplar ile yanıtlanabilen, belirli bir detay ya da kavram hakkında sorulan sorulardır (Örn. “*Adamın adı neydi?*”). 5N1K’yı (ne, nerede, ne zaman, nasıl, kim) içeren sorular açık uçlu sorular olarak çerçevelenebilmekle birlikte, genellikle kısa yanıtlar verilecek şekilde kullanılmaktadır (Örn. “*Ali’nin senin giysilerini çıkardığını söyledin. O sırada senin üzerinde hangi giysiler vardı?*” veya “*Çocuk: Bir şişenin içindeydi. Sonra kapağını açtı. Kremi ellerine, pipisine bir de benim popoma sürdü. Uzman: Şişe ne renkti? Çocuk: Beyaz*”). Bu sorular, görüşmeci için süreç içerisinde daha önce aktarılmış olan belirli bazı noktalar ile ilgili güvenilir bilgi almayı mümkün kılar, yanıtı dikte etmez veya yönlendirmez. Çocuklar ile yapılan görüşmelerde, özellikle cinsel istismar vakalarında, vücut bölgelerinin tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu türde spesifik sorular için anatomik çizimlerden destek almak mümkündür.

Özellikle görüşme yapılan kişinin daha önce böyle bir deneyimi yoksa, görüşme sürecinin kendisi görüşme yapılan kişi açısından bir öğrenme deneyimidir. Bunun sonucunda, görüşmecinin herhangi bir davranışının görüşme süreci (Örn. verilen cevap biçimi) üzerinde etkisi anlık ortaya çıkabilmektedir. Çünkü görüşme yapılan kişi, görüşmecinin

davranışından kendisinden neyin beklendiğini öğrenmekte ve kendi davranışını buna uydurmaya çalışabilmektedir. Dolayısıyla, eğer uzman görüşmeyi, kişinin serbest yanıt vermesine olanak vermeyen şekilde birbirini izleyen kapalı uçlu sorular ile başlatırsa, görüşme yapılan kişinin, görüşme boyunca kendisinden bunun beklendiğini düşünmesi ve uzman ilerleyen aşamalarda açık uçlu sorular ile uzun yanıtlar talep etse de kısa yanıtlar vermeye devam etmesi mümkündür. **Bu nedenle, önce açık uçlu sorular kullanılmalı, kapalı uçlu sorular bir destek seçeneği olmalıdır.** Kapalı uçlu soruya verilen yanıtın ardından, mümkünse tekrar açık uçlu soruya dönülmelidir (Örn. “Uzman: *Başka bir şey oldu mu?* GYK: *Evet, oldu.* Uzman: *Peki, neler oldu?*” veya “Uzman: *Barbie’li bir tişört giydiğini söyledin. Üstünde başka bir şey var mıydı?* GYK: *Evet, pantolonum vardı.* Uzman: *Nasıl bir pantolundu?*”).

#### *Kapalı uçlu sorular:*

Kapalı uçlu sorular, evet-hayır veya tek kelime ile yanıtlanabilen, sorulardır (Örn. “*Onu daha önceden tanıyor muydun?*”). Kapalı uçlu sorular, serbest anlatım sırasında görüşme yapılan kişi tarafından verilen bilgilerin aydınlatılması ve detaylandırılması veya serbest anlatım sırasında sunulmayan ve açık uçlu sorular ile elde edilemeyen bilgiye ulaşmak amacıyla kullanılmalıdır (Örn. “Uzman: *Sen demek öyle yapıyordun. Baban da aynı şeyi mi yapıyordu?* Çocuk: *Evet. Sonra ben onu yıkadıktan sonra o tekrar yıkamamı istiyordu*”). Kapalı uçlu soruların kullanımı görüşmecinin görüşme üzerinde kontrol sahibi olmasını ve sağlanan bilginin ilgisiz olmasını en aza indirmeyi sağlar. Bununla birlikte, görüşme yapılan kişilerin pasif olmasına ve dikkatlerinin azalmasına yol açabilir ve bu nedenle, daha az hatırlama ile sonuçlanabilir.

#### *Seçenekli sorular:*

Bu tür sorularda, görüşme yapılan kişiye az sayıda alternatif sunulur ve birini seçmesi istenir. Bu seçeneklerin aslında doğru seçeneği içermemesi de olasıdır. **Seçenekli sorulardan mümkün olduğunca kaçınılmalı ve sadece son çare olarak başvurulmalıdır.** Eğer seçenekli sorular kullanılacaksa, görüşme yapılan kişiye “*Bilmiyorum*”, “*Anlamadım*”, “*Hatırlamıyorum*” yanıtlarını verebileceğini ve görüşmecinin olayı bilmediğini hatırlatmak özellikle önemlidir. Eğer görüşme yapılan kişi seçenekli bir soruya “*Bilmiyorum*” diye yanıt verirse, görüşmeci bu sorunun ardından bir Evet/Hayır sorusu sormaktan kaçınmalıdır. Örneğin “*Eğer küçük veya büyük değilse, orta boy olduğunu mu söylemek istiyorsun?*” uygun olmayan bir soru biçimidir. Buna karşılık, “*Adamın atkısı olduğunu söylemiştin. Bu atkı sarı mıydı mavi miydi, ya da başka bir renk miydi, ya da hatırlamıyor musun?*” şeklinde sorulan bir soru çocuğa mavi veya sarıdan farklı bir renk seçme opsiyonu vermektedir. Böylelikle sorunun yönlendirici olmasından kaçınılmış olur. Ayrıca çocuğa atkının renginin ne olduğunu hatırlamadığı yanıtını vermesine de olanak tanınmış olur. **Tercih edilmemekle birlikte yaş küçüldükçe adli görüşmeyi sürdürebilmek için seçenekli sorulara ihtiyaç artabilir.**

**Yönlendirici sorular:**

Yönlendirici sorular, görüşme yapılan kişiyi belirli bir yanıtı yönlendirir. Bu nedenle, yönlendirici soruların, diğer tüm sorgulama stratejileri denendikten ve herhangi bir yanıt alınamadıktan sonra son çare olarak dikkatli bir şekilde ve herhangi bir şekilde tartışma konusu olmayan, net konular hakkında sorulması koşuluyla kullanılması gerekir.

Hiyerarşideki son soru tipi yönlendirici sorulardır. Yönlendirici sorular, beklenen yanıtı içeriğinde ima eden sorulardır (Örn. *“Silahı gördün, değil mi?”*). Görüşme yapılan kişilerin yönlendirici sorulara verdikleri yanıtlar, somut hatırladıkları şeylerden ziyade sorunun sorulma biçimince belirlenebilmektedir. Yönlendirici sorular, verilen cevaba etki etmekle kalmayıp, aynı zamanda soruda yapılan yönlendirme doğrultusunda görüşme yapılan kişinin belleğini de çarpıtılabilmekte, özellikle çocuklarda olaya ilişkin sonraki aktarımlarını değiştirebilmektedir. Bu nedenle, kişi tarafından henüz dile getirilmemiş herhangi bir detay soruda asla yer almamalıdır.

Yönlendirici sorular açık uçlu veya spesifik olabilir. Örneğin, *“Baban senin canını nasıl acıttı?”* veya *“Babanın yaptıklarını ilk kime anlattın?”* soruları bu türde sorulardır. Ancak eğer çocuk babasının yaptıkları ile ilgili daha önceden bilgi vermemiş ise yönlendirici nitelikte sorulardır. Diğer taraftan örneğin, eğer çocuk henüz annesinin ona neyle vurduğunu söylememiş ise, *“Annen sana sopayla mı vurdu?”*, *“Annenin sana vurduğu sopayı tarif eder misin?”* ya da sopa ile vurduğunu söylemiş ise *“Annen sana demir bir sopa ile mi vurdu?”* gibi sorular yönlendirici niteliktedir ve çocuğun ifadesini yeniden inşa etmesi ile sonuçlanması mümkündür. Eğer sunulan seçenekler geniş değilse, seçenekli sorular da yönlendirici olabilir. Örneğin, *“Şapkası kırmızı mıydı mavi miydi?”* spesifik ve yönlendirici bir sorudur, çünkü şapkanın örneğin yeşil çıkma olasılığı da vardır. Buna karşılık, eğer çocuk babasının kendisine vurduğunu daha önce söylemiş ise, *“Baban sana vurduğunda neredeydin?”* şeklinde bir soru yönlendirici olmayacaktır.

Çocuğun gelişim düzeyinin üstündeki soruları sormak alınan cevapların doğruluğunu düşürmektedir. Bunun tersi olarak da çocuğu test etmeden, cevap veremeyeceği tahminine dayanarak, sadece çocuğun gelişim düzeyinin altındaki soruları sormak da alınabilecek bilgi miktarını azaltabilmektedir.

Yönlendirici sorular, görüşme yapılan kişiyi belirli bir yanıtı yönlendirir. Bu nedenle, yönlendirici soruların, diğer tüm sorgulama stratejileri denendikten ve herhangi bir yanıt alınamadıktan sonra son çare olarak dikkatli bir şekilde ve herhangi bir şekilde tartışma konusu olmayan, net konular hakkında sorulması koşuluyla kullanılması gerekir. Kimi zaman, yönlendirici sorulara sorunun içermediği, ancak konu ile ilgili olan bir yanıt

gelebilir. Böyle bir durumda, uzmanın bu bilgiyi yönlendirici bir soru ile değil, öncelikle açık uçlu ya da kapalı sorular ile derinleştirmeye çalışması gerekir.

### Çocuklar ile Yapılan Görüşmelerde Soru Türlerinin Gelişim Düzeyine Göre Kullanımı

Uzman, çocuklar ile yaptığı görüşmelerde, çocuğun gelişim düzeyine uygun sorular sormalıdır. Kronolojik yaş her zaman tam olarak bilişsel gelişimi göstermese de yaşa uygun sorulabilecek soru tipleri Tablo 1’de gösterilmiştir (Anderson ve ark. 2009).

**Tablo 1.** Soru türlerinin çocuğun gelişim düzeyine göre kullanımı

Çocuğun Yaşı	Kim	Ne	Nerede	Ne zaman	Yapılandırılmış anlatım	Bağlamsal ayrıntılar
3						
4-6						
7-8						
9-10						
11-12						

Şekilde koyu renkli alanlar çocuğun cevap verebileceği soruları, açık renkli alanlar ise cevap veremeyebileceği soruları, beyaz renkli olanlar ise yöneltilmemesi gereken soruları göstermektedir. Çocuğun gelişim düzeyinin üstündeki soruları sormak alınan cevapların doğruluğunu düşürmektedir. Bunun tersi olarak da çocuğu test etmeden, cevap veremeyeceği tahminine dayanarak, sadece çocuğun gelişim düzeyinin altındaki soruları sormak da alınabilecek bilgi miktarını azaltabilmektedir. Bu nedenle fazla zorlamadan çocuğun yaşına uygun olan gelişim düzeyinin üzerindeki soruları sorarak denemek en iyi yol olarak görülmektedir.



## HANGİ SORULARI NE ZAMAN ve NASIL KULLANALIM?

Kim ve Ne	<p>3 yaşındaki bir çocuk "Kim?" ve "Ne?" sorularına cevap verebilir. Egosantrik olduğundan soruları sadece kendi ile bağlantısı temelinde cevaplar.</p> <p>Örnek: 3 yaşındaki bir çocuğa kuzeninin kiminle oturduğu sorulduğunda, "Benim teyzemle oturuyor (kuzeninin annesi değil de, onun teyzesi)" şeklinde cevap verebilir. Veya bir kişi ile bütün akşamı birlikte geçirmiş olsa da onun ne yaptığını sadece birlikte oynadıkları zaman dilimi dahilinde değerlendirebilir.</p>
Nerede	<p>4-6 yaşlarda "Kim?" ve "Ne?" sorularına "Nerede?" sorusu da eklenebilir. Ancak "Nerede?" sorusunu çocuğun daha çok coğrafi bir yer olarak algıladığı, örneğin vücudunun bir bölümü olarak algılamadığı akılda tutulmalıdır. Ayrıca edatlarla (üzerinde, altında, içinde, dışında, vb.) ilgili bilgiler ancak 5-6 yaşlarında tamamlanır. Bundan önceki dönemlerde çocuk örneğin "Yatağın altında mıydınız, üzerinde mi, yanında mı?" şeklindeki soruları anlayamayabilir.</p>
Ne zaman	<p>5 yaşından küçük çocuklarda "Ne zaman?" sorusuna cevap almak sıklıkla olası değildir. Çocuklar genellikle 7-8 yaşlarında zamanı söylemeye başlarlar. 7 yaşındaki çocuklar haftanın günlerini veya mevsimleri sayabilmektedir. Ancak araştırmalar 9 yaşlarındaki çocukların "Önce veya sonra mı?" şeklindeki sorularda kafalarının karıştığını göstermektedir.</p>
Yapılandırılmış anlatım	<p>Kimi zaman 7-8 yaşındaki çocuklar başlarından geçeni yapılandırılmış bir biçimde anlatabilirler. Ancak bu beceri sıklıkla 9-10 yaşlarında gelişmektedir. Bu yaşlardan sonra bir olayın değişik oluşumlarını veya aynı anda olan birden fazla olayı anlatabilirler. Birçok çocuk parmaklarıyla sayı saymayı bilse de "Bu olay kaç kere oldu?" sorusuna cevap veremeyebilir. Çocuk zaman içindeki sıklığı bilse de neyin sorulduğu konusunda kafası karışabilir. Örneğin olay banyoda geçtiyse, soruyu sadece "Banyoda kaç kez oldu?" şeklinde anlayabilir. Bu nedenle, çocukla olayı açıklığa kavuşturduktan sonra, soruları, zaman, yer veya özel davranışlar şeklinde çeşitlemek gerekir. Bu yaşlardaki çocuklar sıklık verebilseler bile, olayın kaç kez gerçekleştiğini sormak yerine, önce bu olayın bir kez mi yoksa birden fazla mı olduğunu sormak daha uygun olacaktır.</p>
Bağlamsal ayrıntılar	<p>Bir olaya odaklanmak ve düşünceleri bir olay etrafında organize etmek 7-8 yaşlarında başlayan bir beceri olup, 9-10 yaşlarında daha tutarlı hale gelir. 11-12 yaşlarındaki çocukların çoğundan bu beceri beklenir hale gelir. Bununla birlikte, bazı araştırmalar akrabalık, uzaklık, zaman gibi ilişkisel kavramların ancak ergenlikte tam olarak oturduğunu göstermektedir. Bu yaşlarda dövme gibi kişisel özellikler, söylenen sözler, odanın düzenlenmesi gibi çevre ile ilgili bilgiler veya pornografik materyal gibi olası fiziksel kanıtlarla ilgili bilgiler alınabilmektedir.</p>
Neden sorusunun kullanılmaması	<p>Yaşa uygun sorular arasında "Neden?" sorusu yer almamaktadır. Çocuklarda her yaş grubunda neden sorusundan kaçınılması önerilmektedir. Bu soruya çocuklar cevap verebilecek olsa bile, bunun onlarda bir yargı veya suçlama hissi yaratabileceği akılda tutulmalıdır.</p>



### 3.2.1.4 Kapanış

Her görüşmenin bir hazırlanma aşaması olduğu gibi bir kapanış aşaması da olmalıdır. Görüşmenin uygun şekilde sonlandığından, görüşme yapılan kişinin stres altında olmadığından emin olunmaya çalışılmalıdır. Görüşme yapılan kişi hiç ya da çok az bilgi verebilmiş olsa da, başarısız olduğu ya da görüşmeciyi hayal kırıklığına uğrattığı yönünde bir hisse neden olunmamalıdır (Curtis, 2014).

### 3.2.1.5 Adli Görüşmede Direnci Yönetme

Yapılan görüşmelerde, yetişkinlerin serbest anlatımları daha detaylı ve kapsamlı olabilmekle birlikte, çocukların açık uçlu sorulara daha sınırlı yanıt verebildikleri bilinmektedir. Çocuk ile yapılan görüşmede anlatımın yönetilmesi, çocukta direncin veya kaçınmanın ortaya çıkması halinde yapılabileceklerle ilişkin örnek bir diyalog aşağıda sunulmuştur (NICHD, 2014).

#### Örnek Diyalog

► Adli görüşmeci, “Şimdi birbirimizi biraz daha iyi tanıyoruz, ben şimdi neden buradayız bu konuda konuşmak istiyorum” diyerek adli görüşme aşamasına geçer.

Eğer çocuk, ihmal veya istismarı inkar etmeden açık sözlü bir direnç gösteriyorsa bu direnci aşağıdaki şekillerde yönetmeye çalışır.

“(Çocuğun adını söyler), benim işim başından bir şeyler geçmiş çocukları dinlemek.”

“(Çocuğun adını söyler), ben çocuklara bir şey olduğunda bunu öğrenmek isterim. Ben bunun için buradayım.”

“(Çocuğun adını söyler), burada çocuklar başlarına gelen iyi ve kötü şeyleri anlatabilirler.”

“(Çocuğun adını söyler), benim işim burada çocuklara yardım etmek.”

► Herhangi bir aşamada çocuk inkar ediyorsa 5. adıma geçer.

► Herhangi bir aşamada çocuk inkar ediyorsa 5. adıma geçer.

► Eğer çocuk ilişkili olmayan bir olay anlatırsa;

“(Çocuğun adını söyler), anlattıklarını duyuyorum, eğer istersen bu konuda sonra konuşabiliriz. Ancak şimdi başına gelen şeylerle ilgili bilgiler almak istiyorum” diyerek konuyu olayla ilişkilendirir.

► “Bazı şeyler yaşadığını anladım. Başından sonuna kadar başına gelen her şeyi bana anlatmanı istiyorum” diyerek olayla ilgili bilgi almaya başlar.

► “Daha önce de söylediğim gibi, benim işim başına bir şeyler gelmiş çocuklarla konuşmak. ....(*anne, baba, büyükanne, büyükbaba vb.*)’nin bugün seni buraya neden getirdiğini bana söylemen çok önemli” diyerek çocuğun konu hakkındaki bilgisini araştırır.

► Fiziksel istismar söz konusu ise;

“Vücudunda/ellerinde/yüzünde, vb. yaralar olduğunu duydum/görüyorum. Bunlarla ilgili her şeyi bana anlat” diyerek fiziksel şiddetle ilgili bilgi almaya çalışır.

► “(*Çocuğun adını söyler*), .... (*olay yeri ve anında*) sana bir şey oldu mu” diye sorarak olayı aydınlatmaya çalışır.

► Eğer çocuk, olayı inkar etmiyor, ancak hala dirençli görünüyorsa, adımda sayılan a-d maddelerine ek olarak aşağıdaki maddelerde yer alan ifadelerle de direnci yönetmeye çalışır.

“Bana kendinle ilgili birçok şey anlattın, seni daha iyi tanıdığımı düşünüyorum. Bana başına gelen olayları, iyi şeyler, kötü şeyleri biraz daha anlat.”

“Bana kendinle ilgili birçok şey anlattın, teşekkür ederim. Bugün bana bir şeyler anlattığında lütfen devam et ve başına gelen diğer şeyleri de anlat.”

“(*Çocuğun adını söyler*), bana anlatmak istediğin herhangi bir şey olursa anlat, dinlemek isterim/bunları öğrenmek benim için önemli.”

Görüşme sırasında, adli görüşmeci, çocuğun ifade vermeye isteksizliğinin sözlü veya sözsüz göstergelerini değerlendirir ve devam edip etmeme kararı verebilir. Çocuğun isteksizliği aşağıdaki maddelerden kaynaklanabilir:

- İstismar gerçekleşmemiştir.
- Çocuk görüşmenin amacını kavramamıştır.
- Çocuğun kendi güvenliği veya soruşturma ile ilgili ciddi bir endişesi vardır.

Bu durumda adli görüşmeci, ifade almaya devam etme veya sonlandırma kararı verebilir.

► Herhangi bir aşamada çocuk inkar ediyorsa 5. adıma geçer.

► Herhangi bir aşamada çocuk inkar ediyorsa 5. adıma geçer.

► Eğer çocuk ilişkili olmayan bir olay anlatırsa;

“(*Çocuğun adını söyler*), anlattıklarını duyuyorum, eğer istersen bu konuda sonra konuşabiliriz. Ancak şimdi başına gelen şeylerle ilgili bilgiler almak istiyorum” diyerek konuyu olayla ilişkilendirir.

► “Bazı şeyler yaşadığını anladım. Başından sonuna kadar başına gelen her şeyi bana anlatmanı istiyorum” diyerek olayla ilgili bilgi almaya başlar.

► “Daha önce de söylediğim gibi, benim işim başına bir şeyler gelmiş çocuklarla konuşmak. ....(*anne, baba, büyükanne, büyükbaba vb.*)’nin bugün seni buraya neden getirdiğini bana söylemen çok önemli” diyerek çocuğun konu hakkındaki bilgisini araştırır.

- ▶ Fiziksel istismar söz konusu ise;

“Vücudunda/ellerinde/yüzünde, vb. yaralar olduğunu duydum/görüyorum. Bunlarla ilgili her şeyi bana anlat” diyerek fiziksel şiddetle ilgili bilgi almaya çalışır.

- ▶ “(Çocuğun adını söyler), .... (olay yeri ve anında) sana bir şey oldu mu” diye sorarak olayı aydınlatmaya çalışır.

- ▶ Eğer çocuk, olayı inkar etmiyor, ancak hala dirençli görünüyorsa, adımda sayılan a-d maddelerine ek olarak aşağıdaki maddelerde yer alan ifadelerle de direnci yönetmeye çalışır.

“Bana kendinle ilgili birçok şey anlattın, seni daha iyi tanıdığımı düşünüyorum. Bana başına gelen olayları, iyi şeyler, kötü şeyleri biraz daha anlat.”

“Bana kendinle ilgili birçok şey anlattın, teşekkür ederim. Bugün bana bir şeyler anlattığında lütfen devam et ve başına gelen diğer şeyleri de anlat.”

“(Çocuğun adını söyler), bana anlatmak istediğin herhangi bir şey olursa anlat, dinlemek isterim/bunları öğrenmek benim için önemli.”

Görüşme sırasında, adli görüşmeci, çocuğun ifade vermeye isteksizliğinin sözlü veya sözsüz göstergelerini değerlendirir ve devam edip etmeme kararı verebilir. Çocuğun isteksizliği aşağıdaki maddelerden kaynaklanabilir:

- İstismar gerçekleşmemiştir.
- Çocuk görüşmenin amacını kavramamıştır.
- Çocuğun kendi güvenliği veya soruşturma ile ilgili ciddi bir endişesi vardır.

Bu durumda adli görüşmeci, ifade almaya devam etme veya sonlandırma kararı verebilir.



Çocuğun isteksizliği durumunda, adli görüşmeci soruları şu şekilde daha spesifikleştirebilir:

- ▶ “(Çocuğun adını söyler), seni rahatsız eden biri var mı?” diye sorar.

- ▶ “(Çocuğun adını söyler), biri sana senin doğru olmadığını düşündüğün bir şey yaptı mı?” diye sorarak, olayı aydınlatmaya çalışır.

- ▶ “(Çocuğun adını söyler), biri sana ..... yaptı mı?” (fazla detay ve isim vermeden olayı özetler)

- ▶ Eğer çocuk olayı inkar etmiyorsa ancak hala dirençli görünüyorsa yukarıda sayılan a-g maddelerine ek olarak, şu ifadelerle direnci yönetmeye çalışır.

“(Çocuğun adını söyler), ben/biz seninle ilgili endişeliyiz, başına bir şey gelip gelmediğini öğrenmek istiyorum.”

“(Çocuğun adını söyler), başına bir şey gelmişse ve bunun bitmesini istiyorsan bana söyleyebilirsin.”

“(Çocuğun adını söyler), eğer anlatmak sana zor geliyorsa, kim bunu zor hale getirdi?”

“(Çocuğun adını söyler), seni endişelendiren herhangi bir şey var mı?”

“(Çocuğun adını söyler), eğer bana anlatacağın bir şey olsaydı, bu ne olabilirdi?”

“(Çocuğun adını söyler), birisi sana anlatmamanı mı söyledi?”

Bazen çocuklar başlarına gelen şeylerin kendi hataları olduğunu düşünürler, ancak başlarına gelen şeylerden çocuklar sorumlu değildir.

“Bana anlatıp anlatmaman senin seçimin, benim işim de senin seçim yapmana izin vermektir.”

► “Birisi senin başına .... (detaya girmeden olayı özetler) geldiğini görmüş/bildirmiş. Senin başına herhangi bir şey gelip gelmediğini öğrenmek istiyorum” diyerek olayı anlatması için cesaretlendirir.

► Eğer çocuk olayı inkar etmiyor, ancak hala dirençli görünüyorsa, yukarıda sayılan a-n maddelerine ek olarak şu maddelerde yer alan ifadelerle direnci yönetmeye çalışır:

“(Çocuğun adını söyler), görüyorum ki .... (çocuğun sıkıntısını söyler, örn. utanma) Hadi konuşmaya başlayalım, sana bu konuda yardım etmeye çalışacağım.”

“Bir çok çocuk senin gibi .... (çocuğun yaşadığı sıkıntı, örn. utanır) ve ben onlara yardım etmeye çalışırım.”

“Senin .... (çocuğun yaşadığı sıkıntı) görüyorum, bunu biraz daha anlat bana.”

Eğer çocuk kendine güvensizlik ifade ediyorsa; “Elbette ki bu konuda konuşabileceğine eminim”

Eğer çocuk özel bir şeyden endişe duyduğunu söylüyorsa ve bu konuda garanti verilebiliyorsa; “Endişelenme, okula geç kalmayacaksın, vb.”

“Anlatıp anlatmamak senin seçimin ve ben buna saygı duyacağım.”

► Adli görüşmeci, eğer istismarın gerçekleştiği izlenimi edinmişse ve bunun bir başka görüşmede çözülebileceğine inanıyorsa, görüşmeyi sonlandırır ve bir başka görüşme ayarlar.

► Eğer çocuk direnç veya kaçınma göstermemiş veya bu direncin ve kaçınmanın üstesinden gelmiş ve çocuk olaydan söz etmeye başlamış ise, çocuk anlatımını bitirdikten sonra “(Çocuğun adını söyler), bana .... (detaya girmeden olayı özetler) söz ettin, bu olayı şimdi başından sonuna kadar bana anlat” diyerek serbest hatırlamaya davet eder.

► Eğer çocuk birden fazla olaydan söz ediyorsa, ilk veya son olayı başından sonuna kadar anlatmasını ister.

- ▶ Eğer çocuk olayı genel olarak anlatmış ve kaç kez gerçekleştiğini söylememişse “Bana .... (*detaya girmeden olayı özetler*) anlattın, bu bir kere mi daha fazla mı oldu?” diye sorar. Cevaba göre ilk veya son olay anlatmasını ister.
  - ▶ Çocuğun olayın başlangıcı ile ilgili tanımını/anlatımını tekrarlar ve “Sonra ne oldu?” diye sorarak olayın devamını anlatmaya davet eder.
  - ▶ “Sonra ne oldu?” sorusunu olayı tam olarak anlayana kadar tekrarlar.
  - ▶ Adli görüşmeci, olayın detaylarını öğrenmek için olayı zaman dilimine göre parçalara böler ve her parça aydınlanana kadar sorularını sürdürür. Örnek: “Bana bir çok şey anlattın, ne olduğunu anlamama yardım ettin. Şimdi (*çocuğun adını söyler*), sana .... olayı hakkında sorular sormak istiyorum. Şimdi ..... (*tarih, saat*) tekrar hatırla, .....’dan (*çocuğun anlattığı olayın başlangıcı*) ..... ‘a (*çocuğun anlattığı izleyen/sonraki olay*) kadar neler olduğunu anlat.”
  - ▶ Olayları tam olarak anlayana kadar sorularına devam eder.
  - ▶ İpucuyla hatırlamaya teşvik eder. Bunu iki şekilde yapabilir:
    - “Bana ..... (*olay, nesne, duygu, düşünce*) biraz daha anlat.”
    - “(Çocuğun adını söyler), bana ..... (*olay, nesne, duygu, düşünce*) söz etmiştin, biraz daha anlat.”
  - ▶ Söz konusu olay tam anlamıyla ortaya çıkana kadar sorularına devam eder.
  - ▶ Eğer iddianın önemli parçalarına açık uçlu sorularla ulaşamamışsa doğrudan sorulara geçer.
  - ▶ “....(*Çocuğun adını söyler*), bana olay/nesne/duygu/ düşünceden söz ettin. “Nasıl/ne zaman/nerede/kim/ne /hangisi/ne kadar/ne kast ettin” sorularıyla çocuğu yönlendirir.
  - ▶ Doğrudan soruları açık uçlu sorularla eşleştirir. Örnek: “Bana bundan biraz daha söz et”
  - ▶ Eğer çocuk 17 ve 18. maddelerde sadece bir olaydan söz ettiyse, başka bir olay daha olup olmadığını araştırır. “.....(*Çocuğun adını söyler*), bana ..... (*olay*) dan söz etmiştin. Bu bir kez mi olmuştu, yoksa birden fazla mı?”
  - ▶ Eğer çocuk 17 ve 18. maddelerde birden fazla olaydan söz ettiyse, bunların ayrıntılarını araştırır.
  - ▶ Notlarını düzenlemek ve hakim/savcıya başka sorusu olup olmadığını sormak için ara verir. Çocuğa “.....(*Çocuğun adını söyler*), şimdi senin anlattığın her şeyi anlayıp anlamadığımı ve sormak istediğim başka bir soru olup olmadığını kontrol etmek istiyorum. Bana 1-2 dakika izin verir misin?” der.
  - ▶ Başka sorulması gereken sorular varsa, onları da öncelikle açık uçlu sorularla sorar.
-

### 3.2.1 Özel Gereksinimi Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci

#### ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN MAĞDURLARLA ADLİ GÖRÜŞME ÖNCESİ HAZIRLIK AŞAMASI

Adli görüşmeden önce çocuğun özelliklerine dönük bir hazırlık aşaması planlanmalıdır. Bu aşamada, çocuğun engel ya da yetersizlikleri, iletişim özellikleri, zihinsel ve algısal yeterlilikleri hakkında ön bilgi alınır.

Özel gereksinimleri olan çocuklarla yapılacak görüşmelerden önce çocuğun özelliklerine uygun bir hazırlık aşaması planlanmalıdır. Hazırlık aşamasında, öncelikle çocuğun engel ya da yetersizlikleri, iletişim özellikleri, zihinsel ve algısal yeterlilikleri hakkında ön bilgi almak önemlidir. Çocuk hakkında bilgi alınacak kişiler çocuğun ailesi, çocuğu iyi tanıyan bakıcı ya da eğitimcisi veya devam ettiği okul öğretmenleri olabilir. Bunun dışında devlet korumasında bir çocukla görüşme yapılacaksa söz konusu bilgiler çocukla ilgilenen resmi yetkililerden de alınabilir.

Hazırlık aşamasında görüşme, çocuğu ve özelliklerini iyi tanıyan bir aile üyesiyle ya da öğretmen, bakıcı ve resmi bir yetkiliyle yapılmalıdır. Bu görüşmede;

- Çocuğun özel gereksinimleri, yetersizlikleri ve engeli hakkında bilgi alınmalıdır.
- Çocuğun engelinin iletişim becerileri üzerindeki etkileri öğrenilmelidir.
- Görüşme sırasında çocuğu motive etmek ve ilişki kurmak amacıyla çocuğun ilgi alanları ve pekiştireçleri hakkında bilgi alınmalıdır.
- Yine çocuğun görüşme sırasında rahatsız olabileceği ses, ışık, koku, dokunma ya da görüşme odasında bulunan herhangi bir eşya gibi uyaranlar hakkında bilgi edinilmelidir.

Bu görüşmede ayrıca; yaşanan olayı çocuğun nasıl anlamlandığı öğrenilmelidir. Zihinsel yetersizliği bulunan ya da otizmli çocuklar bazen iyi-kötü kavramlarını, olumlu-olumsuz tanımlamalarını algılamakta zorlanmaktadır. Bu nedenle yaşanan ihmal ya da istismarı çocuğun nasıl algıladığının bilinmesi önemlidir. Yine olay sonrasında ev ve okulda duygusal, davranışsal değişiklikler yaşayıp yaşamadığı araştırılmalıdır. Özel gereksinimli çocuklar olumsuz uyaranlara maruz kaldıklarında genellikle kaçınma tepkisi gösterirler. Herhangi bir nesne ya da uyarana karşı aşırı duygusal tepkiler ortaya koyabilirler. Bunlara ek olarak çocuğun olaydan sonraki uyku düzeni, iştahı, çiş ve kaka kontrolüne ilişkin becerilerinde farklılıkların olup olmadığı, genel psikolojik durumunda bir değişiklik gözlenip gözlenmediği ayrıntılı olarak öğrenilmelidir.

Bunlara ek olarak, çocuğun olayı nasıl ve hangi tanımlamalarla aktardığı öğrenilmelidir. Çocuğun olaya ilişkin kullandığı tanımlamalar, kavramlar görüşmecinin çocukla yapacağı görüşmede konuyu çocuğa daha net anlatmasına yardımcı olacaktır. Özel gereksinimli çocuk yaşadığı olayı ailesine hangi kelimeleri, tanımlamaları kullanarak anlat-

tıysa; görüşme sırasında uzmanın da çocuğa aynı kelime ve tanımlamalarla sorularını yöneltmesi; çocuğun konuyu daha net hatırlayıp anlatmasını sağlar.

Görüşmecinin yetersizlikten etkilenmiş çocuklarla ilgili genel yargılardan uzak durması önemlidir. Genellikle fiziksel engelli ya da dil ve konuşma güçlüğü olan bireylerin zihinsel yetersizlikleri de olduğu kanısı yaygındır. Ya da yoğun stereotipleri olan bireylerin şiddet gösterebilecekleri gibi ön yargılar görüşmenin sağlıklı ve nesnel bir temelde yürütülmesini engelleyecektir.

Çocukla yapılacak görüşmede doğru ve sağlıklı bilgi alabilmek için çocuğun kullandığı ilaçlar ve hangi saatlerde verildiği, yemek düzeni, uyku saatleri ve çocuğun görüşmede performansını etkileyebilecek diğer etkenler ayrıntılı ele alınarak yapılacak görüşme çocuğun en iyi performansı sergileyebileceği bir zaman aralığında planlanabilir.

#### ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN MAĞDURLARLA ADLI GÖRÜŞME ÖNCESİ PLANLAMA ve DÜZENLEMELER

- Kullandığı ilaçları, yemek ve uyku düzenine ilişkin düzenlemeler
- Molalar verme, gerektiğinde birden fazla oturum planlama
- Çocuğun yaşına ya da özel gereksinimlerine uygun iletişim materyallerinin (boya kalemi, anatomik çizimler, oyuncaklar) hazırlanması
- Görüşme odasının düzenlenmesi (standart masa, mikrofonun masa dışında/ortalık yerden başka bir yere taşıma vb.)

Özel gereksinimli çocuklarla yapılacak görüşmeler genellikle tek oturumda ve kısa sürede sonlandırılmaya çalışılmamalıdır. Bazı çocukların kendilerini ortaya koymaları yetersizlikleriyle ilişkili olarak zaman alabilmektedir. Yine görüşmelerin süreleri çocuğun dikkat ve algı yeteneklerine göre planlanmalıdır. Özellikle zihinsel engeli, otizmi ya da dikkat ve öğrenme güçlüğü olan çocukların dikkat süreleri kısadır ve görüşmelerde sık sık mola vermek gerekebilir.

Görüşme sırasında çocukla iletişimi arttırmak için, çocuğun yaşına ya da özel gereksinimlerine yönelik materyallerin hazırlanması da önemlidir. Görüşme sırasında boya kalemleri, olayı tanımlamaya yardımcı fotoğraf ya da çizimler, oyuncaklar vb. materyallerin hazırlanması görüşmecinin çocukla daha etkin ve ayrıntılı bir görüşme yapmasına yardımcı olabilir. Buna ek olarak özellikle otizmi olan, dikkat sorunu olan, hareketli ya da zihinsel yetersizliği olan çocuklarla görüşmelerde; çocuğun standart bir masanın arkasında oturması kontrolünü kolaylaştırır. Bu tip görüşmelerden önce koordinatörle görüşülerek odaya standart boyda bir masa yerleştirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca oda da bulunan mikrofonun masa dışında bir yerde çocuğun görüş alanının dışında olması gerekli olabilir. Yine odada çiçek, oyuncak vb. gibi eşyalarında çocuğun özelliklerine göre düzenlenmesi uygun olacaktır.

### 3.2.2.1 Zihinsel Yetersizliği Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci

Zihinsel yetersizlik; gelişim döneminde meydana gelen, uyumsuz davranıştaki bozukluklarla birlikte bulunan ortalamanın altındaki zeka işlevidir (American Association on Mental Deficiency, AAMD).

Zihinsel yetersizlik genellikle; sınır zeka, hafif zihinsel yetersizlik, orta zihinsel yetersizlik ve ağır zihinsel yetersizlik olarak sınıflandırılmaktadır. Bu dört farklı zihinsel yetersizliğin görüşme sürecini etkileyecek farklı özellikleri bulunmaktadır.

ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİN DÜZEYLERİ	
Sınırdan ya da hafif zihinsel yetersizlik	Bu çocuklar genel olarak bir adli görüşme sürecinde ortaklık kurabilir, olayın birçok ayrıntısını aktarabilir, resim çizerek tanımlamalar yapabilirler.
Orta zihinsel yetersizlik	Daha zor sözel iletişim kurabilirler. Genellikle 2-3 kelimelik kısa ve kalıp cümlelerle iletişim kurarlar. Görüşmede belli bir noktada ortak ilgi oluşturarak işbirliği kurabilirler.
Ağır zihinsel yetersizlik	Çoğunlukla sözel iletişimde zorlanırlar. Çizim ya da resimle tanımlamalar yapmaları zordur. Görüşmede etkin bilgi almak mümkün olmayabilir.

### Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklarla İletişim

Zihinsel yetersizliği olan çocuklara seçenekli sorular sorulduğunda çoğunlukla son seçeneği seçme eğilimindedirler. Bu nedenle soruları açık uçlu ve yönlendirmeden sorunuz.

Zihinsel yetersizliği olan çocuklarla konuşurken dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

- Öncelikle sabırlı ve anlayışlı olun.
- Çocukla konuşmaya başlamadan önce dikkatini çektiğinizden emin olun.
- Çocuğun, bilgileri tam olarak anlamasına ve algılamasına izin verin, onu cesaretlendirin, teşvik edin. Yapmasını istediğiniz şeyleri basit bir dille anlatın, düşüncelerinizi her zaman kısa cümlelerle ifade edin.
- Kafa karıştırıcı ayrıntılı tariflerden kaçının, anlattıklarınızı gerektiğinde görsel örneklerle de destekleyin.
- Anlatamadığınız ya da anlayamadığı cümleleri değişik kelimeler kullanarak yeniden tekrarlayın.



- Engelli bireyin konuşmalarına ilgisiz kalmayın, iletişim sırasında göz teması kurun. Zihinsel yetersizliği olan çocuklara seçenekli sorular sorulduğunda çoğunlukla son seçeneği seçme eğilimindedirler. Bu nedenle soruları açık uçlu ve yönlendirmeden sorun.
- Sözlü iletişime dikkat ettiğiniz kadar beden dilinize ve yüz ifadenize de dikkat edin. Çünkü zihinsel yetersizliği olan çocuklar çoğunlukla kelimeleri anlamak için jest ve mimikleri takip ederler.
- Yanıt vermesi için zaman tanıyın, sözünü kesmemeye dikkat edin.

### 3.2.2.2 Otizmi Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci

Otizm yaşamın ilk üç yılı içinde ortaya çıkan ve yaşam boyu devam eden, sosyal etkileşim, sözel ve sözel olmayan iletişimde problemler, tekrarlayıcı davranış ve kısıtlı ilgi alanları ile kendini gösteren, karmaşık gelişimsel bir bozukluktur.

Otizmi olan çocuklarla adli görüşme sırasında dikkat edilecek hususlar aşağıda sıralanmıştır;

- Çocuğun göz seviyesine inin ve ona bakarak konuşun.
- Çevrede dikkatini dağıtacak uyaranların olmamasına dikkat edin.
- Onların dikkatini dağıtacak, agresif hale getirecek; makine sesi, koku, ışık gibi uyaranların ya da görüşmecinin kıyafetleri, takıları parfümü gibi uyaranların görüşmeyi olumsuz etkileyebileceğini göz önünde bulundurun.
- İletişimi başlatırken bunu ondan beklemeyin. İlk iletişimi siz başlatın.
- Onun sevdiği ya da ilgi duyduğu konulardan yola çıkarak iletişim kurmaya çalışın. Otizmi olan bir çocukla iletişimde en önemli nokta; uzmanın otizmlili mağduru sürekli olarak pekiştirmesidir. Pekiştirme en yalın anlamıyla davranışların sözlü, yiyecek ya da etkinlik ödülleriyle onaylanması olarak tanımlanabilir. Otizmlili mağdurla görüşmeden önce aileyle yapılan görüşmede uzmanın çocuğun pekiştireçlerini öğrenmesi ya da ailesiyle iletişimde ailenin çocuğu hangi pekiştireçlerle kontrol ettiğinin gözlemlenmesi önemlidir. Çocuğun dikkatini toplamasını kolaylaştırmak için abartılı mimikler, tonlamalar ve sesler çıkartmaktan kaçınınız. Sesinizi olumsuz tonda yükseltmemeye de dikkat edin.
- Bazen otizmi olan mağdur dikkat süresi kısa olduğu için görüşmeden kopabilir, yerinden kalkıp çok başka bir uyaranla ilgilenebilir ya da soruların dışında, bağlamdan uzak cümleler kurabilir. Bu durumda görüşmeci çocuğun dikkatini çekmek amacıyla "sözel komutları" ya da "dokunma"yı kullanabilir. Burada önemli olan çocuğun hangi yöntemle kontrole uyum sağladığının bilinmesidir. Bu nedenle aile görüşmesinde ailenin çocukla iletişimi ayrıntılı incelenmeli, gerekirse aileden bu konuda bilgi alınmalıdır. Genellikle otizmi olan çocuklar kendilerine dokunulmasından hoşlanmazlar. Eğer otizmi olan çocuk dokunma kullanılarak yönlendirilmeye olumsuz tepki göstermiyorsa; uzman çocuğun omzuna, eline ya da dirseğine dokunarak dikkatini

toplamaya çalışabilir. Ancak bu tekniğin sık kullanılmaması önerilir. Diğer yandan otizmi olan çocuk dokunmaya tepki gösteriyorsa, uzman kısa ve net komutlarla dikkatini toplamaya çalışmalıdır. Örneğin “*ellerin masanın üstünde*”, “*yerine otur*”, “*dinle*” gibi komutlar kısa ve net olduğu için otizmlili çocuğun dikkatini çekecektir. Otizmi olan çocukla görüşmelerde bir diğer önemli nokta; çocuğun görüşme sırasında konudan ve bağlamdan uzak, başka uyaranlarla ilgilenme eğilimidir. Görüşme devam ederken otizmi olan birey odada bulunan bir eşya, uzmanın kıyafetleriyle ilgili bir ayrıntı ya da tamamen öznel deneyimleriyle ilgili bir konuda konuşmaya başlayabilir. Bu gibi durumlarda uzmanın kısa bir iki cümleyle çocuğun ilgilendiği uyarana ilgilenecek sonra tekrar görüşmeye dönmesi uygun olacaktır. Böylece otizmi olan çocuk hem kendi ilgi alanıyla ilgili cevap bulup ilgilendiği uyarandan uzaklaşacak hem de uzmanın onunla ilgilenmesinden dolayı dikkatini uzmana yöneltecektir. Deyimler, kinayeler, imalar onlar için anlamsız ve akıl karıştırıcıdır. Bu nedenle çevresinde olup biteni onun anlayabileceği şekilde sade bir dille ona anlatın. Otizmi olan bireyin başarılarını takdir edin ve her zaman övün. Bu durum çocuğun kendisinden bekleneni doğru yaptığını anlamasına yardımcı olacaktır.

### 3.2.2.3 Dil ve Konuşma Güçlüğü Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci

Dil ve konuşma güçlüğü, sözel iletişimde farklı seviye ve biçimlerde ortaya çıkan aksaklıklar ve düzensizlikler nedeniyle dili kullanma, konuşmayı edinme ve iletişimdeki güçlüklerin, bireyin eğitim performansı ve sosyal uyumunu olumsuz yönde etkilemesi durumudur.

**Dil ve konuşma güçlüğü olan çocuklarla adli görüşme sırasında dikkat edilecek hususlar aşağıda sıralanmıştır;**

- Konuşma engeli olan kişilerden söyleyeceklerini yazmasını isteyebilirsiniz.
- Çocuğun anlattıklarını anlayıp anlamadığınızı teyit etmek için tekrarlayın ve doğruluğunun onaylanmasını bekleyin. Konuşma güçlüğü olan kişilerin cümlelerinin sonunu siz tamamlamaya çalışmayın, sabırla sonuna kadar dinleyin.
- Anlamadığınız bir cümleyi anlamış gibi davranmayın.
- Kısa cevap gerektiren sorularla onu anlamaya çalışın.
- Konuşması için onu cesaretlendirin.
- Çocuk konuşurken tüm dikkatinizi verin ve kendisini ifade etmesi için teşvik edin.

### 3.2.2.4 İşitme Engeli Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci

İşitme engeli olan çocuk, gerekli düzeltmelere rağmen özel eğitimi gerektirecek kadar işitme yetersizliğine sahip olan çocuklara denir. İşitme engelinin sınıflandırılması en-

gelin derecesine, oluş zamanına, nedenine, oluş yerine, oluş biçimine ve süreğenliğine göre yapılmaktadır.

**İşitme engeli olan çocuklarla adli görüşme sırasında dikkat edilecek hususlar aşağıda sıralanmıştır;**

- İşitme engelli olan bireylerle yazarak veya biliyorsanız işaret diliyle iletişim kurun veya en iyi iletişim kurabileceği yöntemi işitme engelli çocuğa sorarak belirleyin (işaret dili, çizimle anlaşma, yazarak veya vücut diliyle anlaşma, vb.).
- Konuşmaya başlarken önce bireyin dikkatini çekin. İhtiyaç halinde eline veya omzuna hafifçe dokunun. Göz teması kurduktan sonra konuşmaya başlayın.
- Tercüman olması halinde konuşurken tercümana değil işitme engellinin kendisine bakarak konuşun.
- Açık, net ve rahatsız etmeyecek yükseklikte bir ses tonu ile konuşun. İstemedikçe yüksek sesle konuşmayın çünkü işitme cihazı kullanan bireyler için yüksek sesler parazitli hale dönüşür ve anlamayı daha da güçleştirir.
- Konuşulanları anlayamaması halinde, aynı cümleyi tekrar etmek yerine başka kelimelerle yeni bir cümle kurun; söylediklerini anlamadığınız durumlarda anlamış gibi davranmayın, tekrarlamasını isteyin.
- İşitme engeli olan bireyler, iletişim kurarken dudak okuma yöntemini de kullanabilecekleri için, bulunduğunuz ortamda ışığın yeterli olmasına dikkat edin; konuşurken, elinizle ağızınızı veya yüzünüzü kapatmayın.

### 3.2.2.5 Görme Engeli Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci

Görme engeli olan çocuklarla adli görüşme sırasında dikkat edilecek hususlar aşağıda sıralanmıştır;

- Eğer birlikte yürüyecekseniz, o sizin kolunuza girmeli. Onun yarım adım önünden yürümeli, ve basamaklarda "iniyoruz", "çıkıyoruz" uyarıları yerine basamaklara 1 adım kala biraz yavaşlayınız. Yarı açık kapılar kendileri için tehlike olduğunu unutmayın.
- Görüşme sırasında çocuğa odada kimlerin olduğunu söyleyin ve kendisinin güvende olduğunu hissettirin.
- Görüşme süresince arada bir ismiyle hitab ederek, iletişimin devam ettiği mesajını verin.
- Konuşurken sanki işitme güçlüğü varmış gibi yüksek sesle hitap etmeyin.

### 3.2.2.6 Fiziksel Engeli Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci

**Fiziksel engeli olan çocuklarla adli görüşme sırasında dikkat edilecek hususlar aşağıda sıralanmıştır;**

- Eğer engelli birey tekerlekli sandalyede ise, siz de göz hizasına gelebilecek şekilde bir sandalyeye oturun. Yere çömelerek konuşmayın.
- Tekerekli sandalye o kişinin kendine ait özel alanı olduğundan bir eşya niyetiyle sandalyeye yaslanmayın, onu itip çekmeyin. Kullandığı kanedyan ya da koltuk değneklerine izinsiz dokunmayın.
- Bedensel engelli birey istemedikçe koluna girip tutmayın. Onun rahatsız olmasına ya da düşmesine neden olabilirsiniz. Nasıl yardımcı olacağınızı kendisine sorun.

### 3.2.2.7 Mülteci Olan Mağdur ya da Tanık Çocuk ile Adli Görüşme Süreci

Mülteci, siyasal, dinsel ya da etnik baskılar yüzünden veya terör ve savaş gibi nedenlerle ülkesini kendi isteği dışında terk etmek zorunda kalan ve yurttaşı olduğu devletin artık koruması altında olmayan kişidir.

Mülteciler buldukları ülkede de, o ülke yurttaşlarına tanınan birçok haktan yararlanamazlar. Türkçe diline hakim değildirler. Düzenli ve devlet güvencesinde bir eğitim sistemine dâhil değildirler. Barınma sorunları vardır. Çoğunlukla sağlık sisteminin dışındadırlar. Uygunsuz şartlarda yaşlarına uygun olmayan işlerde çalışmak zorunda kalabilirler. Çocukların büyümeleri için gerekli psikolojik, sosyal, bilişsel ve fiziksel imkanlara sahip değildirler.

Mülteci mağdurlarla adli görüşme sırasında dikkat edilecek hususlar aşağıda sıralanmıştır;

- Mülteci çocuklarla iletişim kurmadan önce; eğer varsa çocukla ilgilenen bir devlet görevlisinden bilgi alın.
- Çocuğun ailesiyle ön görüşme yapın. Görüşme sırasında kullanmak üzere “merhaba”, “nasılsın”, “hoşçakal” gibi kelimelerin mağdurun anadilinde nasıl söylendiğini öğrenebilirsiniz.
- Bu çocuklarla ve ailesiyle yapılacak görüşmelerde mutlaka tercüman bulundurun ve mağdura bu konuda bilgilendirmede bulunun.
- Tercümanı, sizin ve mağdurun söylediklerini değiştirmeden, özetlemeden birebir tercüme etmesi gerektiği yönünde bilgilendirin.
- Tercümana yönelerek değil, çocuğa bakarak iletişim kurun.
- Çocukla yaşına ve kültürel özelliklerine uygun iletişim kurmaya çalışın, uygun yöntem ve araçları kullanın, unutmayın görüşme sırasında çocuğa resim çizdirmek, çocuğun kendini ifade etmesini etkin hale getirebilir.

### 3.3 ADLİ GÖRÜŞME ODASI (AGO) ve ÜÇ AŞAMALI ADLİ GÖRÜŞME SÜRECİ

Özel ortamlarda ifade ve beyanların alınması gerektiği veya fail ile yüz yüze gelmesinde sakınca bulunduğu değerlendirilen hallerde “çocuğun üstün yararı” ilkesi gözetilmek suretiyle öncelikli olarak mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocuklar, cinsel suç ve aile içi şiddet suçu mağdurları ile diğer kırılgan gruba dahil mağdurlarla uygun ortam ve yöntemle görüşme yapılmasını, ikincil örselenmenin önlenmesini, korunma ihtiyaçlarının tespitini ve ilgili hizmetlere yönlendirilmesini sağlamak suretiyle adalete erişimlerinin güçlendirilmesine katkı sağlamak amacıyla, Adalet Bakanlığı tarafından “Adli Görüşme Odaları Yönetmeliği” yayımlanmış ve Nisan 2017 tarihinden itibaren adliyeler içinde yer alan adli görüşme odalarında (AGO) hizmet vermeye başlanmıştır. Adli görüşme odalarında verilen hizmetler AGO öncesi, AGO süreci ve AGO sonrası şeklinde sınıflandırılarak anlatılmıştır.

#### 3.3.1 AGO Öncesi

##### 3.3.1.1 Uzmanın Görevlendirilmesi

Adli görüşmenin planlanması, dosya incelemesi ile başlar. Uzman, AGO Koordinatörü tarafından dosya ile ilgili görevlendirildikten sonra, dosyayı inceler. Görüşmenin planlanması için üç tür bilginin değerlendirilmesine ihtiyaç vardır (Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings, 2011):

- Görüşme yapılacak kişi hakkında bilgi
- İddia olunan suç hakkında bilgi
- Soruşturma açısından önemli diğer bilgiler

Genel olarak, bu aşamada görüşme yapılacak kişinin durumu hakkında mümkün olduğunca çok bilgi edinmeye ihtiyaç vardır. Buna karşılık, suça ilişkin olarak, soruşturma/kovuşturma için önemli olabilecek potansiyel soruların temelini oluşturmaya yönelik bilgi bu noktada yeterlidir. Bu bilgiler, görüşmenin amaçlarının, görüşme sırasında kullanılacak tekniklerin, görüşme sırasında başka birinin (ebeveyn, tercüman, vb.) bulunması gerekip gerekmediğinin, görüşme sürecinin (tempo, ara verme, birden fazla görüşme gerekip gerekmediği, vb.) ve görüşmeden sonra yapılacakların belirlenmesi için gereklidir.

Görüşme süreci planlanırken, uzman, görüşme yapılacak her bir kişiyi, ister mağdur veya suça sürüklenen çocuk ister yetişkin olsun, ayrı bir birey olarak ele almalı ve her bir görüşmeyi biricik görüşme gibi ele alıp görüşme yapılacak kişinin özellik ve ihtiyaçlarına uygun şekilde yapılandırmalıdır. Bu yapılandırmada, görüşme yapılacak kişinin yaş, cinsiyet, kültür, dil, fiziksel ve/ya zihinsel engel, gelişimsel düzeyi gibi özellikleri dikkate alınmalıdır.

Görüşmenin planlanması aşamasında çocuğa, ailesine ve geçmişine ilişkin çeşitli bilgilerin ve çocuğun koruyucu ve önleyici tedbir ihtiyacının değerlendirilmesi gereklidir. Görüşme yapılacak kişi ile adli görüşme öncesi değerlendirilmesi önerilen faktörler aşağıda sıralanmıştır (Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings, 2011).

#### GÖRÜŞME YAPILACAK KİŞİYE İLİŞKİN DEĞERLENDİRİLMESİ GEREKEN BİLGİLER KONTROL LİSTESİ

- ✓ Yaşı
- ✓ Cinsiyeti
- ✓ Eğitim düzeyi
- ✓ İş durumu
- ✓ Irkı, kültürü, etnik yapısı ve ana dili (tercüman ihtiyacı açısından)
- ✓ Tercih ettiği isim veya hitap şekli
- ✓ Fiziksel, bilişsel ve psiko-sosyal gelişim düzeyi
- ✓ Fiziksel ya da zihinsel engel durumu
- ✓ Fiziksel ya da zihinsel sağlık sorunu
- ✓ Kullandığı ilaçlar ve görüşmeye olası etkileri
- ✓ (Çocuk ise) Bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimi
- ✓ (Çocuk ise) Dil gelişimi
- ✓ (Çocuk ise) Banyo, tuvalet ve uyku rutinleri
- ✓ (Çocuk ise) Ebeveynlerin disiplin yöntemleri
- ✓ Mevcut duygusal ve davranışsal durumu
- ✓ Travmatik olayı tekrar hatırlamanın olası etkileri
- ✓ İkamet yeri ve birlikte yaşadığı kişiler
- ✓ (Çocuk ise) Aile üyeleri veya bakım verenleri ve bu kişiler ile ilişki biçimleri (örn. Koruyucu aile, bakıcı, vb)
- ✓ Ailede kronik hastalık, sabıka kaydı, madde kullanım öyküsü
- ✓ Koruyucu ve Destekleyici Tedbir ihtiyacı (ÇKK veya 6284)
- ✓ Şüpheli/sanık ile ilişki/yakınlık durumu
- ✓ Yakın zamanda yaşanan önemli stres olayları (örn. yas, hastalık, aile içi şiddet, işsizlik, taşınma, boşanma, tehdit, vb.)
- ✓ Kamu hizmetleri ile mevcut veya önceki temasları (polis veya sosyal hizmetler)
- ✓ Diğer ilgili bilgiler

Bu konularda edindiği bilgiler ve kendi deneyimi, uzmanın, görüşmenin yapısını, biçimini, süresini ve temposunu belirlemesine ve görüşme sürecini buna göre yapılandırmasına yardımcı olacaktır.

### 3.3.1.2 Ön Görüşme

#### UZMANLAR İÇİN YEDİ ADIMDA AGO SÜRECİ

##### I. AGO ÖNCESİ

1. Adım→ Dosyanın incelenmesi ve görüşme sürecinin planlanması
2. Adım→ Görüşme yapılacak kişi, ebeveyni, vekili ile bilgilendirme ve planlama/düzenleme amaçlı öngörüşme yapılması
3. Adım→ Hakim/Savcı ile planlama görüşmesi

##### II. AGO SÜRECİ

4. Adım→ Görüşme yapılacak mağdurla, ailesiyle ve vekiliyle öngörüşme yapma ve güven ilişkisini başlatma
5. Adım→ Üç aşamada/dokuz adımda adli görüşme

##### III. AGO SONRASI

6. Adım→ Ruhsal durumunun ve sosyal çevresinin analizi (risk analizi), koruyucu ve destekleyici tedbirleri belirleme ve hakim/savcı ile paylaşma
7. Adım→ Adli görüşme raporunu yazma

(adımlar için sayfa 113'deki açıklama çerçevesine bakınız)

Görüşme yapılacak kişiye ilişkin ön bilgi edinebilmek ve görüşme planını hazırlamak amacıyla, uzman, dosyanın niteliğini göz önünde bulundurarak, randevu tarihinden önce görüşme yapılacak kişi ve vekili ile, görüşme yapılacak kişi çocuk ise ebeveynleri ile bilgilendirme amaçlı ön görüşme yapılmalıdır. Bu ön görüşmenin amacı, görüşme yapılacak kişiye görüşme tarihi, amacı ve süreci hakkında bir ön bilgilendirme yapmak olduğu gibi, görüşme yapılacak kişiye ilişkin adli görüşme sürecine etki edebilecek herhangi bir özel durumunun olup olmadığını tespit etmek ve adli görüşme öncesinde bu duruma özgü gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaktır. Bu özel durumlar, görüşme yapılacak kişinin sağlık durumu (örn. astım, diyabet, vb. kronik hastalıklar), psikolojik durumu (örn. Travma Sonrası Stres Bozukluğu, vb. ruhsal hastalıklar), engellilik hali (örn. fiziksel engel, zihinsel yetersizlik, işitme kaybı, vb.), güvenlik endişesi veya acil koruma ihtiyacı ile ilgili durumları kapsayabilir. Bilgilendirme amaçlı ön görüşme, eğer mümkünse adli görüşme öncesinde randevu verilerek adliyede, değilse de telefon yoluyla ulaşılarak gerçekleştirilir. Elde edilen bilgiler, planlama toplantısında hakim/savcı ile birlikte değerlendirilir.

### 3.3.1.3 Planlama Toplantısı

Planlama toplantısında uzman ve hakim/savcı dosya ile ilgili olarak adli görüşme sırasında edinilmesi gereken bilgileri istişare eder. Bu toplantıda hakim/savcı olayın özelliklerine göre görüşmede sorulup sorulmayacak sorular ile bu soruların sıra ve düzeniyle

ilgili beklentilerini uzmanla paylaşır. Uzman ise dosya incelemesi ve ön görüşme neticesinde edindiği bilgi ve gözlemleri hakim/savcıya aktarır; görüşme yapılacak kişinin özel bir durumu (zihinsel engel, ruhsal hastalık, vb.) var ise, bunun adli görüşme sürecine olası etkileri, görüşme sırasında kullanmayı planladığı özel yöntemler ve değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğü koruyucu ve destekleyici tedbir ihtiyacı hakkında bilgi verir.

Uzman, hakim/savcının edinmek istediği bilgileri, görüşülecek kişinin özellikleri ve dosyanın niteliği ile birlikte değerlendirerek bir görüşme planı oluşturur. Adli görüşme sonrasında, görüşme yapılan çocuk ile ilgili sosyal inceleme gerçekleştirilecekse, bunun hangi uzman tarafından yerine getirileceği önceden planlanmalıdır.

Adli görüşmelerde süreklilik ve öngörülebilirlik kişinin kendini daha güvende hissetmesini sağlar. Genel olarak, özellikle mağdur çocuk ile yürütülen görüşmelerde, çocuğa ilk aşamadan itibaren tüm süreç boyunca aynı uzmanın eşlik etmesi önerilir (UNODC, 2009). Dolayısıyla, mağdur çocuk için eğer daha sonra sosyal inceleme raporu hazırlanacak ise, sonraki gerekli görüşme, inceleme ve değerlendirmelerin aynı uzman tarafından yerine getirilmesi tavsiye edilmektedir. Çünkü, çocuk uzmana aşinalık hissettikçe, daha rahat ve güvende hissedecektir. Bununla birlikte, AGO'da suça sürüklenen çocuk ile yürütülen görüşmenin niteliği ve dili sosyal inceleme raporu hazırlama sürecinden farklıdır. Adli görüşme sürecinde, uzman, suç ile ilgili bilgi alma görevi itibarıyla adli soruşturma sürecinin bir parçası konumdadır. Sosyal inceleme sürecinde ise çocuğun suça sürüklenmesinin mikro ve makro düzeyde psiko-sosyal, toplumsal ve eğitimsel arka planını araştıran, çocuğun tarafında, çocuk için koruyucu ve destekleyici tedbir gereksinimlerini ön planda tutan bir konumdadır. Her iki konumda da çocuğun yüksek yararını ön planda tutulmakla birlikte, yürütülen görüşmenin doğası ve dolayısıyla dili, ayrıca suça sürüklenen çocuğun uzman ile kurduğu ilişki farklılaşmaktadır. Bu nedenle, suça sürüklenen çocuk için adli görüşme sonrası yapılacak sosyal inceleme için farklı bir uzmanın görevlendirilmesi tavsiye edilmektedir.

### 3.3.2 AGO'da Adli Görüşme Süreci

#### 3.3.2.1 AGO'da Ön Görüşme

##### ADLİ GÖRÜŞME ÖNCESİ MAĞDURLA ÖNGÖRÜŞME

Öngörüşme sırasında olayla ilgili konulara girmeyiniz. Bu aşamada konuşulan konular, tematik olarak soruşturma ile ilgili olmayan olaylara ve mağdurun ilgi alanlarına (spor, sevdiği oyunlar, dersler vb.) yönelik olmalıdır. Ön görüşme sırasında görüşme yapılacak kişiyi iddia olunan suç hakkında konuşmaya teşvik etmekten kaçınılmalı, mağdur açınca bunların adli görüşme sırasında konuşulacağı belirtilmelidir.

Adli görüşmeye hazırlık amaçlı ön görüşme, uzmanın görüşme yapılacak kişiye kendini ve görevini tanıtmayı, adli görüşme süreci ile ilgili bilgilendirme yapmasını, görüş-



menin amacını, video kaydı alınmasının nedenini ve kimlerin izleyeceğini açıklamasını, adli görüşme odasını tanıtmamasını, görüşmede bulunacak kişileri, görüşme yerini ve ortalama ne kadar süreceğini açıklamasını, kişiye haklarını anlatmasını, görüşme yapılacak kişi ile ilgili gerekli temel bilgileri edinmesini içermelidir. Görüşmeci aynı zamanda görüşmenin genel çerçevesini çizmeli ve temel kuralları açıklamalıdır. Bu aşamada uzman, edindiği bilgiler doğrultusunda gerekirse görüşme planını revize etmelidir. Ön görüşme, görüşme yapılacak kişiyi değerlendirmenin ve adli görüşmeye hazırlamanın ilk adımıdır ve güven ortamı oluşturmada önemi oldukça büyüktür. Görüşme yapılacak kişiler, genellikle bu tür resmi süreçlere aşına değillerdir ve çoğunlukla kaygı düzeyleri yüksektir. Bu aşamada kişinin kaygılarına duyarlı olunmalı, kişinin duygusal ve davranışsal ipuçlarını takip edilerek empatik, saygılı ve anlayışlı bir tutum içinde davranılmalı, süreç en az stres yaratacak şekilde yürütülmelidir. Bu nedenle, görüşme yapılacak kişilerin görüşmeye hazırlanmaları ve uygun şekilde bilgilendirilmeleri büyük önem taşımaktadır. İnsanlar genellikle belirsizlikten korku ve kaygı duyarlar. Görüşme sürecini tanımlamak ise bu korkuyu ve kaygıyı azaltacaktır. Dolayısıyla adli görüşmeci, görüşme yapılacak kişinin görüşmeye hazır ve görüşme süreci hakkında yeterince bilgilendirilmiş olmasına özen göstermelidir. Bilgilendirme, güven ilişkisi kurmaya da yardımcı olur. Uzmanın, görüşme yapılacak kişiye onun için orada olduğunu, onu dinlediğini, anladığını ve yardımcı olacağını hissettirmesi gerekir. Görüşme yapılacak her bir kişiye aynı saygı ve özenin gösterilmesi, ayrımcı ve yargılayıcı bir tutumdan dikkatle kaçınılması büyük önem taşımaktadır. Irkı, etnik kökeni, dili, dini, yaşı, statüsü, cinsiyeti, cinsel yönelimi, siyasi görüşü veya engel durumundan bağımsız olarak, adli görüşme odasına ihtiyaç duyan her bir kişinin hassas bir konumda olduğu ve adli görüşme sürecinde ikincil örneklemelerinin önüne geçilmesinin büyük önem taşıdığı akılda tutulmalıdır.

Çocuklar ile yapılan adli görüşmelerde, daha büyük çocukların küçük çocuklara göre kendilerine daha güvenli ve görüşmeye daha istekli olacaklarını düşünmek ve çocuğun davranışlarına göre bazı varsayımlarda bulunmak ya da yetişkinlerin daha dirayetli bir şekilde ifade verebileceklerini varsaymak hatalı sonuçlara yol açabilir. Örneğin, bazı çocuklar ifade öncesi yoğun bir endişe duyuyor olmalarına rağmen, oldukça cesur görünüyor olabilirler veya kırılgan yetişkinler Akut Stres Bozukluğu veya TSSB gibi zorlayıcı bir deneyimin içinden geçiyor olabilirler. Bu nedenle, görüşme yapılacak kişiden gelecek bilgi ve ipuçlarına duyarlı olmak, özellikle çocuklar ile çalışırken büyük önem taşımaktadır. Eğer ön görüşme sırasında edinilen ek bir bilgi veya görüşme yapılacak kişinin psikolojik ve bilişsel durumu ile ilgili tespit edilmiş önemli bir durum var ise, adli görüşmeye başlamadan önce ilgili hakim/savcının konuyla ilgili bilgilendirilmesi önem taşır.

Bu aşamada kullanılan soru stiline görüşmenin geri kalanında kullanılacaklar ile tutarlı (örneğin çoğunlukla açık uçlu) olması önemlidir, böylelikle kişinin, daha sonra talep edilecek ayrıntılı yanıt tiplerine alışması sağlanır. Kimi durumlarda, ön görüşme aşamasında bir görüşme alıştırmaları yapmak yararlı olabilir. Bu durumlarda, kişiden soruşturma konusu olaydan bağımsız, kişisel bir olayı hatırlaması (örn. Doğum günü kutlaması, vb.) istenebilir. Bu, kişiye görüşmede olay ile ilgili talep edilecek detay biçimi ile ilgili örnek sağlar ve ifade verme pratiği yapılmış olur. Araştırmalar, adli görüşme öncesinde

olay ile ilişkili olmayan nötr bir konu hakkında kısa bir serbest anlatım pratiği yapılmasının, adli görüşmede çocuğun bilgi veren, görüşmecinin bilgi alan olduğu iletişim biçimine aşinalık kazanmasını ve kendisinden beklenen ayrıntı düzeyini kavramasını sağladığını ve adli görüşme sürecinde daha detaylı aktarımı beraberinde getirdiğini ortaya koymuştur (Benson ve Powell 2015). Bu alıştırma görüşmeleri, özellikle çocuklar ve öğrenme güçlüğü/zihinsel yetersizliği olan kırılğan yetişkinlerde yararlı olabilir.

Çocuklar ile görüşmeye girmeden önce, aile görüşmesi yapılarak, ebeveynlerinden çocuğun ilgi alanları, arkadaşları, son dönemde yaşadığı olumlu olaylar (doğum günü, tatil vb.) gibi çocuk ile güven ilişkisi kurmada kullanılabilecek ilgili bilgileri edinmek yararlı olacaktır. Aile ile yapılan görüşmede, ayrıca, çocuk ile ilgili adli görüşme sürecini etkileyebilecek diğer bilgilerin (gelişim düzeyi, cinsel organlar için kullandığı kelimeler, olaya verdiği tepkiler, mevcut psikolojik durumu, vb.) alınması son derece önemlidir. Bunun yanı sıra, ailenin genel yapısı, sosyo-ekonomik özellikleri, aile bireyleri arasındaki ilişki düzeyleri ile ilgili bilgiler edinilebilir.

Aile görüşmesi sırasında ebeveynlerin veya çocuğun bakımından sorumlu kişilerin çocuk ile yapılacak adli görüşme hakkında bilgilendirilmeleri de gerekir. Görüşme yapılan aile bireylerine, AGO'nun temel görevi ve işlevi, görüşmenin amacı ve görüşme süreci ile yapılacak genel işlemler hakkında bilgi verilmelidir. Bu bilgilendirme, ailenin sürece ilişkin kaygı ve korkularının azaltılması ve adli sürece uyum göstermeleri açısından da önem taşımaktadır.

Bununla birlikte, istisnai durumlarda, şüpheli bir mağdur çocuk ile ebeveyn ya da bakım verenin bilgisi olmaksızın görüşme yapmak gerekebilir. Bu durumlar, çocuğa karşı suç işleyeninin çocuğa bakım veren kişi olması, çocuğun tehdit edilme veya sessiz kalmaya zorlanma veya önemli delillerin karartılma olasılığını ya da bu kararı vermeye haiz olan söz konusu çocuğun ebeveyninin o aşamada dahil edilmemesi isteğini içerebilir (Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings, 2011). Örneğin ensest, namus cinayeti veya zorla evlilik durumlarında iyi bir değerlendirme yapılması, gerekli koruyucu ve destekleyici önlemlerin etkin şekilde uygulanması gereklidir. Bu nedenle, ailenin yaşanan olayla ilgili bilgisinin olup olmadığının veya aile üyelerinin olay ile herhangi bir ilgisinin bulunup bulunmadığının aile ile görüşme öncesinde öğrenilmesi çocuğun korunması ve yüksek yararı açısından çok önemli olabilmektedir.

Okul öncesi ve okul dönemi çocuklarda, aile görüşmesinin çocuk ile görüşmeden önce yapılması, ergenlerde ise önce ergen ile, sonra aile ile görüşülmesi öneri olarak sunulmakla birlikte, görüşmecinin vakaya göre uygun değerlendirmeyi yapması beklenmektedir.

Eğer çocuğun ailenin yanına teslimi uygun ise, görüşmecinin ailenin mağdura yönelik eylem ile ilgili başlattığı işlemleri ve yaşanan olaya ilişkin genel değerlendirmelerini öğrenmesi, ailenin olaya ilişkin tepki ve tutumlarını değerlendirmesi gereklidir. Okul öncesi ve okul dönemi çocuklarda, aile görüşmesinin çocuk ile görüşmeden önce yapılması,

ergenlerde ise önce ergen ile, sonra aile ile görüşülmesi öneri olarak sunulmakla birlikte, görüşmecinin vakaya göre uygun değerlendirmeyi yapması beklenmektedir. Aile ve çocuk ile yapılacak görüşmelerin gerekli haller dışında ayrı ayrı yürütülmesi önerilmektedir. Bu noktada, bekleme odası uygun veya yeterli değilse, koordinatör odası ve koordinatörün desteğinden yararlanma seçenekleri değerlendirilebilir.

Aile görüşmelerinde, bir yandan çocuğun genel ihtiyaçları belirlenirken, diğer yandan da aile ile duruma ait çözüm yollarının neler olabileceği ile ilgili değerlendirmeler yapılır. İstismar mağduru çocuğun adli görüşme sonunda gerekli ise uygun kurum ve kuruluşlara yönlendirilmesi sağlanır. Aile, AĞO'dan sonra yaşanacak adli süreçle ilgili de bilgilendirilir. Ailenin çocuğa karşı sergilemeleri uygun olan tutumlar hakkında bilgi verilir. Eğer daha önce çocuk ile ilgili Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın bir girişimi olmuş ise, AĞO'da görüşme yapmadan önce kurumdan çocuk ile ilgili bilgi almak da mümkündür.

Ön görüşme aşamasında, varsa görüşme yapılacak kişinin avukatı ile görüşmek, avukatın süreç ile ilgili bilgilendirilmesi, kişinin haklarının korunması, kişi ile ilgili önemli bilgilerin alınması, adli görüşme odasına kadar gelen süreçte işlemiş yasal süreçlerin öğrenilmesi veya kişiye yönelik koruyucu ve destekleyici tedbir olasılıklarının değerlendirilmesi açısından önem taşıyabilmektedir. Bu nedenle, adli görüşmeye başlamadan önce, görüşme yapılacak kişinin avukatı ile görüşme yapılarak bilgilendirme yapılması, kişi ile ilgili bilgi alınması ve görüş alış verişinde bulunulması gereklidir.

Ön görüşme aşamasında, görüşme yapılacak kişi veya çocuk ise bakım verenleri tarafından dile getirilen herhangi bir durum veya ihtiyaca (fiziksel ihtiyaçlar, sağlık ile ilgili önemli durumlar vb.) yanıt verilmeli, adli görüşmeye girmeden önce gerekli önlemler alınarak kişinin görüşmeye hazır hissetmesi sağlanmalıdır. Ön görüşme aşamasında elde edilen bilgiler gözden geçirilmeli ve gerekiyorsa görüşme planı revize edilmelidir. Ön görüşmenin sonunda, uzman son düzenlemeleri yaparak, görüşme yapılacak kişinin adli görüşme odasına geçişine eşlik etmelidir.

Adli görüşme odasında kağıt mendil, ıslak mendil, su vb. malzemelerin dışında, özellikle çocuklar ile görüşürken ihtiyaç duyulabilecek resim kağıdı, boya, dokunmaların konuşulacağı projektif nitelikli resimler, erkek/kız çocuk ve erkek/kadın erişkin bedenini gösteren anatomik resimlerin ulaşılabilir konumda bulundurulması tavsiye edilir. Ön görüşmeden başlayarak, adli görüşme sürecinde, görüşme yapılacak kişi çocuk ise ismi ile hitap edilmeli, tatlı sözler (tatlım, canım vb.) kullanılmaktan kaçınılmalıdır. Görüşme yapılacak kişi yetişkin ise her zaman "Siz" diye hitap edilmelidir. Görüşme yapılacak kişi, eğer görüşmeciden genç ise, izin alarak "Sen" diye hitap edilebilir.

**Görüşmede tercüman bulundurulması gerekecekse;** tercümanın görüşmenin başında tanıtılması ve kamera çekimlerinden birinde görünmesinin sağlanması gereklidir. Ayrıca, görüşme yapılacak kişinin kiminle doğrudan iletişim kuracağını anlayabilmesi için, başlangıçta görüşmeyi kimin yöneteceğinin açıklanması önemlidir. Bununla birlikte, eğer işaret dili kullanılacaksa, görüşme yapılacak kişi ile doğrudan iletişimi tercümanın kurması daha önemli olabilir. İşaret dili tercümanı kullanıldığında, bir kameranın tercümanın el hareketlerini kapsayacak şekilde, yüzünün ve vücudunun üst kısmını kaydetmesi gereklidir (Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings, 2011).

Tercümanların yetkin, bağımsız ve tarafsız kişiler olmaları gerekir. Bu nedenle, aile üyeleri, diğer yakın akraba veya tanıdık kişiler ön görüşme veya adli görüşme sürecinde kullanılmamalıdır. Tercümanlara görüşme öncesinde görüşmenin amacı, yapısı ve kullanılacak spesifik tekniklerin işlevine ilişkin bilgi verilmeli, ayrıca soru ve cevapların anlamlarını değiştirmekten ve yorumlamaktan kaçınmanın gerekliliği vurgulanmalıdır.

### 3.3.2.2 Adli Görüşme

Adli görüşmenin temel amacı, adli görüşme yapılacak kişinin menfaatlerini koruyan, mahkemece kabul edilebilir bir şekilde, olaya dair ayrıntılı, doğru ve güvenilir bilgi elde etmektir. Özellikle çocuğa yönelik cinsel istismar vakalarında, soruşturmadaki delillerin büyük bölümü genellikle çocuğun iddia olunan eyleme ilişkin ifadesinden oluşmaktadır. Görüşme yapılan mağdur, çoğunlukla olayın tek tanığıdır ve ulaşılabilir tek bilgi kaynağıdır. Bu nedenle, adli görüşmenin uygun şekilde yürütülmesi ve mümkün olduğunca doğru ve detaylı bilgi alınması büyük önem taşımaktadır.

Adli görüşmeyi etkileyen pek çok faktör vardır. Bunlar, görüşme yapılacak kişinin gelişimsel düzeyini, fiziksel, zihinsel ve duygusal durumunu, adli olayın niteliğini ve oluş zamanını, görüşme ortamının bağlamsal özelliklerini, adli görüşmecinin yaklaşım biçimini ve sorgulama tekniğini içerebilir. Durumsal faktörler ve görüşme yapılan kişinin becerilerinden bağımsız olarak, görüşme yapılan kişinin sağlayabileceği en fazla bilgiyi elde etmek temelde adli görüşmecinin sorumluluğudur (Powell ve ark. 2005).

#### SORUŞTURMA/KOVUŞTURMA SÜRECİNDE CEVABI ARANAN İKİ TEMEL SORU

1. **Oluş:** Söz konusu olay nasıl meydana geldi?
2. **Hukuki nitelendirme:** Bu oluşa uygun olan kanun hükmü nedir? Bir başka deyişle; olay/suç nasıl meydana geldi/işlendi?

Bir suça ilişkin soruşturma ve kovuşturma sonucunda temelde iki sorunun cevabı aranmaktadır:

1. **Oluş:** Bu olay nasıl meydana geldi?
2. **Hukuki nitelendirme:** Bu oluşa uygun olan kanun hükmü nedir? Bir başka deyişle; olay/suç nasıl meydana geldi/işlendi?

Bu sorulara bulunan cevaba göre, bu suçun hangi kanunun hangi hükmünü ihlal ettiği belirlenir. Bu belirlemeden sonra somut olaya uygun ceza tayin edilir. Dolayısıyla, soruşturma/ kovuşturma organlarının alacağı ifadelerde de temelde bu iki soruya cevap aranır ve sorular bu iki başlık altında değerlendirilir. İfade alınırken de olayın nasıl meydana geldiğine ilişkin değerlendirme yapılır. Bu açıdan baktığımızda, sorulan soruların önemli bir kısmı olayın nasıl meydana geldiğini anlamaya yöneliktir.

Ancak adli görüşmeciden beklenen, görüşmeyi sadece mümkün olduğunca net, detaylı ve yönlendirici olmayan bir şekilde yürütmesi ve bilgi toplaması değildir. Adli görüşmecinin, aynı zamanda görüşme yapılacak kişinin, özellikle de cinsel şiddet ve istismara eşlik eden ve bilgi alma sürecini güçleştiren karmaşık ve zorlayıcı duygusal ve davranışsal örüntüleri (dissosiyasyon, beyanın aile üyelerine zarar verebileceği veya kendisinin suçlanabileceği endişesi vb.) ile başa çıkabilmesi de önemlidir.

Adli görüşme aşaması, Görüşme Odası'nda gerçekleştirilir. Görüşme odasında adli görüşmeci ile görüşme yapılacak kişi bulunurken, gözlem odasında hakim, Cumhuriyet savcısı, avukat ve diğer ilgili kişiler bulunur. Kovuşturma aşamasında ise görüşme odasından SEGBİS ile mahkemeye bağlanır. Görüşme, adli görüşmeci tarafından yürütülür. Ek sorular sormak gerektiğinde, bu sorular adli görüşmeciye kulaklık aracılığı ile iletilir ve görüşme yapılan kişiden tüm kurumlar için gereken bilginin alınması sağlanır. Savcı gözlem odasında yerini aldığı ve hazır olduğunda, katip görüşme kaydını başlatır, ve savcı veya hakim görüşme odasındaki uzmana görüşmeye başlayabileceğini belirtir.

Adli görüşme aşaması, ön görüşme yapılmış ise de, kayıtlara geçmesi amacıyla adli görüşmecinin kendini tanıtmayı, görüşmenin amacını ve sürecini açıklaması, adli görüşme odasını tanıtmayı, görüşme yapılacak kişinin kimlik bilgilerinin tespiti, kişinin haklarının ve temel kuralların açıklanması ile başlar. Eğer görüşme yapılan kişi tanık ise, bu aşamada yemin işlemi gerçekleştirilir ve tanıklığın önemi anlatılır.

#### SERBEST ANLATIM

Adli Görüşme sürecinde bu adımda (5. Adım) mağdurun yaşadığı olayı kendi ifadeleriyle, kendi bütünlüğü ve akışı içinde anlatmasına izin verilmeli, sürece çok müdahil olunmamalıdır. Eksikliklere, düzensiz olay akışlarına veya ifade çelişkileri ile planlama toplantısında belirlenen soruların cevaplarına ulaşma kaygısı odağa alınmamalıdır. Bunlar daha çok bir sonraki adımın (6. Adım) odağındaki hususlardır.

Adli görüşmelerde, serbest anlatım ile başlayan ve daha detaylı bilgi edinmek için açık uçludan daha spesifik sorulara doğru ilerleyen görüşme biçiminin kullanılması önerilmektedir. Serbest anlatım sırasında olaylar genellikle ifadenin içerisine düzensiz bir biçimde serpiştirilmiştir ve kişi anlattıkça hatırladığı yeni şeylere göre ifadeye tali detaylar eklemesi mümkündür. Bu nedenle, önce serbest anlatım ile kişinin kendi sözcükleri ile olayı anlatmasının istenmesi, ardından ifadeye eksik kalan ve aydınlatılması istenen konuların sorulması faydalıdır.

Ancak bu şekilde aşamalı görüşme biçiminin, öncelikli olarak kendisini makul bir şekilde ifade edebilen kişiler ile görüşmek için geliştirilmiş olduğunu akılda tutmak önemlidir. Açık uçludan kapalı uçlu sorulara doğru ilerleyen görüşme akışı, iletişim becerileri yeterli olmayan (Örn. sadece Evet/Hayır sorularına yanıt verebilen) bazı tanıklar için uygun olmayabilir. Burada başarılı bir görüşmenin anahtarı esnek olabilmek ve görüşülen kişinin ihtiyaçlarına göre uygun soruları yönlendirebilmektir (Achieving Best Evidence

in Criminal Proceedings, 2011). Uzmanın, görüşme yapılacak kişinin açık bir şekilde anlayabileceği kavramlar kullanması, görüşme yapılan kişiye yeterli zaman tanıyarak görüşmenin zorlayıcı bir nitelik almasını önlemesi önemlidir. Odağımız, görüşme yaptığımız kişinin sınırlılıklarından ziyade, yapabildiklerini fark etmek ve kişinin yapabildikleri üzerinden görüşmeyi yürütmek olmalıdır.

Adli görüşme süreci; görüşmeye hazırlık, adli görüşme ve kapanış aşamalarını içeren ve daha önce ayrıntılı olarak rehberde aktarılan güven ilişkisi kurma, serbest anlatım, sorgulama ve kapanış aşamalarına göre yapılandırılması gereken bir süreçtir. AGO'da adli görüşme;

- 1) Hakların Anlatılması,
- 2) Temel Kuralların Açıklanması,
- 3) Gerçeği Anlatmanın Önemi,
- 4) Serbest Anlatımı Başlatma ve Destekleme,
- 5) Sorgulama aşamalarını içermelidir.

### 1) Haklarının Anlatılması

Görüşme yapılacak kişi ile serbest anlatım aşamasına geçmeden önce, kişiye haklarının anlatılması önemlidir. Uzman tarafından mağdura ve suça sürüklenen çocuğa haklarının anlatılması, tanığa tanıklıktan ve yeminden çekinme hakkının, tanıklığın öneminin anlatılması ve yemin ettirilmesine ilişkin görüşme örnekleri aşağıda sunulmuştur:

**a) Mağdura haklarının anlatılması;** Mağdurun ifadesinin alınmasından önce kimliğinin tespit edilmesi ve CMK'nın 234. maddesinde düzenlenen haklarının anlatılması gerekir. Mağdurun ifadesinin alınmasında görevlendirilen uzman, mağdurun yaşına, gelişim özelliklerine, eğitim durumuna, sosyo-kültürel özelliklerine göre anlayabileceği bir dilde haklarını anlatmalıdır. Aşağıda mağdurun beyanının alınmasından önce kimliğinin tespitine ve haklarının anlatılmasına ilişkin bir görüşme örneği sunulmuştur.

## MAĞDURA HAKLARININ ANLATILMASI

### Örnek Diyalog

► **UZMAN** - Seninle biraz önce yaptığımız öngörüşmede tanışmıştık. Şimdi kayıtlara geçmesi için ismini tekrar söyler misin?

► **GYK** - ....

► **UZMAN** - Doğum tarihin nedir? (Doğum tarihini bilmiyor ise) Yaşın kaç?

► **GYK** - ....

► **UZMAN** - Babanın ve annenin ismini söyler misin?

► GYK - ....

► UZMAN - Oturduğun yerin adresini söyler misin?

► GYK - ....

► UZMAN - Kullandığın telefon var mı? Numarasını biliyor musun?

► GYK - ....

► UZMAN - Seninle yaptığımız görüşmede ben (ve var ise avukatınla yaptığın görüşmede avukatın) sana haklarını anlatmıştım. Ancak daha iyi anlamam ve kayıtlara geçmesi için sana bu haklarını bir kez daha söylemem gerekiyor.

! Soruşturma aşamasında ifade alıyorsak:

► UZMAN - Delillerin toplanmasını isteme hakkın var. Yani, bu olayın nasıl meydana geldiğini anlamamıza yarayacak şeyler varsa onları söyleyebilirsin. Örneğin olayın şahidi (gören biri) varsa bu kişinin dinlenmesini isteyebilirsin. Cumhuriyet savcısından soruşturma dosyasındaki belgelerin örneğini isteyebilirsin. Bu örnekleri alıp inceleyebilirsin. *(Görüşülen kişi çocuk ise bu cümle onun anlayacağı şekilde ifade edilmelidir)*

Haklarını daha iyi savunmak için bir avukat seçebilirsin. Soruşturma konusu suç cinsel saldırı suçu veya alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suç ise veya suçun mağduru çocuk ise avukat ataması yapılmış olacaktır. Bunun yanı sıra mağdur görüşmeye kendi seçtiği avukatı ile birlikte gelmiş olabilir.

*Bu durumda bilgilendirmeye şu şekilde devam edilir:*

► UZMAN - Sana baronun görevlendirdiği (veya senin seçtiğin) avukat da yardımcı olacak. Bu görüşmeye girmeden önce avukatınla da görüşmüştün. Anlamadığın bir şey olursa avukatına sorabilirsin. Seninle görüştüğümüz sırada avukatına bir şey sormak veya danışmak istersen bana bunu söyleyebilirsin. Bu durumda görüşmeye ara verebiliriz ve sen de avukatınla konuşabilirsin.

Avukatın aracılığı ile soruşturma belgelerini ve el konulmuş veya muhafaza altına alınmış eşya var ise bunları inceleyebilirsin. Bu konudaki ayrıntılı bilgiyi avukatından alabilirsin.

! Kovuşturma aşamasında ifade alıyorsak:

► UZMAN - Duruşmadan haberdar edilme hakkın var. Zaten bugün yapılan duruşma sana önceden bildirilmişti. Dava bugün karara bağlanmaz, yani hakim bir karar vermez ise duruşmanın devam edeceği gün sana yine bugün bildirilecek.



Kamu davasına katılma hakkın var. Eğer dava sırasında delil sunmak ve dava sonucunda verilecek kararı öğrenmek, bu kararı yanlış bulursan karara itiraz etmek istiyorsan davaya katılmak istiyorum demelisin. Böylece davanın her aşamasında söylemek istediklerini söyleyebilecek ve delil sunabileceksin.

Tutanak ve belgelerden örnek isteme hakkın var. Dava dosyasındaki tüm belgelerin örneklerini alabilirsin. Böylece bu belgeleri daha iyi inceleme fırsatın olacaktır.

Davada dinlenmesini istediğin şahit var ise bu durumu söyleyip bu kişinin çağrılmasını ve dinlenmesini isteyebilirsin.

Haklarını daha iyi savunmak için bir avukat seçebilirsin.

Soruşturma konusu suç cinsel saldırı suçu veya alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suç ise veya suçun mağduru çocuk ise avukat ataması yapılmış olacaktır. Bunun yanı sıra mağdur görüşmeye avukatı ile birlikte gelmiş olabilir. Bu durumda bilgilendirmeye şu şekilde devam edilir:

► **UZMAN** - Sana baronun görevlendirdiği (veya senin seçtiğin) avukat da yardımcı olacak. Bu görüşmeye girmeden önce avukatınla da tanışmıştın. Anlamadığın bir şey olursa avukatına sorabilirsin. Seninle görüştüğümüz sırada avukatına bir şey sormak veya danışmak istersen bana bunu söyleyebilirsin. Bu durumda görüşmeye ara verebiliriz ve sen de avukatınla konuşabilirsin.

Davaya katılmışsan (*katılmanın ne demek olduğunu az önce konuşmuştuk hatırladın mı?*) verilen karara karşı kanun yollarına başvurabilirsin. Yani verilen kararın yanlış olduğunu düşünürsen karara itiraz edip kararın düzeltilmesini isteyebilirsin.

*(Görüşülen kişi çocuk ise haklarını anlaması için hukuk terminolojisinin anlaşılır bir şekilde aktarılması önemlidir. Olgu örneklerinde buna örnek oluşturabilecek diyaloglar yer almaktadır)*

► **UZMAN** - Bu soruşturma sonucunda Cumhuriyet savcısı, senin şikayetçi olduğun kişi (Görüşülen kişi çocuk ise bu cümle suçlandırmacı olabilir ya da çocuk kendisine yapılan davranışı değerlendiremediği için şikayetçi olan kişi olmayabilir. O nedenle bu koşullarda –ailenin şikayetçi olduğu- ya da –sana uygun davranışlarda bulunmadığı düşündüğümüz kişi- şeklinde uyarlamalar yapmak gereklidir.) veya kendisinin belirleyeceği kişiler hakkında dava açabilir. Cumhuriyet savcısı senin şikayetçi olduğun kişi hakkında yeterli delil bulamaz ise dava açmayacaktır. Cumhuriyet savcısı dava açmama kararı verir ise sen de bu karara itiraz edebilirsin ve dava açılmasını isteyebilirsin (Görüşülen kişi çocuk ise haklarını anlaması için hukuk terminolojisinin anlaşılır bir şekilde aktarılması önemlidir. Olgu örneklerinde buna örnek oluşturabilecek diyaloglar yer almaktadır).

► **UZMAN** - Bütün bu söylediklerimi anlayabildin mi? Anlamadığın bir şey var ise sorabilirsin.

► **GYK** - Söylediklerinizi anladım.

► **UZMAN** - Teşekkür ederim. O halde görüşmemize başlayabiliriz.



**b) Suça sürüklenen çocuğa haklarının anlatılması;** Suça sürüklenen çocuğun (SSÇ) ifadesinin/sorgusunun alınmasından önce kimliğinin tespit edilmesi, üzerine atılı suçun anlatılması ve CMK'nın 147. maddesinde düzenlenen haklarının anlatılması gerekir. Bu durumdaki çocuğa bir avukat atanması zorunludur. Çocuğun ifadesinin/sorgusunun alınmasından önce kendi seçtiği veya baro tarafından atanan avukatı ile görüşmesi sağlanmış olmalıdır.

İfadenin/sorgunun alınmasında görevlendirilen uzman, çocuğun; yaşına, gelişim özelliklerine, eğitim durumuna, sosyo-kültürel özelliklerine göre anlayabileceği bir dilde atılı suç ve haklarını anlatmalıdır. Mağdur sorulan her soruya cevap veremiyor olabilir. Alınabildiği kadar cevap alınmalı, bilmediği soruyu "bilmiyorum" deyip geçebilmelidir.

İfadenin/sorgunun alınmasından önce SSÇ'nin kimliğinin tespitine, atılı suçun ve haklarının anlatılmasına ilişkin olarak yapılacak görüşme soruşturma ve kovuşturma aşaması için aynıdır. Örnek bir diyalog aşağıda sunulmuştur.

## SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUĞA HAKLARININ ANLATILMASI

### Örnek Diyalog

► **UZMAN** - Seninle yaptığımız öngörüşmede tanışmıştık. Şimdi kayıtlara geçmesi için ismini tekrar söyler misin?

► **GYK** - ....

► **UZMAN** - Doğum tarihini söyler misin? (Doğum tarihini bilmiyor ise) Yaşın kaç?

► **GYK** - ....

► **UZMAN** - Babanın ve annenin adını söyler misin?

► **GYK** - ....

► **UZMAN** - Oturduğun yerin adresini söyleyebilir misin?

► **GYK** - ....

► **UZMAN** - Kullandığın telefon var mı? Numarasını biliyor musun?

► **GYK** - ....

► **UZMAN** - Okula gittin mi? (Şimdi devam etmiyorsa kaçınıcı sınıfa kadar okula gitti)

► **GYK** - ....

► **UZMAN** - Bir işte çalışıyor musun? (Çalışıyor ise ne zamandır ve bu işten para alıyor ise ne kadar?)

► **GYK** - ....

► **UZMAN** - Seninle yaptığımız öngörüşmede neyle suçlandığını ve haklarını anlatmıştım. Ayrıca avukatın da sana neyle suçlandığını ve haklarını anlatmıştı. Ancak daha iyi anlamın ve kayıtlara geçmesi için sana bunları bir kez daha söylemem gerekiyor.

Senin hakkındaki suçlama (...) (kısaca, genel hatlarıyla ve anlayabileceği bir dilde suçlamayı anlatır. Örneğin; "Dün gece bir kişinin evine girilmiş ve evinden bazı eşyalar çalınmış. Bunu senin yaptığını düşünüyorlar.")

Bunu anlayabildin mi?

► **GYK** - Evet anladım.

► **UZMAN** - Yaşın küçük olduğu için sana baro tarafından bir avukat atandı. Baro avukatların meslek birliğidir. Mahkemeye ve savcılığa bağlı değildir. Bu avukat sadece senin haklarını korumak için görev yapacak. Avukatın ile arandaki görüşmeler, avukatın ile senin aranda sır olarak kalacak. Avukatın ücretini de sen ödemeyeceksin, devlet ödeyecek.

Burada bulunduğunu yakınların biliyor mu? Eğer bilmiyor ise burada bulunduğunun yakınlarına haber verilmesini isteyebilirsin.

Neyle suçlandığını sana söylemiştim. İstersen bu suçla ilgili hiç bir şey söylemeyebilirsin. Yani susma hakkın var. Susma hakkını anlayabildin mi?

► **GYK** - Evet anladım.

► **UZMAN** - Sana yönelik bu suçlamadan kurtulmak için delil toplanmasını isteyebilirsin. Yani, dinlenmesini istediğin şahit varsa bunu söyleyebilirsin. Ya da incelenmesini istediğin belge veya delil varsa bunları söyleyebilirsin.

Anlamadığın veya sormak istediğin bir şey var mı?

► **GYK** - Söylediklerinizi anladım.

► **UZMAN** - Teşekkür ederim. O halde görüşmemize başlayabiliriz.

**c) Tanığa tanıklıktan ve yeminden çekinme hakkının, tanıklığın öneminin anlatılması ve yemin ettirilmesi;** Tanığın ifadesi CMK'nın 43 – 61 maddelerindeki usul hükümlerine göre alınır. Tanık AGO'da adli görüşmecisi vasıtasıyla dinlenecek ise adli görüşmecinin yerine getirmesi gereken usul işlemleri vardır. Bunlara ilişkin olarak yapılacak görüşme örneği aşağıda sunulmuştur.

### TANIĞA TANIKLIKTAN VE YEMİNDEN ÇEKİNME HAKKININ, TANIKLIĞIN ÖNEMİNİN ANLATILMASI VE YEMİN ETTİRİLMESİ

#### Örnek Diyalog

► **UZMAN** - Seninle yaptığımız öngörüşmede tanışmıştık. Şimdi kayıtlara geçmesi için ismini tekrar söyler misin?

► GYK - ....

► UZMAN - Doğum tarihin nedir? (Doğum tarihini bilmiyor ise) Yaşın kaç?

► GYK - ....

► UZMAN - Babanın ve annenin adı nedir?

► GYK - ....

► UZMAN - Adresin nedir?

► GYK - ....

► UZMAN - Kullandığın telefon var mı? Numarası nedir?

► GYK - ....

► UZMAN - Bu soruşturmada/davada hakkında suçlama yapılan kişi/kişiler .....'dir (isimlerini söyler). Bu kişileri tanıyor musun? (Tanıyorsa nereden ve nasıl tanıdığını sorar ve kısaca anlatmasını ister.) Bir akrabalığın var mı? (Varsa akrabalık derecesini sorar.)



Tanıklıktan çekinme hakkı varsa:

► UZMAN - Hakkında soruşturma yapılan/dava açılan ....'nın ....'sı olduğun için tanıklıktan çekinme hakkın var. Yani istersen tanıklık yapmak zorunda değilsin. Ancak tanıklık yapacaksan doğruyu söylemen gerekli. Olayı anlatırken tanıklıktan çekinme ihtiyacı duyarsan yine tanıklıktan çekinebilirsin. Eğer söylediklerinin gerçeği yansıtmadığı anlaşılırsa hakkında yalan tanıklıktan soruşturma yapılabilir. Bunları anladın mı?

► GYK - Evet anladım. Bildiklerimi söylemek istiyorum.

► UZMAN - Peki teşekkür ederim. Şimdi bir şey daha anlatmam gerekli.

Seninle görüşmeye başlamadan önce sana doğru söylemen hususunda yemin ettirmem gerekli. Ama hakkında soruşturma yapılan/dava açılan ....'nın ....'sı olduğun için istersen yemin etmeyebilirsin. Yani söyleyeceklerini dinlemeden önce yemin etmek istemiyorsan buna bana söylemelisin. Yemin etmek istiyor musun?

► GYK - Evet yemin etmek istiyorum.



Tanıklıktan çekinme yoksa:

► UZMAN - Tanıklık/Şahitlik ne demektir biliyor musun?

► GYK - ....

► **UZMAN** - Tanıklık önemli bir görevdir. Senin burada söyleyeceklerin adaletin gerçekleşmesine yardım edecek. Haklı ve haksızın ayrılması, mahkemenin doğru karar vermesi için seni doğruları olduğu gibi söylemen önemli ve gerekli. Ayrıca gerçeği söylemediğin anlaşıldığı takdirde hakkında yalan tanıklık suçundan dava açılabilir ve ceza alabilirsin. Seninle görüşmemiz bittikten sonra Cumhuriyet savcısı (kovuşturma aşamasında mahkeme) söyleyinceye kadar buradan ayrılmaman gerekiyor. Ayrıca sana yemin ettirmem gerekli. Yemin ne demek biliyor musun?

*(Dinlenecek kişi 15 yaşını doldurmamış ise veya ayırt etme gücüne sahip olmadığı için yeminin niteliğini ve anlamını kavrayabilecek durumda değilse, soruşturma veya kovuşturma konusu suça iştiraktan veya bu suçlar nedeniyle suçluyu kayırmaktan ya da suç delillerini yok etme, gizleme veya değiştirmekten şüpheli/sanık veya hükümlü durumunda ise veya tanıklıktan çekinme hakkına sahip olup da bu hakkını kullanmak istemeyen, ancak yeminden çekinme hakkını kullanan kişi durumunda ise dinlenecek kişiye yemin verilmez. Bu kişiler yeminsiz olarak dinlenir.)*

► **GYK** - Evet biliyorum.

► **UZMAN** - Şimdi benim söylediklerimi tekrarlayan gerekli.

*“Bildiğimi dosdoğru söyleyeceğime namusum ve vicdanım üzerine yemin ederim.”*

► **GYK** - “Bildiğimi dosdoğru söyleyeceğime namusum ve vicdanım üzerine yemin ederim.”

► **UZMAN** - Teşekkür ederim. Şimdi görüşmemize başlayabiliriz.

## 2) Temel Kuralların Açıklanması

Görüşme yapılacak kişiye, görüşme sırasında geçerli temel kuralların açıklanması, daha sağlıklı ve doğru bilginin alınabilmesi ve görüşme sürecinin daha rahat ilerletilebilmesi açısından yararlı olacaktır.

Görüşme yapılacak kişiye, eğer uzman anlamadığı veya cevabını bilmediği/hatırlamadığı bir soru sorarsa, anlamadığını veya bilmediğini söylemesi gerektiği ve eğer uzman, söylediği şeyi yanlış anlar, söyler veya anlattıklarını hatalı şekilde özetlerse bunu ifade etmesi gerektiği açıklanmalıdır (Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings, 2011). Örneğin, “Sana sorduğum bir sorunun cevabını hatırlamıyorsan, sadece ‘Bilmiyorum’ veya ‘Hatırlamıyorum’ diyebilirsin. Ayrıca, eğer seni yanlış anlarsam veya doğru olmayan bir şey söylersem, lütfen söylediklerimi düzelt” şeklinde açıklama yapılabilir. Adli görüşme yapılan kişi, görüşmecinin hatasını düzeltmenin uygunsuz olduğunu düşünebilir; utanma ya da azarlanmaktan korku duyabilir. Bu nedenle, görüşmenin başında temel kuralların açıklanması, özellikle küçük çocuklar için bu türde sosyal engellemelerin üstesinden gelmede etkili olacaktır (Powell ve Hughes-Scholes 2009; Powell ve Snow 2007).

Bazı kırılğan gruplar (çocuklar, zihinsel engelliler, alt sosyo-kültürel gruplar vb.), görüşmecinin olay hakkında bilgi sahibi olduğu ve onların rolünün görüşmeciyi onaylayarak memnun etmek olduğu yönünde hatalı bir izlenime sahip olabilirler (Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings, 2011). Ayrıca, çocuklar sıklıkla yetişkinlerin soruların cevaplarını zaten biliyor olduklarını düşünebilirler. Bunun yanı sıra, ne kadar detaylı bilgi istendiğini de bilmiyor olabilirler. Bu nedenle, uzmanın, görüşme yapılacak kişiye, olay sırasında kendisinin orada olmadığı, orada ne olduğunu bilmediği ve kişinin detaylı anlatımının önemli olduğu bilgisini vermesi önemlidir. Bunu açıklamak için, örneğin çocuk ile yapılan görüşmede, *“Ben orada değildim. Bu yüzden neler olduğunu bilmiyorum. Şimdi orada olanlar ile ilgili hatırladığın her şeyi bana anlatmanı istiyorum”* veya *“Bana hatırlayabildiğin her şeyi, önemsiz gibi görünebilecek küçük şeyleri bile anlatman önemli”* gibi ifadeler kullanmak mümkündür (Powell ve Hughes-Scholes 2009).

Bunun yanı sıra, görüşmeci bir soruyu tekrar ettiğinde, görüşme yapılan kişi, verdiği ilk yanıtın doğru olmadığını ve değiştirilmesi gerektiğini düşünebilir. Bu nedenle, *“Eğer bir soruyu tekrar edersem, bu, yanıtını değiştirmeni istediğim anlamına gelmez. Sadece hatırlayabildiğin kadarıyla olanları anlatmanı istiyorum”* gibi bir açıklama yapmak yararlı olabilir (Powell ve ark. 2005).

Görüşme yapılan kişiler, özellikle cinsellik içeren ifadeleri açıkça dile getirmekten çekinebilirler. Bu nedenle, görüşme sırasında her şeyi açıklıkla ifade edebilecekleri bilgisi verilmesi fayda sağlayabilir (Powell ve Hughes-Scholes 2009). Örneğin, çocuk ile yapılan görüşmede, *“Olanları anlatırken her türlü kelimeyi açıkça söyleyebilirsin. Sana söylediğin bir şeyden ötürü kızmam, şaşırımmam veya üzülmem”* demek mümkündür.

Görüşme yapılacak kişiye, görüşme sırasında ara/mola isteyebileceği de açıklanmalıdır. Bu, görüşme yapılacak bazı kişiler için daha gerekli olabilir. Bazı kırılğan grupların mola talebi üzerinde kontrol hissetmeleri ve sözel bir talepte bulunmak zorunda kalmamaları için, bir “dokunma kartı” kullanmak işlevsel olabilir. Bu kart, kişinin yanına konur ve mola istediği zaman ona dokunabilir (Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings, 2011).

### 3) Gerçeği Anlatmanın Önemi

Gerçek ve yalan ayrımı sadece çocuklar ve bazı kırılğan yetişkinler için uygulanabilir (Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings, 2011). Görüşme yapılacak yetişkin kişinin görüşme sırasında gerçek ve yalanı ayırt edebildiğini göstermesi normal şartlarda talep edilmez. Bu soruların kullanımı ancak mahkemede doğruyu söylemenin önem ve değerini anlayıp anlamamalarına ilişkin bir durumun söz konusu olduğu, engelli veya mental bozukluğu olan kırılğan yetişkinler ile sınırlı olmalıdır. Bu durumlarda, görüşme yapılacak kişiden doğru ve yalana ilişkin örnekler vermesi istenebilir. Eğer bu mümkün değilse, uzman bu farka ilişkin bazı sorular sorabilir. Bu tür sorulardan sonra, *“Şimdi lütfen olanlara ilişkin tüm hatırladıklarını bana anlat. Hiçbir şeyi uydurma ya da anlatmamazlık etme. Doğruyu anlatman çok önemli”* veya *“Bu odanın bir kuralı var: Hep doğruları söylemek. Senden istediğim tüm görüşme boyunca bana sadece doğruları anlatman. Doğruları söylediğin için sana kimse kızmaz ve ayıplamaz.”* diyerek görüş-

me sırasında gerçeği anlatmanın önemini vurgulayabilir. Çocuk ile yapılan görüşmede, güven ilişkisi aşamasının sonuna doğru, temel kurallar çocuğa açıklanırken, uzmanın çocuğu anlatacağı olaya ilişkin doğru ve gerçek bir ifade vermesi konusunda bilgilendirmesi gerekir. Bunun güven ilişkisi aşamasında yapılması gerekir; çünkü görüşmenin ilerleyen aşamasında yapılması, çocuğun o ana kadar söylediklerine inanılmadığını düşünmesi riskine neden olabilir. Eğer çocuğun daha önce ÇİM’de ifadesi alınmış ise ve bu ifade sırasında gerçek-yalan ayrımı sorgulanmış ise, AGO görüşmesi sırasında bu işlemi tekrarlamaya gerek olmayabilir.

Bu noktada çocuktan gerçek ve yalanın genel tanımlarını vermesinin istenmesi tavsiye edilmez; daha ziyade örnekler üzerinden değerlendirmeleri istenmelidir. Uzman, çocuğun yaşına, deneyimine ve kavrayışına uygun örnekler vermelidir. Okul çağı çocuklarından gerçek ve yalan beyan örnekleri vermesi istenebilirken, daha küçük çocuklara örnekler sunulup hangisinin gerçek hangisinin yalan olduğu sorulabilir (Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings, 2011). Eğer çocuk gerçek ve yalan arasındaki farkı uygun şekilde ayırabiliyorsa, uzman, görüşmede söylediği her şeyde mümkün olduğunca doğruyu ve gerçeği söylemesinin önemini vurgulamalıdır. Bunun nasıl yapılacağı yine çocuğun yaşına ve gelişim düzeyine göre düzenlenmelidir. Gerçek-yalan ayrımı, aşağıda sunulduğu gibi, çocuğa özgü bilgiler, olaya dayalı örnekler, gözleme dayalı örnekler veya hayali örnekler ile sorulabilir (Cheung, 2003).

## GERÇEK - YALAN AYRIMININ SORGULANMASI

### Örnek Diyalog

#### ► GİRİŞ

“(Çocuğun adını söyler), sana olanlar hakkında bana doğruyu anlatman çok önemli. Bu nedenle, başlamadan önce, senin gerçek ve yalan arasındaki farkı anlayıp anlamadığından emin olmak istiyorum. Şimdi sana bir soru soracağım.”

#### ► ÇOCUĞA ÖZGÜ BİLGİLERE DAYALI ÖRNEK VERME

“Adın ne? (Çocuk doğru yanıt verir) Birisi senin adının (doğru/yanlış isim) olduğunu söylerse, doğru mu yalan mı söylemiş olur?”

“Kaç yaşındasın? (Çocuk doğru yanıt verir) Birisi senin yaşının (doğru/yanlış yaş) olduğunu söylerse, doğru mu yalan mı söylemiş olur?”

Bugün pembe bir elbise giydiğini görüyorum. Birisi sana bugün üstündeki elbisenin mavi olduğunu söylerse, doğru mu yalan mı söylemiş olur?”

#### ► OLAYA DAYALI ÖRNEK VERME

“Bir arkadaşın tepsideki bütün kurabiyeleri yerse ve yediğini/yemediğini söylerse, doğru mu yalan mı söylemiş olur?”

“Bir kız çocuk annesinin cüzdanından para alırsa ve aldığı/almadığını söylese, doğru mu yalan mı söylemiş olur?”

“Bir erkek çocuk oyuncasını kırarsa ve kendisinin/ablasının kırdığını söylese, doğru mu yalan mı söylemiş olur?”

#### ► GÖZLEME DAYALI ÖRNEK VERME

“Şu anda bu odada yağmur yağıyor mu? (Çocuk ‘Hayır’ der) Eğer birisi bu odada yağmur yağdığını/yağmadığını söylese, doğru mu yalan mı söylemiş olur?”

“Şimdi bu odada uçan kuşlar var mı? (Çocuk ‘Hayır’ der) Eğer birisi bu odada kuşlar olduğunu/olmadığını söylese, doğru mu yalan mı söylemiş olur?”

#### ► HAYALİ ÖRNEK VERME

“Eğer birisi elimin üstünde oturan bir fil olduğunu söylese, bu kişi doğruyu mu söylüyordur yoksa uyduruyor mudur?”

“Eğer birisi bu pencereden iki tane ejderhanın uçtuğunu söylese, bu gerçekten olmuş mudur? (Çocuk ‘Hayır’ der) Eğer birisi bunun gerçekten olduğunu söylese, bu kişi doğru mu yalan mı söylüyordur?”

#### ► PEKİŞTİRME

“Benim işimin bir parçası çocuklarla/ergenlerle onlara ne olduğunu konuşmak. Burada birçok çocukla görüştüm ve onlar başlarına ne geldiği ile ilgili doğruyu anlattılar. Bugün bana başına gelenlerle ilgili doğruyu anlatman çok önemli.”

## 4) Serbest Anlatımı Başlatma ve Destekleme

Serbest anlatım aşamasında uzman, görüşme yapılan kişiyi destekleyen ifadeler kullanmalıdır. Bunların bir kısmı aşağıda sıralanmıştır:

- Eylemlerin listesini genişletme: “Başka bir şey oldu mu?”, “Bana anlatabileceğin başka bir şey var mı?”, “Başka ne hatırlıyorsun?”
- Sonraki eylemleri aktarma: “Ve sonra...”, “Ondan sonra ne oldu?”
- Daha detaylı açıklama: “...’e gittiğinizde ne oldu?”, “Benim daha iyi anlamam için başka bir şekilde anlatabilir misin?”, “Seni anlamak benim için önemli. Şimdi bana olanları biraz daha detaylı anlatmayı dene.”

Uzman bu şekilde açık uçlu bazı destekleyiciler kullanarak kendi ifadeleri ile anlatmaya teşvik etmelidir. “Anlat” ya da “açıkla” gibi fiiller bu anlamda kullanışlıdır. Anlatılan içeriği derecelendirmekten (“Bunu çok güzel anlattın” vb.) ve içeriği pekiştirmekten (“Bana babandan bahsettiğin için teşekkür ederim” vb.) kaçınmak gerekir. Bunun yerine, “Bir çok ayrıntı anlatıyorsun ve bu çok önemli.”, “Seni anlamama yardımcı oluyorsun, teşekkür ederim.”

kür ederim.”, “Benim söylediğimi düzelttin ve bu önemliydi.”, “Hatırlamaya çalıştığın ve bunları bizimle paylaştığın için teşekkür ederim.” gibi görüşme yapılan kişinin anlatım biçimini ve çabasını pekiştirmek olumlu sonuç verecektir. Bu aşamada kullanılan destekleyici ifadelerin olay hakkında uzman tarafından dosya incelemesi ile bilinen, ancak görüşme yapılan kişi tarafından henüz dile getirilmemiş bir bilgiyi içermemesi gerekir. Destekleyici ifadelerin çocuk ile görüşmede kullanımına yönelik bir örnek aşağıda sunulmuştur (Powell ve Snow 2007).

## ADLİ GÖRÜŞMEDE DESTEKLEYİCİ İFADELERİN KULLANIMI

### Örnek Diyalog

► **UZMAN** - ... Ve eğer sorduğum sorunun cevabını hatırlamıyorsan, sadece “Bilmiyorum” veya “Hatırlamıyorum” de. Tamam mı? Şimdi Ayşe, hadi başlayalım. Bana buraya neden geldiğini anlat.

► **GYK** - Havuzdaki adamın yaptıklarını anlatmaya...

► **UZMAN** - Bana orada olan her şeyi anlat. En başından başla.

► **GYK** - İşte, erkek kardeşim yaramazlık yapıyordu, annem de kızdı. Ben yüzüyordum. Sonra balonlarla oynadım. Ama ben koşmadım. Sonra üstümü değiştirmeye gittim. Sonra işte kötü adam ayıp şeyi yaptı. Sonra McDonalds'a gittik.

► **UZMAN** - Sonra ne oldu?

► **GYK** - Eve gittik.

► **UZMAN** - Ondan sonra ne oldu?

► **GYK** - Sonra anneme söyledim.

► **UZMAN** - Havuzda başka ne oldu?

► **GYK** - (sessizlik) Ben kendi başıma havuza atlayabiliyorum.

► **UZMAN** - Mm hmm...

► **GYK** - Bu kadar.

► **UZMAN** - Bana üstünü değiştirmeye gittiğinde neler olduğunu anlat.

GYK - Kendi başıma gittim. Çünkü kardeşim, hmmm.... Yaramazlık yapıyordu, annem de kızdı. O yüzden annem bana “Git, üstünü değiştir” dedi.

► **UZMAN** - Sonra ne oldu?

► **GYK** - İçeri gittim (sessizlik)... Orada kötü adam vardı.



► UZMAN - Mm hmm...

► GYK - Bana ayıp şey söyledi.

► UZMAN - Ayıp şey?

► GYK - Evet... Bir de ayıp şey yaptı (*sessizlik*). Sonra Merve geldi.

► UZMAN - Adamın yaptığı ayıp şey hakkında bana her şeyi anlat.

GYK - Duşa geldi... Ben korkmuyordum, ama sonra biraz korktum.

► UZMAN - Sonra ne oldu?

► GYK - Evet... Bir de ayıp şey yaptı (*sessizlik*)... Sonra Merve geldi.

► UZMAN - Sonra ne oldu?

► GYK - (*ara*) Pek hatırlamıyorum.

► UZMAN - Tamam... Peki, korktuğunda ne oldu?

► GYK - Bana şeyini gösterdi (*sessizlik*)

► UZMAN - Sana neyi gösterdi?

► GYK - Pipisini (*fısıltıyla*)... Sonra bana pipisini yıkattı.

► UZMAN - Mm hmm...

*Çocuk başka yöne bakar, dikkati dağılmıştır.*

► UZMAN - Peki Ayşe, bana pipisini yıkama hakkında her şeyi anlat.... Bununla ilgili her şeyi bilmem gerek.

► GYK - İşte... Pipisi büyük oldu (*sessizlik*)... Pipisini ovaladı... Sonra bana ovdurdu... Ben "Olmaz" dedim.

► UZMAN - Sonra?

► GYK - Bir şey çıktı... ama çiş değildi.

► UZMAN - Sonra ne oldu?

► GYK - Sonra Merve geldi. Ben de üstümü değiştirdim ve annemi bulmaya gittim... Sonra McDonalds'a gittik.

► UZMAN - Şimdi Merve'nin geldiği zaman ne olduğundan biraz daha bahset.

.....

---

Görüşme boyunca, kişinin anlayabileceği bir dil kullanmak, yargılayıcı/suçlayıcı ifadelerden (örn. “Bu kişinin size vurmasını sağlayacak ne yaptınız?”) özenle kaçınmak, görüşme yapılan kişinin duygulanımına uygun tepkiler vermek önemlidir.

Birçok görüşmede, özellikle çocuğun cinsel istismarı ile ilgili iddialarda, mağdurlar olay hakkında açık ve özgür bir şekilde konuşmaya isteksiz olabilirler. Bu noktada, görüşme yapılan kişinin değişen duyguları ve beden dili dikkatlice izlenmeli ve gereken noktalarda uygun destekleyici ifadeler ile anlatımı desteklenmelidir. Bu nedenle, görüşme yapılan kişinin anlattığı şeylerin uzman tarafından dinlendiğini ve anlaşıldığını bilmesini sağlayacak “etkin” bir dinleme biçimi gereklidir. Bu, duygularının veya anlattıklarının kişiye geri yansıtılması (reflection on) şeklinde yapılabilir ve duygusunun geri yansıtılması kişiyi ifadeye devam etmeye teşvik edebilir.

#### Örnek - Geri Yansıtma:

- ▶ **GYK** - Bunu yapmasından hoşlanmadım.
- ▶ **UZMAN** - Bundan hoşlanmadın...
- ▶ **GYK** - ... (ağlar)
- ▶ **UZMAN** - Bu durumun seni çok üzdüğünü görüyorum (veya bunu anlatmanın senin için zor olduğunu anlıyorum)

Etkin dinlemenin bir başka yolu, kişinin söylediklerini kısaca özetlemek veya kullandığı son cümleyi tekrar ederek açık uçlu bir soru ile detaylandırmasını istemektir.

#### Örnek – Yeniden İfade Etme:

- ▶ **UZMAN** - “Bunu yaparken sana ne söylüyordu?”
- ▶ **GYK** - Bana kızıyordu, bağıırıyordu. Çünkü içki içmişti. Ve sonra bana dokunuyordu.
- ▶ **UZMAN** - Sana dokunuyordu... Peki sana nasıl dokunuyordu? Biraz anlatabilir misin?

Ancak, bunu yaparken uzmanın, bilinçli ya da değil, verilen bilgiye ilişkin onay ya da onaylamama mesajı vermemeye özen göstermesi gerekir.

Görüşme yapılan kişinin ifade ettiği zorluğu genellemek de kullanılacak bir diğer yöntemdir.

**Örnek - Genelleme**

"Bunu anlatmak birçok kişiye zor gelebilir."

"Biraz çocuk başlangıçta biraz sessiz olabilir/biraz çekingen davranabilir, ama genellikle sonra bu geçer."

"Çocukların başına bir şey geldiğinde, bu onların suçu değildir."

Ancak tatlı sözler, sözel pekiştireçler ve fiziksel temas kurmak uygun değildir (Lamb ve ark. 2007). Çocuklar ile yapılan görüşmelerde, anatomik resimler, oyun malzemeleri, öykü anlatma vb. tekniklerden yararlanmak gerekli ve faydalı olabilmektedir. Ancak çocuk olayı kendiliğinden detaylı olarak anlatabiliyorsa, anatomik bebeklerin kullanılmaması gerekir (Cheung, 2003).

**ADLI GÖRÜŞME SIRASINDA KAÇINILMASI GEREKEN TUTUM ve DAVRANIŞLAR**

- Yargılayıcı/suçlayıcı bir tutum ve dil kullanma, olayla ilgili varsayımlarda bulunma, değerlendirmeler yapma
- Yaşına ve gelişim düzeyine uygun olmayan anlayamacağı/karışık bir dil kullanma
- Mağdurun duygularına uygun bir şekilde karşılık vermeme
- Sözel olmayan ipuçlarını dikkate almama
- Otoriter bir tutum sergileme
- Yönlendirici sorular yöneltme
- Görüşme sırasında ara ara oluşan sessizliği tolere etmeme
- Tatlı sözlerden, sözel pekiştireçlerden ve fiziksel temastan kaçınmama
- Sözü kesme
- Karşılanmayacak beklentiler oluşturma, vaatler verme

Görüşme yapılan kişiler serbest anlatım sırasında çeşitli nedenlerle durabilirler. Ancak, adli görüşmeci, görüşme yapılan kişi susar susmaz kendisinin konuşma eğiliminin önüne geçmeli, aralara ve sessizliğe tolerans gösterebilmelidir. Bu araların çeşitli nedenleri olabilir. Örneğin, görüşme yapılan kişi verdiği yanıt ile ilgili görüşmeciden geri bildirim bekliyor olabilir. "Yeterince bilgi verdim mi yoksa devam etmem gerekir mi?" ya da "Çok mu uzun konuştum?" diye düşünüyor olabilir. Ya da anlatacaklarının geri kalan kısmını toplamak veya bazı şeyleri hatırlamak için de durmuş olabilir. Bu nedenle, bu susma anlarında yapılacak herhangi bir müdahale kişinin hatırlamasına engel oluşturabilir ve o sırada gelecek bilgi kaybolabilir. Ayrıca, ifadesinin tekrarlayan şekilde bö-

lünmesi, kişiye yanıt vermek için sınırlı bir zamanının olduğunu öğretir ve bu genellikle sonraki sorulara kısa yanıtlar verilmesine yol açar. Uzman bu aralar sırasında sessiz kalarak veya “*mm hmm*”, “*sonra...*” gibi basit ifadeler ile kişiyi devam etmeye teşvik edebilir. Eğer kişi, uzmanın açıklığa kavuşturulmasına ihtiyaç duyduğu bir şey aktarır, ancak görüşme yapılan kişi o anda konuyla ilgili detay vermeye isteksiz veya yapamayacak durumda görünürse, uzmanın ısrarcı olmaktansa, bu konuya daha sonra tekrar dönmesi daha iyi olacaktır.

Uzman, uygun olduğu zamanlarda, özellikle görüşme yapılan kişinin anlatımları dağınık ya da yoruma açık görüldüğünde, her konu başlığının ardından kişinin anlattıklarını özetlemeli, ancak özetlemeyi bir rutin olarak görmemelidir. Özetleme yaparken, görüşme yapılan kişinin kullandığı sözcükler ve ifadelerin kullanılmasına dikkat edilmelidir.

Adli görüşme sırasında, görüşme yapılan kişiye gerçekçi olmayan vaat ve güvenceler vermekten, kişinin söylediklerine inanmaz, eleştirel veya yargılar bir tutum sergilemekten, kişinin sözünü kesmekten ve olaya ilişkin varsayımlarda bulunmaktan özenle kaçınmak gerekir.

İki kişi arasındaki etkileşim ilerledikçe, her bir bireyin davranışı diğer kişiye ayna olma eğilimindedir. Dolayısıyla, görüşmeciler, istenilen davranışı kendileri sergileyerek, bunu görüşme yaptıkları kişinin davranışlarını etkilemekte kullanabilirler. Örneğin, sakin, düz bir ses tonu ile yavaş bir şekilde konuşarak ve rahat bir şekilde davranarak görüşmeci mağdurun da bunu yapması için yol gösterebilir. Kaygılı kişilerde sıklıkla görülen hızlı konuşma eğilimi hatırlama için bir problem oluşturabildiğinden, uzmanın kişiyi daha yavaş konuşmaya teşvik etmesi gerekebilir. Eğer uzman kendisi rahat bir şekilde oturur ve konuşursa, görüşme yapılan kişinin de bu rahat davranışı sergilemesi daha olasıdır (Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings, 2011).

Bazı kırılğan gruplar, görüşmecinin duymak istediğine veya onlara ima ettiğine inandıkları şeyler ile uyumlu ifadeler kullanarak kendilerince yardımcı olmaya çalışabilirler. Bu durum, özellikle görüşmeciyi bir otorite figürü olarak gören gruplarda söz konusu olabilir. Bazı kişiler ayrıca otorite figürlerinden korkup çekinebilirler. Bu nedenle, uzmanın, çok otoriter görünmemeye özen göstermesi, fakat kişinin güven duymasını sağlayacak şekilde kendinden emin ve yetkin bir görünüm sergilemesi gereklidir. Bazı kırılğan kişiler ayrıca kendilerini olumlu sunma kaygısı taşıyabilir ve birçoğu, örneğin anlamadıklarında bile, anlamış gibi davranarak mümkün olduğunca “normal” görünmeye çalışabilirler ve anlamadıklarını söylemek yerine yanıt vermeyi seçebilirler. Ayrıca, çoğu kırılğan kişinin “Evet/Hayır” tipi sorulara uysallık gösterme ve bu tür soruları, sorunun içeriğini gözetmeksizin onaylayarak “Evet” yanıtını verme eğilimleri yüksektir (Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings, 2011). Görüşmenin yürütülme biçimi (örn. fazlaca otoriter bir tutum) ve sorulan soruların doğası (örn. yönlendirici veya fazla karışık) da koşulsuz olumlu yanıt verme eğiliminin boyutunu etkileyecektir. Uzmanın görüşme boyunca bu olasılığı göz önünde bulundurması önemlidir.

## 5) Sorgulama Aşaması

Görüşmenin serbest anlatım aşamasında görüşme yapılan çoğu kişi olay ile ilgili hafızasındaki her şeyi aktaramayacaktır. Bu nedenle, uzmanın kişiye uygun sorular sorarak daha fazlasını hatırlamasına yardımcı olmasına ihtiyaç vardır.

Görüşme yapılan kişiye soru sormaya geçmeden önce, görüşmenin bu aşamasında kişiden beklenenin ne olduğunu açıklamak faydalı olabilir. Uzmanın, görüşme yapılan kişiye, “şimdi bana söylemiş olduğun şeyleri genişletmek ve açıklığa kavuşturmak için biraz önce aktarmış olduklarına dayanarak bazı sorular soracağım” demesi yardımcı olacaktır. Ayrıca, görüşmenin güven ilişkisi kurma aşamasında aktarılmış olan, örneğin bir soruya “Bilmiyorum” veya “Anlamadım” diye yanıt verebileceği gibi bazı temel kuralları yinelemek faydalı olabilir.

Sorgulama aşamasında, görüşme yapılan kişilerin travmanın içine girerek yoğun sıkıntı yaşamaları mümkündür. Böyle bir durumda, uzmanın konudan bir süreliğine uzaklaşmayı ve eğer gerekirse görüşmenin daha önceki bir aşamasına dönmeyi (Örn. güven ilişkisi kurma aşaması) değerlendirmesi gerekir. Eğer uzman, kişinin görüşmeyi sürdürmesinin uygun olmayacağı kanaati edinirse, bu konuda ilgili hakim/savcıyı bilgilendirip görüşmenin sonraki bir tarihe ertelenmesini talep edebilir.

AGO öncesinde, hakim/savcı ile uzman etkin bir planlama görüşmesi yaparak adli görüşmenin doğal akışının ek sorularla gereğinden fazla bölünmesinin önüne geçmelidir.

Uzman, sorgulama aşamasında görüşme yapılan kişinin o ana kadar olan anlatımlarını kontrol edilebilir başlıklara bölmeli ve arzu edilen bilgiye ulaşmak için açık uçludan kapalı uçlu sorulara gidecek şekilde konuyu derinlemesine araştırmalıdır. Görüşme yapılan kişinin olaya ilişkin serbest anlatımını detaylandırdıktan sonra, uzman, görüşmenin planlama ve hazırlık aşamasında soruşturma açısından önemli bulunan ve kişinin beyanında eksik kalmış olan vakaya özgü diğer sorular ile devam etmelidir. Bu vakaya özgü bilgiler konu başlıklarına göre organize edilebilir; her konu başlığı kişinin olaya ilişkin beyanına benzer şekilde sistematik olarak soruşturulmalıdır. Adli görüşme sürecinde, ek sorular sormak gerektiğinde uzman kulaklık aracılığı ile haberdar edilerek görüşme yapılan kişiden gereken bilginin alınması talep edilir. Ancak bu noktada, soruların arka arkaya gelmesi veya görüşme yapılan kişinin henüz hazır olmadığı bir sorunun sorulması hususunda ısrarcı olunması durumunda uzmanın görüşme yapılan kişiye yöneliminin ve görüşme sürecinin sekteye uğraması olasıdır. Bu nedenle, adli görüşme öncesinde hakim/savcı ile uzman arasında görüşme sürecinde elde edilmesi planlanan bilgiler hususunda önceden istişarede bulunmuş olması, adli görüşme sürecinde cevaplanması talep edilebilecek ek soruların da görüşme sürecini aksatmayacak şekilde sorulması önerilmektedir.

### 3.3.2.3 Kapanış

Eğer uygunsa, uzman bu son aşamada mümkün olduğunca görüşme yapılan kişinin kullanmış olduğu sözcük ve ifadeleri kullanarak kişinin anlatımlarını özetlemelidir. Bu, görüşme yapılan kişinin, uzmanın aktarımının doğru olup olmadığını kontrol etmesini sağlar. Uzman bu aşamada görüşme yapılan kişiye eğer söylediklerinde eksik veya yanlış bir şey varsa düzeltmesini söylemelidir. Görüşmeyi özetleme kısmında görüşme yapı-

lan kişinin yeni bilgiler hatırlaması da mümkündür. Görüşme yapılan kişi, görüşmenin bu noktasında aklına gelen yeni bir bilgi olursa eklemesi hususunda teşvik edilmelidir. Aksi takdirde görüşme yapılan kişiler uzmanın sözünü kesme eğiliminde olabilirler. Son olarak, soruşturma aşamasında henüz suçun niteliği netleşmemiştir. Bazı suçlar yalnızca şikayete bağlı olduğundan, bu durumda mağdurun şikayetçi olup olmaması dava açılıp açılmamasını belirleyecektir. Bu nedenle, mağdura şikayetçi olup olmadığı sorulmalıdır.

Görüşmeyi sonlandırırken, görüşme yapılan kişiye, verdiği bilgilerden ziyade, esas olarak çabası için teşekkür edilmeli, konuşmak veya eklemek istediği başka bir şey olup olmadığı sorulmalıdır. Ayrıca, görüşme sonrasında neler olacağı konusunda bilgi verilmeli, herhangi bir sorusu olup olmadığı sorulmalı ve uygun şekilde cevaplanmalıdır. Görüşme yapılan kişiye, aklına ek bir bilgi geldiğinde veya süreç içerisinde yeni bir olay yaşadığında kime/nasıl ulaşabileceğini konusunda bilgi verilebilir. Örneğin, görüşme yapılan kişi soruşturma aşamasında bir mağdur ise; “Şimdi savcılık bir soruşturma yürütecek ve bu olayla ilgili dava açıp açmayacağına karar verecek. Bu süreçte aklına gelen yeni bir şey olursa ya da yeni bir olay yaşarsan yine savcılığa başvurabilirsin” şeklinde bilgilendirme yapmak mümkündür.

Uzman, görüşme yapılan kişiye görüşmenin bittiğini bildirmelidir. Görüşme sürecinde ve görüşmenin sonunda, görüşme yapılan kişiye yönelik koruyucu ve destekleyici tedbirler yönünden bir değerlendirme yapılmalı, kişinin içinde bulunduğu risk ve ihtiyaçları, hangi tedbir kararları çerçevesinde hangi hizmetlerin verilmesi gerektiği ortaya konulmalı, bu değerlendirme sonrasında öngörülen bir tedbir var ise önerilen tedbirin türü, gerekçesi ve hangi kurum/kurumlar tarafından yerine getirilmesinin gerekli görüldüğü adli görüşme raporunda açık bir şekilde ifade edilmeli ve AGO Koordinatörüne konuyla ilgili bilgi verilmelidir. Uzman, görüşme yapılan çocuğun durumunun ayrıntılı değerlendirilmesi ve çocuğun risk ve ihtiyaçlarına yönelik müdahale planı hazırlanması amacıyla çocuk hakkında sosyal inceleme raporu hazırlanmasını talep edebilir veya gerektiğinde acil koruma tedbiri alınması talebinde bulunabilir.

Görüşmeyi sonlandırırken, güven ilişkisi kurma kısmında bahsi geçen “nötr” konulardan (örn. çocuğun hobileri, sevdiği etkinlikler, vb.) tekrar söz etmek yararlı olabilir (Curtis, 2014) veya çocuğa “Buradan ayrıldıktan sonra neler yapacaksın?” gibi yüksüz bir soru sorularak birkaç dakika daha konuşulup adli görüşmenin sonlandırılması uygundur.

Uzman, görüşme yapılan kişiye veya çocuğa ve ailesine çıkışa kadar refakat etmeli; gerekiyorsa güvenlik güçlerinin ve diğer personelin yardımını almalıdır.

### 3.3.3 AGO Sonrası

#### 3.3.3.1 Adli Görüşme Raporu

Adli görüşme raporunun olaylar hazırlık ve görüşme sürecini içerecek şekilde görüşmenin hemen sonrasında, görüşmecinin zihninde henüz taze iken yazılması önerilir. Adli görüşme raporu, yalnızca adli görüşme öncesinde yapılan ön görüşme ve adli görüşme aşamasında elde edilen gözlem ve bilgileri içermelidir.

Adli Görüşme Raporu, 7 seçenekli ve 1 açık uçlu bölüm olmak üzere toplam 8 bölümden oluşmaktadır (Ek 1). İlk 5 bölümde, her maddenin doldurulması zorunlu değildir.

Uzmanın ilgili olduğunu düşündüğü ve edinebildiği bilgileri yazması beklenir. Ancak görüşme yapılan kişinin özelliklerine ve vakanın niteliğine göre mümkün olduğunca doldurulması önerilir.

“Demografik Özellikler” adı altındaki ilk bölüm, “Görüşme Yapılan Kişinin Kimlik Bilgileri” ile “Ailenin Kimlik Bilgileri”ni içermektedir. “Ailenin Kimlik Bilgileri” bölümünde, eğer görüşme yapılan kişi çocuk ise anne ve babasına ait bilgiler, yetişkin ise eşine ait bilgiler işlenecektir.

İkinci Bölüm olan “Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı”, ailenin yaşadığı fiziksel koşullar, sosyal güvenceleri, gelir kaynakları ve yeterlilik durumu bilgilerini içermektedir.

Üçüncü Bölüm, “Sosyal Yapı” olup, uzmandan bu bölümde anne ve babanın ayrı ayrı çocuğa yönelik tutumlarına ilişkin kendi gözlemleri doğrultusunda kısa bir değerlendirme yapması (tutarsız, ilgili, vb.) beklenmektedir.

“Çocuğa İlişkin Bilgiler” adlı Dördüncü Bölümde, çocuğun akademik hayatı araştırılmakta, uzmandan çocuğun derslerine ve ödevlerine karşı ilgisi ve ders başarısını değerlendirmesi istenmektedir.

Beşinci Bölüm, “Sorunlar/Risk Faktörleri”dir. Bu bölümde, ailede kronik hastalık bilgisi, sabıka kaydı ve madde kullanım (madde, sigara, alkol, diğer) öyküsü araştırılmaktadır.

Altıncı Bölüm, “Olaya İlişkin Veriler”i içermektedir ve bu bölümün tüm başlıklarının doldurulması zorunludur. Bu bölümde görüşme yapılan kişinin maruz kaldığı eylemin türü (cinsel istismar, müstehcenlik, cinsel saldırı/istismar, vb.) ve kuşkulu örseleyicinin/örseleyicilerin kim olduğu (tanımadığı/yabancı kişi, baba, eş, vb.) seçenekler arasından belirlenir.

“Müdahaleler”i içeren Yedinci Bölümün de tüm başlıklarının doldurulması gereklidir. Bu bölüm, uzmanın görüşme yapılan kişiye ilişkin yönlendirme talepleri (aile danışmanlıkları, vb.) ve tedbir taleplerini (danışmanlık, sağlık, eğitim, vb.) içerir.

Son bölüm, açık uçludur. Bu bölümde, görüşme yapılan kişinin sosyo-demografik bilgilerini ve ailesine ilişkin genel yaşantıyı anlamak amaçlı yöneltilen sorular neticesinde, görüşme yapılan kişiye (fiziksel sağlık durumu, bilişsel gelişimi, kendini ifade biçimi, psikolojik durumu, vb.) ve ailesine yönelik (ebeveyn tutumu, kaldıkları yer, aile ile ilgili önemli durumlar, vb.) genel gözlemler ile başlanır. Bu bölümde, ayrıca, görüşme yapılan kişinin adli görüşme odasına geliş nedeni ile olan olay ile ilgili sorular sorulardan edinilen bilgiler kısaca verilir. Ancak bu, görüşme yapılan kişinin ifadesinin aktarılması niteliğinde değildir. Daha ziyade görüşme sırasında alınan cevaplar ve yapılan gözlem neticesinde elde edilen bilgilerin aktarılmasını içermelidir.

Sonuç kısmında, eğer görüşme yapılan kişi hakkında bir yönlendirme ve tedbir önerilmiş ise, bu yönlendirme ve tedbirin türü, gerekçesi, hangi kurum tarafından hangi koşullarda yerine getirilmesinin uygun olacağına ilişkin düşünceler açık ve net bir şekilde açıklanmış olmalıdır. Eğer görüşme yapılan kişi için herhangi bir tedbir ve yönlendirme öngörülüyorsa, nedeni ile birlikte bu bölümde açıklayıcı bir biçimde yazılmalıdır.

## KAYNAKLAR

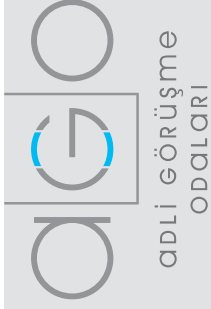
- 'Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings'. UK: Ministry of Justice, 2011.
- Aldridge, J., & Cameron, S., 'Interviewing Child Witnesses: Questioning Techniques and the Role of Training' *Applied Developmental Science* , vol.3, no.2, 1999, ss. 136-147.
- Anderson, J., Ellefson, J., Lashley, J., Miller, A., Olingen, S., Russell, A., et al. 'The Cornerhouse forensic interview protocol: RATAc'. *TM Cooley J. Prac. & Clinical L.* , vol. 12, 2009, ss. 193-328.
- 'APA Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders', 5th ed. (DSM-5). Washington, DC, American Psychiatric Association, 2013.
- Atılğan, E. Ü., Yağcıoğlu, S., & Çavdar, Y., 'Çocuklarla Adli Görüşme İçin Rehber'. Ankara: Unicef, 2014.
- Benson, M. S., & Powell, M. B., 'Evaluation of a comprehensive interactive training system for investigative interviewers of children'. *Psychology, Public Policy, and Law* , vol. 21, no.3, 2015, ss. 309-322.
- Burt, M. R., & Katz, B. L., 'Rape, robbery, and burglary: Responses to actual and feared criminal victimization, with special focus on women and the elderly'. *Victimology*, vol.10, no.1-4, 1985, ss. 325-358.
- Cascardi, M., O'Leary, K.D., & Schlee, K.A., 'Co-occurrence and correlates of posttraumatic stress disorder and major depression in physically abused women'. *Journal of Family Violence*, vol.14, no.3, 1999, ss. 227-249.
- Cheung, M., 'Utilization of Questioning Techniques in Forensic Child Sexual Abuse Interviews'. *Journal of Brief Therapy* , vol.3, no.1, 2003. ss. 45-57.
- Clements, C.M, Sabourin, C.M, & Spiby, L., 'Dysphoria and hopelessness following battering: the role of perceived control, coping and self-esteem'. *Journal of Family Violence*, vol.19, no.1, 2004.
- Crossi T. P., Meunier-Sham, J., & Moore, C. L., 'Forensic Evidence in Child Sexual Abuse Cases: The experience of using a statewide pediatric forensic evidence collection kit'. *Children and Family Research Center*, 2012.
- [http://cfrc.illinois.edu/pubs/bf\\_20121201\\_ForensicEvidenceInChildSexualAbuseCasesTheExperienceOfUsingAStatewidePediatricForensicEvidenceCollectionKit.pdf](http://cfrc.illinois.edu/pubs/bf_20121201_ForensicEvidenceInChildSexualAbuseCasesTheExperienceOfUsingAStatewidePediatricForensicEvidenceCollectionKit.pdf) Erişim Tarihi: 01.02.2016.
- Curtis, T. E., 'Investigative interviewing in England part 1: Models for interviewing witnesses and suspects'. *Resource Material Series* , vol.92, 2104, ss. 19-29.
- Çavlin Bozbeyoğlu, A., Koyuncu, E., Sezgin, A. U., Kardam, F., & Sungur, A., 'Türkiye'de Enstest Sorununu Anlamak, <http://www.unfpa.org.tr/rapyay/ensesrapor.pdf>, 2009, Erişim Tarihi: 07.07.2017.



- Çopur, A. S., & Gencer, A. D., 'Toplumsal Travma'. PDB Kişisel Gelişim Yazıları, 2015, ss. 1-9.
- Damka, Z., 'Sığınma evinde kalan şiddet mağduru kadınlar: anksiyete duyarlılığı travmaya bağlı suçluluk, travma sonrası stres bozukluğu ve psikolojik belirtiler'. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 2009,
- Dişçigil, A.G., 'Aile içi şiddet gören kadınlarda psikiyatrik bozukluklar: bir psikiyatri polikliniği örnekleme'. Uzmanlık Tezi İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi, İstanbul, 2003.
- Dutton, M. A., Szabo, K., Molina, R., Fletcher, M. J., Lorduy, M. V., Yang, E., & Orloff, L., 'Trauma Informed Structured Interview Questionnaires for Immigration Cases (SIQI)'. <http://library.niwap.org/wp-content/uploads/2015/SIQI.edited.di-tb-6.15.15.pdf>, 2015, Erişim Tarihi: 05.07.2017.
- Faller, K. C., 'Interviewing children who may have been abused: A historical perspective and overview of controversies'. *Child Maltreatment*, vol.1, 1996 ss. 4-18.
- Golding, J.M., 'Intimate partner violence as a risk factor for mental disorders: A meta-analysis'. *Journal of Family Violence*, vol.14, no. 2, 1999, ss. 99-132.
- Guckian, E., & Byrne, M., 'Best practice for conducting investigative interviews'. *The Irish Psychologist*, vol. 37, no. 2/3, 2011, ss. 69-77.
- 'Handbook for Professionals and Policymakers on Justice in matters involving child victims and witnesses of crime'. New York: UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME, 2009.
- Hanson, R.F., Borntreger, C., Self-Brown, S. ve diğ., 'Relations among gender, violence exposure, and mental health: The National Survey of Adolescents'. *American Journal of Orthopsychiatry*, vol.78, no.3, 2008, ss. 313-321.
- Heger, A., Ticson, L., Velasquez, O., & Bernier, R., 'Children referred for possible sexual abuse: medical findings in 2384 children'. *Child abuse & neglect*, vol.26, no.6, 2002, ss. 645-659.
- Heise, L., Ellsberg M.& Gottmoeller, M., 'A global overview of gender-based violence'. *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, vol. 78, 2002, ss. 5-14.
- 'İstanbul Sözleşmesi. Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'. Avrupa Konseyi Anlaşmaları Serisi No: 210, 2011. [http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/03/30/Istanbul\\_Sozlesmesi.pdf](http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/03/30/Istanbul_Sozlesmesi.pdf), Erişim Tarihi: 06.07.2017
- 'Kadına ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddet İnceleme Raporu'. Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 2012. [https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2012/raporlar/29\\_05\\_2012.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2012/raporlar/29_05_2012.pdf), Erişim Tarihi: 04.07.2017.
- 'Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014 <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf>, Erişim Tarihi: 05.07.2017

- Kilpatrick, D. G., Veronen, L. J., & Best, C. L., 'Factors predicting psychological distress among rape victims'. *Trauma and its wake*, vol.1, 1985, ss. 113-141.
- Lamb, M. E., Orbach, Y., Hershkowitz, I., Esplin, P. W., & Horowitz, D., 'Structured forensic interview protocols improve the quality and informativeness of investigative interviews with children: A review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol'. *Child Abuse & Neglect*, vol.31, 2007, ss. 1201-1231.
- Leserman, J., 'Sexual abuse history: prevalence, health effects, mediators, and psychological treatment'. *Psychosomatic medicine*, vol.67, no.6, 2005, ss. 906-915.
- London, K., Bruck, M., Ceci, S. J., & Shuman, D. W., 'Disclosure of child sexual abuse: What does the research tell us about the ways that children tell?'. *Psychology, Public Policy, and Law*, vol.11, no.1, 2005, s. 194.
- Martin, P., & Mohr, P., 'Incidence and correlates of posttraumatic stress disorder in Australian victims of domestic violence'. *Journal of Family Violence*, vol.15, no.4, 2000, ss. 411-422.
- McElvaney, R., 'Disclosure of Child Sexual Abuse: Delays, Non-disclosure and Partial Disclosure. What the Research Tells Us and Implications for Practice'. *Child Abuse Review*, vol.24, no.3, 2015, ss. 159-169.
- Mitra, A., & Singh, P., 'Human capital attainment and gender empowerment: the Kerala paradox'. *Social Science Quarterly*, vol.88, no.5, 2007, ss. 1227-1242.
- Mor Çatı. 'İzleme Raporu'. <https://www.morcati.org.tr/tr/yayinlarimiz/izleme-raporlari/8-mor-cati-kadin-siginagi-vakfi/1-siddet-nedir>, 2017, Erişim Tarihi: 04.07.2017
- Mutlu, F., 'Aile İçi Şiddet Sürecinde Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma'. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Elazığ, 2006.
- NICHD., 'The National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) Protocol'. 2014. <http://nichdprotocol.com/>. adresinden alınmıştır
- Perez, I.R., & Castano, J.P., 'Intimate partner violence and mental health consequences in women attending family practice in Spain'. *Psychomatic Medicine*, vol. 67, 2005, ss.791-797.
- Powell, M. B., & Hughes-Scholes, C. H., 'Evaluation of the Questions Used to Elicit Evidence About Abuse from Child Witnesses: Australian Study'. *Psychiatry, Psychology and Law*, vol.16, no.3, 2009-November, ss. 369-378.
- Powell, M. B., & Snow, P. C., 'Guide to questioning children during the free-narrative phase of an investigative interview'. *Australian Psychologist*, vol.42, no.1, 2007, ss.57-65.
- Powell, M., Fisher, R., & Wright, R., 'Investigative interviewing'. N. Brewer, & K. Williams içinde, 'Psychology and law: An empirical perspective', New York: Guilford.2005, ss.11-42,
- Sezgin, A. U., & Haznedaroğlu, B., 'Bedenim Benimdir', İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı ve KAMER Vakfı, İstanbul. 2003.

- Sezgin, A.U., 'Cinsiyete dayalı şiddet'. Türkiye Klinikleri Journal of Psychiatry Special Topics, vol.4, no.2, 2011, ss. 52-56.
- UNODC. 'Handbook for Professionals and Policymakers on Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime'. New York: UNITED NATIONS . 2009,
- Walsh, W.A., Jones, L.M., Cross, T.P., & Lippert, T., 'Prosecuting child sexual abuse: The importance of evidence type'. Crime & Delinquency, vol.56, 2010, ss. 436-454.
- World Health Organization. 'The world health report 2002: reducing risks, promoting healthy life'. World Health Organization. 2002, [http://www.who.int/violence\\_injury\\_prevention/violence/world\\_report/en/](http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/). Erişim Tarihi: 02.07.2017.
- Yaman E, Ş., 'Acil Servis Hemşirelerinin Kadına Yönelik Aile İçi Şiddete İlişkin Rol ve Sorumlulukları'. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi, 26(1), 2012, ss. 49-54.
- Yanikkerem, E., Kavlak, O., & Sevil, Ü., 'Şiddetin kadın sağlığına etkileri ve sağlık çalışanlarının rolü'. Kadın Çalışmaları Dergisi vol. 2, 2007, ss. 32-47.



# 4.

ÇOCUK İZLEM  
MERKEZLERİ, ÇOCUK  
KORUMA MERKEZLERİ  
VE ADLİ SÜREÇLER

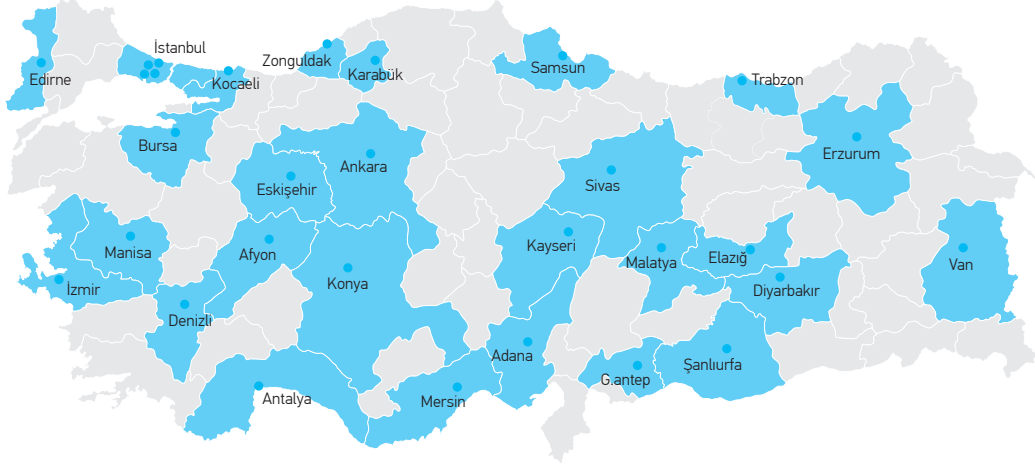
## 4.1 ÇOCUK İZLEM MERKEZLERİNİN ADLİ SÜREÇLERDEKİ TEMEL ROLÜ

Çocuk İzlem Merkezleri, cinsel istismar mağduru olduğundan şüphelenilen çocuğun gereksinim duyduğu her tür adli, tıbbi ve sosyal işlemlerinin aynı gün içinde “çocuk dostu” bir ortamda gerçekleştirilmesine olanak sunan, böylece çocukların adli süreç içindeki ikincil örselenmelerinin önünde geçmeyi hedefleyen merkezlerdir. Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Barolar ve Kolluk Kuvvetleri gibi pek çok kurumun paydaşlığında hizmet sunan bu merkezlerin Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastaneler bünyesinde kurulması ve işleyişinin Sağlık Bakanlığı koordinasyonunda yürütülmesi uygun görülmüş ve pilot uygulama olarak ilk Çocuk İzlem Merkezi (ÇİM) 01.10.2010'da Ankara'da kurulmuştur.

### Çocuk İzlem Merkezi (ÇİM) Kuruluş Süreci

ÇİM ile ilgili ilk yasal düzenleme olan Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun (HSYK) 11/02/2012 tarihli ve B.03.1.HSK.0.70.12.04-010.07.02-1-2012/144/8134 sayılı “Soruşturma Usul ve Esasları” konulu Genelgesinin 48'nci maddesinde “özellikle cinsel istismar suçunun mağduru olan çocukların etkin bir şekilde korunmalarının sağlanması, ikincil mağduriyetlerinin önlenmesi, adli ve tıbbi işlemlerin bu alanda eğitilmiş kişiler tarafından tek seferde yapılması ve istismarı önleyici tedbirlerin alınması amacıyla Sağlık Bakanlığına bağlı hastaneler/kurumlar bünyesinde kurulan çocuk izlem merkezlerinde soruşturma işlemlerinin yapılmasının sağlanması” ibaresi yer almaktadır (HSKY, 2011). Yine HSYK'nın 11.02.2012 tarihli ve B.03.1.HSK.0.70.12.04-010.07.02-1-2012/144/8134 sayılı, “Üniversitelerin çocuk koruma birimleri ve merkezleri” konulu duyurusunda da; “Takdir ve değerlendirmesi Cumhuriyet başsavcılığına ait olmak üzere, üniversitelerde kurulan ve Sağlık Bakanlığı tarafından Sağlık Bakanlığı Çocuk İzlem Merkezlerinin işleyişine dair usul ve esaslar (afiliasyon-işbirliği) dikkate alınarak tamamlanmış özelliklere haiz bulunan çocuk koruma birimleri veya merkezlerinde de soruşturma işlemlerinin yapılabileceğinin bilinmesi” hususunda gerekli dikkat ve özenin gösterilmesi tüm Cumhuriyet Başsavcılıklarından istenmiştir (HSYK, 2012). Öte yandan Koordinasyon Kurulu'nun çalışmaları sonucunda, ÇİM'lerin kuruluş ve işleyişine ilişkin temellerin sunulduğu ilk resmi düzenleme olarak “Çocuk İzlem Merkezi (ÇİM)” konulu Başbakanlık Genelgesi 04.10.2012 tarih ve 28431 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır (Başbakanlık Genelgesi, 2012)

Pilot uygulama olarak Ankara'da hizmete geçen ilk ÇİM'in ardından yedi yıllık sürede, ülke genelinde 27 ilde 30 ÇİM'e ulaşılmıştır. İstanbul'da dört ÇİM olmak üzere; Ankara, Gaziantep, Kayseri, Samsun, Diyarbakır, Bursa, Adana, İzmir, Antalya, Elazığ, Malatya, Erzurum, Kocaeli, Konya, Sivas, Van, Manisa, Edirne, Mersin, Trabzon, Denizli, Karabük, Eskişehir, Afyon, Urfa ve Zonguldak ÇİM bulunan diğer illeri oluşturmaktadır (Şekil 1).

**Şekil 1. Çocuk İzlem Merkezlerinin Bulunduğu İller**

### Çocuk İzlem Merkezlerinde Sunulan Hizmetler ve Personel Yapısı

Çocuk İzlem Merkezleri, fiziki olarak hastanenin diğer bölümlerinden ayırt edilemeyecek şekilde planlanmış olup bağlı oldukları hastane içinde herhangi bir yönlendirme tabelası yer almamaktadır. Öte yandan iç donanımları itibarıyla her türlü adli ve tıbbî işlemin eksiksiz şekilde yapılmasına ve çocuğun kendini rahat, güvende hissetmesine olanak sunacak şekilde “çocuk dostu” ortamlar olarak oluşturulmuştur. Aynı çatı altında hem çocuğun ses ve görüntü kaydının alındığı adli görüşmesi hem de çocuğun güvenliğine ilişkin ailesel özellikler, alanında uzman meslek elemanlarınca edinilir. Çocuğun beyanının ardından gerek duyulması halinde adli tıbbi muayenesi ya da psikiyatrik değerlendirmesi de ilgili hekimlerce aynı merkezde sonlandırılır. Acil koruma kararı alınması halinde çocuk hakkındaki sosyal işlemler ve kurumsal iletişim ilgili meslek elemanlarının katılımı ile merkezden yönetilir ve çocuğun kuruma transferi gerçekleştirilir. Tüm merkezler 7/24 esasına göre hizmet vermektedir. Bir mağdurun, beyanı alınana kadar güvenlik gerekçesi ile geceyi ailesinin yanında geçirmesi uygun bulunmamış ise ya da mağdurun beyanı alınana kadar geçecek sürede konaklayabileceği bir yer yoksa geçici süre ile barınması, beslenme, giyim ya da sağlık gereksinimleri merkezde karşılanır. Bu işlemlerin yönetimi ve merkezin idari işlerinden sorumlu bir hekimin (tercihen bir çocuk sağlığı ya da çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı) liderliğinde bir çocuk izlem merkezi ekibinde; çocukla adli görüşmeci, aile görüşmecisi, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü temsilcisi, Cumhuriyet Savcısı, mağdurun avukatı, Adli Tıp Uzmanı, hemşire, sekreter, polis/güvenlik görevlisi ve diğer konsültan hekimler rol alır.

### Çocukla Adli Görüşmeci

Cinsel istismar mağduru çocukla adli görüşme; çocuğun yaşadığı travmatik olaya dair ikincil örselenmeye sebep olmadan, kendi aktarımlarına izin vererek, yargılamadan, yönlendirmeden, yansız ve yüksüz sorular ile adli soruşturmaya esas teşkil eden bilgilerin temin edildiği görüşmelerdir. Çocuk İzlem Merkezi'nde adli görüşmeci olarak

görev yapabilmek için Sağlık Bakanlığı tarafından onaylanmış çocukla adli görüşmeci sertifikalı eğitimini başarı ile tamamlamış olmak gerekmektedir. Bu sertifikalı eğitim programına sağlık kurum ve kuruluşlarında görev yapan hekim, çocuk gelişimcisi, psikolog, sosyal çalışmacı ile çocuk gelişimi, psikiyatri, psikoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik veya sosyal hizmet alanlarında yüksek lisans yapmış hemşireler katılabilmektedir (ÇİM, Yönetim ve Koordinasyon Kurulu, 2012)

### **Çocukla Adli Görüşmeci Sertifikalı Eğitim Programı**

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu ve Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu tarafından 2011 yılından beri düzenlenen Çocukla Adli Görüşmeci Sertifikalı Eğitim Programı, Sağlık Bakanlığının 05/06/2015 tarihli ve 634 sayılı onayı ile yürürlüğe girmiştir (ÇİM, Yönetim ve Koordinasyon Kurulu, 2012). Amaç; çocukla (0-18 yaş) adli görüşme sürecinde görev yapacak personele görevlerinin gerektirdiği yeterlilikleri kazandırmaktır. Eğitimler hem kuramsal (teorik) hem de uygulama eğitimini kapsamaktadır. Beş gün (40 saat) süren teorik eğitimde adli görüşmeci adayları; çocuğun fiziksel, cinsel ve ahlaki gelişim süreçleri, çocukla iletişim, çocuklarda sık karşılaşılan psikopatolojiler, çocuğa yönelik kötü muamelenin tanımı, tipleri ve görülme sıklığı, kısa ve uzun dönem etkileri, risk faktörleri, risk analizi, çocuk istismarı ile ilgili yasal mevzuat ve uygulamalar, istismara uğrayan çocuklar için yapılandırılmış kurumlar, merkezlerin yapısında bulunan kurumların görev ve sorumlulukları, adli görüşmecilerin özellikleri, adli görüşme sürecinin özellikleri, adli görüşme teknikleri, görüşmenin yapılandırılması, engelli çocuklarla ve küçük çocuklarla görüşme, davranış kontrol listesi, adli görüşme sürecinde çocukların güvenilirliği ve yeterliliği, adli görüşmenin değerlendirilmesi, aile görüşmesi sürecinin özellikleri ve adli muayene raporunun özellikleri konularında eğitim almaktadır.

İlk ve ileri uygulama eğitimi olarak iki aşamadan oluşan 216 saatlik program kapsamında adli görüşmeci adaylar en az 20 adli görüşme video kaydı izler ve 5 rol-oynama tekniği ile adli görüşme gerçekleştirir. Ardından en az 8 (sekiz) mağdur çocukla adli görüşmeyi tamamlayan adaylar, eğitim merkezi olarak belirlenen Çocuk İzlem Merkezlerinden (ÇİM) birinde, merkezin sorumlu hekimi ve 2 (iki) adli görüşmeciden oluşan 3 (üç) kişilik komisyon tarafından uygulama değerlendirmeye alınır. Uygulama değerlendirmesi, Çocukla Adli Görüşme Değerlendirme Formu kullanılarak yapılır. Uygulama değerlendirmesinden 100 (yüz) üzerinden en az 70 (yetmiş) puan alan katılımcı başarılı sayılır. Teorik sınav ve uygulama değerlendirmesi sonucunda başarılı olan katılımcılara Çocukla Adli Görüşmeci Sertifikası düzenlenir. Sertifika, Sağlık Bakanlığınca onaylandıktan sonra geçerlilik kazanır.

### **Aile Görüşmecisi**

Sağlık Bakanlığı kadrosunda görevli olan adli görüşmeciler aynı vakada olmamak şartı ile aile görüşmecisi olarak da merkezde görev yapabilmektedir. Aile görüşmecisinin görevi; mağdur çocukların aileleri ile görüşerek çocuk ihmaline ve istismarına yönelik risk faktörlerini belirlemek, risk faktörlerine veya ailenin yaşadığı krize yönelik müdahalelerde bulunmak, süreç ve merkezin işleyişi hakkında ailelere danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunmaktır.

## Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü Temsilcisi ve Hizmetleri

Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü Temsilcisi olarak çalışan sosyal hizmet uzmanı; çocuklarda tespit edilen güvenlik ya da ihmal riski durumunda adli görüşmeye bizzat dinleyici olarak eşlik eder. Cumhuriyet Savcısı'nın talimatları doğrultusunda sosyal inceleme yapar, gerektiği hallerde acil koruma kararına ilişkin iş ve işlemleri yürütür, çocuğun kuruma teslimi sırasında ona eşlik eder, ayrıca Çocuk Koruma Kanunu çerçevesinde çocuk için gereken bakım, barınma, sağlık, eğitim, danışmanlık tedbiri ya da aynı-nakdi yardım hizmetlerine yönelik işlemleri yürütür.

## Adli Muayene

Çocukla yapılan adli görüşmenin ardından gerek duyulması halinde çocuk, merkezdeki adli muayene odasına alınır. Muayene odasında, nöbetçi adli tıp uzmanı tarafından, Cumhuriyet Savcısı'nın talimatları doğrultusunda iç ve dış beden muayenesi yapılır. Bu muayene, yineleyen muayeneleri engellemek amacıyla video kolposkop ile kayıt altına alınır. Gerekli olgularda, adli delil olabilecek giysiler, sperm örneği, saç, tükürük, tırnak içlerinden gerekli örnekler alınır. Olası uyuşturucu madde kullanımına yönelik kan ve idrar örnekleri alınarak Adli Tıp Kurumuna teslim edilir. Bu muayenenin sonucu, adli tıp uzmanı tarafından raporlandırılarak ilgili Cumhuriyet Savcılığı'na iletilir.

## Diğer Adli Tıbbi İşlemler

Adli görüşme sırasında, gebe olduğunu iddia eden ya da gebeliği dolayısıyla Çocuk İzlem Merkezi'ne getirilen çocukların gerekli muayenelerinin ve gebelik tespitinin raporlandırılması; nüfusa kayıtlı olduğu yaştan daha büyük olduğunu iddia eden mağdurlara ilişkin kemik yaşı tespitinin raporlandırılması; ayrıca psikiyatrik açıdan çocuğun mental kapasitesinin değerlendirilmesi, beyanının güvenilirliğinin ya da fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayıp algılamadığı ve davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişip gelişmediğinin değerlendirilmesi ve raporlandırılmasına ilişkin işlemler, nöbetçi Cumhuriyet Savcısı'nın talimatları doğrultusunda merkezin bağlı olduğu hastane içinde ilgili hekimlerin konsültasyonları ile gerçekleştirilir.

## Çocuk Sağlığı Hizmetleri

Çocuk İzlem Merkezleri (ÇİM), Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastaneler bünyesinde yapılmış olması nedeniyle, cinsel İstismar (Ci) mağduru çocukların adli ve sosyal ihtiyaçlarının yanı sıra beden ve ruh sağlığının korunması ve gerekli hallerde oluşan bozukluğun erken saptanarak tedavi sunulabilmesine imkan sunan merkezler olma niteliğindedir. Bu merkezlerde adli işlemlerden bağımsız olarak çocuklara sunulan hizmetler;

### 1. Cinsel Yolla Bulaşan Hastalık ve Gebelik Riskinin Değerlendirilmesi

Çocuğun maruz kaldığı eylemin, cinsel yolla bulaşıcı hastalıklar (CYBH) açısından herhangi bir risk taşıyıp taşımadığı değerlendirilmelidir.



Çocuk ya da ergenin Cİ sonrası karşı karşıya kaldığı bir diğer risk, gebe kalma riskidir. Bu durum, cinsel istismar öyküsünün penetrasyon veya ejakülasyon içermesi, mağdurun ergenlik yaşında olması ve menstrüel durumu ile ilişkilidir. Bu yüzden, kanda gerekli testlerin yapılarak, olası bir gebeliğin erken saptanması önemlidir.

## 2. Akut Cinsel Saldırı Sonrası Tıbbi Müdahaleler

Cinsel İstismar sonrası ilk 72 saatte (hatta ilk 7 gün) başvuran olgular akut cinsel saldırı olarak değerlendirilir. Bu süreçte başvuran olgularda hem Adli Tıp açısından, kanıt niteliği taşıyan örneklerin alınması, hem de çocuğun cinsel istismar sonrası karşılaştığı risklere karşı koruyucu önlemlerin alınması için dikkatle çalışılmalıdır. Kişiden biyolojik ve kimyasal incelemeler yapılabilmesi amacıyla biyolojik materyal alınabilmesi ve gönderilebilmesi için Mahkeme ve Cumhuriyet Savcılıkları onayı gereklidir. Gecikmesinde sakınca olan durumlarda, kişinin aydınlatılmış onamı ile materyal alınıp uygun koşullarda bekletilerek, adli makamların talimatı beklenebilir.

**Adli kanıtların toplanması:** Kan, vücut sıvıları (tükürük ve burun akıntısı), sperm, ağız, anüs ve vajina sürüntüsü ve sıvılar, saç, kıl, tırnak, idrar, dışkı biyolojik kanıt niteliği taşıyabilir. Bu örnekler, mümkünse cinsel saldırı kitleri kullanılarak alınmalıdır.

**Gebelik profilaksisi (Acil Kontrasepsiyon)** Acil kontrasepsiyonun, gebeliği önlemedeki etkinliği % 100 olmadığından, gebelik açısından takibin yapılması ihmal edilmemelidir. Olası yan etkiler ve oluşabilecek adet düzensizliği konusunda bilgi verilmelidir.

**CYBH profilaksisi:** Bu konuda profilaksi başlama kararı çocuğun yaşı ve eylem sırasında vücut salgılarıyla temas durumunu değerlendirilerek verilir.

## 3. Rutin Çocuk Sağlığı Muayenesi

Cinsel İstismar, her sosyoekonomik seviyeden çocuk ve ergene karşı gerçekleşebilmekle birlikte, özellikle sosyal olarak dezavantajlı kesimlerde daha sık olarak bildirilmektedir. Bu çocukların, sağlık hizmetlerine erişimi de yetersiz olabilmekte ve ÇİM başvurusu bu nedenle kaçırılmış fırsatların yakalanması anlamında da önem arz etmektedir. Çocuğun, büyüme gelişmesi, aşılama durumu ve herhangi bir kronik hastalığının olup olmadığı değerlendirilmelidir. Ayrıca, özellikle iç beden muayenesi öncesi, tam fizik muayene yapılması, çocuğun iç beden muayenesini de fizik muayenenin bir parçası olarak algılayarak, uyum göstermesini kolaylaştırabilir.

## Eğitim Faaliyetleri

Tüm Çocuk İzlem Merkezleri'nde çalışan personel merkezlerin bağlı olduğu ile ve ilçelerde çocuk istismarı ve çocuk izlem merkezlerinin işleyişine ilişkin kamuya ve halka yönelik farkındalık eğitimlerini yürütmekle görevlidir.

## Çocuk İzlem Merkezi'nde Uygulama

Türk Ceza Kanunu gereğince, bir çocuğun cinsel istismara maruz kaldığını bilen, şüphesi olan kişi, bu suçu Cumhuriyet Savcılığı'na ya da kolluk kuvvetlerine bildirmekle yükümlüdür. Cinsel istismar mağduru olduğu bildirimini alınan bir çocuk, Cumhuriyet Savcısının emir ve talimatları doğrultusunda, tercihen sivil araç ve ekiple, olay hakkında hiçbir görüşme yapılmadan ÇİM'e ulaştırılır. Günün nöbetçi adli görüşmecisi tarafından karşılanan, ilgili evrakları teslim alınan çocuk için sekreteryaya tarafından ÇİM kayıt defterine kayıt oluşturulur ve Baro'dan avukat talebinde bulunulur. Mağdur, nöbetçi adli görüşmeci tarafından, adli görüşmeye hazırlık sürecini geçirmek üzere gelişim düzeyine uygun olarak düzenlenmiş bir odada ön görüşmeye alınır. Ön görüşmede amaç, çocukla tanışmak, ikili ilişki kurarak, güven duygusunu kazanmak, bu arada çocuğun gelişim düzeyini değerlendirmek ve olay hakkında kabaca bilgi almaktır. Bu kısa görüşme sırasında çocuğa merkez tanıtılır, adli görüşme yaşına uygun şekilde anlatılır ve çocuğun ortama alışması için yeterli sürede onunla ilgilenilir (Bağ ve Alşen 2016) Ayrıca çocuğun ya da avukatının talebi doğrultusunda bu aşamada çocuk ve avukatı tanıştırılır. Eş zamanlı olarak varsa çocuğun ailesi günün aile görüşmecisi tarafından karşılanarak, olay hakkındaki bilgisi ve tepkisini edinmek ayrıca Çocuk İzlem Merkezi'ndeki süreç hakkında bilgilendirilmek üzere aile görüşme odasına alınır.

Çocuk ile gerçekleştirilen ön görüşme ve aile ile gerçekleştirilen görüşmenin ardından adli görüşmeci ve aile görüşmecisi edindiği bilgileri nöbetçi Cumhuriyet Savcısı ve çocuğun avukatı ile paylaşır ardından gerektiği halde Aile ve Sosyal Politikalar Temsilcisi'nin de dinleyici olarak katıldığı kayıt altındaki adli görüşmeye geçilir. Çocukla adli görüşme, ses ve görüntü kaydına olanak sunan teknik donanıma sahip aynalı odada gerçekleşir.

Aynalı odada; eğitimli adli görüşmeci ve mağdur dışında mağdurun Türkçe bilmemesi halinde görüşmede ona yardımcı olan yeminli tercüman yer alır. Okul öncesi yaş grubunda olup bakım verenden ayrılmakta güçlük çeken mağdurlara adli görüşme odasında, mağdurun sırtı dönük oturacağı şekilde konumlandırılarak, bakım verenlerden birisi de eşlik edebilir. Adli görüşme sırasında ek sorular sorulmak istenirse, merkezlerin kendi teknik donanımına göre, yazılı ya da sözlü olarak bu sorular adli görüşmeciye iletilir. Adli görüşme tamamlandıktan sonra görüşmeye katılanlar huzurunda ifade tutanağı oluşturulur ve imza altına alınır. Bu aşamada ifadeyi izleyen Cumhuriyet Savcısının talimatları doğrultusunda mağdurların adli tıp, adli psikiyatrik ya da diğer tıbbi muayeneleri aynı merkezde organize edilir.

Sonuçta, adli, psikiyatrik, tıbbi ve sosyal açılardan çok yönlü olarak merkezde değerlendirilen mağdurlara ait tüm bilgiler rapor haline getirilip, ses ve görüntü kayıtları ile birlikte ilgili Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderilir. Adli görüşmeciler, çocukla yaptıkları görüşmeye ilişkin kendi değerlendirmelerini içeren adli görüşme raporlarını en geç 10 gün içinde soruşturma dosyasına eklemek üzere ilgili Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderirler. Tüm kayıtlara ilişkin dosyanın bir kopyası ise ÇİM arşivinde saklanır.

## 4.2 ÇOCUK KORUMA MERKEZLERİNİN ADLİ SÜREÇLERDEKİ TEMEL ROLÜ

Cinsel, fiziksel, duygusal istismar ve/veya ihmale uğramış ya da risk faktörlerini taşıyan çocukların saptanması, değerlendirilmesi ve sonradan gelişebilecek hukuki süreç aşamasında örselenmeden uygun şekilde ele alınabilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu tür vakaların değerlendirilmesi Türkiye’de bazı merkezlerde ve birçok ülkede disiplinlerarası bir yaklaşımla ekiplerce yapılmaktadır. Cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenlerin adli değerlendirmesinde Çocuk Koruma Merkezlerinin (ÇKM) kritik bir rolü vardır. Üniversite hastaneleri bünyesinde çocuk istismarını önleme ve tedavi etmeye yönelik çalışan ÇKM’lerin çekirdek ekipleri; Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ve/ya Çocuk Cerrahisi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları, Adli Tıp uzmanlarından oluşmaktadır. Hekimlere ek olarak her ekipte sosyal hizmet uzmanı, klinik psikolog, çocuk gelişim uzmanı ve hemşire de bulunmaktadır.

Genellikle cinsel istismara bağlı fiziksel bulguların olmayışı nedeniyle çocukla, çocuğun ilişki içinde bulunduğu diğer önemli kişilerle psikiyatrik görüşme ve ruhsal muayene ile elde edilen bilgilerle birlikte çocuğunsosyal ilişki içinde bulunduğu ortamlardan ulaşılan bilgilerin değerlendirilmesinin önemi artmaktadır.

Bir istismar şüphesi ile ÇKM’ye gelen çocukla görüşülmesi tanı ve tedavinin önemli bir parçası olduğu gibi çocuğun dinlenmesi de adli sürecin önemli parçasıdır. Hangi amaçla yapılırsa yapılsın, görüşmenin ve dinlemenin hem örseleyici olmaması hem de yeterli ve gerekli bilgiyi almaya elverişli olması gerekir. Ortak kuralları olmakla birlikte, görüşmenin ve dinlemenin amacına göre, kullanılan yöntemlerde bazı değişiklikler olması gerekebilir. Çocuk Koruma Merkezlerinin çocuğun olayı defalarca anlatmasından kaynaklanan örselenmeyi engelleme amacı, görüşme ve dinleme sürecinin doğru planlanmasını gerektirir. Bu nedenle görüşmenin veya dinlemenin hangi amaçla yapıldığının bilinmesi ve ona göre sürecin planlanması ve görüşmenin yürütülmesi gerekir. Çocuk Koruma Merkezlerinde görüşme ve dinleme aşağıdaki amaçlardan birisi gözetilerek yapılabilir:

- a. **Hastaneye başvuran hasta ile tanı ve tedavi amaçlı görüşme:** Hastaneye bir sağlık problemi ile başvuran bir çocukla görüşme, (bu görüşme sırasında ihmal veya istismar mağduru olmasından şüphelenildiği durumda) tanı ve tedavi amaçlı bir görüşmedir. Bu görüşme bilimsel ve etik kurallar çerçevesinde yapılmalı ve gerekli kayıtlar tutulmalıdır. Böyle bir görüşme sonrasında şüphenin oluşması halinde durumun adli yetkililere ihbar edilmesi gerekir. İhbar sonrasında veya olayın bir başka yol ile adliyeye intikal etmesi halinde ilk muayeneyi yapan sağlık ekibi üyeleri, mahkemede dinlenebilir. Bu dinleme, mağdur veya fail vekili tarafından talep edilebilir. Bu durumda görüşmeyi yapan sağlık görevlisi, mahkeme önünde tanıklık ederken yaptığı incelemeleri ve elde ettiği sonuçları meslek sırrı konusunda hukuki kurallar çerçevesinde mahkeme ile paylaşabilir.

- b. Adli yetkililer tarafından gönderilen mağdur ile bilirkişi incelemesi kapsamında görüşme:** Adli yetkililerden bilirkişi incelemesi amacıyla sevk ile gelen mağdur ile görüşmenin amacı, bilirkişi incelemesidir. Mahkemece sorulan soruyu yanıtlamayı sağlayacak bilgi edinmek amacıyla ve bununla sınırlı bir tanılama için görüşme yapılır. Bu nedenle görüşmeye başlanırken, yapılan görüşmenin amacının ve sonucunun görüşülecek çocuğa açıklanması gerekir.
- c. Adli yetkililerin tanık beyanı delili elde etme amacıyla mağduru dinlemesi:** Mağdurun hâkim veya Cumhuriyet Savcısı tarafından dinlenmesini gerektiği koşullarda mağdur çocuk ise veya mağdurun işlenen suç nedeniyle psikolojisi bozulmuş ise, yanında psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişi bulundurulması gerekmektedir. Burada görevlendirilen kişinin sorumluluğu, çocuğu adli yetkililerce yapılacak dinlemeye hazırlamak, dinleme sırasında çocuğa ve adli yetkililere yardımcı olmak, bu süreçte çocuğun ikincil örselenmesini engellemektir.

Bilirkişi tarafından görüşme, bilginin adli yetkililerince edinilmesini sağlamak amacıyla yapılır. Bu süreçte görevlendirilen uzmanın görevi, bu amacın gerçekleşmesine yardımcı olmaktır. O nedenle, çocuktan edindiği bilgiyi kendisini görevlendiren adli yetkili ile paylaşması beklenir. Bu ise görüşmeye başlarken, görüşmenin amacını açıklarken kendi görevinin niteliğini belirtmeii ve çocuğu hakları konusunda bilgilendirmesi gerektirir. Çocuklar birçok nedenden dolayı adli sisteme girebilmekte ve bu süreçlerden olumsuz etkilenebilmektedir. Adli yetkililerden bilirkişi incelemesi amacıyla sevk ile gelen mağdurla yapılan görüşmede bir yandan adli sürecin işleyişini sağlarken, diğer yandan bu süreçlerden çocukların olumsuz etkilenmemesi sağlanmalıdır. Bu nedenle çocuğun adli değerlendirmesinin bu konuda eğitim almış bir uzman tarafından ve multidisipliner bir ekiple yapılması gerekmektedir. Çocuğun gelişimsel özelliklerini iyi bilmek, yaş dönemlerine göre uygun görüşme tekniklerini kullanmak, çocuğu çevresiyle birlikte bütüncül değerlendirme becerisine sahip olmak, cevabı aranan soruların çocuğun gelişim düzeyine uygun sorabilmek, çocuğun sadece ifade ettikleriyle değil sözel olmayan aktarımlarıyla birlikte değerlendirebilmek, adli süreç için gerekli olan bilgilerin sağlıklı toplanmasını sağlarken eş zamanlı olarak çocuğun gereksinimlerini tespit edebilmek, korunması için gerekli olan tedbirleri belirlemek ancak bu görüşmenin konunun uzmanları tarafından ve ekip halinde yapılmasıyla mümkün olmaktadır.

Çocuk Koruma Merkezlerinde çocuk ve ergenin adli değerlendirmesinin önemli 2 özelliği vardır. Birincisi; değerlendirilen bireyle yapılan görüşmenin odağında “terapötik bir ilişki” yoktur ve adli sürecin özelliğinden dolayı gizlilik prensibinin bazı sınırlılıkları vardır. İkincisi ise; farklı rolleri olmasına karşın adli bilirkişi adli değerlendirmeyi gerçekleştirirken çocuğun korunma ve tedavi ihtiyacı ve gerekli tedaviye ulaşması ile ilgili farkındalığını sürdürmesi gerekmektedir. Çocuk, adolesan ve aile ile tedavi ilişkisi içinde iken ya da terapisti iken çocuğun adli yetkililer tarafından yasal olarak değerlendirilmesi istendiğinde adli bilirkişi olarak olan sorumlulukların çocuğa karşı olan sorumluluklar ile çeliştiği ve süreci iki yönlü olarak karmaşılaştırdığı bilinmektedir. Bir yandan tedavi ilişkisi zarar görürken diğer yandan adli bilirkişinin yansız, nötr ve objektif bakış açısı zedelenmiş olabilir. Bu açıdan adli bilirkişinin çocuğun terapisti dışında biri olması ve sürecin başından görüşmenin amacı ve çerçevesinin çocuğa, ergene ve aileye çizilmesi

bu karmaşıklığı azaltacaktır. Ancak bazen çocuğun terapisti olan uzmanın kontrolu dışında bilir kişi olarak mahkemede konu ile ilgili görüşü istenebilmektedir.

Çocuk şiddet mağduru olarak, suça sürüklenen çocuk olarak, tanık olarak, aile içi şiddetin mağduru ve tanığı olarak, çekişmeli boşanmalarda tanık ya da velayetin değerlendirilmesi gibi birçok nedenden dolayı adli sisteme girmekte ve adli yetkililerce değerlendirilmek üzere ÇKM'lere sevk edilebilmektedir. Adli bilirkişinin adli değerlendirmedeki rolü ruh sağlığı alanında klinikte çalışan diğer uzmanlardan oldukça farklıdır. Klinik değerlendirmeden farklı olarak bilirkişi uzmanlık donanımını temelde adli sürecin ihtiyaçlarına cevap vermek için kullanmaktadır. Adli bilirkişi, maddi gerçeğin sağlıklı bir biçimde ortaya çıkarılmasını sağlarken çocuğun örselenmesine neden olacak durum, ortam ve tutumlardan çocuğu korumaktadır.

Çocuğun adli değerlendirme süreci sadece çocuğun, bakım verenlerin, yaşadığı ortamın değerlendirilmesiyle sınırlı kalmaz. Olayın özelliğine göre çocukla ilişkili kurumlarla (okul, öğretmen, rehberlik, kurum bakımında ise kurum çalışanları...), daha önceki ruhsal değerlendirmeleri var ise diğer ruh sağlığı çalışanlarıyla irtibata geçmek, gerekli durumda koruyucu hizmetlerle işbirliği yapmak sürecin önemli birer parçalarıdır. Bir adli değerlendirmede bilirkişinin adli amaç için özel bir yaklaşımla çocuğu ve bulunduğu ortamı değerlendirmesi gerekmektedir. Travmatik yaşantısı nedeniyle adli sisteme giren çocuğun, değerlendirme sürecinde gelişim düzeyine uygun özel görüşme yöntemleriyle, travmatik yaşantısının, istismara uğrayıp uğramadığının, kimin tarafından istismara uğradığının ve travmatik olayın özellikleri ile çocuğa ait risk faktörlerinin ve halen istismar tehditinin devam edip etmediğinin anlaşılmasına çalışılması gerekmektedir. Eğer bu çekişmeli bir boşanmada velayetin değerlendirilmesi ise bir veya her iki ebeveynin de ebeveynlik becerilerini etkileyen önemli bir zihinsel bozukluğu olup olmadığı; çocuğun ruhsal bir bozukluğu olup olmadığı, varsa değerlendirmeye etkisi; aile içi şiddeti (bir ebeveynin, kardeşin veya çocuğun istismar edilmesi dahil), çocuğun ebeveynlerinden biriyle ilişkisine ilişkin endişesi, bir ebeveynin diğer ebeveyni yabancılaştırmayı ve uzaklaştırmayı amaçlayan tutumları, ebeveynlerin eylemleri nedeniyle çocuğun zarar görüp görmediğinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir çocuğun velayetinin değerlendirilmesi, velayetin karmaşıklığı ve dinamikleri konusunda bilgi sahibi olmayı ve uygun ele alma becerisi gerektirmektedir. Bilirkişinin aile ilişkileri, kişilerarası dinamikler, çocuk ve ergen gelişim sorunları ve ailenin değerleri hakkında bir donanımı olmalıdır. Bilirkişi, her bir ebeveynin çocuğun diğer ebeveyni ile olan ilişkisini teşvik etme yeteneğini, ebeveynlerin uygunluğu hakkında yapılan karşı görüşleri detaylı olarak değerlendirmelidir.

KLİNİK ve ADLİ GÖRÜŞME ve DEĞERLENDİRME		
	Klinik değerlendirme	Adli değerlendirme
Temel amaç	Hastanın sıkıntısını azaltmak, tedavi etmek	Yasal bir soruya cevap vermek, rapor aracılığı ile ya da bilirkişi olarak doğrudan görüş bildirmek
İlişki	Uzman – danışan	Bilirkişi – değerlendirilen
Başvuru/talep eden	Hasta ve/ve ya ebeveyn	Hakim, mahkeme, ilişkili resmi kurum ve kuruluşlar
Gizlilik	Genellikle uygulanır	Gizlilik sınırlı bir biçimde uygulanabilir.
Bilgi kaynağı	Genellikle kendisi ve/ve ya ebeveyn	Genellikle kendisine ek olarak kendi dışındaki bilgi kaynakları, daha önceki değerlendirmeler, adli dosya ve raporlar.
Süreç	Tanı koymak, tedavi ve izlem planı yapmak	Objektif bir değerlendirme yaparak adli sürece katkıda bulunmak. Tedavi ve koruma ihtiyacı için yönlendirmek
Yanlılık	Terapötik bir yanlılık oluşur (hastanın daha iyi olabilmesi için bir çok açıdan savunucusu olmak)	Amaca yönelik bir yanlılık olmamalıdır, nötr ve objektif olmak önemli

*Penn, Joseph V., 'Child and adolescent forensic psychiatry in Rhode Island', Medicine and health, Rhode Island, vol.88, no.9, 2005, pp. 310-315.*

## 4.3 ÇOCUK KORUMA MERKEZLERİNDE ÇOCUĞUN ADLİ DEĞERLENDİRMESİNDE TEMEL İLKELER

Çocuk Koruma Merkezlerinde bilirkişi olarak çocuk ve ergenin adli değerlendirmesinde önerilen temel ilkeler aşağıda aktarılmıştır.

### ADLİ GÖRÜŞME ve DEĞERLENDİRMENİN 13 TEMEL İLKESİ

İLKE

1

Adli bilirkişinin rolü, tedavi sağlayıcınıninkinden farklıdır ve çocukla ilişkili herkesin, bu işlevler arasındaki ayrımı anlaması ve buna saygı göstermesi gerekmektedir.

İLKE

2

Adli bilirkişinin yeterli eğitim, öğretim ve deneyimi olmalıdır.

İLKE 3	Adli bilirkişi, ilgili yasal sistemi ve çocuk koruma sistemlerini biliyor olmalıdır.
İLKE 4	Adli bilirkişi, adli görüşmeyi talep eden adli yetkililer (kişi/kuruluşlar) tarafından sorulan soruyu açıklığa kavuşturmalıdır.
İLKE 5	Adli bilirkişi, değerlendirilmekte olan çocuğa sorulması istenen konularla ilgili geçerli yasal düzenlemeyi ve ispat etme ölçütlerini bilmeli, değerlendirmeyi bununla ilgili olan konular üzerine yoğunlaştırmalıdır.
İLKE 6	Adli bilirkişi, değerlendirmeyi tamamlamak için gerekli olan zamanı, kesin bilgi ve kaynakları belirlemelidir.
İLKE 7	Adli bilirkişi, değerlendirmeleri kültürel açıdan hassas bir şekilde yürütme konusunda yetkin olmalıdır.
İLKE 8	Adli bilirkişi, sesli veya görüntülü kayıtlarla adli değerlendirmeyi kaydetmelidir.
İLKE 9	Adli bilirkişi, psikolojik testleri anlamlı ve uygun bir biçimde kullanmalıdır.
İLKE 10	Adli bilirkişi, mevcut klinik hizmetlerin çeşitleri ve işleyişleri ile tedavi veya koruma altına almaya ilişkin planlamalarını/önerilerini yaparken yaparken farklı endikasyonları biliyor olmalıdır.
İLKE 11	Adli bilirkişi değerlendirmenin bulgularını ve görüşlerini bir rapor halinde belgelemek üzere hazırlanmalıdır.
İLKE 12	Adli bilirkişi bir çocuğun tanıklık yapmasının gerekip gerekmediğine ilişkin çocuk adına artı ve eksilerini düşünmelidir.
İLKE 13	Adli bilirkişi, kendi mesleki kuruluşlarının etik kurallarına uymalıdır.

Kraus, Louis J., and Christopher R. Thomas, 'Practice parameter for child and adolescent forensic evaluations', *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, vol. 50, no.12, 2011, pp. 1299-1312.

**İLKE 1**

Adli bilirkişinin rolü, tedavi sağlayıcınıninkinden farklıdır ve çocukla ilişkili herkesin, bu işlevler arasındaki ayrımı anlaması ve buna saygı göstermesi gerekmektedir.

Bir çocuğun adli değerlendirmesi doğal olarak tedavi amaçlı geleneksel klinik ruhsal değerlendirmelerden farklıdır. Bilirkişinin görevi, adli yetkililer tarafından yöneltilen yasal bir soruyu yanıtlarken uygun yöntemler kullanarak sağlıklı bilgi toplanmasına yardımcı olmaktadır. Çocuk adli değerlendirmesinin temel amacı, adli olayın nedenlerini, oluş şeklini, sorumlularını ve adli olaya zemin oluşturan faktörleri belirlemektir. Bilirkişinin görevi; çocukların gelişimsel ve davranışsal zorluklarını belirlemek, işlev kaybının ve/ya öznel sıkıntıların niteliği ve boyutu hakkında bir resim ortaya çıkarmak; iddia edilen işlevsel bozulma veya sıkıntılara neden olan sorunları açıklayan potansiyel bireysel, ailesel, okul, akran ve diğer çevresel faktörleri belirlemek; ve öznel değerlendirmeler yerine bilimsel verileri temel alarak değerlendirmeği gerçekleştirmektir. Bilirkişinin objektif ve kapsamlı bir değerlendirme yapmasını sağlamak için uzman ile değerlendirilen çocuk arasında geleneksel uzman-danışan ilişkisinin geliştirilmemesi önemlidir. Geleneksel uzman-danışan ilişkisi adli değerlendirmeden farklı olarak güvene ve gizlilik ilkesine dayanmaktadır. Bu nedenle adli değerlendirmenin başlangıcında, adli bilirkişi çocuk ve ebeveyne değerlendirmenin amacı; süreci (örneğin, tek başına değerlendirme ihtiyacı, bir ekibin bu değerlendirmeyi izleyeceği ve birlikte değerlendirecekleri gibi); değerlendirmenin neye hizmet edeceği; değerlendirmenin kaydedileceği; elde edilen bilgileri kimlerin göreceği (ör. Sözlü veya yazılı rapor); ve değerlendirmenin tedavi amaçlı olmadığını belirtmek gerekmektedir. Adli bilirkişi, ebeveyni ve çocukları bu değerlendirmedeki gizliliğin sınırları ile ilgili uyarmalıdır. Terapötik görüşmelerde gizlilik, bir kişinin görüşmesinden elde edilen belirli bilgileri danışanın yüksek yararını göz önünde bulundurarak uzmanın saklı tutmasıdır. Gizlilik, ruh sağlığı alanında çalışan uzmanların değerlendirilen kişiler tarafından iletilen bilgileri açıklamamaları için ahlaki ve yasal yükümlülüğü olan bir durumdur. Ancak bilirkişi tarafından yapılan adli değerlendirmenin amacı mahkemeye materyal sunmaktır. Bununla birlikte, değerlendirilen kişiye gizliliğin açık bir açıklaması ve sonra kişinin anladığını açıklamak için izin vermesi idealdir. Bu görüşmeleri ve kayıtları kimlerin görebileceği, dinleyebileceği konusunda çocuğa gelişimsel dönemine göre anlayabileceği şekilde aktarmak önemlidir.

**İLKE 2**

Adli bilirkişinin yeterli eğitim, öğretim ve deneyimi olmalıdır.

Adli bilirkişinin uygun bir adli değerlendirme yapabilmesi için klinik eğitim ve deneyimi olması gereklidir. Adli değerlendirmeler çocuk ve ergen psikiyatristlerine ek olarak birçok yetişkin psikiyatrist, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, psikiyatri hemşiresi, çocuk gelişim uzmanı, psikolojik danışmanlık ve rehberlik ve diğer klinisyenler tarafından yapılmaktadır. Adli bilirkişinin uzmanlık alanında aldığı eğitimin yanısıra çocuğun normal büyüme ve gelişim özelliklerini, travmatik yaşam olaylarının psikopatolojisini ve adli görüşmelerin temel ilkelerini biliyor olması gerekmektedir.



**İLKE 3**

Adli bilirkişi, ilgili yasal sistemi ve çocuk koruma sistemlerini biliyor olmalıdır.

Bilirkişinin ebeveyn, çocuk ve adli yetkililer için etkili birer adli danışmanlık yapabilmesi için, mahkemelerin ve ilgili kurumların örgütsel yapısını, adli değerlendirme ile klinik değerlendirmeler arasındaki farkları, çocuklar için hukuki süreci ve bunun yetişkinlerden nasıl ayrıldığını, toplanan verilerin kanıt olarak görme düzeylerini, tanıklık ve mahkeme işlemleri gibi diğer yasal konuları bilmesi gerekmektedir. Adli bilirkişinin, sistemi anlamaksızın bir adli değerlendirme yapmaya çalışması, çocuğun yararına atacağı adımları eksik yapmasına neden olabilir. Adli bilirkişi adli süreçler dışında, mevcut olan çocuk koruma, eğitimsel, tıbbi ve ruh sağlığı hizmetleriyle ilgili bilgilere de sahip olmalıdır.

**İLKE 4**

Adli bilirkişi, adli görüşmeyi talep eden adli yetkililer (kişi/kuruluşlar) tarafından sorulan soruyu açıklığa kavuşturmalıdır.

Bazen, adli bilirkişi olayla ilgili ortaya çıkarılması beklenen soruları sormaktan kaçınabilir ya da sormayı unutabilir. Tecrübesi az bir bilirkişi bazen de sorulduğundan çok daha fazla sonuç ve bilgiyi toparlayarak raporlar ve değerlendirmeye ilgili tutarsızlıklara ve olayın anlaşılmasında karışıklığa neden olabilir. Normal şartlarda, temelde adli yetkililerin ulaşmak istedikleri bilgilerle ilgili sorular ele alınmalıdır. Adli bilirkişi mahkemenin maddi gerçeğe ulaşması için görüşmeyi istenen bilgilere göre açık bir şekilde formüle etmesi gerekmektedir. Örneğin, bir davada, “çocuğun suçun işlendiği dönemde ruhsal bir hastalığı olup olmadığını, eylemin hukuki anlam ve sonuçlarını anlayıp anlamadığının, davranışlarını yönlendirme becerisinin ya da zihinsel kapasitesinin” öğrenilmesi istenebilir. Bu durumda bilirkişinin bu bilgilere ulaşabilmek için bir görüşme planı oluşturması gerekmektedir. Ya da “gelecekte tedaviye ihtiyaç duyacak mı?” sorusu gündeme getirildiğinde buna yönelik bir görüşme planlamalıdır. Bazen adli yetkililer ÇKM’den, çocuk velayetiyle ilgili bir anlaşmazlık halinde, bilirkişinin çocuğun her iki ebeveyni ile olan ilişkisini değerlendirmesini ve velayetle ilgili belirli önerilerde bulunmasını ve sosyal inceleme raporlarını isteyebilir. Tersine, mahkeme nihai meseleyle ilgili hiçbir sonuç veya öneri, yani velayet ve ziyaret düzenlemelerine bakmaksızın, yalnızca ebeveynlerin psikososyal olarak güçlü ve zayıf yönlerinin değerlendirmesini isteyebilir. Bu nedenle adli değerlendirmeye başlamadan önce hakim ve savcıların öğrenmek istedikleri bilgilerin, sorulacak soruların anlaşılması ve açıklığa kavuşturulması esastır.

**İLKE 5**

Adli bilirkişi, değerlendirilmekte olan çocuğa sorulması istenen konularla ilgili geçerli yasal düzenlemeyi ve ispat etme ölçütlerini bilmeli, değerlendirmeyi bununla ilgili olan konular üzerine yoğunlaştırmalıdır.

Adli bilirkişi, mahkemenin sorduğu sorularla neyi öğrenmeyi amaçladığından veya soruları açıklığa kavuşturduğu zaman, o sorunun yasal olarak karşılığının ne olduğundan emin olmalıdır. Örneğin, soru çocuk ya da ergenin davranışlarını yönlendirme becerisini belirlemeye yönelikse, ya da şu anki ruhsal durumuyla ilgiliyse bilirkişinin ilgili yargı alanındaki bu konuyla ilgili düzenlemeleri ve ölçütleri bilmesi önemlidir. Başka bir durumda, adli bilirkişiden yargı alanına bağlı olarak, adli değerlendirmeden bir ergenin kendisi ya da çevresi açısından tehlikeli olma olasılığı, gelecekteki suç davranışı riski, tedaviye yatkınlığı veya hangi seviyede kısıtlayıcı ortamın çocuk için yararlı olabileceği konusunda profesyonel bir görüş sunması istenebilir. Görev, bir çocuğun velayetinin değerlendirmesi ise, bilirkişinin, ebeveynlerle ilgili faktörleri (örneğin, ebeveynlik becerileri, fiziksel sağlık, ruhsal sağlık, madde kötüye kullanımı vb.) ele alması gerekebilir. Çocuğun bakımı ve çocuğun yetiştirilmesinde diğer ebeveynle işbirliği yapma arzusu anlaşılmalı çalışıldığında, bununla ilişkili olarak çocuğa ilişkin faktörler (örneğin ruh sağlığı, her bir ebeveyne bağlanma, yaşama düzenleri ile ilgili tercihler vb.) ve aileye ilişkin faktörler (örneğin, aile içi şiddet geçmişi, istismar iddiaları, ebeveyn yabancılaşması iddiaları vb.) ayrıntılı olarak değerlendirme gerektirir. Bunun yanı sıra bilirkişinin, ortaya çıkabilecek her adli değerlendirme için önemli ölçütleri ve yasal karşılığını bilmesi beklenmemektedir. Adli bilirkişi, gereksinim duyduğunda bu konularda bilgilendirilmeli, bu durum adli değerlendirmeye başlamadan önce açıklığa kavuşturulmalıdır. Bilirkişi süreçten elde edilen bilgilerden ve değerlendirmelerden farklı seviyelerde geçerliliği/güvenilirliği olan, kanıt olarak düşünülen ya da kesin olarak kabul edilen sonuçlara ulaşır. Kesinliğin en az net düzeyi "makul şüphe" olarak değerlendirilmektedir. Makul şüphe klinik uygulamalarda, şüpheli bir çocuk istismarı örneğini bildirmek için yeterli bir kesinlik düzeyi olabilir. Psikiyatrik kanıtları içeren bazı vakalarda kesinlik düzeyinin "açık ve ikna edici bir kanıt" düzeyinde olması gerekmektedir. Örneğin, çocuk istismarının gerçekleştiğinin kanıtı veya ebeveyn haklarının sona erdirilmesi temelini açık ve ikna edici düzeyde kanıt olması gerekmektedir. Ceza davaları "makul bir şüphenin ötesinde" kanıt gerektirmektedir. Örneğin bir hekimin adli değerlendirme sürecinde görüşüne başvurulduğunda bilirkişi olarak hekime "makul derecede tıbbi kesinlik" olup olmadığı sorulmaktadır. Bunun anlamı, kesinlik derecesinin klinik duruma bağlı olduğundan olgu özelinde bunun geçerli olup olmadığının mahkeye aktarılmasıdır.

**İLKE 6**

Adli bilirkişi, değerlendirmeyi tamamlamak için gerekli olan zamanı, kesin bilgi ve kaynakları belirlemelidir.

Adli soruya odaklanmak ve mahkemeye en fazla yardımcı olacak şekilde bilgi sunmak sistematik bir işleyiş gerektirir. Adli bilirkişi, değerlendirmeyi doğru bir şekilde tamam-

lamak için gereken zamanı en aza indirgeyerek veya ilgili tüm bilgi kaynaklarını toplamak, gözden geçirmek ve değerlendirmek için yeterli vakit ayırmayarak değerlendirmeyi tehlikeye atabilir. Bu nedenle, adli bilirkişinin uygun bir değerlendirme yapması için gereken süreyi açıklaması, görüşmedeki uzamanın olası nedenlerini hakim/savcıya aktarması gerekmektedir. Örneğin; okul öncesi çocuğun değerlendirilmesinde ortaya çıkabilecek zorlukları, özel gereksinimi olan çocuklarda görüşmenin sürmesini engelleyebilecek olası durumları ya da bir ergenle sadece bir görüşme yapmanın bilgi toplamada bazı sınırlılıklara neden olabileceği ve bunların görüşme süresini etkileyebileceği bilirkişi tarafından aktarılmalıdır. Adli bilirkişi değerlendirmeyi tamamlamak için gerekli süreyi kısaltmamalıdır. Ek süre gereksinimi konusunda hakim/savcı ile iletişim kurarak bu konudaki önerisini aktarmalıdır.

Ayrıca, adli bilirkişinin değerlendirmeye başlamadan önce, önceden tamamlanmış raporları, özetleri ve test sonuçlarını gözden geçirmesi de önemlidir. Adli bilirkişi hangi ek kayıtların gerekli olduğunu, kiminle görüşülmesi gerektiğini ve değerlendirmeyi tamamlamak için hangi test veya konsültasyona ihtiyaç duyulduğunu belirlemelidir. Birlikte görüşmeler sırasında ortaya çıkabilecek verilerle durumun araştırılması gereken alanları, yapılması gereken ek önlemleri bildirmelidir. Bununla birlikte, görüşlerin mevcut verilere dayandığını ve ilave verilerin sağlanması durumunda incelemecinin görüşünün değişebileceğini belirtmelidir. Adli bilirkişi, her değerlendirmede, çocuğun kendine özgü gelişim ihtiyaçlarına ve hassasiyetlerine titizlikle yaklaşmalıdır. Elde edilmesi gereken kayıt ve bilgiler, değerlendirmenin niteliğine ve halihazırda mevcut bilgilerin güvenilirliğine bağlı olacaktır. Polis raporları, eğitim raporları, önceki ruhsal sağlık geçmişi, tıbbi geçmiş, sosyal hizmet değerlendirmeleri ve önceki mahkeme duruşmaları da dahil olmak üzere kapsamlı sağlıklı bilgi edinmek genellikle gerekmektedir. Şartlara bağlı olarak, adli bilirkişi önceki psikiyatrik tedavinin yazılı kayıtlarını almayı ve/veya önceki tedaviyle ilgili klinisyenlerle konuşmayı tercih edebilir.

**İLKE 7**

Adli bilirkişi, değerlendirmeleri kültürel açıdan hassas bir şekilde yürütme konusunda yetkin olmalıdır.

Toplumdaki azınlık gruplar, göçmenler, kurumlarda bulunan çocuklar, sokak çocukları ve özel gereksinimi olan çocuk ve ergenler adli sisteme daha fazla girmekte, beklenenden daha yüksek oranda ruhsal hastalıklar açısından risk altında bulunmakta ve tedaviye ulaşabilme olasılıkları ise daha düşük olmaktadır. Genellikle aileler, okulların veya mahkemenin zorlaması nedeniyle çocuklarını tedaviye götürmektedir; bu da tedavide işbirliğini ve tedavinin devamlılığını zorlaştırmaktadır. Kültürel açıdan değerlendirmede yetkin bir adli bilirkişi, kültürel farklılıklara duyarlıdır ve bu konuda kapsayıcı ve kabullenicidir. Değerlendirilen çocuk veya ergenin kültürü, yaşam biçimi, yetiştiği çevrenin özellikleri ve değer yargıları hakkındaki farkındalığı adli süreci daha geniş bir perspektiften değerlendirebilmesine yardımcı olacaktır. Değerlendirilen çocuk, ergen veya ebeveynlerin anadili akıcı kullanamaması durumunda bunun olayı aydınlatmada dezavantajlı olabileceği göz önünde bulundurularak psikiyatri ve hukuk terminolojisine

aşına olan tercümanlardan destek almalıdır. Bilirkişi, göçmen bir ailenin kendi ülkesindeki mahkemelerle ilgili deneyimini soruşturmalıdır. Çünkü olumsuz deneyim, mevcut sorun hakkındaki tutumlarını etkileyebilir.

### İLKE 8

Adli bilirkişi, sesli veya görüntülü kayıtlarla adli değerlendirmeyi kaydetmelidir.

Amerikan Psikiyatri Akademisi (APA), adli görüşmelerin videoya kaydedilmesinin etkilerini araştırmak amaçlı bir ekip oluşturmuştur. Bu ekip "APA, videoya çekme seçeneğini etik olarak kabul edilebilir bir tıbbi uygulama olarak görmektedir" kanaatine varmıştır. Bir çocuk veya ergenin adli bir görüşmesinin kaydedilmesine ilişkin düşünülmesi gereken çok sayıda artı ve eksiler sözkonusudur.

### ADLİ GÖRÜŞMELERİN KAYDEDİLMESİ

Görüşmenin kaydedilmesinin avantajları

Değerlendirmenin kaydı, özellikle görüşmede alınan notlarla karşılaştırıldığında doğru ve eksiksiz olacaktır.

Bilirkişi, yazılı raporu hazırlarken veya tanıklık etmeden önce kaydı gözden geçirebilecek ve kayıt, adli raporunda yanlış yorumlama veya yanlış beyanlara neden olan herhangi bir suçlamayı netleştirmeye yardımcı olacaktır.

Gelecekteki bilirkişiler, muhalif uzmanlar ve hakim/savcı için değerlendirmede tam olarak ne olduğunu görmeleri açısından yararlı olacaktır.

Çocuğun ilk adli görüşmesi doğru bir şekilde kaydedilmişse, ek görüşme ihtiyacı en aza indirilmiş olacaktır, tekrarlayan görüşmelerin sayısı azalacaktır.

Kayıt, bilirkişinin adli görüşmedeki yetkinliğini, önyargısız ve usulüne uygun bir şekilde görüşme yaparak bilgileri topladığını, bu açıdan tarafların görüşmenin nasıl yapıldığına ilişkin kaygılarını azalttığını, dolayısıyla çocuğun adli sistemde gereksiz yere yapılacak tekrarlayan görüşmelerden korunduğunu göstermesi açısından çok değerlidir.

Görüşmenin kaydının yapılmasının dezavantajları

Değerlendirilmekte olan çocuk ya da ergen kayıt yapılıyor olmasından dolayı heyecanlanabilir, endişelenebilir ya da durum korkutucu gelebilir. Bu nedenle kayıt yapılan görüşme odasının yeri, odanın düzeni çok önemlidir.

Elde edilen kayıtların güvenli bir şekilde saklanması aksamalar olması, kayıtların talep edildiği takdirde ilgililer tarafından ulaşılabilmesi beraberinde gizliliğin korunması konusunda sorunlar yaratması diğer bir dezavantajdır.

Ayrıca telif hakkı sorunları nedeniyle bazı psikolojik testleri kaydetmek veya kopyalamak yasal sorunlara neden olabilir.

**İLKE 9**

Adli bilirkişi, psikolojik testleri anlamlı ve uygun bir biçimde kullanmalıdır.

Bazı durumlarda psikometrik değerlendirme gerekebilmektedir. Örneğin, önemli iddialar ve buna karşın tutarsız beyanlar olduğu zaman, ya da çocukların velayetiyle ilgili uyumsuzluklarda olduğu gibi ebeveynlerin MMPI gibi kişilik değerlendirme ölççeklerinin kullanılması, psikopatolojilerin taranması amaçlı bazı testler uygulanması gerekebilir. Bu testler aracılığıyla ebeveynlerin kişiliği, psikopatoloji varlığı, başetme becerileri ve kullandığı savunmalar daha ayrıntılı değerlendirilir. Ayrıca, çocuğun ebeveynlere göre-celi bağlılığını ve algılamasını değerlendirmeye yardımcı olan testler, zihinsel kapasitesini değerlendirmeye yönelik detaylı nöropsikolojik değerlendirmeler yol gösterici olabilir.

**İLKE 10**

Adli bilirkişi, mevcut klinik hizmetlerin çeşitleri ve işleyişleri ile tedavi veya koruma altına almaya ilişkin planlamalarını/önerilerini yaparken yaparken farklı endikasyonları biliyor olmalıdır.

Adli sisteme giren birçok çocuk ve ergen için tedavi ve/veya korunma, desteklenme ihtiyaçları olacak ve adli bilirkişinin bu konuda önerisi sorulacaktır. Amaç, çocuk için en az kısıtlayıcı olabilecek, en uygun değerlendirme ve tedavi hizmetlerini tanımlamaktır. Bilirkişi, mevcut hizmet türlerini destekleyen araştırmaların farkında olmalıdır. Değerlendirilen çocuğun, ruh sağlığı veya çocuk adalet sistemi ortamında yüksek düzeyde güvenlik gerektiren karmaşık sorunları (örneğin ruh sağlığı bozuklukları, madde kötüye kullanımı, cinsel suçlama, antisosyal davranışlar) olabilir. Kendine veya başkalarına zarar verme riski taşıyan gençler için acil bir değerlendirme veya yönlendirme gerekebilir. Adli yetkililer, bilirkişinin kanaatini ve toplanan diğer bilgileri dava sürecinde değerlendirir. Mahkeme ruh sağlığı ve/veya madde bağımlılığı tedavisi, ulaştırma ve takip, mesleki ve yaşam becerileri eğitimi, eğitim müdahaleleri, ebeveyn eğitimi, nüks önleme ve diğer müdahaleler için ilave destekler ve tedbirleri başlatabilir. Önerilen destek ve tedavi planının uygulanması, mevcut kaynaklara bağlıdır.

**İLKE 11**

Adli bilirkişi değerlendirmenin bulgularını ve görüşlerini bir rapor halinde belgelemek üzere hazırlanmalıdır.

Adli bilirkişi bir rapor yazarken, tutarlılık açısından görüşmenin kaydı olduğunu aklında tutmalıdır. Raporda, mahkemenin ve diğer ilgililerin anlaması zor olan teknik dili gerekmedikçe kullanmamalıdır. Özel tıbbi, psikiyatrik veya psikolojik terminoloji kullanılıyorsa, raporda bu terimler tanımlanmalıdır. Bilgiler, metinde veya sayfanın alt kısmında tanımlanabilir. Rapor, akıcı ve anlaşılır bir dil kullanılarak yazılmalı, gramer hataları için dikkatlice gözden geçirilmelidir. Eksiksiz bir rapor şunları içermelidir:

- görüşmeyi talep eden kurum, adli sorunun ele alınması
- tarihler, süre ve gözden geçirilen tüm görüşmelerin ve belgelerin katılımcıları da dahil olmak üzere bilgi kaynakları
- değerlendirilen çocuk ve ailelere gizlilik sınırlarının bildirilmesi de dahil olmak üzere değerlendirme konusunda aktarılanlar
- rızanın alındığına ilişkin bilgi
- elde edilen görüşün temelini oluşturan tüm veriler de dahil olmak üzere ilgili bulguların özeti
- sorulan sorular üzerine adli bilirkişinin uzman olarak görüşü ve verileri yorumlarken sunduğu görüşlerin bilimsel temeli

Raporda adli değerlendirmeden elde edilen verilerle bilirkişinin görüş ve öneriler bölümünü ayırmak önemlidir. Bazı uzmanlar raporun başlarında bir görüş bildiriminde bulunmayı tercih ederken, bazıları tüm verileri aktardıktan ve çoklu bilgi kaynaklarını gözden geçirdikten sonra kanaatini sunmayı tercih etmektedir. Adli bilirkişilerin çoğu, raporun uzmanın görüşü bölümünde, öncesinde belirtilmemiş yeni bir veriden ilk kez söz ederek onunla ilişkili görüş bildirmesinin uygun olmadığı konusunda hemfikirdir. Adli bilirkişi, görüşmeyi talep eden hakim/savcılarının ortaya attığı tüm soruları cevaplamalıdır. Belirli sorulara cevap verilemiyorsa, bilirkişi bunun nedenini açıklamalıdır. Raporu yazmadan önce bilirkişi, dava dosyasını, dava için kritik önem taşıyan belgeleri dikkatlice incelemelidir.

#### İLKE 12

Adli bilirkişi bir çocuğun tanıklık yapmasının gerekip gerekmediğine ilişkin çocuk adına artı ve eksilerini düşünmelidir.

Bazı durumlarda, adli bilirkişiden bir çocuğun ifade vermesinin uygun olup olmadığını, ifade vermesinin çocuk için olası sonuçlarını değerlendirmesi ve bununla ilgili bir görüş bildirmesi istenebilir. Örneğin, bu soru, “çocuğun tanıklık yapması koşulunda ruh sağlığı açısından risk altında mıdır?”, ya da “yaşı, gelişimsel düzeyi ve zihinsel kapasitesi açısından maddi gerçeğe ulaşmada katkısı olabilecek midir?”, “tanıklığı çocuğun da korunması açısından gerekli midir ve ona faydası olacak mıdır?” konularında görüş talep edebilir. Bu, bir cinsel istismar iddiasıyla ilgili bir davada olduğunda çocuğun, fail olduğu iddia edilen kişiyle karşılaşma riski olabileceği; bir velayet davası olduğunda çocuğun taraf olmak zorunda kalmasını ya da seçim yapmasına neden olunmasına, tanıklığı nedeniyle kendini suçlamasına; aile içi şiddet olduğu durumda hem tanık hem mağdur olması nedeniyle bakımverenleriyle ilgili zor durumda kalmasına ve suçlanmasına neden olabileceği akılda tutulmalıdır. Genellikle, çocuğun böyle durumlarda ifade vermesinin avantajlı ve dezavantajlı yönleri vardır.

Avantajları şunlardır: Çocukta bu süreç, mahkemede yaşadığı ya da tanık olduğu olayı aktararak yararlı olma ve adaletin sağlanmasına katkıda bulunmasından dolayı yetkinlik hissetme ve yasal süreçlerin bir parçası olmaktan gurur duyma ile sonuçlanabilir. Kendisine zarar verenlerin cezalandırılmasına katkıda bulunmak, adalet duygusu açısından da onarıcı olabilir.

Dezavantajlar şunlardır: Çocuk, iddia edilen faille yüzleşmek konusunda oldukça endişeli olabilir; tanıklık yapmak psikolojik belirtileri daha da kötüleştirebilir; çocuğun mahkemede ifade vermek rahatsızlık verebilir veya utanç verici olabilir. Çocuğun hoşnutsuz olmasına rağmen, bir çocuğun ifadesine ihtiyaç duyulabilir. Bu nedenle adli kurumlar, talep edilen değerlendirmenin kaydedilmesi ya da ifadenin kapalı devre video sistemi kullanılarak yapılması gibi hukuka uygun olarak yüz yüze ifadeye alternatif değerlendirmeleri önerebilir.

Bir çocuğun tanıklık yapmasının uygun olup olmamasına ilişkin diğer hususlar, çocuğun ifade verme yeterliliği ve çocuğun ifadelerinin güvenilirliğidir. Tanıklık etme yetkinliği araştırılırken genellikle dört faktörün değerlendirilmesi gerekir: (1) Gerçeği söyleme gerekliliğinin anlaşılması, (2) adli olayın gerçekleştiği zamandaki olayları doğru algılama yeteneği, (3) bu düşünceleri hafızasında tutabilme becerisi ve (4) bu anıları kendi sözleriyle doğru bir şekilde tanımlama becerisi değerlendirilmelidir. Tanıklık etme yetkinliği, çocuğun normal gelişimsel özelliğine bağlı olarak, gelişimsel bir gecikme veya bazı ruhsal hastalıklar nedeniyle bozulabilir. Ayrıca, çocuğun olayla ilgili anıları yaş dönemi özelliğine bağlı olarak yetişkinlerin müdahaleleriyle gerçekten sapabilir, uygunsuz tekrarlayan veya müphem sorgulamalarla çarpıtılmış olabilir.

#### İLKE 13

Adli bilirkişi, kendi mesleki kuruluşlarının etik kurallarına uymalıdır.

Bir çok uzmanlık alanı mesleki organizasyon aracılığıyla belirli periyotlarda güncellenen etik ilkeler yayınlamaktadır. Bu etik ilkeler adli görüşmelerde olduğu gibi uzmanın mesleki donanımını farklı bir amaçla kullandığı durumlara özgü de olabilmektedir. Örneğin; Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Amerikan Akademisi (American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, AACAP) Etik Kuralları'nda klinik ve adli görüşme faaliyetlerini şu şekilde ayırır: "Bazı mesleki sorumluluklar, bir çocuğun veya ergenin potansiyel tedavi ihtiyaçlarını içermez; aksine okulların, sosyal kurumların ve çocuk adalet sistemlerinin talep etmesi üzerine değerlendirilir. Bu şartlar altında, çocuk ve ergen ruh sağlığı alanında çalışan uzman, mesleğinin buradaki rolünün farklılığının farkında olmalı, profesyonellere bilimsel olarak sağlıklı bir uzman görüşü sunma sorumluluğunun olduğunu, bu görüşün çocuğun tercih ve ihtiyaçlarına bazen ters düşebileceğini de bilmelidir. Birlikçi yapılacak olan adli değerlendirmedeki rolünü çocuk ve ebeveynlerine açık olarak bildirmelidir. Ayrıca bir görüş oluşturabilmek için önyargısız olma, çocuğu çevresiyle birlikte değerlendirme, çoklu kaynaklardan veri toplanma, velayet gibi durumlarda tüm tarafları değerlendirmeyi içeren bir görüşme planlama değerlendirmenin sonucunda oluşturulan kanaatin niteliğini, güvenilirliğini artırır ve etik çerçeveyi korumayı sağlar. Küçüklerin adli psikiyatrik değerlendirmelerinde etik ilkeler tam olarak geliştirilmemiştir. Mesleki örgütler tarafından göz önüne alınması gereken hususlar, onay ve izin, akılcı sorularla bilgiyi alma, saygı çerçevesinde davranarak çocuğun değerli hissetmesini sağlamayı içerir. Etik ilkeler çocuklar ve ergenlerde yetişkinlerden daha sorundur.

Adli görüşme ve değerlendirmelerde yukarıda sıralanan 13 temel ilke adli bilirkişilerin uzmanlık donanımını kullanırken nasıl bir çerçeve oluşturmaları gerektiğini belirlemek için oluşturulmuştur. Bu ilkeler, adli görüşmelerdeki temel ilkelerdir ve bilirkişi bu görüşmenin istenme amacına göre ilkeleri adli değerlendirme sırasında korumaya çalışır.

## KAYNAKLAR

- Daglı, Tolga, ve M. Akif, İnanıcı, 'Üniversitelerde Çocuk Koruma Merkezleri. Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri İçin Başvuru Kitabı', İhmal ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım içinde, 2011, ss. 134-139.
- Daglı, Tolga, ve M. Akif, İnanıcı, 'Üniversiteler için Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri El Kitabı', UNİCEF, Ankara, 2010.
- Penn, Joseph V., 'Child and adolescent forensic psychiatry in Rhode Island', Medicine and health, Rhode Island, vol.88, no.9, 2005, pp. 310-315.
- Kraus, Louis J., and Christopher R. Thomas, 'Practice parameter for child and adolescent forensic evaluations', Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, vol. 50, no.12, 2011, pp. 1299-1312.
- 18/10/2011 tarih ve B.03.1.HSK.0.70.12.04-010.06.02-135-2011 sayılı (10) No'lu "Soruşturma Usul ve Esasları" konulu Genelgesi <http://docplayer.biz.tr/1626058-Hakimler-ve-savcilar-yuksek-kurulu-genelgeler.html> Erişim Tarihi: 03.01.2017
- Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu'nun 11/02/2012 tarih ve B.03.1.HSK.0.70.12.04- 010.07.02-1-2012/144/8134 sayılı "Üniversitelerin çocuk koruma birimleri ve merkezleri" konulu duyurusu <http://dosya.marmara.edu.tr/macok/yasa/universiteleri-cocuk-koruma-birimleri-ve-merkezleri.pdf> Erişim Tarihi: 03.01.2017
- Çocuk İzlem Merkezleri ile ilgili 2012/20 sayılı Başbakanlık genelgesi <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121004-5.htm> Erişim Tarihi: 03.01.2017
- ÇİM Yönetim ve Koordinasyon Kurulu 22.10.2012 tarih ve 2012/1 Karar no'lu toplantı karar tutanağı <http://docplayer.biz.tr/376371-Cocuk-izlem-merkezi-yonetim-ve-koordinasyon-kurulu-toplanti-karar-tutanagi.html> Erişim Tarihi: 03.01.2017
- Bağ Ö, Alşen S., (2016) Çocuğun cinsel istismarının değerlendirilmesinde yeni model: Çocuk İzlem Merkezleri. İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi; 6(1):9-14.



# EK 1

## ADLİ GÖRÜŞME RAPORU FORMATI

T.C.  
ADALET BAKANLIĞI

TEST

Test Adli Görüşme Odası

### ADLİ GÖRÜŞME DEĞERLENDİRME RAPORU

Test Basın Suçları Soruşturma Bürosu 'nin 2017/... Hazırlık/esas numaralı dosyası kapsamında gerekli adli işlemlerin yapılması amacıyla Adli görüşme Odası'na gelen, ../../19../ XYZDE doğumlu..... / 3333333333 ile ../../2017 tarihinde adli görüşme yapılmıştır. XYZDE'yi adli görüşmeye hazırlamak amacı ile yapılan ön görüşmede adli görüşme odasına geliş nedeni ve genel aile bilgileri üzerine konuşulmuş ayrıca yapılacak olan adli görüşmenin detayları, görüşme yapılacak oda ve kayıt sistemine ilişkin bilgilendirme yapılmıştır.

XYZDE ile yapılan ön görüşmede fiziksel ve bilişsel gelişiminin, içerisinde bulunduğu gelişme dönemi ile uygunluk gösterdiği gözlenmiş olup; adli görüşmeye başlamadan önce gerçek – yalan ayırımı yapabilirliğini ölçmek amacıyla sorular sorulmuş ve alınan cevaplardan bu yeterliliğe sahip olduğu görülmüştür.

## I DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

### A GÖRÜŞME YAPILAN KİŞİNİN KİMLİK BİLGİLERİ

Adı soyadı ve TC No	
Doğum tarihi / yeri	
Cinsiyeti	
Eğitim düzeyi	
Çalışıyor mu? Çalıştığı iş	
Çocuğun şuan birlikte yaşadığı kişi/kurum:	
Görüşme Yapılan Kişiye ait/ulaşılabilir adres (Boşanmış ailelerde her iki ebeveynin adresi):	
Görüşme Yapılan Kişiye ait/ulaşılabilir tel (Boşanmış ailelerde her iki ebeveynin telefonu)	

**B AİLENİN KİMLİK BİLGİLERİ**

	ANNE/EŞ	BABA
Adı		
Doğum tarihi / yaşı		
Öğrenim durumu		
Mesleği		
Anne-baba arasında akrabalık var mı?		
Anne babanın evlilik şekli		
Ebeveynler boşanmışsa boşanma süresi / tarihi		
Velayet türü		
Öz anne-babanın şu anki medeni durumu		
Şu anda birlikte yaşadığı eşin yaşı, eğitim düzeyi, mesleği, geliri ve çocuk durumu		

**II AİLENİN SOSYO EKONOMİK YAPISI**

Oturulan evin niteliği oda sayısı	
Bağlı olduğu sosyal güvenlik kurumu	
Ailenin ortalama aylık geliri	
Ailenin temel gelir kaynakları	
Ailenin geliri evin ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli midir?	

**III SOSYAL YAPI****A EBEVEYN TUTUMLARI**

Annenin tutumu	
Babanın tutumu	



Sosyo-demografik bilgilerin alınmasının ardından görüşme yapılacak kişinin adli görüşme odasına geliş nedeni ile ilgili sorular sorulmuş olup, alınan cevaplardan;

.....  
.....  
.....  
.....  
.....  
.....  
..... bilgileri edinilmiştir.

Sonuç olarak;

.....  
.....  
.....  
.....  
.....  
.....  
.....

ADI SOYADI

UNVANI

Otomatik olarak yazacak

.../.../2017

## EK 2

### ADLİ GÖRÜŞME KONTROL LİSTESİ

AGO ÖNCESİ	EVET	HAYIR
Uzman dosyayı inceledi ve var olan bilgiyi not etti (görüşülecek kişinin yaşı, cinsiyeti, olayın niteliği, vb).	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
GYK, ailesi veya vekili ile bilgilendirme amaçlı ön görüşme yaptı. GYK'nin adli görüşmeye etki edebilecek özel bir durumu (fiziksel veya zihinsel engel durumu, sağlık sorunu, vb.) ve bu duruma özgü alınması gereken bir önlem olup olmadığı konusunda bilgi edindi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Uzman ve hakim/savcı planlama toplantısı yaptı ve adli görüşme sırasında edinilmesi gereken bilgileri istişare etti.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Uzman, hakim/savcıyı kendi mesleki bilgisi çerçevesinde dosyada özellik arz eden konular (GYK'nin bilişsel, sosyal, fiziksel durumu, koruyucu ve destekleyici tedbir olasılıkları, GYK'İ örseleyebilecek hususlar ve kullanılması gereken yöntemler) konusunda bilgilendirdi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Adli görüşme öncesinde, görüşme yapılacak kişiyi ve gerekli hallerde ailesini görüşmeye hazırladı. Ön görüşmede;		
a. Kendini ve görevini tanıttı.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
b. Görüşmenin amacını özetledi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
c. Görüşme süreci, süresi, görüntü kaydı ve izleyiciler hakkında bilgi verdi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
d. Görüşme yapılacak kişi ile ilgili gerekli temel bilgileri edindi (birlikte yaşadığı kişiler, fiziksel ve zihinsel sağlık durumu, engellilik durumu, çocuksa yapmaktan hoşlandığı şeyler, vb.).	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
e. Görüşme yapılacak kişinin özel ihtiyaçlarını tespit etti ve giderilmesi için koordinatör ile irtibat kurdu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
f. Ön görüşmede adli görüşme konusu olay hakkında konuşmadı.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Varsa tercüman görevi, görüşmenin amacı ve süreç hakkında bilgilendirdi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Son düzenlemeleri yaptı	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
a. Odanın durumu, teknik donanım	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
b. Gerekli hallerde koordinatör ile irtibat	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Görüşme yapılacak kişinin adli görüşme odasına geçişine eşlik etti.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

AGO'DA GÖRÜŞME SÜRECİ	EVET	HAYIR
<b>MAĞDUR ÇOCUK İLE AGO'DA GÖRÜŞME</b>		
<b>A. GİRİŞ</b>		
Uzman kendini çocuğa tanıttı. Ön görüşmede verdiği bilgileri (görüşmenin amacı, süreci, görüntü kaydı ve izleyiciler hk.) kısaca tekrar etti ve kameraların yerlerini gösterdi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuğun kimlik bilgilerini tespit etti.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Uygun bir dille haklarını anlattı.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuğa görüşmenin temel kurallarını açıkladı.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
a. Soruyu anlamadığında, çocuğun anlamadığını söylemesi,	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
b. Eğer uzman çocuğun söylediğini anlamazsa çocuğa sorması ve çocuğun açıklaması,	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
c. Sorunun cevabını bilmediğinde veya hatırlamadığında, çocuğun bilmediğini veya hatırlamadığını söylemesi,	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
d. Eğer uzman bir şeyi yanlış anlar ya da yanlış söylerse, çocuğun bunu düzeltmesi,	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
e. Gerçeği anlatmanın önemi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuğun gerçek – yalan ayırımı yapıp yapamadığını ölçtü.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
<b>B. GÜVEN İLİŞKİSİ KURMA</b>		
Çocuğu daha yakından tanımak istediğini söyledi, çocuğun neler yapmaktan hoşlandığını sordu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuğun aile yaşamı (aile bireyleri, ilişkiler, nasıl zaman geçirdiği, fiziksel veya duygusal istismar olup olmadığı) ve okul yaşamı (okulu, öğretmenleri, arkadaşları vb.) hakkında bilgi alarak çocuğu tanımayı sürdürdü.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
<b>C. OLAY İLE İLGİLİ İFADE ALMA VE SORGULAMA</b>		
(Cinsel istismar mağduru ise) Çocuğun cinsiyetleri ayırt etme becerisini ölçtü.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
(Cinsel istismar mağduru ise) Çocuğun vücut kısımları için kullandığı sözcükleri öğrendi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

(Cinsel istismar mağduru ise) Çocuğun iyi ve kötü dokunmayı tanımlamasını istedi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Açık uçlu bir açılış sorusu ile çocuğu olay ile ilgili serbest hatırlamaya teşvik etti.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuğun anlatımını kesmedi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Etkin dinleme ile anlatımı destekledi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuğun ifadeleri farklı anlamlara gelebilecekse veya kafa karıştırıcı ise açıklamasını istedi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Olaya ilişkin aydınlatılması gereken konular ile ilgili detaylandırıcı sorular (uygun soru hiyerarşisi içerisinde) sordu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Sorularını sorarken, çocuğun kullandığı kelimeleri kullanmaya özen gösterdi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuktan aldığı bilgileri belirli aralıklar ile özetledi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
<b>D. KAPANIŞ</b>		
Çocuğun ifadesinin özetini yaptı.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuğun ifadede değiştirmek istediği bir yer olup olmadığını sordu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuğun eklemek istediği bir şey olup olmadığını sordu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuğa şikayetçi olup olmadığını sordu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuğa teşekkür etti.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuk ile birkaç dakika daha nötr bir konuda konuştu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Adli görüşmenin bittiğini bildirdi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuğun adli görüşme odasından çıkışına eşlik etti.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çocuktan sorumlu yetişkin veya kuruma teslim etti. Gerekliyse güvenlik güçlerinin ve diğer personelin yardımını aldı.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

AGO'DA GÖRÜŞME SÜRECİ	EVET	HAYIR
<b>KIRILGAN YETİŞKİN İLE AGO'DA GÖRÜŞME</b>		
<b>A. GİRİŞ</b>		
Uzman kendini çocuğa tanıttı. Ön görüşmede verdiği bilgileri (görüşmenin amacı, süreci, görüntü kaydı ve izleyiciler hk.) kısaca tekrar etti ve kameraların yerlerini gösterdi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
GYK'nin kimlik bilgilerini tespit etti.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
GYK'ye haklarını anlattı.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
GYK kişi tanık ise, yemin işlemini yaptırdı.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
GYK'e görüşmenin temel kurallarını açıkladı.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
a. Soruyu anlamadığında, anlamadığını söyleyebileceği,	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
b. Eğer uzman kişinin söylediğini anlamazsa soracağı ve kişinin açıklamasını isteyeceği,	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
c. Sorunun cevabını bilmediğinde veya hatırlamadığında, bilmediğini veya hatırlamadığını söyleyebileceği,	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
d. Eğer uzman bir şeyi yanlış anlarsa ya da yanlış söylerse, kişinin bunu düzeltebileceği,	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
e. Olaya ilişkin herhangi bir tahmin veya uydurma yapılmaması gerektiği	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
<b>B. GÜVEN İLİŞKİSİ KURMA</b>		
Görüşmeye geçmek için hazır olup olmadığını ve herhangi bir şeye ihtiyacı olup olmadığını sordu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
GYK'i daha yakından tanımak istediğini söyledi ve görüşme yapılan kişinin ve dosyanın niteliğini göz önünde bulundurarak kişiyi tanımaya yönelik uygun sorular (eğitim, iş, aile yaşamı, vb. hakkında) sordu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
<b>C. OLAY İLE İLGİLİ İFADE ALMA VE SORGULAMA</b>		
Açık uçlu bir açılış sorusu ile görüşme yapılan kişinin olayı anlatmasını istedi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>



Görüşme yapılan kişinin anlatımını kesmedi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Etkin dinleme ile anlatımı destekledi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Görüşme yapılan kişinin ifadeleri farklı anlamlara gelebilecekse veya kafa karıştırıcı ise açıklamasını istedi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Olaya ilişkin aydınlatılması gereken konular ile ilgili detaylandırıcı sorular (uygun soru hiyerarşisi içerisinde) sordu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Sorularını sorarken, görüşme yapılan kişinin kullandığı kelimeleri kullanmaya özen gösterdi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Görüşme yapılan kişiden aldığı bilgileri belirli aralıklar ile özetledi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
<b>D. KAPANIŞ</b>		
Görüşme yapılan kişinin ifadesinin özetini yaptı.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Görüşme yapılan kişinin ifadede değiştirmek istediği bir yer olup olmadığını sordu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Görüşme yapılan kişinin eklemek istediği bir şey olup olmadığını sordu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Görüşme yapılan kişiye şikayetçi olup olmadığını sordu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Görüşme sonrası süreç hakkında bilgi verdi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Görüşme yapılan kişiye teşekkür etti.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Görüşme yapılan kişi ile birkaç dakika daha nötr bir konuda konuştu.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Adli görüşmenin bittiğini bildirdi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Görüşme yapılan kişinin adli görüşme odasından çıkışına eşlik etti. Gerekirse güvenlik güçlerinin ve diğer personelin yardımını aldı.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

AGO SONRASI	EVET	HAYIR
Uzman, GYK hakkında koruyucu ve önleyici tedbir olasılıklarını değerlendirdi. (Acil koruma ihtiyacı varsa derhal bildirimde bulundu.)	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Adli görüşme raporunu yazdı.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Raporda önerdiği koruyucu ve destekleyici tedbirler hakkında koordinatöre bilgi verdi.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>



